

בשער הכרם

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ט

התוכן :

1	מהני מילי מעלייתא...
4	מלך בשדה
6	"משל התקיעות" להבעש"ט נבג"מ
8	שבע מצות בני-נח
10	עיונים בעריכת הלכות
16	מנהגים והנהגות (אלול-תשרי)
52	קבלת פני רבו ברגל
54	ואתהלכה ברחבה...
56	אשכבתא דרבי (מוהר"ש)
59	"קינה לדוד"
60	אח"ד באח"ד יגשו...
67	לכתחילה אריבער!
70	עיינין פקיהין ואודנין אטימין
72	ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים
74	מגילת אדמו"ר מוהר"ש
76	שיח קדושים
92	שנת השבע
95	על משפטים מוסגרים בשו"ע אדמו"ר
96	קיצור תולדות מוהר"א מסטרושילא
97	דורשי יחודך (מכתבי מוהר"א)
	מגעם האישי הראשון של חסידי חב"ד
104	בחרון עם השר מונטיפיורי
117	שאלות ותמיהות, תשובות וישובים
118	השבועון לילדים "האח"

הרעיון לייסד כתב-עת חב"די נוסף אינו נובע ממחסור בכמות להתבטאות, אלא דוקא מריבויים – ת"ל – של קבצים וקונטרסים שאנ"ש מפרסמים בשנים האחרונות, בשעה שכמעט כל ישיבה או מוסד חינוך חב"די אחר מדפיסים תמידים כסדרם קבצים מחידושי תורתם של ראשי-הישיבות ותלמידיהם, או קונטרסים של "הערות התמימים ואנ"ש" היוצאים לאור בכל מרכזי אנ"ש ברחבי תבל – שבהם מתפרסמים עיונים והערות בנגלה ובחסידות ובכל ענין תורני.

רא עקא, תפוצתם של פרסומים אלו בדרך-כלל אינה חורגת מן התחום המצומצם של אותו מושב אנ"ש, וחסידי-מרע שאין הקונטרסים בהשג ידם נמצאים נפסדים. ואף אותם עניינים שכבר נתפרסמו, יכולים היו לקבל תוספת אור חוזר אילו היו מגיעים לידיעתם של אחרים שיש גם להם פתחון-פה באותו ענין.

לזאת הקמנו את כתב"ע שלפנינו, למען יבואו בו בעזרתו ית' דברים הראויים להשמע לכאו"א מאנ"ש – ואפילו דברים שנתפרסמו מכבר, אלא שאין יד הכל ממשמשת באותם קונטרסים שלא נתפשטו ובקבצים שלא באו בקהל רב.

גם נראה זכות לעצמנו אם נוכל לגשר בין כל המשתתפים בפרסומים הנ"ל, וזאת ע"י עריכת מפתח-עניינים לכל אשר נדפס כבר ער היום בקבצים הללו, ובכך יוכל להימנע כפל העניינים בכמות שונות, כשהמעין אינו יודע שכבר באותו ענין לפניו ואף פרסמו במקום אחר. וגם יוכל כל אחד לשטוח את שאלותיו ברבים (באותם עניינים שלהם מוקדשת כמה זו), יציעו הקוראים את דעתם באותו ענין, ותשועה ברוב יועץ.

לעת-עתה אין ליכרם חב"ד מועד קבוע מראש, וכמובן שתדירותו תלויה גם במידת ההיענות של אנ"ש לקולנו הקורא להשתתפותם בו. בקשתנו מופנית לכאו"א מאנ"ש לשלוח אלינו מאשר באמתחתו חומר סיפורי או עיוני שיש בו ענין לרבים. יקר בעינינו כל דבר הקשור לחסידות חב"ד, ובעזרה נשתדל למצוא לכל דבר את מקומו ושעתו.

הגליון הנוכחי מוקדש בעיקרו למועדי חודש תשרי ולמאורעותיו בדרכי ימי חב"ד – והפעם הושם הדגש על דברים הקשורים לכ"ק אדמו"ר מוהר"ש נבג"מ, לרגל יום ההילולא שלו בי"ג תשרי.

כרם חב"ד

עיון וחקר במשנת חב"ד, דברי ימי החסידות ודרכי החסידים

העורך: יהושע מונדשיין

המו"ל והמערכת: "כרם חב"ד", ת"ד 9 כפר-חב"ד 915 72, 03-984725

© כל הזכויות שמורות

מהני מילי מעלייתא...

שביבים מתורתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, דברים שנאמרו או שנדפסו בעת האחרונה. לוקטו ע"י הת' משה מרינובסקי, תות"ל כפר-חב"ד (שיחות שאינן מ'לקוטי-שיחות' – לא הוגהו ע"י כ"ק אד"ש).

(שנאמר בקרבן מנחה): "מי דרכו להביא מנחה עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני", כי לפני המקריב דלי דלות אין הרגשת עצמו ש"הוא" מקריב קרבנו בהידור ובשלימות כ"יהודי נאה", ונרגש אצלו שברוך-לב אמתו וכפיית היצר, ולפיכך הוי "כאילו הקריב נפשו".

(עפ"י לקו"ש לפי ויקרא תשמ"ו)

"הכל כשרים לראות את הנגעים", לא רק הכהן, אבל "הטומאה והטהרה [בפועל] תלויה בכהן" דוקא. רק הכהן "איש החסד", שעניינו "לברך את עמו ישראל באהבה", הוא שמרגיש את חומר הענין שבפסיקה על שילוח אל מחוץ למחנות הקדושה, ולכן רק לו ניתנה הרשות לכך, ורק אז בטוחים אנו כי זהו פסק דינה האמיתי של התורה.

גם כשנראה עפ"י חכמת התורה כי יהודי מסויים הוא בשפל המצב וראוי הוא שיהיה "מחוץ למחנה מושביו", אין לפסוק עליו כדבר הזה עד שבוחנים היטב האם מדת החסד ואהבת ישראל שלנו הן בשלימותן, ובאם לאו, יתכן ומה שנראה לנו כאמיתה של תורה אינו נובע אלא ממדות שאינן מבוררות!

(עפ"י לקו"ש לפי תוריע תשמ"ו)

כל העניינים הקשורים בעצם מציאותם של בני"י, נפעלו ע"י משה רבינו: מתן-תורה, גאולת ישראל וירושת הארץ (שליפיכך "ויראהו ה' את כל הארץ", ראה שפעלה "קידוש" בארץ).

ופעולת משה רבינו בג' עניינים אלו היא אף כפי שיהיו לעתיד: תורתו של משיח הנתונה כבר למשה מסיני; גאולה העתידה אשר "משה הוא גואל ראשון והוא גואל אחרון". גם ירושת הארץ לע"ל חייבת להיות ע"י משה רבינו, ולפיכך נתן מרע"ה לחצי שבט מנשה חלק בעבר הירדן (אע"פ שהם לא בקשוהו כלל) היות ונחלה זו היא מעין החידוש של "ירחיב ה' אלקיך את גבולך" דלעתיד, שאז יירשו גם מארצות העמים שמחוץ לגבולות ארץ כנען.

ממעשה בנות צלפחד ("למשפחות מנשה בן יוסף") ניכרת חיבתו היתרה של שבט מנשה לארץ-ישראל, וכך גם השם 'מנשה' מרמז ומזכיר שלא להשלים עם הגלות ולשכוח ח"ו את "בית אבי", ולפיכך זכה הוא שנחלתו תהא מעין ירושת הארץ העתידה (לא ויתור ח"ו על חלקו בא"י, אלא) נחלה המשתרעת בארץ כנען וגם בארץ הקיני הקניזי והקדמוני.

לכן נדרשת נחלת חצי שבט המנשה לשבח בדברי רז"ל (ולא כנחלת בני גד ובני ראובן), ובוה תובן גם נתינת ערים ללויים בעבר הירדן – שאף הם חיבבו את הארץ

"וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרח" מקשה היא" – מורה על התאחדות נש"י בשרשן, "שכולן מתאימות ואב אחד לכולנה", "מקשה אחת זהב טהור", ללא חילוקי מדרגות. התחלקות הקנים מורה על חילוק הנשמות אחר שנמשכו משרשן, כשהן נבדלות לשבעת האופנים שבעבודת ה'. והעלאת הנרות נעשית בצורה של "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות" – שבכל אופני העבודה יורגש שעניינם אחד בלבד: "אני נבראתי לשמש את קוני".

והתי דעות בדבר: לרש"י (פרשן הפשט) העלאת זו היא חלק ממעשה המנורה, כי העלאת הנרות כפשוטה היא להעלות נש"י לשרשן, וזו איפוא שלימותה של בחינת "מקשה אחת" שבמעשה המנורה. ואילו לרמב"ן (פרשן גם בפנימיות) תכלית העלאת נש"י ופנימיותה היא "לעשות לו ית' דירה בתחתונים", שגם בנרות המחולקים תורגש "מקשה אחת", וא"כ ההדלקה היא העיקר ו"מעשה המנורה מקשה זהב" הוא אך פרט ממנה.

(עפ"י לקו"ש לפי בהעלותך תשמ"ו)

כידוע לא רצו המרגלים בכניסה לא"י בטענת "ארץ אוכלת יושביה": כשמתעסקים בענייני ארציות הרי נשקעים ו"נאכלים" בהם, ושוב א"י להיות מקושרים לרוחניות כבהיותם במדבר. ובוה תובן גם טענתם "ושם ראינו את הנפילים" – "מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש" (פירש"י) – שהרי גם הם ירדו לעוה"ז ככוונה לשם-שמים, אלא שחומריות העולם גברה עליהם ונפלו ממדרגתם. ואם-כך, טענו המרגלים, אף שעתה בני"י הם כמלאכים בהיותם במדבר, אך בכניסתם לא"י יפלו ממדרגתם.

ועל זה השיבו יהושע וכלב: "חפץ בנו ה"י! חפצו ותענוגו של הקב"ה הוא בעבודת בני"י למטה, ולכן – שלא כמלאכים – יכולים הם לחבר גשמיות ורוחניות כאחד. ולא רק שלא תהא זו "ארץ אוכלת יושביה", אלא אדרבה: "לחמנו הם", בני"י יבררו את הארץ ויעשוה דירה לו ית'.

(עפ"י לקו"ש לפי שלח תשמ"ו)

"ומאחר שכולן כשרין למנחות למה נמנו, כדי לידע יפה שאין למעלה ממנו... שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויבא קרבנו מן היפה והמשובח ביותר שבאותו המין" (רמב"ם סוף איסורי מזבח). תוכן ענין הקרבנות הוא שהאדם נותן ומקריב את עצמו לה' ע"י כפיית היצר, וכשהנתינה היא בשלימות ובלי חשבונות, אז גם ה"קרבן" מרצה ומכפר בשלימות. לפיכך למדים זאת מן המנחות דוקא, כמארז"ל עה"פ "ונפש כי תקריב"

ביותר (ולא נכשלו בחטא המרגלים) ואף נחלתם היתה מעין העתיד-לבא, בארץ כנען לגבולותי וגם בעבר-הירדן. (עפ"י לקו"ש לפי מטו"מ תשמ"ו).

אלה פקודי המשכן... אשר פוקד על פי משה: בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן (רש"י). בקיום המצות ישנה עצם העשיה (כמות, "משקלי") וכוונתה (איכות, "שוויון") ו"בפרשה זו – בבנין המשכן – נמנו כל משקלי נדבת המשכן", כי "הדירה בתחתונים" נשלמת גם ע"י מעשים גשמיים ללא כוונות ("משקלי"), וזאת מאחר והוא "פוקד על פי משה", שמשה רבינו "פוקד" את המשקלות ובכך הופכים הם ראויים להיעשות משכן לו ית'.

(עפ"י לקו"ש לפי פקודי תשמ"ו)

ושפך וכסה, במה ששפך בו יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהיו מצוות בזויות עליו (חולין פז, א) ומכאן – בכל המצוות: אבוהון זכולהו דם (שבת כב, א).

הדם הוא החיות וההתלהבות שבנפש. תכונה זו היא "אבוהון" דכל המצוות ובה צריכות הן להיות חדורות. אמנם, דם הנפש טעון **כיסוי בעפר**, יש לכסות את החיות וההתלהבות ברגש ההתבטלות של "ונפשי כעפר לכל תהיי", שאם לא כן עלולה ההתלהבות להביאו לידי היפך הענוה ומכך ח"ו להיפך היראת-חטא.

והני מילי בדברי הרשות ("וכל מעשיך", "בכל דרכיך") – "אבל לא במוקדשין" (רמב"ם סוף ה' שחיטה) – שכן, בעניי קדושה דרושה חיות והתלהבות בכל התוקף, ללא כיסוי והעלמה: כיון שמצדו הרי הוא בטל לגמרי וכל התוקף אינו אלא מצד הקדושה, יתהלך ברחבה ואל יחוש.

(עפ"י שיחת י"ב סיון תשמ"ו)

אין הכבוד לעצמן של מצוות, אלא למי שצוה בהן ברוך הוא, והצילנו מלמשש בחושך, וערך אותנו [אותם] נר לישר המעקשים, ואור להורות נתיבות היושר. וכן הוא אומר נר להגלי דבריך ואור לנתיבתי (סיום ס' קדושה להרמב"ם).

שלשה שלבים בקיום התורה והמצוה מלמדנו כאן הרמב"ם:

הצילנו מלמשש בחושך: לכל לראש יש לשלול את החושך שליטלה מוחלטת, ולידע נאמנה כי בורא העולם ומנהיגו לא יניח לתעות ולמשש בחושך, ולשם כך נתן לנו את תורתו, תורה **אור**, והיא המלמדת כיצד לנהוג ולהאיר את העולם בנר מצוה.

לישר המעקשים: אמנם אי אפשר לקיים מצוות בדבר האסור, אבל "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו", וגם הנבראים שאינם רצויים נבראו כדי לתקנם ולהעלותם – פעם ע"י פעולה חיובית ופעם בדרך דחי' ושלילה. וכך גם ע"י "מעשינו" (בדרך כפי', מלשון "מעשין על הצדקה") דקאי על "סור מרע" נבנית מציאותם של עוה"ב וימות המשיח (כמבואר בתניא פ' לז), ועד שגם הזדונות יהפכו לזכיות.

וזהו ש"כל מה דאסר לך רחמנא שרי לך כוותי" (חולין

קט, ב) ללמדנו שאף את הבלתי רצוי יש לתקן ואת המעקשים יש ליישר.

ואור להורות נתיבות היושר: אחר עבודת ה"סור מרע", אפשר לבוא אל הפעולה בדרך החיוב, המשכת אלקות בעולם ועשייתו דירה לו ית' – שהיא עיקר עבודתם של ישראל – וזאת לא רק בדרכי התורה הרחבים והכלליים, אלא אף בכל נתיבותי הפרטיים, עד אשר תהא התורה בבחי' "נתיבתי" (לשון יחיד), "בשבילי נברא העולם", וכאמור בפנימיות התורה "שאפילו הי' צדיק **אחד** חוזר בתשובה שלימה בדורו הי' בא משיח".

(עפ"י שיחת י"ב סיון תשמ"ו)

תביעתן של בנות צלפחד "תנה לנו אחוזה" לא היתה לשם קבלת הקרקע הגשמית גרידא, אלא – כמאמרז"ל – לפי שהיו מחבבות את הארץ יותר מן האנשים.

"הארץ", שנקראת כך על-שם שרצתה לעשות רצון קונה, רצון המביא לידי מרוצה וזריזות המתגברים על המניעות והעיקובים, כעניינו של "ישראל" שהוא "כי שרית עם אלקים ועם אנשים", ועד כדי מסייג שלמעלה מכל החשבונות – אף לא חשבונות דקדושה – ולכן, אף ש"כל כבודה בת מלך פנימה", בכל-זאת באו וטענו "תנה לנו אחוזה!"

ומהן ילמד לעשות כל בר ישראל, שעבודתו לשמש את קונו תהיה במלוא החיות והתוקף, במלוא החביבות המביאה לידי מרוצה, זריזות ומסייג שלמעלה מכל חשבון והגבלה, כפי הנדרש לעת כזאת שעל ירידת הנשמה בגלות הגוף נתוספה גם הגלות כפשוטה, ונתגברה עוד יותר בדרא דעקבתא דמשיחא, יבוא ויגאלנו בב"א.

(עפ"י שיחת ט"ו תמוז תשמ"ו)

בסיום עבודת יוהכ"פ "מקדש [הכה"ג] ידיו ורגליו ופושט בגדי זהב ולובש בגדי עצמו, ויוצא לביתו..." אך זה עתה סיים את העבודה הנעלית ביותר ששיאה ותכלית שלמותה היא הכניסה לקדש-הקדשים, עבודה שלשמה וכהכנה לה הפרישו את הכה"ג שבעת ימים קודם ליוהכ"פ מביתו ללשכתו שבמקדש, והנה מיד בגמר העבודה "יוצא לביתו"!!

אלא ללמדך כי את המעמד והמדריגה העליונים ביותר – עבודת כה"ג ביוהכ"פ בקדש-הקדשים – יש להביא ולהחדיר "לביתו", ללא כל ממוצע, הקדושה כמות שהיא בשלימותה צריכה לבוא אל הבית, לעשות לו ית' דירה בתחתונים.

(עפ"י שיחת ש"פ ראה תשמ"ו)

"פירות הנלקחות בכסף מעשר שני אינן נפדין בריחוק מקום... אלא יעלו הן עצמן ויאכלו בירושלים" (רמב"ם ה' מע"ש רפ"ז).

מכאן לימוד "לתקן הדעות וליישר כל המעשים" (כלשון הרמב"ם בה' תמורה), אשר אף שבמצות מעשר-שני לימדתנו התורה להתחשב בלבוש הטבע וציוותה "וכי ירבה ממך הדרך... ונתת בכסף והלכת" – הגם שמדובר באכילת מצוה שמקומה דוקא ב"מקום אשר יבחר ה'", הרי אחר שכבר עשה את הפעולה הטבעית וקנה פירות

"פירותיהן", וזאת עצתו: יקנה גופו לפירותיו ואזי מובטח הוא ש"לא יעבור לעולם".

והני מילי בדברי הרשות הקשורים בטבע נפש הבהמית, וגם כשהם נעשים לשם שמים עדיין "מעשיך" הם, ואין השליטה בגוף אלא לפירותיו. אבל "דין הקדש... אינו כדין ההדיוט בקנייתו, שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהי הקדש... הרי זה חייב לקיים דברו" (רמב"ם שם) – שכן, פעולות הנשמה מלכתחילה אינן בשליטת היצר, ודי בהחלטתו הטובה כדי לפעול הקנאה ושעבוד ו"להקנות" את העולם כולו ולעשותו דירה לו ית'.

(עפ"י לקו"ש לפי בהר תשמ"ו)

סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחלה ואמרו כולן חייב, הרי זה פטור. (רמב"ם פ"ט מסנהדרין).

על כל איש ישראל, יהי מי שיהי, נאמר כי "רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות" (רמב"ם סוף פ"ב מגירושין), אלא שחילוקים יש במדת הגילוי של רצון זה. וכאשר "אמרו כולן חייב" הרי"ז ראי' שהטוב שבו נסתר עד כדי כך שאנשי הסנהדרין הגדולה – על אף חכמתם המופלגה – לא הצליחו לגלותו, ולפיכך "הרי זה פטור עד שיהיו שם מקצת מזכין שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין, ואח"כ יהרג". שכן, תכליתה של מיתת ביי"ד היא הכפרה שיכולה לבוא רק ע"י חיפוש הבי"ד אחר זכותו, וגילוי הטוב המסותר שבו. ואילו כשהטוב נעלם במדה כזו שאין שום דין רואהו, הרי המיתה לא תפעל את הכפרה, ולפיכך נפטר מן המיתה.

בא וראה כמה גדלה מעלתם של ישראל, אשר גם על מי שירד לדיוטא התחתונה (שאף המופקדים על "והצילו העדה" אינם רואים לו זכות) אמרה תורה שרצונו האמיתי "לעשות כל המצוות", וההפיכה בזכותו תביא לגילוי של רצון זה.

ובדורנו זה, אע"פ ש"אני ישנה" הרי "לבי ער", וע"י הדיבור בשבחם של ישראל תתגלה פנימיותם – הנפש האלקית אשר היא חלק אלוי ממעל ממש – יתעוררו בתשובה וכפרה שלימה, ויצאו זכאים בדין להכתב ולהחתם לשנה טובה ומתוקה בטוב הנראה והנגלה בגשמיות וברוחניות גם יחד.

(עפ"י לקו"ש לפי שופטים תשמ"ו)

במעות מעשר-שני, שוב אל לו להורידם ולהלבישם עוד, אלא "יעלו הן עצמן ויאכלו בירושלים".

וכך תהיה כללות עבודת ה' המוכרחה להיות בדרך הטבע ("היות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' הוא" – רמב"ם ה' דעות רפ"ד), ולפיכך גם מברך הקב"ה את עמו ישראל ב"בני, חיי ומזוני רויחיי", אבל על אף ההגבלה בלבושי הטבע, אל יוסיף לרדת שלב עמוק יותר, אלא ישאר בשלימות ובתוקף הקדושה.

(עפ"י שיחת "יחידות" ט"ו תמוז תשמ"ו)

"והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם, ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה" וכתב בס' 'ערכי הכינויים' "כי הערים תעשו אותם קריה כמ"ש הרמב"ם ערי מקלט אין מושיבין אותם אלא במקום אוכלוסיין".

וטעמו של דבר: בהריגת נפש מישראל, ר"ל, לא חטא הרוצח למת לבדו, אלא לכלל. בהעדר נפש אחת מישראל נפגמת קומתו השלימה של "גוי אחד" שכולו מציאות אחת.

לפיכך אמרה תורה שילך וישוב לעמו ויתאחד עם הציבור כולו בעיר מקלט אשר "אם נתמעטו דיורין מכניסים לתוכן כהנים לויים וישראלים" המהווים "ציבור" שהוא מעין הכלל כולו, ושם ימצא הרוצח הגנה לנפשו, בטרם יבוא לשלימות כפרתו בצאתו מעיר מקלטו.

(עפ"י לקו"ש לפי דברים תשמ"ו)

אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם... מקנה הגוף לפירותיו אין זה מקנה דבר שלא בא לעולם, שהרי הגוף מצוי ומקנה לפירות (רמב"ם פכ"ב וכ"ג ממכירה).

וזה תוכן הדברים "לתקן הדעות וליישר כל המעשים" (כלשון הרמב"ם בסוף ה' תמורה):

"קנין פירות": עבודת ה"בינוני" הזהיר במחשבתו, בדיבורו ובמעשיו, אבל "גופו" – עצמות שכלו ומדותיו – אינו קנוי. "קנין הגוף": עבודת הצדיקים שגופם קנוי וממילא קנויים גם פירותיהם.

לפיכך, הבינוני שאין גופו קנוי "יכול לחזור בו", ואף שעתה פירותיו קנויים, עדיין שומה עליו לעמוד במלחמה תמידית. אמנם, גם אם לא הקנה גופו ואינו שליט אלא בלבושי נפשו, בכ"ז אינו פטור מעבודת בירור המדות, ואף כשאינו יכול להפכן לטוב – יכול הוא לפעול על

*

*

*

מלך בשדה

— עמי צט בהוצאת קה"ת. וכך גם בסי 'אור האמת' (אמרי צדיקים), הוסיאטין תרנ"ט, דף ז,ב). ומשל זה נזכר גם בסי 'עץ הדעת טוב' (להרה"ק ר' עזיאל מייזלש, ווארשא תרכ"ג) במאמרים לערייה — בשם הרב המגיד ממעזריטש. ובספר 'דרש טוב' (פיעטרקוב) העתיקו משם, אך שינה וייחס את הדברים למרן הבעש"ט נ"ע "ואף על פי כן נראה ברור ואמת כי הרב המגיד ז"ל אמר משל זה בשם הבעל שם טוב, כמו שהובא בסי' כתר טוב משמו של הבעש"ט ז"ל, אע"פ שבסי' עץ הדעת הזכירו בסתם בשם הרב המגיד. והרבה יש כיוצא בזה שמובא בספרים בשם הרב המגיד והוא מתורתו של הבעש"ט ז"ל" — עכ"ל 'מקור מים חיים' בסי' הבעש"ט שם, אות כה).

בסי' **עבודת ישראל** מהמגיד ר' ישראל מקאזניץ זצוק"ל, פ' מסעי:

וכבר הקדים לנו אדמו"ר ז"ל הנ"ל [אדמו"ר הגאון מהד"ב זלה"ה] רמז בפסוק כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף להמליך את הבורא יוכל להשיג יותר דוקא בימים אלו בין המצרים, **למשל** כי כשהשר יושב בביתו אז אימתו מוטלת אשר לא כל איש ואיש יכול לבא פנימה, משא"כ אם השר עובר בשוקים וברחובות חוץ לפלטרין שלו, אז הוא קרוב לכל קוראיו ויאזין שועת כל הקוראים בשמו.

וכן הנמשל, לדעת כי בזמן הזה כי [השכינה] כצפור נודדת מקנה וגו', לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם, והוא עונה אליהם, עכ"ל.¹

(וראה בסי' הבעש"ט עה"ת בלקוטים לאיכה אות ב', שהביא מסי' זכרון שמואל' בשם הבעש"ט נ"ע כי בימי בין המצרים ניתן להשיג השכינה ביותר).

בסי' **נועם אלימלך** מהרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זצוק"ל, פ' וישב:

ע"ד ששמעתי **משל מתוק מפי אדמו"ר הרב המגיד דק"ק ראוני זלה"ה**, והוא שאנו רואים שכעת אשר אנחנו בגלות המר יש בני אדם שזוכים לרוח הקודש בקל יותר מבימי הנביאים, שהיו צריכין השבעות והתבודדות רב כידוע כדי ששיגו הנבואה ורוח הקודש. ואמר משל נפלא ומתוק, למשל המלך שהוא במקום כבודו בביתו בחצירו בפלטרין שלו, ויבא איזה אוהב המלך וירצה להזמינו לסעודתו לביתו, אזי בוודאי יכעוס עליו המלך, כי אין זה כבוד של מלך לצאת מפלטרין שלו לבית אחרים, גם אם יהי' הסעודה גדולה עד למאוד, ובלתי אפשרי

איתא ב'לקוטי-תורה' לאדמו"ר הזקן נב"מ, ד"ה אני לדודי (הראשון). והוא דרוש משנת תקנ"ז — כמ"ש במ"מ שם. וראה גם ד"ה ענין אלול ור"ה ויוה"כ בסי' מאמרי אדמו"ר הזקן על פרשיות התורה והמועדים, ח"ב עמי תתכה):

...ונודע שבאלול הוא זמן התגלות י"ג מדות הרחמים, ולהבין זה כי למה הם ימות החול ואינם יו"ט כמו שבתות ויום טוב שבהם התגלות אלקות כו' ובפרט בעת וזמן י"ג מדות שהם הארת העליונות מאד, והם מתגלים ביוה"כ"פ, ובודאי יש הפרש גדול בין יוה"כ ובין אלול. אך הנה יובן **על-פי משל** למלך שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה, ואז רשאיין כל מי שרוצה, לצאת להקביל פניו, והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות לכולם. ובלכתו העירה הרי הם הולכים אחריו, ואח"כ בבואו להיכל מלכותו אין נכנסים כ"אם ברשות, ואף גם זאת המובחרים שבעם ויחידי סגולה [בלבד]. וכך הענין עדי"מ בחודש אלול יוצאין להקביל אור פניו ית' בשדה וכו'. והנה מצינו מעין משל זה בתורת הבעש"ט ובספרי תלמידי בית מדרשו, אך אין הוא משמש שם לענין חודש אלול, אלא לימי בין המצרים בפרט או לזמן הגלות בכלל (וראה גם בסי' הבעש"ט עה"ת במאמרים לר"ה ויוה"כ אות מז, ובנרמז בהגהות לשם).

וכך הוא בסי' **כתר שם טוב** (אות שיב):

פעם נאמר דרשו את ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, ואמרו רז"ל דקאי על עשרת ימי תשובה. ופעם נאמר ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו — משמע כל זמן שתדרשנו כמ"ש אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו.

הפירוש הוא, דהנה היום בזמן הגלות הוא בקלות נענה בתפלה ולהשיג רוח הקודש יותר מבזמן הבית, **כמשל המלך** כשהוא בבית מלכותו אי-אפשר להתקרב אליו כל-כך כמו כשהוא בדרך, שאז יוכל להתקרב אליו כל מי שירצה אפילו בן כפר שאינו הגון לבוא לפני המלך בבית מלכותו, ובדרך בפונדק שלו יכול לבוא לפניו ולדבר עמו. כך היום בגלות כשהאדם מחשב בדביקות השם ית' ב"ה, אזי שורה עמו ושוכן אצלו וכו'.

(מהתיבות "דהנה היום בזמן הגלות" ואילך, נמצא גם ב'לקוטי אמרים' להרב המגיד ממעזריטש סעיף עז, וב'אור תורה' שלו על אגדות חז"ל ד"ה הרחק משכן רע

1. וראה עוד ב'עבודת ישראל', ליקוטים למסי' אבות פ"ד מ"ז (ד"ה וכך היי' הלל): "וכמו **שפי' מורי הרב מוהד"ב זצ"ל**, כל רודפיה השיגוה בין המצרים, שמי שרודף אחר הקדושה משיג אותה בין המצרים יותר ויותר". ועיי' פ"ב מ"ד: "ועל ימים אלו נאמר כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פ"י כל רודפי י"ה השיגוה כי הבורא ית' יוצא לעזר ולסעד לנו כמ"ש אהי"ה אשר אהי"ה גימי כ"א, אלו כ"א יום שבין המצרים אהיה עמם בעזרתם, לכך קל להתקרב עצמו אל הבורא יתברך בימים אלו משאר ימים. כדוגמא ומשל כשהשר יושב בפלטרין שלו אז אינו בקל לבוא אצלו מחמת השומרים הסובבים אותו, וגם צריך להביא לו תשורה גדולה לראות פניו. אבל כשהשר יוצא לדרך, קל לבוא אצלו, וגם תשורה מועטת נחשבה בעיניו בדי' גלוסקאות או בחלה יפה, ומקבל אותו בסבר פנים יפות מחמת שהוא בדרך... ובימים אלו יוצא הבורא ב"ה מחמת חזקת הימים וחריפותם". ועיי' עוד בפ"ג מ"א.

שיזמין את המלך לביתו עד שיכין כל הכנוח ויעמיד מליצים ופרקליטין גדולים שימצא חן בעיני המלך שיבא לסעודתו. אבל כשהמלך נוסע בדרך ורוצה ללון בדרך, אזי כאשר ימצא מקום נקי באכסניא נקי, אף אם בית המלון הוא בכפר, אם הוא רק נקי אזי זה בית מלונו ללון שם. והנמשל מובן ממילא, בזמן שבית המקדש קיים, והי שכינת כבודו בבית קדשי הקדשים, אזי אם היה אדם רוצה לשאוב רוח"ק או נביאות הי צריך עבודה גדולה, כמו שמצינו בשמחת בית השואבה ששם היו שואבים רוח"ק. אבל עתה בגלות המר הגם השכינה קדושה גלתה עמנו ובעויה היא נע ונד בארץ, ותשוקתה מאוד מצוא מקום דירה לשכון בה, ואם מצאה מנוח מקום נקי, אדם שהוא רק נקי מעבירות וחטאים, אזי שם היא דירתה. ודפתי"ח.

ובסי' **אגרא דפרקא** להרה"ק רצ"א מדינוב זצוק"ל (אות קמח) מקשר משל זה לדברי הזוה"ק (וישב, קפד, א): אמצאך בחוץ, גו גלותא דאיהי בארעא אחרא, אשקך בגין לאתדבקא רוחא ברוחא, גם לא יבוזו לי אע"ג דאנא בארעא אחרא. וז"ל:

המשכיל על דבר ישכיל בדברי הזהר מה שנאמר **בשם הבעש"ט** שבגלותא בחו"ל יש סייעתא להשגת רוח"ק, הגם שאין השכינה שורה כו' עכ"ז יש סיוע להשגת רוח"ק אפילו אינו הגון כל-כך, אין מדקדקין עמו כמו באה"ק. משל למלך כשהוא בדרך מוכרח ללון במלון ופונדק שאינו לפי כבוד המלך ביופי ונקיות, אין זה בזיון למלך, כיון שהכל יודעין שהמלך הוא בדרך. הבן הדבר.

ולעצם הענין שבזמן הגלות ניתן להתקרב בנקל יותר, איתא בסה"ק **תולדות יעקב יוסף** פ' עקב (קארעץ תק"מ), דף קעב, ג): ובפרט בזמן הזה שהשכינה בגלות, שלא מצאה היונה מנוח לכף רגלה, כי מיד בהכין האדם מעשיו לשם שמים בכל דרכיו, מיד נעשה כסא להשכינה שתשרה בו, והוא נקרא יותר מדורות הראשונים שהיו הרבה צדיקים בעולם, מה שאין כן בזמן הזה כי גמר חסיד שיעשה חסד עם קונו... כך עתה שאין איש שם על לב

לעשות עזר וסמך להשכינה בגלות המר הזה כי אם מיעוטי דמיעוטא, השם נפשו בכפו ודאי נעשה כסא אל השכינה במדת החסד.

ובתורתו של רבנו הזקן נבג"מ, **תורה אור**, כתוב לאמור (פי' ויצא, דף כב, ד):

בזמן שבית המקדש היה קיים... היה אז בארץ-ישראל גילוי אלקותו ית', שהיו חכמים גדולים בעלי רוח-הקודש ונביאים (וכמו שפרש"י גבי יונה ויחזקאל שאין הנבואה שורה אלא בא"י), ובפרט בית-המקדש והשראת השכינה בקה"ק ואורים ותומים ועבודת הקרבנות שהי' יורד אש שלמעלה. משא"כ אחר חורבן בית-המקדש שגלו ישראל וגלתה עמהם השכינה... ומ"מ נשאר מאיר בא"י בחיי לאה, והיא מדרגה יותר גבוה מבחי' רחל [שהיא היתה עיקר ההארה בזמן ביהמ"ק]... אך לפי שהוא עלמא דאתכסיא והעלם לכך אין הגילוי אלקות עכשיו בא"י מערך הגילוי שהי' בזמן בהמ"ק קיים. ומ"מ **הצדיקים הגדולים אשר בארץ יכולים להשיג עכשיו בא"י השגות עליונות יותר אפילו ממה שהשיגו צדיקים כמותם בזמן הבית**... וכמו האר"י ז"ל שהשיג השגות עצומות מה שלא השיגו צדיקים גדולים בדורות הקדמונים.²

ועוד בסי' מאמרי אדמו"ר הזקן (הקצרים) עמי' רכט: בימי התנאים, אפי' אחר החורבן היו חורשי וזורעי בא"י והיו עשירים, כמארז"ל [שבת קיט, א] עשירים שבא"י כו', וכהיום היא ריקנית. ואעפ"כ כהיום היא גבוה מאז, כי אז הי' מלובש הי"א עילאה בה"א תתאה, שהוא חסד ה' מלאה הארץ, בחי' עשירים, ירידה לגמול דלים כו'. וזהו לע"ע בחו"ל, ואז הי' זה בא"י. וכיום עשי אינו שולט בא"י, כי אם הי"א עילאה בלא לבוש הי"א תתאה, ולכן הוא גבוה עכשיו לענין עבודת ה', שהרוצה אפי' מעט, יכול לבוא למדרגות גדולות דפרוכתא דקליש הנז' **בוהר [ח"ב קמא, א] כו'**. ובוה מתורץ שפעמי' נזכר בע"ח שא"י היא בחי' לאה, ופעמים נז' שהיא בחי' רחל, כנ"ל וד"ל.

* * *

2. וראה ב'אור-התורה' (לאדמו"ר היצמח-צדקי נ"ע) פ' שלח עמי' תנו, שדייק מכאן: "מבואר, בזמן שאין בהמ"ק קיים אין יכולים להשיג בארץ השגות יותר מבחו"ל, רק הצדיקים הגדולים ע"ש, ע"כ צ"ל דעכשיו עיקר ענין הארץ יכולים להשיג ע"י עסק התורה שבע"פ". וראה במאמר הבא, וצ"ע.

"משל התקיעות" להבעל שם טוב נבג"מ

למעלה, שכחה לגמרי ונחסר אצלה הן ברוחניות כל מה שהי' לה, וגם בגשמיות הי' מחוסר וכמאמר רז"ל הריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי. ובאריכות הזמן גולים ומטולטלים מתדלדלים מכל וכל (וכמ"ש וידל ישראל), והיינו בין ברוחניות ובין בגשמיות, וכנ"ל במשל ששכח גם הלשון – והיינו בנמשל ענין הרגילה בדביקות אלקות, עד שהתחיל לשוב ולצעוק בקול פשוט שאביו יכירו בטביעת עין דקלא. וזהו התקיעה בקול שופר, שהוא בחינת צעקה פנימית מעומקא דלבא, איך שהוא מתחרט על העבר ומקבל על עצמו להבא לשמוע בקול אביו. ועיי' צעקה זו מתעורר מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומראה חיבתו לבנו יחידו ומוחל וסולח לו על העבר (שזה ענין יוהכ"פ יום מחילה וסליחה, עד שיום הראשון דחג הסכות הוא ראשון לחשבון עוונות, כמאמר רז"ל ע"פ ולקחתם לכם ביום הראשון). ומשל החיבוק זהו ענין וימינו תחבקני דחג הסכות, הקפת הסכך דסוכה כו' כמ"ש מזה במקום אחר.

(וראה בקונטרס ר"ה תשמ"ז עמ' 16 ואילך, ביאורו של כ"ק אדמו"ר שליט"א למה שלכאורה רוב פרטי המשל הם בענינים דהיפך שבחן של ישראל, והרי ב"ה צריכין לזוהר מלהזכיר ענינים ותארים בלתי רצויים, עיי"ש). והנה, מעין משל זה נמצא בספרי החסידות, מתורתם של רבוה"ק הבעש"ט והרב המגיד ממעזריטש נבג"מ (ראה: הבעש"ט עה"ת, מאמרים לר"ה ויוה"כ אות לא, ובהגהה טו שם; "עבודת הימים הנוראים בתורת רבינו הבעש"ט הק' זי"ע" להרב ש"ח פרוש, 'המחנה החרדי', כב אלול תשמ"ב).

וכך בדרוש לר"ה שבסי **אור המאיר** להרה"ק ר' וולף מזייטאמיר (הנדפס לראשונה בקארעץ תקנ"ח):
..אחר שנאחזים ונסבכים כל השנה כולה בעוונות ופשעים ח"ו, זה תקנתם, בהגיע ראש השנה יקחו את הקרן של איל לערבב בו השטן... ומעתה תראה גודל רחמנותו יתברך, כאב רחמן על בן יחידו. **ושמעתי מהמגיד זצלה"ה משל נאה לפני התקיעות**, למלך ששלח בניו ידידו למרחקים למדינה אחרת, ונשתהו שם ימים ושנים, נתגרשו מעל שלחן אביהם ודאג לבם בקרבם ליתן עצות לנפשם באיזה אופן נאות להם להשיבם אל מנוחתם ומדינתם אשר היה שם אהלם מתחלה בחצר המלך פנימה, לשמוח ולהשתעשע בתענוג אביהם כראות פני אלקים אשר טוב להם אז מעתה. והתחילו לשלוח דיבורים של רחמנות אל המלך, אולי יכמרו רחמיו להשיבם אליו.

ויהי כאשר שבו ונתקרבו לחצר המלך, ויראו את פני אביהם והנה איננו אליהם כתמול שלשום ומימים ימימה טרם שנתרחקו מעליו, והנה כל עוד שהרבו דבריהם בהתחננם בדברי תפלה ותחנונים אולי יכמרו רחמיו כאב רחמן על בניו הנעימים, ואין קול ואין עונה.

זלה"ק של אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בספר והמאמרים 'תורת שמואל', המשך "וככה – תרל"ז" (ברוקלין, תש"ה), עמ' ק"קיא:

...לכאוי' מהו ענין השופר שתוקעין בקרן איל וזה יעלה לנחי"ר לפניו ית'. אך הענין דהנה נתבאר לעיל שלענין התשובה צריך להיות בחינת צעקה פנימית מתוך תוך עומק נקודת הנפש כו', ולזה הוא התקיעה בשופר – בחינת קול פשוט שהוא צעקה פשוטה מתוך ועומק לבבו על היותו נפרד מה' אחד כו'. והוא בקרן בהמה – על-שם אדם ובהמה תושיע ה'.

ונתבאר **משל על זה בשם הבעש"ט ז"ל**, למלך שהי' לו בן יחיד מלומד היטב, שהי' חביב אצלו כבבת עינו ממש, ועלה בדעת האב ובנו שיסע למדינות אחרות ללמוד חכמות ולידע הנהגת בני-אדם. אז נתן לו אביו המלך שרים ומשרתים והון רב, שילך ויתור במדינות ואיי הים למען יגיע הבן למעלה יתירה יותר מכמו היותו אצל אביו בביתו.

ויהי ברבות הימים וכל אשר נתן לו אביו הלך על הוצאות הדרך מהצטרכות תפנוקיו שהי' מורגל, והעיקר במה שהוסיף תאוה על תאוותו בעניני רבים, שעלה לו זה להוצאה מרובה, עד שמכר כל אשר לו. ובין כך הלך למדינה רחוקה, עד שגם אביו לא נודע שם כלל, ובאמרו שהוא בן מלך פלוני, מלבד שאינם מאמיני לו – לא נודע כלל שם אביו. וכאשר ראה שכלתה כל תרופות תאלות להחיות את נפשו בצר לו, עלה בלבו לחזור למדינת אביו. אבל מחמת אריכות הזמן שכח גם לשון מדינתו, ובבואו למדינתו מה יכול לעשות, מאחר שגם הלשון שכח. והתחיל לרמוז להם שהוא בן מלכם, והיי' אצלם לשחוק – היתכן שבן מלך אדיר כזה ילך קרוע ובלוי כל-כך. והכו אותו על קדקדו, ונעשה מלא פצעים וחבורות ומכה טריי', עד שהגיע לחצר המלך, והתחיל לרמוז להם שהוא בן מלך, ולא השגיחו עליו כלום, עד שהתחיל לצעוק בקול גדול בכדי שיכיר המלך קולו. וכשהכיר המלך קולו, אמר הלא זה קול בני צועק מתוך דוחקו! ונתעורר אצלו אהבת בנו, וחבקו ונשקו כו'.

וכך יובן הנמשל למעלה, שנשמות ישראל נק' בניים למקום (שהגם שבן ואח אין לו, עכ"ז חבבן וקראן בניים כמ"ש בני בכורי ישראל, וכתוב בניים אתם לה' אלקיכם), והוריד הנשמה בגוף – שזהו כמשל בן המלך שהלך בדרך רחוקה בכדי להתלמד, היינו שעיי' מצות ומעשים טובים עיי' זה מתעלים הנשמות בעילוי יותר נעלה מכמו שהי' מקודם. ואמנם עיי' אהבת הגוף ותאוות הממון ושאר תאוות האדם מתאוה להן, ועיי' היותו משוקע כל-כך, עיי' זה נתרחק מאד למקום שאין ידוע כלל שם אביו (וכמו שאמר פרעה מי הו' אשר אשמע בקולו, לא ידעתי את הו'. והכל נק' עיי' מצרים כמ"ש במדרש רבה). ועיי' ריחוק זה שכח כל מה שהי' רגילה בהיותה

ויהי כאשר ארכו הימים ואין מענה בפייהם, התחילו הבנים להתבונן ליתן עצה וגבורה כדת מה לעשות לעורר רחמי האב אהבתו הישנה, ומה הגיע על ככה שצועקים ואינם נענים, הלא רחמי האב גדולה ובודאי לא על חנם. והשיבו אל לבם, פן ואולי שכחנו בארץ מרחקים לשון אבינו המלך, ונתערבנו בגוים ולמדנו מעשיהם ולשונם, ודיבור אין לנו אל המלך, ולכן לא נשמע דברינו בהיכל אבינו המלך. ונתנו עצה לנפשם, למה לנו לזעוק ולצעוק בחיתוך דיבורים, כי אם נשמיע קול פשוט לעורר רחמנותו סתם בקול הפשוט, כי קול פשוט שוה לכל. והנמשל מובן, אחר שאנו בני ישראל נאחזים ונסבכים כל השנה כולה בעונות ופשעים, ונתרחקנו מהיכל המלך, ועתה בראש השנה אין לך אחד מישראל שאינו שב בתשובה ותפלה ותחנונים. אמנם דאג לבם בקרבם ומגור מסביב פן ואולי שכחנו לשון המלך, כיון שכל השנה כולה לא דברנו עם המלך כמו עתה, אזי עצה בין הבנים לתקוע בשופר קול פשוט, לעורר רחמנותו יתברך לזכות להשתעשע בהיכל המלך הקב"ה פנימה, ולא כאותן דצוחין ככלבין הב הב כנוכר בשם התקונים שדרש בחוץ תעמוד ויהבין לון שאלתון מלבר כו'. ואלו האנשים שכל עצמם ומגמתם עתה בר"ה בתפלה ובתחנונים רק לשאול אוכל לנפשם, וזהו נקרא ששכחו לשון המלך ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ולשונם דצוחין ג"כ רק הב הב חיי ומזונא, וא"כ מה יתרונם של עם קדוש. ובאמת עיקר עובדתנו ותפלתינו המה רק תקוני שכינה ותקון עולמות עליונים וכו'.

בס' שמועה טובה (תורות הרב המגיד ממעזריטש, שנרשמו כנראה ע"י הרה"ק רלו"צ מבארדיטשוב) ווארשא תרח"צ, עמ' ע:

בענין התקיעות, **משל נאה והוא קצת מהאישי אלקי קדוש מ"ו בעריש זללה"ה**, מלך אחד ששלח בנו יחידו

לארץ מרחקים על איזה טעם כמוס שהי אתו, והנה הבן הזה ברוב הימים שהורגל בין אנשי הכפרים נעשה איש שובב ושכח בנימוס המלך, ונתעבה שכלו וגם נתעבה טבע טבעותיו הדקים ומזגיו הטובים, וגם שכלו השלין [אולי צ"ל: וגם שכח הלשון] של המלכות.

והנה ביום אחד שמע הבן שיבוא המלך למדינה זו שהבן בתוכה, והנה כשבא המלך אז בא הבן בתוך אפלטור המלך וצעק בקול גדול ומשונה, ורק בצעקת קול, כי שכח הדיבור של המלך. ואז כששמע המלך קולו וראה ששכח אפילו הדיבור, נתמלא רחמים על בנו. וזה ענין הקול של שופר.

בס' לקוטים יקרים (תורות הרב המגיד ממעזריטש ועוד. נדפס לראשונה בלעמבערג תקני"ב. במהדורת ירושלים ת"ו שינה בכ"מ את לשונו, ואעפ"כ העתקנו ממנו — לבד במקום שהוסיף תיבות מדילי. והוא שם באות רפט). נוסח זהה נמצא גם בס' **אור האמת** (אמרי צדיקים) — אף הוא תורות הרב המגיד שנכתבו ע"י הרה"ק רלו"צ מבארדיטשוב, הוסיאטין תרנ"ט (דף ז, ב):

משל נפלא לפני התקיעות, מלך גדול מלך מפואר שלח את בניו לצוד ציד. ותעו הבנים מהדרך, והיו צועקים אולי ישמע האב ולא נענו. ואמרו בלבם אולי שכחנו את הלשון של אבינו לפיכך אינו שומע את צעקתינו, בכך נצעק בקול בלא דבור. והתיישבו את עצמם שישלחו את האחד לצעוק, והזהירו אותו ראה והבן כי כולנו תלוין בך. כך הנמשל, הקב"ה שלח אותנו להעלות ניצוצות הקדושות, ותעינו מאבינו, ואולי מפני ששכחו הדיבור של אבינו ואין אנו יכולין להתפלל בדיבור, נשלח אותך בעל תוקע שתעורר רחמים עלינו בקול בלא דיבור, וראה והזהר כי כולנו תלוים בך.

לפ לפ לפ לפ לפ לפ

מלוך על העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך וייראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים

שבע מצות בני-נח

(יהלכה' ממרן הבעש"ט ו'מעשה רב' ממרן החיד"א)

הבעש"ט נייע, וכפי שמביא הרה"ק ר' יעקב יוסף מאוסטרהא (תלמידו של הרב המגיד ממעזריטש נבג"מ) בספרו **רב ייבי**, סלאוויטא תקני"ב, פ' וישב ד"ה ויוסף הורד מצרימה:

...כי כן שמעתי בשם ריבש"ט, בשבע מצות שנצטוו בני נח יש ערבות לישראל בעד האומות. עכ"ל.

וכך עשה הגה"ק החיד"א מעשה רב ביום ז' תמוז תקלי"ח בעיר פאריז בעברו שם דרך מסעו, וכתב את מעשהו על פנקסו למשמרת למען יעמוד ימים רבים, ואף נדפס בסי **מעגל טוב** (מהדורת מקיצי-נרדמים עמ' 162). רובו נעתק גם בלקו"ש (שם):

...ובא מוסו פאברי והוליכנו לבית קרובתו ועכבני ד' שעות והראה לי הוא וקרובותיו פנים יפות מאד... ואני אמרתי להגוי הנז[כר] שיא[מר] לי במה מאמין, וא[מר] ל[ני] בה' א[לקי] י[שראל]. וחקרתי בזה, ונראה בעיני שכך הוא. וא[מרתי] ל[ו]: א"כ בבקר ובערב תאמר פ[רשת] שמע ישראל, ותקיים ז' מצות, ותזהר משתוף בכל אופן, כי אם יחוד גמור לה' א[לקי] י[שראל]. וקבל, וא[מר] שלא יתפלל כי אם לה'.

בא וראה מיהו שעשה כן מעשה בנפשו, הוא הרב החיד"א שהוראותיו נתקבלו כהוראות מרן הבית-יוסף! (כמ"ש פוסקים רבים, ראה המובא בדברי הגר"ח"י סופר שליט"א בקונטרס **אות יעקב** שבסו"ס **סדר היום**, ירושלים תשל"ח, עמ' רחצ).

בספר **מגדל עזי** (כפר-חבי"ד תש"מ, עמ' תקיא) מובא בשם אדמו"ר [היצמח-צדקי?] כדברים הללו: "...בשם אדמו"ר... שאמר... שלפי דעתו קודם ביאת המשיח תתגלה נשמה גבוהה בעולם, שתחזיר את כל העולם למוטב כו' ואח"כ יבוא משיח כו' הי' יזכינו לזה בב"א כ"י"ר". אם חשבנו שהכוונה להחזרת כל העולם היהודי למוטב (תנועת התשובה וכד'), באה המציאות ללמדנו ש"יכל העולם" כפשוטו, כדמוכח ממבצעי "ימי החנוך", "רגע של שתיקה" וכללות "שבע מצות בני-נח" הני"ל.

במשך השנים הזכיר כ"ק אדמו"ר שליט"א פעמים רבות את החיוב הנרצה להשפיע על אומות-העולם לקיים את "שבע מצוות בני-נח" שנצטוו בהן. בשנת תשמ"ג הקדיש הרבי לכך שיחות רבות בהתוועדותיו ברבים, ותוכן הדברים נתפרסם בילקוטי שיחות' לפרשת יתרו תשד"מ. תורף הענין סובב על דברי הרמב"ם (פ"ח ממלכים ה"ז): "צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח", ועל כך שחיוב זה שייך גם בזמננו עתה – והוא חיוב לכל מי שבידו לכוף, ולא רק למלך או לבית-דין לבדם. ואם אי-אפשר בדרך של כפיה מעשית, אבל אפשר ואפשר "בכפיית דברים, להמשיך לבס אל רצון קונם וחפץ צורם" (כלשונו של ה"תוספות יום טוב"). ובפרט שאין בזה"ז כל חשש סכנה ופקוד-נפש למי שינהג בדרך "כפיה" זו, שלא כבדורות הקודמים שאמנם נמנעו מכך מהאי טעמא.

בחיוב זה רואה הרבי את תכליתו של מתן-תורה שלא היה עבור קבלת עול מלכות שמים של בני-ישראל בלבד, אלא הוא נועד לפעול שיהיה ה' למלך על כל הארץ – וימלוך על העולם כולו! ואחר שהונחלה התורה לישראל – נאמר באותה שיחה – יש להם הכח והציווי להשליט את מלכותו ית' על כל באי העולם, ופעולות אלו הן חלק ממתן-תורה ואף המשכו.

ושוב חזר הרבי על תביעתו זו בהזדמנויות רבות, ובאחת הפעמים (שיחת ש"פ יתרו תשד"מ) הוסיף וראה בכך הוראה ממש רבינו ע"ה שהכניס את יתרו ומשפחתו תחת ג'נפי השכינה (ראה זו"ב ט"ז, ב).

בירור אוה"ע ותיקון העולם במלכות ש-די הוא הכנה ליעוד "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכס אחד" – שיתקיים בביאת משיח צדקנו בב"א.

עד כאן מדברי הרב (וראה גם ב'נספחים' לסי' "חידושים וביאורים בש"ס ובדברי הרמב"ם ז"ל", חלק שני, עמ' שכז-שכח).

וי"ל דשרש ענין זה נמצא – בקיצור – כבר בדברי

עיונים בעריכת ה'לקוטי תורה' דרושים לימים נוראים

הכתרות

ובהשקפה ראשונה לא נראה שלשני הראשונים שייכות לימים ראשונים דחגה"ס ואילו האחרונים שייכים יותר לשמע"צ.² ואולי כותרת זו היא מעשה ידי המדפיס גרידא.³

ג] ישנו סוג נוסף של כותרות, והן הכותרות שבראשי העמודים (שם הפרשה וכד'). והנה בדרושי ר"ה נדפסו שבעה דרושים תחת הכותרת "דרושים לר"ה" שבראשי העמודים (והמה ד"ה: תקעו הא'; ד"ה תקעו הב'; יו"ט של ר"ה⁴; והי' ביום ההוא; מי א"ל כמוך; שה"מ ממעמקים; יחינו מיומיים). ויש לציין כי הדרוש ד"ה מי א"ל כמוך מובא בספרי אדמו"ר הצי"צ בכ"מ בשם "בלקו"ת בדרוש עשי"ת" וכד'.⁵ אמנם אין להסיק מכך כי הכותרת בראשי העמודים היתה צריכה להיות כאן "דרושים לעשי"ת", שהרי ר"ה ועשי"ת חד הם.⁶

בתחלת דרושי ראש-השנה שבסי לקוטי-תורה (נג, ד) באה הכותרת "דרושים לראש השנה ועשי"ת ויוהכ"פ". ובתחילת הדרושים לסוכות (עח, ג): "דרושים לסוכות ושמי"ע".

מאחר וידוע כי הלקו"ת סודר על-ידי כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק,¹ יש להניח כי גם כותרות אלו ניתנו מידי. אמנם יש לציין:

א] לדרושי חג-הפסח (שבפי צו) ולדרושי חג-השבועות (שבפי במדבר) אין כותרות מעין אלו, ונמשכים הם אל דרושי הפרשה שלפניהם. ויש לעיין בפשר שינוי זה (והעירו על כך בהע' שבתחילת ד"ה אני לדודי, ש"פ שופטים תשמ"ו).

ב] בלקו"ת, באמצע הדרושים לסוכות, בין ד"ה ביום השמע"צ הראשון והשני, ובין ד"ה ביום השמע"צ השלישי והרביעי, נדפסה שוב כותרת "דרושים לשמי"ע".

1. במכתב כ"ק אדמו"ר הצי"צ המתחיל "קושט אמרי אמת ניתן לכתוב ולהודיע על אודות ספר תורה אור" (נדפס בהוספות לתו"א וללקו"ת ובכ"מ) כותב על עצמו כמסדר ומגיה הדרושים של שני ספרים אלו. וראה בארוכה במכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ אודות הסי' תו"א ולקו"ת (נדפס בהוספות שם, ולאחרונה באג"ק שלו ח"ד עמ' תקס), ובכ"מ. (וראה המובא במאמרי על מהדורות הספר תו"א (עלי-ספר, ט, עמ' 160) ממכתבו של הר"ר ישכר בער הורוויץ שהיה באותן שנים מו"ץ בליובאוויטש: "ומחמת טרדתו [של אדמו"ר הצי"צ] קצת בכתבי ק"י של ספר תורה אור הנדפס מחדש אינו מכניס לפניו שום עסק... אמר לו אדמו"ר שי שמפני טרדתו אינו משיב אפ"י תשובות שאלות" (וראה גם יגד"ת נ"י. תשמ"ב עמ' רח). ועוד הובא שם משו"ת הצי"צ (שער המילואים ח"ד סי' קמב): "אדמו"ר [הזקן] נ"ע דרשותיו הי' כותב אחיו הר"י ז"ל והוא הי' משלם לו, להפיצם בישראל לכל השומעים, ואחר הסתלקותו נ"ע לא נמצאו כלל הכתבים אצל היורשים ולא נודע מהם, כ"א אחד מיוצאי חלציו [היינו אדמו"ר הצי"צ עצמו] טרח והשיגם מידי התלמידי השומע"י, והיו מעורבים עם עוד הרבה כתבים של כותבים אחרים שאין ראויין לעלות על שולחן כו' והוא בירר מתוכם הכתבי' של הר"י ז"ל לפי האומדנא שלו והכרת לשונו הטיב, והגיהם, ועשה מהם ספר להדפיס". – העורך.]
2. וראה יהל-אור להצי"צ (עמ' תג) שבצינו לדרושי שמע"צ כותב הוא שם: "בסוף דרושי סוכות".
3. ובדרך פרט יש לומר, דהנה אדמו"ר הצי"צ לא העתיק מחדש בכת"ק את כל הדרושים לשם הדפסתם בלקו"ת, אלא לפעמים מסר את המאמר בכתב ידו של "מניח" הדרוש (שכתבו בעת ששמע מאדמו"ר הזקן), ואת הגהותיו שלו צירף בדף מיוחד או שרשמן בשולי הגליון וכד' (ראה הפקסימילים מכת"ק הלקו"ת, בהוספות ללקו"ת מהדורת ה'תשד"מ ואילך). ואפשר שבתחילת ד"ה ביום השמע"צ השלישי הי' רשום (בכתבית המניח) "דרוש לשמע"צ", וכך נעקרה כותרת זו בשגגה אל הלקו"ת. ובזה יובן גם מה שבלקו"ת האזינו (עד, ב) נדפסה בתחילת המאמר הכותרת "בעז"ה" – שאינה מצויה בשאר הדרושים שבלקו"ת. וגם כאן אפשר שכך היה רשום ב"הנחה", והמעתיק העתיק לתומו כותרת זו אל הלקו"ת.
4. ויש לציין גם לדרושי יוהכ"פ, שבהוצאה הראשונה של הלקו"ת נדפסה בתחילתם הכותרת "דרוש ליוהכ"פ" – ותחתיה באים שני דרושים! ורק במהדורת ווילנא תרס"ד שינו ותקנו ללשון רבים "דרושים ליוהכ"פ" (וכ"ה במהדורות הבאות).
5. ד"ה זה נקרא גם "דרוש השופר" – ראה בתו"א (נט, ד) שמציין "ועמ"ש בדרוש השופר שהכתר... מבחי' תחתונה שבמאציל כו"י והוא בדרוש זה (דף נו, רע"ג).
6. אוה"ת יתרו עמ' תתפז. ובאוה"ת בלק (כרך ו עמ' איתתקיד): "בלקו"ת בדרושי עשי"ת"; אוה"ת נ"ך (עמ' תריא): "בלקו"ת גבי עשי"ת"; באורי זהר (עמ' חצרת): "בדרושים לעשי"ת". ועוד בכ"מ.
7. וראה גם אוה"ת תשא (עמ' ביסט): "בלקו"ת בדרושים לר"ה בד"ה שיר המעלות ממעמקים". אמנם יש להעיר כי בלקו"ת פ' ברכה נדפסה בראשי העמודים הכותרת "ברכה", ואילו ברוב המקומות שמציין הצי"צ לפרשה זו קוראה פ' "הברכה" (בתוספת הי"א) – ראה: לקו"ת שה"ש (ג, ב); יהל-אור (עמ' שצב, תרכ). ועוד בכ"מ.

מהדורא-קמא של הלכו"ת

ולא בפי ראה. ואולי י"ל שציון זה נרשם ע"י הצ"צ בעת סידור "מהדורא קמא" של הלכו"ת (שכידוע נכתב וסודר בכמה מהדורות⁶), ואז היה בכוונתו להדפיס בפי ראה גם את ד"ה וברכך.

והיסוד להשערה זו הוא ע"פ מה דאיתא ביאור התורה דברים כרך ו (עמ' ב'תרז), היא רשימת אדמו"ר הצ"צ (שנדפסה מגוף כתי"ק) ובה התחלתיהם של ארבעים וארבעה מאמרים מספר דברים, שרובם ככולם (לבד משלשה) אמנם נדפסו בלקו"ת. נראה שרשימה זו היא מהמהדורא-קמא של הלכו"ת.⁷ ובין המאמרים המנויים שם מצוי גם – בפי ראה – ד"ה וברכך.⁸ (ראה להלן פקסימיל מרשימה זו, וכן פענוחה).

ומצינו בלקו"ת ציונים נוספים שסגנונם הוא ע"פ המהדורות הקודמות; בפי פנחס (עט, ד) מציון הצ"צ: "יעי' לעיל ע"פ מה יפו פעמיך בנעלים", בה בשעה שדי"ה זה נדפס להלן בדרושי שיר-השירים. ועד"ז הוא בכמה מקומות.⁹ ולכאורה הטעם לסגנון זה הוא שבמהדו"ק של הלכו"ת היה בדעת הצ"צ לשלב את מאמרי שה"ש בין המאמרים לפרשיות התורה, ובסוף סי' ויקרא,¹⁰ ורק מאוחר יותר – במהדורא בתרא – סידר אותם כחלק בפני-עצמו.

בלקו"ת-תורה דרושי ר"ה (דף נח, ב) מציון כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק: "ועמ"ש בפי ראה ע"פ וברכך בכל אשר תעשה".¹

ד"ה וברכך בכל אשר תעשה לא נדפס בלקו"ת פי ראה, אך נמצא הוא בביבליאך של מאמרי תקס"ה (ומשם נדפס² לאחרונה בספר המאמרים דשנת תקס"ה, ח"ב עמי תרמח) ושם רשום עליו שנאמר ביום א' פי שלח תקס"ה.³

והנה הציונים שבלקו"ת לדרושים אחרים, רובם הם למאמרים שנדפסו בספרים 'תורה אורי' ו'לקוטי תורה' (או גם לסי' ביאורי הזוהרי' וה'יסודי' שעם דא"ח – שנדפסו שניהם לפני התו"א והלקו"ת), אבל יש ביניהם גם ציונים למאמרים שלא באו עד אז בדפוס.

אמנם הלשון "ועמ"ש בפרשה..." כמדומה רגיל הוא כשמציין הצ"צ למאמרים שבתו"א ולקו"ת, ואילו כשכוונתו למאמרים שבכתובים כותב הוא בסתם "ועמ"ש עי"פ"⁴ (או – לעתים – "ועמ"ש בדי"ה",⁵ אע"פ שבדרך-כלל משמש ביטוי זה לציון אל המאמרים הנדפסים. ואכמ"ל בזה, וית' במ"א בעז"ה).

ולפי זה יש לעיין במ"ש כאן "ועמ"ש בפי ראה ע"פ וברכך", שהרי (א) לכאורה לא נדפס דרוש זה בלקו"ת פי ראה, וגם (ב) הדרוש נאמר ע"י אדמו"ר הזקן בפי שלח

1. ועד"ז מציון בלקו"ת פי תצא (לז, סע"ב): "וכמ"ש במ"א... בדי"ה וברכך". ובלקו"ת שמע"צ (פז, רע"ג): "ועמ"ש בפי ראה בדי"ה וברכך כו' עי"ש".
2. שני נוסחים: האחד מאדמו"ר האמצעי (ד"ה וברכך ה"א כו') והשני מהר"ר משה בן רבנו הזקן (ד"ה להבין מארז"ל מזונותיו של אדם קצובות לו מר"ה).
3. ונמצא תוכן מאמר זה גם בשה"מ תקס"ח ח"א (משבת חוה"מ פסח), והוא הנחת כ"ק אדמו"ר (ד"ה יגיע כפיך כי תאכל). הנחה נוספת, מהר"מ בן אדמו"ר, נמצאת בבוך גוכתי"ק משנת תקס"ח (מס' 1066 בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א) ופתיחתה "להבין מארז"ל מזונותיו של אדם". וראה עוד לתוכן דרוש זה בלקו"ת סי"פ קרח. ובסידור ע"פ יום ליום יביע אומר: "ויש להקדים תחלה ענין א' הידוע ומבואר במ"א ע"פ וברכך". ובסי' דרך-מצותיך לאדמו"ר הצ"צ (קו, א): "הנה כתיב וברכך ה"א כו"י". וראה עוד ביציונים והערות מכ"ק אדמו"ר שליט"א שבסו"ס דרמ"צ.
4. יש לציון כי הלשון עי"פ הרגיל בציוני כ"ק הצ"צ, ברוב הפעמים פענוחו הוא "על פסוק", אך יש והוא מתפענח "על פי". ראה לדוגמה: אור-התורה שה"ש (כרך ג, עמ' א"א): "במ"אע"פ בן מאה כאילו". ובאוה"ת על הסידור (עמ' נב) מציון "בביאור ע"פ בשעה שהקדימו", ובעמ' קסח: "בהביאור ע"פ להי"ע הברכות". ועד"ז עוד בכ"מ.
5. פענוח הר"ת הוא "בדיבור המתחיל" (ולא "בדרוש המתחיל") – כן מפורש בכ"מ (לקו"ת במדבר י, ג, ל, ב, לב, ב. דברים יח, א, מב, ב, ק, א. ועוד). וראה מ"ש ביכפר חב"ד ג' 150 עמ' 12 וגל' 154 עמ' 27.
6. ראה גם במכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ אודות התו"א והלקו"ת (נדפס בהוספות לספרים אלו). וכמה כרכים מהמהדורות הראשונות של הלכו"ת נמצאים בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א בגוכתי"ק אדמו"ר הצ"צ (ראה בפקסימילים שבסוף הלכו"ת מהדורת ה'תש"דמ ואילך. וראה עוד בהעי' הבאה ובהעי' 10).
7. גוף הכתי"ק מרשימה זו הוא בביבלי 1122, וכרך זה כולל דפים מלוקטים מאחת המהדורות הקודמות של הלכו"ת, בגוכתי"ק הצ"צ.
8. השנים האחרים שלא נדפסו בלקו"ת דברים הם: ד"ה כאשר השמים (כנראה הוא הנדפס בלקו"ת סוף שה"ש), וביאור ד"ה תקעו בחודש.
9. בלקו"ת בלק (סט, רע"ג) "לקמן בפי פינחס (הוא לקמן בשה"ש) בביאור ע"פ לבנתני"; מסעי (צה, סע"ב): "לעיל בביאור ע"פ שחורה אני; האזינו (עג, ג): "יעי"פ צאינה וראינה כו' בפי קדושים"; סוכות (פא, ד): "ובדי"ה לבנתני בפי פנחס". ומאמרים אלו נדפסו בלקו"ת שיר-השירים (הבא אחר סי' דברים). ובלקו"ת שה"ש (ב, ד) מציון: "ועמ"ש לקמן פי נשא עי"פ זאת חנוכת המזבח", ועוד שם (יד, סע"ב): "יוכמ"ש לקמן בפי במדבר בדי"ה וידבר כו"י".
10. באחד מכתה"י אשר בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א (יבוך באברויסק מס' 4 – אודותיו בהקדמת הר"י"ל גראנער ליהוספות להערות וציונים ללקו"ת העי' 4) שהוא מהדו"ק של הלכו"ת ויקרא ושה"ש, משולבים שם כמה ממאמרי לקו"ת שה"ש בין מאמרי סי' ויקרא (כגון: ד"ה קול דודי – במאמרי פסח; ד"ה שימני כחותם – בפי תזריע, וכתרתו: שייך לפסוק אשה כי תזריע; ד"ה באתי לגני – בפי אחרי; ד"ה צאינה וראינה ודי"ה שחורה אני – בפי קדושים. ועוד, ואכמ"ל). ושאר מאמרי הלכו"ת שה"ש נרשמו שם אחר פי בחוקת.

פז, ד – ועוד) מציין למאמר זה בלשון: "בדיה להבין פי הפסוק מי א"ל כמוך"¹¹ ואולי הוא ע"פ המהדו"ק של אותו מאמר (הוא הנדפס במאמרי אדמוה"ז – הקצרים – עמ' קפג) ששם התחלתו היא: "להבין פי הפסוק"¹².

ועל-דרך זה יש להעיר גם מלקו"ת כאן, בדרושי ר"ה (דף ס, ד) שנמצא ביניהם מאמר המתחיל "להבין ענין הפסוק מי א"ל כמוך", אך בכמה מקומות (לקו"ת בהעלותך ל, א; עקב טז, ד; יוהכ"פ עח, א, שמע"צ פה, ב

11. ובאוה"ת סוכות (עמ' איתשלג) מציין: "בדיה להבין פי וענין יג"מ מי א"ל כמוך".

12. וראיתי בגוכתי"ק הצ"צ שמציין במ"א למאמר זה, ורשם בתחילה "בדיה להבין פי הפסוק", ואח"כ חזר והעביר קולמוסו על תיבת "פיי" וכתב תמורתה "ענין".

הגהת הלקו"ת (והתו"א) ע"י רבנו הזקן

כו"י. והגהה זו היא בלקו"ת דף סז, ב. [ב לקו"ת ד"ה ואתחנן, המובא באוה"ת-עניינים (עמ' קכח) וכותב עליו הצ"צ שם: "מוגה מרבינו ז"ל". וכ"כ על ד"ה זה בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע (הנדפסות בסוף הלקו"ת).

[ג תו"א מגילת-אסתר (צג, א) ד"ה כי אברהם לא ידענו, וכמ"ש באוה"ת משפטים (עמ' אירט): "ע"פ הלשון שמצאתי בכ"י רבינו ז"ל בד"ה כי אברהם לא ידענו² וז"ל הזהב"³.

[ד תו"א שם (צה, א) ד"ה חייב אינש, וכמ"ש באוה"ת שה"ש (עמ' תסג): "במאמר ע"פ חייב אינש לבסו"מ בפוריא מוגה מרבינו הגי' ני"ע זי"ע"⁴.

באגרתו (הנדפסת בהוספות לתו"א וללקו"ת ובכ"מ) כותב כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק על דרושי אדמו"ר הזקן שבאותם ספרים: "הרבה מהן שם רבנו [הזקן] ז"ל בעצמו עין עיונו עליהם והגיהם".

וכך בשער השני של היתורה-אור: "ונתנו לכתוב רוב הדרושים על ידי אחיו... מוהר"ר יהודא ליב... * ורובם סדרם לפני אחיו אדמו"ר ני"ע והוא הגיה אותם בכבודו ובעצמו ככתבו וכלשונו"¹.

ומצאנו לעת-עתה דרושים אחדים שמפורש עליהם במקו"א שהוגהו ע"י כ"ק רבנו הזקן:

[א לקו"ת ד"ה שובה ישראל (השני), וכמ"ש באור-התורה שמיני (כרך ב עמ' תסג): "וכמ"ש בכ"י רבינו ז"ל בהגה"ה לתורה ע"פ שובה ישראל כו' וז"ל כי העולם

* [נראה הנתק לעיל בפרק 'הכותרות' הע' 1 משו"ת הצ"צ].

1. וכגון דא נמצא ג"כ בהקדמת כ"ק אדמו"ר האמצעי לסיפור עם דא"ח: "קונטרסים שנמצא בכתי"י שלי בפי המלות בתפלה... שאדמו"ר הגיהם בכבודו ובעצמו והוטבו בעיניו מאד".

[אמר העורך, בוודאי נמצאים באמתחתו של הכותב הנכבד חידושים וביאורים בענין הגהת הסיפור ע"י רבנו הזקן, ויפרסמם בהזדמנות קרובה. ולא באתי אלא כמעיר ומודיע כי בסי' ילקוטים יקרים (ריגא תרצ"ט) עמ' ה נדפס הקטע הבא: הגה"ה מאדמו"ר הזקן על דרוש שכתב אדמו"ר בשער הלי"ג בעומר [בסידור], דמ"ש שם [בדף שג, ב] וזהו השמים יענו כו' פי יענו להשפיע סביבות כל כדור הארץ מכל צד כו' וז"ל ההגה"ה וביאור הענין שכמו שהארץ נחלקה לשסי"ה מעלות כמו כן השמים, ושם כל מעלה הוא שטח רב ועצום ולא ט"ו פרסאות לבד כמו מעלות שבארץ, לכן יתכן שם שע"י ריחוק השמש בחורף כ"ב מעלות וחצי לצד דרום יהי שם קור לצד צפון כי ריחוק מעלות הני"ל דשמים הוא בשטח רב ועצום, ולא כמו המעלות שבארץ, ולכן זה ג"כ גורם הקור בחורף בארץ בצפון, כי כל מעלה בארץ מקבלת ממעלה שכנגדה בשמים. ע"כ מכי"ק ני"ע. עכ"ל הסי' הני"ל. והשווה למ"ש בהערות וצינונים לסיפור שם].

2. ויש לפרש בשני אופנים: [א שכל המאמר הוא לשונו של רבנו הזקן, [ב רק חלק ממנו הוא לשונו ממש. אבל מצינו לעיל בתו"א (טז, ג; פא, א) שני דרושים שכתבו ע"י אדמו"ר הזקן עצמו, בתחלת הדרוש הראשון באה הכותרת: "לשון אדמו"ר ני"ע בעצמו" ובראש השני: "כ"ק אדמו"ר ני"ע". גם גופם של אותם דרושים נדפס באותיות מרובעות וגדולות מהרגיל שם – ואילו כאן אין שום היכר מעין אלו. ולכן נראה לפרש באופן השני, שרק חלק מאותו מאמר נכתב ע"י אדמוה"ז עצמו. ועוד יש לציין כי באחד מכתה"י (מס' 735 בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א) נמצא דרוש זה כלשונו שבתו"א, לבד מכמה קטעים שבאו בו בשינויים (תוכניים). ואם נאמר שהמאמר כולו נכתב ע"י רבנו הזקן, קשה יהיה להבין את פשר השינויים.

3. באוה"ת שם מצטט: "יו"ש ואני תפילה ואני בתוך הגולה, כשהיא בבחי' הגולה היא עצמה בבחי' תפילה". ואילו בתו"א נדפס: "בתוך הגולה כשהוא בבחי' הני"ל היא עצמה בחי' תפילה". ובכמה כתי"י הלי': "הוא בחי' כנ"י".

4. ואגב כך יש לציין כי באוה"ת משפטים (עמ' אירסט) כותב "ועיין אגה"ק אשת חיל עטי"ב וכ"י רבינו ז"ל בענין הצללי" [כך צריך לתקן בנדפס שם], וכך באוה"ת הוספות למג"א (עמ' ד): "ועי' בכ"ק ני"ע ענין הצללי" שנפלו ע"י חטא אדה"ר כו' פי כני"ל הלבושי שהיו מופשטי מרע נתערבו בקי"י" – וצ"ב אם רשימה זו (או תוכנה) הגיעה לידנו.

רשימת מאמרי הלקוטי-תורה חלק דברים (מהדו"ק?)
 בגוף כתי"ק אדמו"ר הצמח-צדק

(הרשימה נדפסה באור-התורה - דברים - עמי ב'תרז-ב'תרי)

ר"ב

כְּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם . ביאור ע"ז . ואתחנן כו' ואראה . ואתחנן כו' החילות .
 ביאור הימים הנה ענין . שמע ישראל . (להבין מ"ש האריז"ל דפ' שמע הוא
 אצל ר' נטע) . וידעת היום . דעת ואמונת . ביאור ע"פ וידעת . להבין
 בתוספת ביאור . וידעת היום . ביאור ע"פ וזאת המצוה המתחיל למען תירא .
 פ' עקב ויאכילך את המן . ואכלת ושבעת . ולהבין שרש טעם קישור . ארץ הרים .
 פ' ראה אחרי כו' תלכו . ביאור המתחיל הנה פ"י אחרי . וברכך כו' בכל אשר
 תעשה . ושמתני כדכד . ביאור ע"ז . אני לדודי . אני לדודי . ביאור גדול תלמוד .
 כי תצא . כי תצא . ביאור . ולא אבה . ביאור . כי ההרים ימוש . היום הזה . תקעו
 בחדש . ביאור . וכל בניך ביאור האזינו השמים . כנשר יעיר . לבאר ענין יוהכ"פ .
 ושאתם מים . ואני אראה . ביום השע"צ דתק"ס . ביום השמע"צ דתקס"ה .
 ואתה מרבבות . ארוממך כו' דליתני .

כאשר השמים . ביאור ע"ז . ואתחנן כו' ואראה . ואתחנן כו' החילות ביאור
 המתחיל הנה ענין . שמע ישראל . (להבין מ"ש האריז"ל דפ' שמע הוא
 ש' ע"ב אצל ר' נטע) . וידעת היום . דעת ואמונת . ביאור ע"פ וידעת . להבין
 בתוספת ביאור . וידעת היום . ביאור ע"פ וזאת המצוה המתחיל למען תירא .
 פ' עקב ויאכילך את המן . ואכלת ושבעת . ולהבין שרש טעם קישור . ארץ הרים .
 פ' ראה אחרי כו' תלכו . ביאור המתחיל הנה פ"י אחרי . וברכך כו' בכל אשר
 תעשה . ושמתני כדכד . ביאור ע"ז . אני לדודי . אני לדודי . ביאור גדול תלמוד .
 כי תצא . כי תצא . ביאור . ולא אבה . ביאור . כי ההרים ימוש . היום הזה . תקעו
 בחדש . ביאור . וכל בניך ביאור האזינו השמים . כנשר יעיר . לבאר ענין יוהכ"פ .
 ושאתם מים . ואני אראה . ביום השע"צ דתק"ס . ביום השמע"צ דתקס"ה .
 ואתה מרבבות . ארוממך כו' דליתני .

כאשר : נעתק מבוך 1122 ריד, א גוכי"ק.

כנראה רשימת מאמרים (חלק דברים) מאחת המהדורות של הלוקטי תורה.
 כאשר השמים : גרפס בלקוטי תורה סוף שיר השירים מה, ד [כי כאשר השמים].
 ולהעיר שגם בתורה אור בתחלתו (א, ג) נמצא ד"ה כזה עם ביאור.
 בלקוטי תורה פרשה דברים באו שני דרושים והם : א) ד"ה ציון במשפט תפדה.
 ב) ברבות פי עקב ד"א ושמר לך. וראה לקוטי שיחות דברים תשמ"ה ערה 14.
 ביאור ע"ז : שם ג, ג.

ואתחנן כו' וראה : דרושים המתחילים ואתחנן. הידועים ע"ע הם (בכללות) שלשה :
 א) משנת תקנ"ה — מאמרי אדה"ז הקצרים [קה"ת תשמ"א] ע' ק. ונוסח אחר שם
 ע' קו. וזכר ג"כ בדרושי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק — לעיל ע' בישצ.
 ב) משנת תקס"ג — ספר המאמרים תקס"ג [קה"ת תשמ"ב] ע' תרטו. (וראה
 כאמרי אדה"ז — פרשיות קה"ת [קה"ת תשמ"ג] ע' תרצה).
 וזכר ברשימת [ראה לעיל ע' ב'תקעג] הערה ר"ח [כ"ק אדמו"ר הצמח צדק — פסקי
 דינים] [קה"ת תשל"ב] קג [תמב] א : ואתחנן אעברת נא.
 ג) ואתחנן הבא לקמן. וברשימה בפס"ד הג"ל : ואתחנן אתה החילות.
 וכנראה הכוונה כאו להד"ה ואתחנן משנת תקס"ג שבו מבואר מה שרצה משה
 לפעול ע"י הראי.

ואתחנן כו' החילות : לקוטי תורה ואתחנן ב, א.
 ביאור המתחיל הנה ענין : שם ג, ב. — בספר המאמרים תקס"ד [קה"ת תשמ"א —
 שהוא הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי מהג"ל] הביאור מתחיל : להבין שרשי הדברים הג"ל בדרך
 קצרה הנה שרש ענין.
 שמע ישראל : שם יא, ב.
 בלקוטי תורה באים הדרושים [ג, א] וידעת היום. [ה, א] ביאור . . וידעת היום.
 [ו, א] להבין בתוסי' ביאור. [ז, ד] וידעת היום. [ט, א] וזאת המצוה. [י, א] למען תירא ורק
 אח"כ ד"ה שמע ישראל. וראה לקמן הערה וידעת.
 [להבין מ"ש האר"ז דפ' שמע : בלקוטי תורה שם יב, ג מתחיל : ואהבת
 את הוי' אלקיך.

בלקוטי תורה [יא, ד] בא לפני"ז ד"ה ענין ק"ש אחד ואהבת.
 ש ע"ב : כ"ה בגוכי"ק.

* אצל ר' נטע : לע"ע לא נתברר מי הוא. ולהעיר :
 א) ד"ה זה הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי במאמרי אדה"ז — פרשיות ע' תשא.
 (כ"ק ?) כ"ק אדמו"ר הצמח צדק שם ע' תשכ. בספר המאמרים תקס"ו [קה"ת תשל"ט] ע' יב
 (כ"ה ? ראה אור התורה ויקרא — ד [קה"ת תשד"מ] ע' תתקצא הערה כ"ה), ובכולם לא נזכר
 אצל מי היא המאמר.

ב) בשרש מצות התפלה פי"ב [דרך מצותיך קמ, ב] : כן שמענו מפה ק'
 כאדמו"ר נ"ע בליל ש"ק פי' נח שנת תקס"ה [כ"ה בגוכי"ק — ולכאוי' הוא ד"ה הג"ל
 משנת תקס"ו ואכ"מ] באריכות בעת היות משולחי הרב הק' ר' אהרן מטוטיאב וכך
 הבעש"ט ז"ל [בהערות וציונים מכ"ק אדמו"ר שליט"א לשם רה, א — בן בנו ר' צבין
 אצל כ"ק ועמיהם יחד שמענו מאמר הג"ל.
 ג) רק מאמר זה בא בין שני חצאי עיגול.

וידעת היום : לקוטי תורה ואתחנן ד, א. — בהבא לקמן עד ד"ה ביאור ע"פ וזאת
 ראה לעיל הערה שמע.

זעת ואמונה : אולי הכוונה שד"ה וידעת היום המדובר בענין דעת ואמונה. וראה
 רשימת הכתבי יד בהוספות ללקוטי תורה קה"ת תשד"מ קלו, א ד"ה נוסח אחר.

ביאור ע"פ וידעת : שם ה, א.
 להבין בתוסי' ביאור : שם ו, א.
 וידעת היום : שם ז, ד.

ביאור ע"פ וזאת המצוה המתחיל למען תירא : שם י, א.
 בלקוטי תורה שם ט, א בא לפני"ז ד"ה זאת המצוה.

פ' עקב : להעיר שרק פי' עקב וראה נרשם בתחלה פ' . .
 ויאכילך את המן : לקוטי תורה עקב יג, ג.
 ואכלת ושבעת : שם יד, א.

ולהבין שרש טעם קישור : שם טז, ג.
 ארץ הרים : שם יז, ג.

פ' ראה : ראה הערה לעיל "פ' עקב".
 אחרי כו' תלכו : לקוטי תורה ראה יט, א.

בלקוטי תורה שם יח, א בא לפני"ז ד"ה ראה אנכי גותן.
 ביאור המתחיל הנה פ"י אחרי : לקוטי תורה שם כ, ג. בספר המאמרים תקס"ה

ע' תשפו שם הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי מאמר הג"ל מתחיל : להבין שרשי הדברים
 הג"ל הנה פ"י אחרי.

וברכך כו' בכל אשר תעשה : הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי בספר המאמרים תקס"ה
 [קה"ת תשמ"א] ע' תרמח מפה"ש. ונוסחא שניי [הנחת הר"מ בן כ"ק אדמו"ר הזקן ?] שם

בכותרת : א' פי' שלח לך תקס"ה מפי השמועה למדנו. מפה"ש להבין מארז"ל מזונותיו של
 אדם קצובות לו מר"ה. וראה לקוטי תורה דרושים לר"ה נח, ב ; ועמ"ש בפ' ראה ע"פ וברכך
 בכל אשר תעשה.

בלקוטי תורה שם כב, ד בא ד"ה כי תשמע בקול. כג, ד ביאור הדברים.
 ושמת' כדכד : לקוטי תורה שם כד, ד.

ביאור ע"ז : לקוטי תורה שם כו, ג — ד"ה ושמת' כדכד השני הוא ביאור
 על ד"ה זה הראשון ראה לקוטי תורה קה"ת תשר"מ רשימת הכתבי יד למאמר זה קלח, א.
 אני לדודי : לקוטי תורה שם לב, א.

בלקוטי תורה שם לפני"ז כט, א בא ד"ה וכל בניך. לא, א ביאור הדברים. — באו
 ברשימה לקמן אחר הביאור דתקעו.

אני לדודי : לקוטי תורה שם לג, א.
 ביאור גדול תלמוד : לקוטי תורה שם לג, ג.

בסידור שער אלול רכז, ג שהוא הנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי מהג"ל מתחיל :
 להבין שרשי הדברים הג"ל הנה מעשה המצות.

בהנחות הר"פ [קה"ת תשי"ח — שהנחה זו נדפסה בלקוטי תורה כאן בתוסי' ושינויים
 וכו'] ע' כח מתחיל : לבאר כל הג"ל הנה מעשה המצות.

בלקוטי תורה כאן אחרי הכותרת ביאור אני לדודי מתחיל : ביאור ענין מארז"ל
 תלמוד גדול או מעשה גדול ונמנו וגמרו גדול תלמוד.

* . [נראה שהבינו שמ"ש הצי"צ "אצל ר' נטע" כוונתו שהמאמר נאמר ע"י אדמו"ר הזקן אצל ר' נטע, ולכן כתבו ש"לא נתברר מי הוא" וכן העירו
 בקטע הבא שבכל ההנחות מהמאמר "לא נזכר אצל מי היא המאמר". ולעני"ד נראה שכוונת הצי"צ היא שגוף המאמר נמצא אצל ר' נטע (וזכורני
 שיש דוגמאות להערות מסוג זה, ולפי שעה איני מוצאן). והכוונה כמובן להרה"ק ר' נטע ממאלאסטירסצנע נ"ע — ראה 'ביתרבי' ח"י עמ' 30.
 — העורך].

כי תצא : לקוטי תורה תצא לד, ג.
 כי תצא : לקוטי תורה שם לה, ג.
 ביאור : לקוטי תורה שם טו, ג.
 ולא אבה : לקוטי תורה שם לה, ג.
 בלקוטי תורה שם לו, ד בא לפניו ד"ה כי תהיין לאיש שתי נשים.
 ביאור : לקוטי תורה שם לט, ב.
 כי ההרים יחושו : לקוטי תורה שם מ, א.
 בלקוטי תורה שם מא, ב בא ביאור הדברים.
 היום הזה : לקוטי תורה תבוא מא, ג.

בלקוטי תורה אחרי ד"ה זה באים ד"ה א [מב א] ענין ראש השנה ויום הכפורים
 [ביאור על ד"ה היום הזה ראה לעיל ע' ב'חל]. ב [מב, ג] תחת אשר לא עבדת.
 ג [מג, ג] ויקרא משה. ד [מד, א] פי נצבים — אתם נצבים. ה [מה, ב] כי המצוה
 הזאת. ו [מו, א] כי קרוב אליך. ז [מז, א] שוש איש. ח [מח, ד] ביאור ע"פ שוש איש.
 ט [ג, א] כי כארץ. יוד [נב, א] ביאור ע"פ כי כארץ.
 תקעו בחדש : בלקוטי תורה דרושים לראש השנה נג, ד. נד, ד. נדפסו שני
 מאמרים תקעו.

ביאור : בלקוטי תורה לא נדפס ביאור על הנ"ל.
 ביאור א' על תקעו האי שבלקוטי תורה נדפס בסידור שער ראש השנה רלה, ג.
 [וראה לעיל ע' ב'תמחן]. ב' על תקעו הבי בספר המאמרים תקס"ח [קה"ת תשל"ב] ע' תיח.
 וכל בנין : לקוטי תורה ראה כט, א. וראה לעיל הערה אני לדודי (הראשון).
 ביאור : לקוטי תורה שם לא, א. וראה הערה שלפניו.
 האזינו השמים : בלקוטי תורה פ' האזינו באים שלשה דרושים האזינו השמים
 עא, ג. עג, ד. עה, ב.

בלקוטי תורה לפניו באים ד"ה א [נו, א] להבין המשנה יו"ט של ר"ה. ב [נח א]
 והיה ביום שהוא יתקע בשופר גדול. ג [ס, ד] להבין ענין הפסוק מי אל כמוך. ד [סב, ב]
 שיר המעלות ממעמקים. ה [סג, ב] יחינו מיומים. ו [סד, ב] דרושים לשבת שובה —
 שובה ישראל. ז [סה, ג] ביאור על שובה ישראל. ח [סו, ב] שובה ישראל. ט [סח, א]
 דרושים ליוה"כ — לבאר ענין יו"כ (הבא ברשימה להלן). יו"ד [סח, ד] שבת שבתון.
 יא [ע, ג] ביאור מעט ע"פ שבת שבתון.
 כנשר יעיר : לקוטי תורה שם עז, ג.

לבאר ענין יוה"כ : לקוטי תורה דרושים ליוה"כ סח, א. וראה לעיל בהערה האזינו.
 ושבתת מים : בלקוטי תורה דרושים לסוכות נמצאו שני דרושים בד"ה זה
 עה, ג. עט, ד.

ואני אראה : לקוטי תורה דרושים לשמ"ע פח, ב. [ושם מתחיל הי לי בעוזרי ואני
 אראה בשונאי].

בלקוטי תורה שם לפניו באים הדרושים א [פ, ד] להבין מ"ש ביום השמיני עצרת
 [ראה הערה שלאח"ז]. ב [פא, ד] ביום השמיני עצרת. ג [פג, א] דרושים לשמ"ע
 — ביום השמיני עצרת. ד [פד, ד] ביום השמיני עצרת [ראה לקמן הערה שני שלאח"ז].
 ה [פו, א] ולתוספת ביאור. ו [פז, ג] ביום השמיני שלח.
 ביום השמ"ע דוק"ס : אולי הכוונה לד"ה להבין מ"ש ביום השמיני עצרת לקוטי

תורה דרושים לסוכות ושמ"ע פ, ד. וראה מאמרי אדה"ז — הקצרים ע' תריס הערה 101.
 וראה הערה שלפניו.

ד"ה ביום השמיני עצרת שאין זמנם ברור לע"ע הם א) מאמרי אדה"ז — הקצרים
 ע' צו ונוסח אחר שם ע' צו. ב) שם ע' צט. ג) שם ע' ק. ד) מאמרי אדה"ז — פרשיות
 ע' תתקג ד"ה למה נקי שמיני עצרת.

ביום השמ"ע דתקס"ה : לקוטי תורה דרושים לשמ"ע פד, ד. וראה לעיל הערה
 ואני אראה.

ואתה מרבבות : לקוטי תורה ברכה צג, א.
 בלקוטי תורה באים לפניו דרושים א) [צ, ד] טוב לחסות בה. ב) [צא, א] טוב לחסות
 בה. ג) [צא, ג] להבין ענין יו"ט שני. ד) [צב, ד] להבין ההפרש דבפסח.

ארומוסן כו' דליתני : שני דרושים עה"פ מזמור שיר חנוכת הבית נמצאים בלקוטי
 תורה ברכה צז, ד. צח, ד. ואולי כוונתו כאן להראשון שמבואר ענין דליתני.

בלקוטי תורה שם לפניו באים הדרושים א) [צג, ד] תורה צוה. ב) [צה, א] ביאור
 ע"פ תורה צוה. ג) [צו, ד] והיה מדי חדש. ולאחרי דרוש זה בא עוד דרוש [צח, ד] עה"ס
 מזמור שיר כנ"ל.

מנהגים והנהגות אלול – תשרי

חלק ניכר מהבא להלן נתפרסם מכבר ב'קובץ דברי תורה' (כפר-חב"ד, תשל"ה), אלא שאז נקרא "הוספות והערות למנהגי חב"ד", ושינוי השם הנוכחי מצביע על שינוי המטרה: לאודוקא הוספות מעשיות לס' המנהגים, וגם לא הערות שעניינן מקורות והשוואות וכו'; הפעם נאספו גם הנהגות של רבוה"ק נשיאי חב"ד שאינן שייכות לרבים, וכן הנהגות של חסידים ישנים או עירות חסידיות שאין הנהגתם נוגעת למעשה – אחרי שנקבעו ההלכה והמנהג בס' המנהגים.

לענ"ד יש ענין בידיעת מנהגי החסידים בעבר אף במקרים שלא נהגו כפי הנהוג עתה, וכן חשוב לדעתם גם אם משתווים למנהגנו, ולכן השתדלתי לאסוף כל ידיעה ושמועה על הנהוג בין אנ"ש מימים ימימה. ומאחר והכל הוא בגדר הוספות על ס' המנהגים יוכל המעיין לשאול במקרים רבים "מאי קא משמע לן" – והרי הנהגה זו מפורשת בס' המנהגים? תהא תשובתו, אין הכי נמי, ולא בא לחדש אלא להשמיע שמנהג זה ידוע ומקובל מכבר, ותו לא.

באשר לביקוש מקורות וטעמים למנהגי רבוה"ק מצינו לכאורה ב' השקפות חלוקות בדברי כ"ק אד"ש; במכתבו מיום ט' טבת תשי"א (הנדפס בקובץ יגדי"ת ירות"ו גל' כ' עמ' 9) כותב: "...ומש"כ אשר י"א שאין נוגע כ"כ למצוא מקור או מקום מחז"ל או דין שהובא בדא"ת, כי זהו בעצמו המקור – אני לא כן הוא עמדי... ולכאורה הוא גם חסידישער לומר אשר ישנו מקור ואני לא מצאתיו, מלומר שאני יודע ברור שאין מקור והרבי חידש זה ע"פ הוראה וכו'". ואילו בשיחת ש"מ אייר תשכ"ב (בלתי מוגהית) נאמר: "בספר 'לקט יושר' – מתלמידו של בעל 'תרומת הדשן' – רושם את הנהגותיו של רבו. הספר נכתב על-דרך חסיד הרושם את הנהגות הרבי, ובמילא אינו כותב טעמים להנהגות, שזהו ענין לעצמו ואינו שייך לספר" (ועי"ש עוד שהחסיד רושם הכל, ללא חילוק בין עניינים עיקריים לעניינים שאינם נראים עיקריים – ושכ"ה ב'לקט יושר").

אף שלא באתי להוסיף מראי-מקומות וציונים על ס' המנהגים, וגם לא השוואות לנהוג במקומות אחרים, אבל משנה ראשונה לא זזה ממקומה, ומה שנתפרסם כבר במהדורה הקודמת נשאר גם במהדורה זו.

"חסידים הישנים לא נהגו לרשום סיפורים, ואפילו לא מנהגים של בית הרב – מאחר שהם היו מונחים ומסורים רק לעניינים פנימיים" (עפ"י ס' השיחות תש"ד עמ' 63). ולכן לא מכל הנהגותיהם יכולים אנו ללמוד על מנהג חב"ד, אם מפני שלא התעניינו במנהגים ואם מפני שלא ידעו את מנהגי רבוה"ק.

וכמוכן שגם על המתפרסם כאן חל הכלל של "אין אנו אחראין לכל השמועות" (הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א בס' המנהגים עמ' 45), "ואין לעשות יסודות מן השמועות" (שערי-הכולל לו, ה – עיי"ש). בוא וראה מ"ש אדמו"ר ה'צמח-צדק' לאחד ממורי-ההוראה בדורו: "ומ"ש כת"ר שנשמע לו בשם כאדמו"ר הגאון [אדמו"ר הזקן] ג"ע... ודאי אילו ה' בירור שאמר כן בלי ספק הייתי מבטל דעתי בזה כי מי יבוא אחר המלך כו' וכגבוה שמים מעל הארץ גבהו דרכיו מדרכינו כו', אך ידוע לנו שיוכלו לומר בשמו מה שאינו כו', ולזאת אין לסמוך על השמועות. גם אפשר ה' באותו הענין כמה וכמה צדדים אחרים... אם אמת הדבר" (פס"ד אהע"ז דף ג, ג). גם יש לזכור את שאמר כ"ק אד"ש כו"כ פעמים שאין להביא ראיה מאשר נהגו בכיהמ"ד בליובאוויטש, היות וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב אמר בפירוש שאין הוא מתערב בעניינים כגון דא (וראה 'רשימות דברים' ח"ב עמ' צח), וכמדומה שאד"ש הביא זאת ללמד שגם עתה לא כל הנהוג בבית-מדרשו נעשה על-ידעתו וכהוראתו.

ולכן יהיו דבריי אלה לא להלכה ולא למעשה, ואם ירצו להשתמש בזה כסניף לפסק וכדו' הרי הכל לפי ראות עיני המורה, והוא יבחין בין שמועה לשמועה ובין מקור למקור, וד"ל. זאת למודעי כי ב"לוח כולל חב"ד" חלו שינויים במשך השנים, ומ"ש בפנים בשם "לוח הכולל" הכוונה ללוח דשנת תשי"ג (והוא משקף את מנהגי אנ"ש בירות"ו, שחלקם בוודאי עלו אתם מן הגולה. וכשתפשטה ההנהגה עפ"י ס' המנהגים בטלו בדרך-כלל המנהגים הישנים).

בגליונות הכאים יתפרסמו בעזרתו ית' הפרקים הבאים, אם מעניינא דיומא או לפי סדר השו"ע. ובקשתנו שטוחה לפני המעינים לשלוח הערות, תיקונים, השגות והוספות – ויתפרסמו דבריהם בשם אומרם.

אלול וסליחות

פסוקים מהפטרת מחר חודש כשנרחיק, ראה ב"י סי' תכה לגבי הפטרת השמים כסאי כשנרחיק (למנהגם) מפני עני' סוערה.

ה. לאמירת ג' קאפיטלך דאלול: מיום שני דר"ח אלול... בכל יום ויום כמשך היום, ג' קאפיטלך תהלים... ומי שלא התחיל מיום ב' דר"ח יתחיל באותו יום שהוא עומד בו, ואת אשר החסיר ישלים, אבל לא יותר משלשה קפיטלעך בכ"י (קובץ מכתבים תהלים עמ' 208). נוהגין (וכ"ה מנהג אד"ש — בעיו"כ וכד') לאומרם בציבור אחר השעור תהלים היומי קודם ק"י (משא"כ הקאפיטל דמספר שנתו א"א הש"ץ בציבור — מנהג אד"ש).

ו. בחודש אלול מרבנים באמירת תהלים, ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אמר שבחודש זה היא העונה ("דער סעזאן") של אמירת תהלים (זאת אמר לר"א פאריז ע"ה בבקשו ממנו לרכוש עבורו תהלים פשוט [ללא מפרשים] אגב נסיעתו לוויטעבסק. שמועות וסיפורים ח"א עמ' צו. ליובאוויטש וחייליה' עמ' 29 הע' 12).

* חסידי ליובאוויטש בקראסנאלוקי נהגו לומר מר"ח אלול עד ר"ה בכ"י אחר תפלת שחרית עשרה קאפיטלך תהלים, כדי לגמור התהלים פעמיים עד ר"ה (רשימות ר"י שי' חטריק).

ז. בהיות מוהרש"ב בחודש אלול כנאות־דשא (דאטשע), הי' שרוי בחדרו ולא הי' יוצא הימנו אף לאכול עם בני משפחתו בחדר האוכל (ראה 'לקוטי ספורים' עמ' קעב). * ובימי אלול תער"ב נתפרסם בשם מוהרש"ב "כי שבע רצון הי' אם הי' אנ"ש מונעים את עצמם מהטרידו בימי אלול ותשרי אלה במכתבים הדורשים עצה ותשובה, כי אין הזמן מספיק להשיב עליהם, והרי הם נשארים בלי תוצאות" (ראה אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תרלח).

ח. בחודש אלול עושים החופה בכל ימי החודש [גם במחציתו השניה], כיון שהוא חודש הרחמים (ס' המנהגים עמ' 76 מהוראת אד"ש, וראה לקו"ש חכ"ד עמ' 462. וראה דרכי"ת סי' קעט סקי"ח, שד"ח עמ' א'רנו במכתב הרב שניאור זלמן פינסקער אבד"ק חארסאן מחסידי אדמו"ר מוהר"ש ש"העיד כן בשם גדולי הרבנים בעיירות גדולות; שו"ת תירוש ויצהר סי' קיא, שלחן העוז סי' ד ס"ה אות ח).

ט. מעת אשר נתפרסם אשר יום השמונה עשר בחודש אלול הוא יום ההולדת של הבעש"ט ושל רבנו הזקן — נהגו, בכמה מקומות ובפרט בבתי כנסיות חב"ד, לעשות אותו יום־התועדות בסיפור מעשי צדיקים, חיזוק בדרכי החסידים בכלל ואהבת ישראל בפרט וקבלת החלטות בקביעות עתים ללימוד התורה — הנגלה והנסתר.

בהתעוררות מיוחדת חוגגים יום הולדת זה בבית הרב, והאדמו"ר אומר דברי התעוררות בתורה ועבודה, ולפעמים — גם מאמר חסידות (לקו"ש חכ"ד עמ' 518).

* צ"ע אם ידוע דבר ברור בענין אמירת תחנון ביום ח"י אלול (וראיתי פעם שבמנחת ח"י אלול הכה כ"ק אד"ש

א. אמירת מזמור לדוד ה' אורי גו' "אחר שיר של יום ובמנחה קודם עלינו" (סידור אדמו"ר). ואמירת הקדיש שאחד לדוד אורי עולה גם לשש"י, וכן במנחה הקדיש שאחר עלינו עולה גם לקאפ' לדוד אורי "וכן שמעתי מהרב ר' הלל ז"ל שכן צריך לנהוג" (שער הכולל יא, כט). כי שיטת אדמו"ר בסידורו לבל הרבות בקדישים, רק מה שתקנו הקדמונים (שעה"כ שם ובסי' מט, ז).

ב. תקיעות תשר"ת תש"ת תר"ת אחר התפלה מיום בדר"ח: סדר תקיעות זה הוא בב"ח סי' תקצ"ב מהערוך. וכ"ה מנהג פ"פ (דברי קהלות עמ' 161, וראה יוסף אומץ אות תתקכ שהוא מא' דר"ח) ומנהג ג'רבא (ברית כהונה לח, ב שאחרי סדר הסליחות תוקעין כסדר הנ"ל, וסליחות מתחילים הם ב"ח). וכ"כ בדרכי חיים ושלום אות תרץ. ובס' רזא דעובדא (מנהגי קרעטשינעף — בית נדבורנא ופרימישלאן) עמ' נו כסדר תקיעות זה אחר הסליחות. טעם התקיעות מבדר"ח — ראה המובא בלקוטי מהרי"ח נו, א.

ג. במנהג ישראל לאחל כוח"ט כשכותבים מכתב באלול ובעשי"ת, איתא בבאה"ט סי' תקפא שזה בתחלת המכתב, ובמט"א (וכ"ה בהק' לשו"ת עבוה"ג) שבסוף המכתב. ובמנהגי רבוה"ק מצינו בכמה אופנים (מאדמוה"ז ומאדמוה"א לא מצאתי במכתביהם כלל, וכך במכתב אדמוה"ז מיום ג' נצבים תקע"א [אג"ק שלו עמ' קמג-קמח] אין לברכה זו); מאדמו"ר הצ"צ: בתחלת מכתב, בין כסה לעשור ייטיב ה' הגמ"ח. אדמו"ר מוהר"ש: בתחלת מכתב, ד' הטוב יטיב הכוה"ח בתוך כ"י. מהרי"צ בן הצ"צ בסוף מכתב: ויטיב ה' לו ולנו הכו"ח בתוך כ"י. אדמו"ר מוהרש"ב בתחלת מכתבים: ישלים השי"ת הכוה"ח ברו"ג; ייטיב השי"ת הכוה"ח ברו"ג; ובדרך כלל בסוף המכתבים: ויטיב לו השי"ת הכוה"ח ברו"ג, ויכתב בספרן ש"צ לאלתר לחיים. ובמכתב ממוציו"כ: ויטיב לו השי"ת הגמ"ח ברו"ג. מאדמו"ר מוהרי"צ ראיתי רק בסוף מכתבים (ויש להעיר כי לא הקפיד שבכל מכתב ומכתב תבוא ברכת השנה). כ"ק אדמו"ר שליט"א כמדומה מזכיר רק בסופי מכתבים (וראה גם לקוטי לוי"צ (אגרות עמ' חיב) שמאחל בסוף מכתבו. * בשיחת ליל אדר"ח אלול תשמ"ו שיש להקדים הברכה מיום א' דר"ח. וראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב (ח"ב עמ' תקצג) שכבר בער"ח אלול כותב "וייטיב לו הכוה"ח". ואד"ש נוהג להקדים הברכה, ראה שיחת י"ג מנ"א תשל"ט שמאחל שם כוח"ט. ובס' רזא דעובדא עמ' נו שהיו כותבים כוח"ט מיום ט"ו מנ"א, כמקובל מצדיקים הקדמונים [ושמא רק ב'קוויטלאך' כתבו כן]].

ד. מנהגו שהפטרת עני' סוערה נרחיק מפני השמים כסאי ולא מפני מחר חודש (רמ"א, מנהגים, ב"ח, לבוש) מפני שגם בהשמים כסאי יש מנחת ירושלים, ויש תשלומין לעני' סוערה בהפטרת רני עקרה הסמוכה לה (מנהגים, לבוש). וכ"ה המנהג בברלין (מנהגי עדת ישראל עמ' יט) וכוויצבורג (לקוטי הלוי עמ' 26). בקהלת פ"פ ועוד גם מחר חודש דוחה (דברי קהלות עמ' 120). להוספת ב'

בחזרה ב"סלח לנו". אך תחנון לא אמרו אח"כ — שהי' שם חתן בו ימי המשתה).

י. סעודת ש"ק של שבת סליחות על שלחנו של אדמו"ר מוהרש"ב היתה שונה מסעודת הש"ק דכולא שתא, שהיתה קצרה מהן בהרבה (בכלל הסעודות בליובאוויטש לא נמשכו זמן רב, אלא שלפרקים היתה הסעודה מתארכת מתוך סיפור מעשה וכד'). לקו"ד עמ' 233.

יא. מנהגנו לומר הסליחות בשבוע של ר"ה או בשבוע שלפניו (ודלא כמ"ש בלקו"ת דברים יד, א דבכל חודש אלול. וראה בהשמטות ותקונים לשם).

יב. סליחות באשמורת הבוקר — להעיר ממכתבי הגניזה ('התמים' עמ' 670) שהבעש"ט אמר כל הסליחות בחצות.

יג. בכל מוצש"ק הי' מוהרש"ב ממהר להחליף לבושיו לבגדי החול (והגר"י לנדא ע"ה אף הוסיף שמוהרש"ב לא הי' רוצה שבחול יהיו עליו בגדי הש"ק), וכך יצא לסליחות בכובע של חול (שמעתי מר' רפאל הכהן שי'. ועוד על ההקפדה לפשוט בגדי הש"ק במוצש"ק, ראה ב'לקוטי ספורים' עמ' רנט אות יד ממוהרי"צ).

יד. מנהגים באמירת הסליחות (עפ"י הערות אד"ש בלקוט טעמים ומקורות לסליחות): אומרים קדיש תתקבל אחר הסליחות אף אם מתפללים שחרית מיד אחריהן (ולהעיר מא"א. ואד"ש מעיר שאף להא"א לבישת הטו"ת מספיקה להיות הפסק בין הסליחות לתפלה, ועיי"ש בא"א דלכאורה דוקא ההכנות לבישת הטו"ת (היציאה והטבילה במקוה) הן המפסיקות).

הנשמה לך הש"ץ מתחיל בקול רם (מט"א תקפא, יח). כשמתחילין סליחה אומרים אלקינו ואו"א חוץ מסליחה המתחלת בשם (מג"א סוס"י תקפא) אבל בסליחה המתחלת אדון אומרים או"א (א"א להגה"צ מבוטשאטש) — ראה לקו"ת דברים סג רע"א.

* בשאלתו על מנהגנו שלא לומר פסוקי זכור ברית בער"ה, ועד"ו הוא גם השאלה דאמירת ביחידות ויאמר דוד אל גד — הקושיא שרושם שאלתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] בעת שסדר רשימת סדר הסליחות, ואמר שלמרות הקושיא אבל כן נוהגים (לקו"ש ח"ט עמ' 535).

טו. באמירת "עננו" מסיים הש"ץ בקול רם במקומות המופסקים בשתי נקודות (ודלא כמנהג העולם).

טז. וידוי בסליחות רק פעם אחת — ראה (בנוסף למ"ש בהערות): שערי רחמים (מהגר"א); מנהגי קומראנא אות ת ובהע' לשם; רזא דעובדא עמ' נו.

יז. שאין נפ"א בסליחות (בנוסף למ"ש בהערות): כ"ה גם במנהגי קארלין, וראה במנהגי קומראנא אות תא ובהע' שם משולחן הטהור שכ"ה מנהג תלמידי הבעש"ט.

יח. חסידי ליובאוויטש בקראסנאלוקי לא אמרו (בסליחות) אשמנו, לא נפלו על פניהם ולא אמרו הפס' ויאמר דוד אל גד גוי' הרשענו כו' אלא התחילו משיח צדקך (רשימות ר"י שי' חטריק).

יט. א"א ה"אבינו מלכנו" כל פסקא (או חלק מהן) חזן וקהל. ראה מט"א סי' תרכ אות יג, ובילקוט אברהם תקפד מנהגים שונים באופן אמירת א"מ ולא נזכר כמנהגנו שכאו"א אומר לעצמו מתחלה ועד סוף. ובדרכי חיים ושלום אות תשיד משמע כמנהגנו (מלבד מש"ש שבנעילה אומרים חו"ק בקו"ר).

כ. הצ"צ הי' אומר [סליחות] י"ג מידות [והוא בעשי"ת]. הרבנית (אשת מהרשנ"ע) היתה ג"כ אומרת [סליחות אחר ר"ה] והי' בשבילה מנין מיוחד, כי אדנ"ע [מוהרש"ב] לא הי' בא אל המנין לאמר (אם אמר ביחידות — לא אמר [מוהרי"צ] ברור. אבל כנראה "מבין השיטין" — גם ביחידות לא אמר סליחות אחר ר"ה). משיחת ר"ה תרצ"א, במכתב כ"ק אד"ש (לקו"ש ח"ד עמ' 382. וראה עוד שם מהנהגות שנת תרצ"א, שלא אמרו הסליחות אחר ר"ה). * אשת מהרשנ"ע, חמותה אשת הצ"צ וכן אשת אדהאמ"צ היו אומרות סליחות בעשי"ת, אבל לא האנשים (שם, משיחות תשרי תש"ח).

* סיפר אאזמו"ר (מהרשנ"ע) לאאמו"ר [מוהרש"ב], אשר פעם בראותו שאמו הלכה לסליחות — בעשי"ת — ואביו (הצ"צ) זיצט און לערנט, שאל אותו עד"ז. ויענהו הצ"צ: עס איז דא א צייט ווען מען דארף זאגן און עס איז דא א צייט ווען מ'דארף טאן (שם).

* במענה על שאלתי שכתוב לאמר סליחות בצו"ג, ענה כ"ק מו"ח אד"ש: צום גדלי' איז דאך פון די ד' צומות... (שם, עמ' 383. וראה עוד במ"ש להלן במנהגי צום גדלי'). * ושאלו מאדמו"ר הצ"צ מדוע א"א סליחות בעשי"ת וענה שעד ר"ה העבודה בדיבור, ומשם ואילך עד יוכ"פ העבודה במחשבה (דיבורי סעודת מוציו"כ תשל').

* בליובאוויטש היו שאמרו סליחות בעשי"ת, וגם עשו מנין עבור הרבנית רבקה (שם).

* בליובאוויטש היו אומרים סליחות (דקודם ר"ה) בערך בחצי השעה הששית בבוקר, ומוהרש"ב הי' משתתף בהן אף כי בלילה הי' מקבל את אנ"ש ליחידות' עד השעות המאוחרות (לקוטי ספורים עמ' רא. ומכאן תשובה למה שי"א כי ממה שמוהרש"ב לא יצא לאמירת סליחות בעשי"ת אין רא' שלא הי' אומרן, מאחר ואפשר וסיבת אי-יצאתו הי' מחמת היחידות' שנערכה מאוחר בלילה).

* בליובאוויטש הי' נהוג בפשיטות שלא אמרו סליחות בעשי"ת (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

* סליחות רק קודם ר"ה ולא בעשי"ת — להעיר ממ"ש בסידור אדמו"ר בסדר כפרות יושוחטים אותו באשמורת הבוקר אחר סליחות'.

כא. סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] שחסידים הראשונים היו לומדים בכ"ה אלול פרשת בראשית עד יום אחד; כ"ו אלול — יום שני" וכו': התכוונו בכך להביא תוכן של עבודה גם בהענינים של "בראשית ברא גוי" (אתעלד"ע). (לקו"ש חט"ז עמ' 488. וראה סי' יעב"ץ דיני חודש אלול אות כב).

כב. תקנת כ"ק אד"ש שיערכו מגביות עבור הנוקקים לצרכי ר"ה, יוכ"פ וסוכות (ראה לקו"ש ח"ד עמ' 369 ואילך).

ראש השנה ועשי"ת

המנהגים עמ' 60 הע' 1). ומר' רפאל הכהן שי' שמעתי שגם בליובאוויטש לא היו נוהגים לומר סדר נזיפה.

* ולהעיר שכבר בסידור ראסטאו (דשנת תרע"ח) סדר התרת נדרים הנדפס שם הוא ללא סדר הנזיפה (וצ"ב אם כן מצאו בסידור שלפניהם, או שמא הי' שם, ונשמט על-דעת מוהרש"ב).

* וצ"ע מדוע [בסידור ראסטאו ובמחזורים דהיום] נשאר הקטע האחרון "המתירין משיבין לו בלשון הזה, כולם יהיו מותרים לך כו", והרי זו תשובה ישירה לדברים הנאמרים בסדר הנזיפה שלפני זה, ואין היא שייכת כלל למסירת המודעה הנאמרת בסדר התרת נדרים.

* ולענין אי אמירת סדר הנזיפה, בסי' יעב"ץ (בית-יעקב) כתב שיש נמנעים לאמרו (והוא מהוספת המו"ל). וכ' החד"א בצפורן שמיר ר"ו שהחסידים בירות"ו אינם מקבלים נזיפה שמא המתירים אינם כדאים להתיר.

ו. ...מצוה לפרסם דעת רבנו הזקן בשלחנו (חומ"מ הל' הלואה סל"ח) וזלה"ק: "זומן הפרווכול הוא לכתחלה בסוף הששית לפני ר"ה של שביעית... מיד שקרא שמיטה לה' לא יגוש" (הע' אד"ש. ס' המנהגים עמ' 86) וראה שערים המצוינים בהלכה קכח, כה וקובץ 'פלפולא דאורייתא' (כפר-חב"ד תשל"ג, גל' ב) עמ' 17-21.

* והנה בקובץ שם (עמ' 21) הביאו מ'לוח הכולל' לעשות פרווכול גם בסוף שביעית (עיי"ש), וכך אמנם נהג כ"ק אד"ש בער"ה תש"כ (בחדרו, בעת מסירת הפ"נ הכללי. ואמר נוסח הפרווכול מתוך שו"ע אדמו"ר). אבל בער"ה תשמ"א לא אמר אד"ש נוסח הפרווכול (לא אחר התרת-נדרים ולא בשעת מסירת הפ"נ הכללי. ולהעיר שיי"א שבסוף השביעית לא מהני אמירת הפרווכול, וצ"ל בשטר דוקא).

ז. אע"פ ש"עכשיו לא נהגו בפרווכול במדינות אלו" (שו"ע אדמו"ר הל' הלוואה סל"ה) אך ממה שכתב שם (בסעיף לו) "זומן הפרווכול הוא לכתחלה בסוף הששית" אפשר ללמוד שלא רק "כל ירא שמים יחמיר לעצמו לעשות פרווכול" (כמש"ש בסל"ה) אלא יש לנהוג כן מלכתחילה (לקו"ש חכ"ד עמ' 316).

* הטוב ביותר שיערוך את הפרווכול מיד אחר התרת נדרים, שבאותה שעה מזומנים לפניו בלאו הכי ג' אנשים כשרים המהווים בי"ד, ויכול לומר בפניהם את נוסח הפרווכול "הריני מוסר לכם כל חובות שיש לי שאגבה אותם כל זמן שארצה" (לקו"ש ח"ז עמ' 356).

* ואפשר להנהיג שהרב יצרף אליו שני אנשים כשרים, יכתוב נוסח הפרווכול, ואז יוכלו להצטרף לפרווכול ע"י חתימה וע"י שליח לחתימה וכו' (לקו"ש חכ"ד עמ' 316-317. וכמה מעלות בדרך זו, עיי"ש).

* מחמת חביבותם של דברי סופרים (בנדו"ד תקנת הפרווכול), ומחמת החביבות שבהליכה בדרכי אדמו"ר ופסקיו (בעשיית הפרווכול בכלל, ובערב שביעית בפרט), כדאי להשתדל להלוות כסף לרעהו, שיוכל לקיים את ענין

א. מנהג אנ"ש לדורותיהם לנסוע להאדמו"ר לימים נוראים (ובסידור מהרי"ד מלאדי נמצא ד"ה להבין ענין סדר העבודה שנוסעים אנ"ש לרובם והתקשרותם לרובם — והוצג בתפלות ימים נוראים מטעם הנ"ל, כמש"ש המו"ל).

* ובס' השיחות 'תורת שלום' עמ' 188: "ווי איז דאס ניט א איד ר"ה אין ליובאוויטש, וואו דען זע אנדערש".

ב. ערב ר"ה [בליובאוויטש, בימי מוהרש"ב] בהשכמה מתחילים לאמר סליחות תחילת שעה ששית, ונמשכה עד תחילת שעה השביעית. אחרי הסליחות — מי שלא הספיק לטבול במקוה רצין עתה למקוה, ומשם קודם התפלה לאהל כ"ק אדמו"ר הצ"צ וכ"ק אדמו"ר מהר"ש (רשימות דברים' ח"א עמ' שכו).

* בצהרים הי' [מוהרש"ב] נוסע לאהל הק' [של הצ"צ ומוהר"ש] ובכואו יצאו כל האנשים מן האהל והרכי נשאר שם לבדו (וכן הי' ברוסטוב, כשאדמו"ר [מוהרי"צ] ז"ע הי' בא לאהל אדמו"ר נ"ע אביו הק', לא הי' נוכח שם אף אחד [ליובאוויטש וחיליה' עמ' 27. ולהעיר מהמסופר ב'לשמע און' עמ' 82 והנרמז שם לסה"מ תש"י [עמ' 162]).

* בערב ר"ה הולכים אנ"ש לאוהל אדמו"ר הרי"צ נבג"מ, וגם כ"ק אד"ש בא לשם אחר חצות היום ושוהה שם שעות רבות עד עת המנחה.

ג. בכל ערב ר"ה [הוא יום הולדתו] נהג אדמו"ר הצ"צ לומר מאמר חסידות אחר סליחות, ואח"כ אמר דברי התעוררות (ס' השיחות תש"ד עמ' 162. ובס' השיחות תש"ה עמ' 1: אדמו"ר הצ"צ נהג לומר בערב ר"ה מאמר חסידות ודברי התעוררות. וראה עוד שם עמ' 10).

ד. התרת נדרים בעשרה, כמש"ש אדמו"ר בסידור "וטוב שיהא עדה שלמה". ראה הוספות לשו"ע אדמו"ר חלק ד עמ' תרס הע' 37, וראה לקו"ש חלק ד עמ' 1332 הע' 3. וברעת תורה (מהרש"ם) סי' תריט ס"א מספר יהושע בפו"כ סי' קצט שמשום התרת נדרי חלום צ"ל עשרה כמש"ש ביו"ד רי, ב. אבל בנוסח אדמו"ר לא נזכרים כלל נדרי חלום. בסי' יעב"ץ כותב "וכבר נתפשט המנהג לעשותו בעשרה בער"ה". וכ"ה מנהג החת"ס (מנהגיו ז, יז), מהר"ם א"ש (זכרון יהודה מב, א); מנהג קומנא (מנהגים אות תב ובהע' שם ממט"א תקפא, מט); רזא דעובדא עמ' נט; מנהג הרה"צ מנאווא-מינסק — קוידנוב (תפארת אי"ש); מנהג עדן (נחלת יוסף ח"ב ה, ב). וכ"כ בדרכי חו"ש (אות תש). וראה בס' הבעש"ט עה"ת פ' בא הע' ו בשם הבעש"ט על ביי"ד של ג'.

ה. סדר הנזיפה (שבהתרת נדרים) נמצא בסידור אדמו"ר, ומסתמא נוהגים היו לאמרו ביום מן הימים (ראה שער הכולל מא, ד שלא הזכיר כלל מנהג שלא לאמרו). גם בסידור תורה-אור שנדפס ע"י אגו"ח [נ.י. תש"א] נמצא הנוסח בשלימותו. ונשמט אח"כ מן המחזורים מחמת "הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] שלא לאמרו (ס'

הפרוזבול (שם).

ח. [בתקופת תר"נ בערך] הי' אדמו"ר הרשב"ב מקבל את הפדיונות בערב ר"ה אחר סליחות, קודם התפלה (ס' השיחות תש"ד עמ' 1).

* [בערב ר"ה] אחרי תפלת שחרית, כל אחד הגיש פדיון נפש לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] ('רשימות דברים' ח"א עמ' שכז).

* בערב ר"ה הי' הרבי [מוהרש"ב] מקבל פדיונות בבקר. את הפדיונות הי' מקבל בדת אחרת, לא בדת שנכנסים ליחידות.

בתוך הפ"נ היו כורכים מעות פ"נ (אף הבחורים). (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 27).

* על האופן שבו הי' מוהרש"ב נוטל את הפדיונות ראה ב'לשמע און' עמ' 140 בשם מוהרי"צ.

* בימי ר"ה [תרצ"ז] הי' ההנהגה והסדר כבשנים קדמוניות בלי שינוים כלל, רק בזה שבכל פעם הי' הסדר אשר [מוהרי"צ] הי' יוצא בער"ה בעת קבלת הפ"נ והי' עומד על פתח חדרו והי' מקבל הפ"נ, וכעת לא הי' ביכולתו רק ישב על מקומו ונכנסו אליו באותו הסדר הרגיל, היינו כי דרכו הי' לצאת לא פחות מג' פעמים, ושנה זו הי' בדיוק כי נכנסו בשלש כתות לא פחות (ממכתב ר"י פייגין, אג"ק מוהרי"צ ח"ד עמ' 7).

* בשנים האחרונות, מחמת ריבוי אנ"ש כ"י, מקבל אד"ש את הפדיונות במשך כמה ימים לפני ר"ה (בנוסף לער"ה), ומקבלם בפתח חדרו.

ט. אין דעת כ"ק אד"ש נוחה באם בחורי הישיבה נוכחים בעת מסירת הפ"נ כללי וקריאתו.

י. עיקר עבודת ר"ה הוא בקבעומו"ש, ולכן עבודת היום — גם בגדולים ובעלי צורה — בעבודה הנראית כמו פשוטה, באמירת תהלים כל הזמן ולמעט בשינה בבי' לילות אלו ככל האפשרי, ולהזהר בדב"ט עד קצה האחרון גם משיחות איזה שיהי' (כהעבד אשר אין לו זמן אף רגע לשבות ממלאכת אדונו, או כבן הטרוד בשמחת קבלת פני אביו). (אג"ק מוהרי"צ ח"י עמ' תכה).

* בערב ר"ה יש לומר תהלים כל היום, לשוב בתשובה על המעשים הלא טובים שעשו בשנה שעברה, כדי שכתפלת ערבית דר"ה כבר יהיו נקיים וזכים (ס' השיחות תש"ד עמ' 1 בשם מוהרש"ב).

* פ"א בר"ה נכנסו בני אדמו"ר [הצ"צ] נ"ע והחסידים לכ"ק לבקש ד"ח, והקהל אמרו אז תהלים. ופתח כ"ק הפתח ואמר: הקהל אומרים תהלים ואתם מבקשים ד"ח, טוב יותר לומר תהלים כו'. וכן עשו (לקוטי רשימות ומעשיות' אות קפט. שמו"ס ח"ג עמ' 262).

* אדמו"ר הזקן הי' עוסק באמירת תהלים מאחר תפלת המנחה של ערב ר"ה עד אחר ערבית של ליל ב' דר"ה (ס' השיחות תש"ב עמ' 2).

יא. "בשני הימים דר"ה למעט בדבור שלא בהכרח, באכילה ושתי' ושינה. גם בלילה השני ויום ב' דר"ה לא

לעשן מקטורת — פאפיראסען — גם בצנעא, בבי' הלילות דר"ה אחר תפלת ערבית לאמר ב' המזמורים שבתהלים סי' עד המדבר בענין גלות השכינה וסי' צא המדבר בענין מעלת ישראל. בבי' הלילות דר"ה לקבוע משמרות באמירת תהלים מאחר תפלת ערבית עד תפלת שחרית. וכן בהבי' ימים דר"ה תהי' משמרת באמירת תהלים בצבור. להתפלל בקו"ר כמבואר ברדב"ז, ומתוך הסדר והמחזור, ויקבעו למוד בדברי מוסר או דברי חסידות איש איש לפי גזעו לעורר את לבו לשמים. בכל עשיית' יהי' סדר קבוע דאמירת תהלים בלילה קודם זמן אמירת סליחות, בעיוה"כ יאריכו בתפלת המנחה בהתעוררות תשובה מעומק הלב, וכיום הקדוש ביוה"כ"פ הנה כליל יוה"כ"פ יקבעו משמרת באמירת תהלים בצבור (ממכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ לתלמידי הישיבות, אלול תש"ב. אג"ק ח"ו עמ' תכט).

יב. המנועות מעישון — רייכערן — בר"ה: ראה שע"ת סי' תקיא אות ד, וכן הכת"ס נזהר מלעשן טאבק בר"ה (מנהגי ס"ה, משו"ת התעוררות תשובה או"ח שכ"ה). (וראה כמה שכתבנו במנהגי יו"ט על שכ"ק אדמו"ר הרשב"ב הקפיד על מי שעישן ביו"ט בפרהסיא).

יג. אחר אמירת תהלים דקודם מעריב מתחיל כ"ק אד"ש לגנן "אבינו מלכנו" (וכן קודם כל התפלות דר"ה). ובשנת תשד"מ לא נגנו א"מ קודם תפלות ערבית (שאין אומרים בהן א"מ בפועל), ונתבאר בשי' יום ב' דר"ה דהיא שתא. ומאז אין שנה דומה לחברתה, הן בתפלת ערבית והן בשאר התפלות.

יד. הוראת נשיאנו הק', אשר היורד לפני התיבה ובפרט בימים הנוראים, יעבור תחלה על התפלות, ובפרט הפיוטים, לדעת לכה"פ פירוש המלות. ואף אם עשה כזה לפני שנה, הנה יעשה ככה גם בכל שנה קודם שיורד לפני התיבה בתור ש"ץ (לקו"ש ח"ט עמ' 462).

טו. בס' ארחות חיים (החדש) סי' תקפא אות ז (קטז, ג) מביא מספרים שכתבו בשם צדיקים שלא הניחו לשר"ב להיות ש"ץ בימים נוראים (עיי"ש). ואילו במכתב מוהרש"ב לק' ניקאלאייטש (בתקנות מנין חב"ד) כותב: "ואין רשאים ליקח חזן גם על ימים נוראים כ"א ר' אברהם שו"ב [חאריטונוב] וכדומה אליו" (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' רעז). וראה באג"ק מוהרי"צ ח"ח עמ' תעו על יחס החסידים לחזנים, בעלי-תפלה ומנגנים. ובס' השיחות תש"ב עמ' 96 בשם מוהר"ש: בעל-תפלה עפ"י רוב מזכה הרבים, וחזן עפ"י מחטיא הרבים. וראה בס' שבחי הבעש"ט מהדו' תשמ"ב עמ' 267. ובשו"ת דב"ח ח"ב או"ח סי' יז: "שמעתי אשר נתקבל לכה"כ רחסידים שבקהלתכם ש"ץ עם מזמרים מסייעין ונפלאתי מאוד, מה זה עולה על לבכם, הלא הרבה יגעו אבותינו עדי הסירו המספחת הזאת מב"י, ות"ל בקהל חסידים לא נמצאו מתפללים בהכנת שיר וזמר נעים כבבתי טרטיאות, רק בוחרין באדם כשר השופך לבו נגד ה' בתפילה..." עיי"ש ובסי' יח).

יח. בר"ה שחל בש"ק אומרים בלכה דודי גם ברנה ובצהלה ולא בשמחה (עפ"י הגהת כ"ק אד"ש ל'לוח הכולל'. וראה שו"ע אדמו"ר תקפב, י. ובפסקי הסידור הנדפסים בהוספות לשו"ע אדמו"ר נאמר "בר"ה ויוהכ"פ שחל להיות בשבת אומרים ברנה ובצהלה", ולא מצאתי בסידור הלכה זו). וכן אומרים כגונא ואומרים ברכו אחר התפלה (ראה שערים מצוינים בהלכה סי' קכט אות ה שהביא מנהגי צדיקים שא"א).

יט. בליל ר"ה ויו"כ קודם קדיש בתרא אומרים לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה כו' (סידור אדמו"ר). ובלוח הי"י נדפס לומר לדוד מזמור קודם עלינו, וזו "משנה ראשונה" דמוהרי"צ, ואח"כ הורה לומר קודם קדיש תתקבל (הוספה ללקוטי מנהגים שבמחזור. סי' המנהגים עמ' 60). * אמירת "לדוד מזמור" ע"י כל הקהל, ואח"כ מסיים הש"ץ בקול פסוקים האחרונים (שאו שערים וגו') ואין אומרים פסוק פסוק חו"ק (וכ"כ בדרכי חיים ושלום אות תשו. ובס' רזא דעובדא עמ' סא שאמרוהו קודם ק"ת פסוק פסוק חו"ק. ובלוח הכולל: "ומנהגנו בא"י לומר לדוד מזמור פסוק בפסוק").

* כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נבג"מ אמר, שהכלי להשפעות גשמיות על כל השנה הוא שני דברים: הכוונה בליל ר"ה באמירת לדוד מזמור, ושמחה יתירה על התורה בשמחת (שי' חגה"ס תרפ"ז. ובס' 'לשמע אזן' עמ' 145: "מוצאי יוה"כ תרפ"ח האט אדמו"ר [מוהרי"צ] ז"ע געזאגט, אז דער טאטע [מוהרש"ב] האט מיר געזאגט... אז דורך צוויי זאכן איז מען ממשיך גשמיות אויפן גאנצן יאר: דורך זאגן ר"ה ויוהכ"פ נאך שמו"ע 'לדוד מזמור' ככוונה עצומה, און דורך מאכן מוצאי יו"כ דעם אפפאסטן זיך בהרחבה".

כ. מ"ש בס' המנהגים לומר "לשנה טובה תכתב ותחתם" בלשון יחיד דוקא, הכוונה אפילו כשמאחלים לאדם נכבד שבד"כ פונים אליו בלשון רבים. וכמוכן שכשמאחלים לרבים אומרים בל' רבים (וראה הפלפולים ב"הערות הת' ואנ"ש" דמאריסטאון גל' רפת, רצה, רחצ). וזו המשמעות בלקו"ד עמ' 85: הנוסח הקבוע הוא לשנה טובה תכתב ותחתם בלשון יחיד, ולא בלשון רבים תכתבו וכו', וכן היו אומרים לכל כ"ק אבותינו ורבותינו הק'.

כא. הרה"מ ממעזריטש התפלל ערבית ליל א' דר"ה באריכות גדולה, ובסעודת יו"ט שאחרי' לא דיבר מאומה, אף לא בענייני תורה, בירך ברהמ"ז על כוס ונתן משיירי לתלמידים, והוסיף יין לכוס כשיעור חיוב ברכה אחרונה. וכן האריך הרה"מ כמה שעות בק"ש שעל-המטה בליל א' דר"ה, ועסק כל הלילה באמירת תהלים.

ובסדר זה הדרך אדמו"ר הזקן את צאצאיו, וכך נהגו רבותינו הק' לדורותיהם. רק אחר תפלת ערבית ליל ב' דר"ה היו רבוה"ק אומרים מאמרי חסידות רבים. בסעודת ליל ב' נהגו רבוה"ק לספר סיפורים והנהגות מהבעש"ט ותלמידיו, מהרבייטש וזקני החסידים, וכן מהנהגות חסידים אנשים פשוטים (סי' השיחות תש"ב עמ' 2. וראה להלן בהנהגת אמירת המאמרים בר"ה, ובהנהגת הסעודות).

טז. למנהגנו שאין לובשים הקיטל בר"ה — במט"א מביא מנהג שכל הקהל לובש הקיטל בר"ה, אך במקומו לובשו רק הש"ץ, התוקע והכהנים לדוכן. בלקוטי מהרי"ח כותב שבמקומו גם הכהנים אין לובשין. ולמנהגנו אין לובשין לא התוקע ולא הש"ץ בכל תפלות ר"ה (דבורי אד"ש ר"ה תשכ"ז — מטעם כי רק ביוכ"פ הוא ההתדמות למלאכים. וראה להלן בענין לבישת הקיטל לחתן בשנה הראשונה). * התקיעות [אצל מוהרש"ב] בלא קיטעל (רשימות דברים' ח"א עמ' שכח).

יז. ונמשכה תפלת כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב בליל ר"ה] לערך שתי שעות אחר תפלת הצבור (רשימות דברים' ח"א עמ' שכח).

* התפלה [דמוהרי"צ] בליל ר"ה [תרצ"ז] היתה כבכל שנה, מהתחלת הלילה עד שעה בקרוב לחצי שנים עשר לפני חצות הלילה (ממכתב ר"י פייגין, אג"ק מוהרי"צ ח"ד עמ' 7).

* בליל ראשון דר"ה [תרצ"ט] כדרכו בקדש התפלל [מוהרי"צ] ערבית בחדר אחד עם המתפללים, אמנם תפלתו נמשכה בערך כחמשה שעות, וחידוש הי' שנה זו אשר עוד לפני תפלת ערבית אמר למסור לכל אנ"ש שמתפללים אצלו, כי אלו אשר רוצים לישאר לחכות עד גמר תפלתו לא יסתפקו בשמיעת תפלתו לבד (כי כן הנהוג תמיד אשר כל המתפללים מחכים לשמוע תפלתו אשר זה עצמו פועל התעוררות גדולה) ורק יאמרו תהלים בקול רם דוקא (ממכתב ר"י פייגין, אג"ק מוהרי"צ עמ' 17).

א' דריה יום שבת קודם בהולקת הגרית כרכה 66. שהתינו (איש הכולל לא יברך סתמיני) והקנה קביעה לדירת סטאני קדמני וציל סקודם הדלקה בערב שבת וערב יום טוב תפריש צוקה לזיכר רבנותו הישנים בארצנו הקדושה על ידי הכולל סטאניסלום. הוא סגולה נפלאה לכל מיני ישיעות קבועים (בליטאניסלום לא היה פתחם השיצ בסבות בליל ס"ק ולא במנחת ס"ק ע"י קציהם ח"א סי' 10) בהתחילן פסוקי לילה. באי בשלום כ"כ גם פתחם ובצולה יאמן צ"ל גם כרחה ערבית. כתיב: ח"ק (אין כסלון לזיכר. בהתחילן ברכי והשיצ חזר ביהליל עם הצבור בתוך ולא יעני אכן אחריי) וכשיגיע לפרש יעביר להתפלל הפרש סטו שלום. (אמר סיפר את עמי ישראל לעד ישיים כיד הפרש בו ואם נזכר אחר כדי דבור אינו הו"ר) ח"ק תפלה דריה זכרנה מי כפיד. הלקן הקודם יפתיים ובספר. (אמרים כל עשרת אפר הארץ הקודם יזכר ח"ק כדור הדין והיינו כדו אמירת שלום עליך רבי יאמר כיד הלקן הקודם יאם אחר כדור או שהתחיל הברכה שלאחריה חזר לראש התפלה (הכסופס חזר ג"כ לראשן שבת זכרנה מי כפיד. זכרנה ובספר. יזכור קודם סמיים הברכה אפר במקום סטאני. נזכר לאחר השם של חזרת הברכה לא יאמר ע"י עינת השלום בסטאני ויכולה כגן אבות הלקן הקודם יפתיים מקדם הסבת (ימנהגנו באין לזכר ולזכר קצ"ב פסוק בס"ק) ופ"י ק"ת. ק"ת כדור ר"ה ר"ה ח"ק ברכי. לזכר סטאני. עלינו ק"ת יפתיים קודם יין קדיש וכן יתחיל יום הסבי (אם שלום עליכם יא א"ת וכן סטאני לז"י ימן בכל שבת דריה יתהיים) כ"ס רביעית הוא כ"ל המוקד 3 אינ"ס 16 גראן מים כתיב סטאני בספרנו סיפורי תורה ובתחלת הסעודה (בלילה ראשונה) תפח תפוח בודב. ככרד בסה"ע. אחר שתיים קנת אפר יהוד בלפניו (בלו הכרת השם) כחמש עלינו כנה טיבה ופתיקה. יבלוח חז"י כי לומר יהודי קודם האכילה אוכל כדתי יסלקא תכרי ורטינו קרא ירביא וסאדי יסבון כדתי לז"ן רבינו יראם א"ל. ככבאיר כדתי סי' תקפ"ג. ביקורי בהתחיל צ"ל. כי אל מלך. בכל ימים ירית שבת וע"י כהתחיל בליל ר"ה חז"י ויבום אינו חז"ר. וע"י כבינטרא ראש השנה (קונטרס ע"י כהנא ר"ה ע"י סטייט יי"ב)

Handwritten notes and signatures in the right margin, including a large circular stamp and various scribbles.

* ידוע לכולם שהי' [מוהרש"ב] מאריך מאד בתפילת ערבית בליל א' דר"ה (לא פחות מג' או ד' שעות) ואח"כ בסעודה הי' מקצרים מאד. וסיפר באיזה פעם הרה"ח ר' אלחנן רוב מאראזאוו ז"ל שאח"כ קרא ק"ש שעלה המטה במשך ארבע שעות.

* אדמו"ר הזקן לא דבר כלל בליל א' דר"ה, והי' אומר דא"ח ביום א' וביום ב' דר"ה (לקו"ד עמ' 85-86).

* בליל א' דר"ה: אדמוה"ז לא דיבר, ורק אמר תורות מהבעש"ט ששמע מהה"מ: אדמוה"א דיבר רק מענין מלכות דאצילות; אדמו"ר הצ"צ דיבר מענין מלכות דארעא; אדמו"ר מוהר"ש לא דיבר כלל, ורק פעם א' וכו'; אדמו"ר מוהרש"ב לא דיבר מאומה בליל א' דר"ה. בליל ב' דר"ה אמר מאמר, ורק אח"כ התחיל לדבר (ס' השיחות תש"א עמ' 26-27).

* אדמו"ר הצ"צ הי' מדבר בסעודת ר"ה מענין שרי המלוכה (ס' השיחות תש"ד עמ' 4).

* משנת תרל"ה קיבל אדמו"ר מוהרש"ב על עצמו שלא לדבר ביום א' דר"ה עד אחר המאמר — שהי' בליל ב' דר"ה. ביום ב' דר"ה דיבר מעט מאד. גם בעשי"ת מיעט בדיבור. בסעודת ליל ב' דר"ה ויומו הי' מוהרש"ב מדבר (ד"ת או סיפורים קצרים) מהבעש"ט, הרה"מ וכל נשיאי חב"ד (שי' ליל ב' דר"ה בסעודה תש"ד, ס' השיחות תש"ד עמ' 3).

* סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ בליל ב' דר"ה ה'תש"ד, אשר משנת תרנ"ד ואילך הי' הסדר אצל אביו [מוהרש"ב] להזכיר במשך המעל"ע את הבעש"ט, הה"מ, אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי, אדמו"ר ה'צמח צדק", אדמו"ר מהר"ש, ולפעמים גם את דודיו בני הצ"צ — הי' מספר מהם איזה ספור או דבר תורה בקיצור (לקו"ש תי"ד עמ' 376).

* בסעודת ליל א' ויום א' דר"ה [תש"ד] לא דיבר כ"ק אדמו"ר (ס' השיחות תש"ד עמ' 3). בסעודת הלילה והיום של יום א' דר"ה [תש"ה] לא דיבר כ"ק אדמו"ר מאומה. ברה"ז בלא כוס (ס' השיחות תש"ה עמ' 3).

כב. דברים הנאכלים לסימן טוב הם רק בלילה הראשון (ראה מנהגים שונים בס' שערים מצוינים בהלכה סי' קכט אות ו. ולהעיר מס' זכרון יהודה (מב, א); ארחות חיים החדש תקפג אות ג; לקוטי מהרי"ח עז, ב; ובס' רזא דעובדא עמ' עב שאכל רימונים דוקא לשהחיינו בליל ב' דר"ה). וכ"כ בדרכי חיים ושלום אות תשז וראה הע' ג שם. ומעשה שהביאו לפני כ"ק אד"ש רמונים בליל ב' ולא אכלם.

כג. טבילת התפוח בדבש היא ג"פ, וכן טבילת פרוסת "המוציא" (בימים שטובלים בדבש) ג"פ.

כד. אמירת היהי"ר על התפוח אחר הברכה וקודם האכילה — ראה בארחות חיים החדש שם. ובלוח הכולל משמע שהי' מנהגם לומר היהי"ר אחר אכילת מעט מהתפוח.

כה. נוסח היהי"ר שעל התפוח: יהי רצון מלפניך שתחדש כו' ולא כמו שנמצא בסידורים חדשים יהי רצון מלפניך ה'

או"א שתחדש, כי נוסח אדמו"ר בהסדורים שנדפסו בחייו הוא כמו שנהג רב האי גאון... והגם שבסידור הראשון שקלאוו [תקס"ג] נדפס יר"מ ה' או"א שתחדש, אבל בהסדור שנדפס אח"כ בקאפוסט אשר הגיה אדמו"ר לא נמצא רק יר"מ שתחדש (שער הכולל מא, ב. ולהעיר שגם בסידור סלאוויטא תקצ"ו נדפס יר"מ ה' או"א, ובסידור כזה התפלל אדמו"ר הצ"צ ולא הגיה במקום זה).

כו. בליל א' דר"ה מברך על התפוח אף אם יש לפניו מז' המינים (הוראת כ"ק אד"ש במכתב, וזה המקור למ"ש בלוח הכולל) ובס"י האריז"ל (לר' שבתי) שנהגינן לאכול תפוחים בדבש מיד אחר הקידוש (לא כמנהגנו) ומברך ויאכל ואח"כ יאמר יהי"ר (לא כמנהגנו) ואח"כ יאכל ז' המינים. ולהעיר מכה"ח תקפד אות יג ואות כה להקדים הברכה על ז' המינים.

כז. במ"ש בס' המנהגים שאכילת התפוח בלילה הא' בתחלת הסעודה, והנהגת מוהרי"צ להתכוין שלא לפטור את הקניוח סעודה (קאמפאט) — להעיר ממ"ש בס' השיחות תש"ה עמ' 4 שגם את התפוח דליל א' דר"ה היו אוכלים בליובאוויטש קודם הסעודה — אחר קידוש [וראה דרכי חיים ושלום אות תשז והע' א שם]. והיו מכוונים לפטור בברכת כפה"ע גם את הקאמפאט דסוף הסעודה. בסעודת ליל ב' דר"ה בירך מוהרי"צ על קאמפאט התפוחים שבסוף הסעודה, היות ולכתחילה כיון שלא לצאת י"ח בברכת כפה"ע שבתחלת הסעודה [לכאורה היא הברכה על הפרי חדש. אך בשיחה שם נזכר מענין תפוח בדבש, וצ"ע] (ס' השיחות תש"ב עמ' 4).

כח. "החליט כ"ק אד"ש [מוהרי"צ נ"ע] שצריכים לעשות ברכת שהחיינו תיכף אחר קידוש קודם נט"י לסעודה על שיעור כזית ולעשות ברכה אחרונה" (סעודת ליל ב' דר"ה תש"א — בכת"י). ובס' השיחות תש"ה עמ' 4 שבליובאוויטש נהגו לאכול הפרי שמברכין עליו שהחיינו קודם הסעודה תיכף לאחר הקידוש, ואכלו שיעור וברכו ברכה אחרונה רק על הפרי (ולא על היין) וגם אדמו"ר מוהרש"ב נהג כך. (וראה בסעיף הבא).

* בליובאוויטש נהגו בליל ב' דר"ה לאכול את הפרי דשהחיינו מיד אחר קידוש קודם נט"י לסעודה. היו אוכלים כשיעור ומברכים ברכה אחרונה על הפרי ולא על היין דקידוש (ס' השיחות תש"ה עמ' 4. ועיי"ש דגם מוהרש"ב הקפיד שיאכלו כשיעור כדי שיוכלו לברך ברכה אחרונה).

כט. כ"ק אד"ש אכל ב' תאנים ובירך ברכה אחרונה (הנהגות ליל ב' דר"ה תש"ל). וכ"כ בהנהגות ליל ב' דר"ה תש"א (כת"י) שמוהרי"צ אכל ב' פירות. ולהעיר מאוצר החיים אות קיב בשם הרה"ק מצאנו שאין נכון לברך על זוגות (ועיי"ש בהגהות וילקט יוסף כהא דבשבת בוצעין על זוגות). ובשער הכולל סי' מח אות לג הביא מוה"ק דעל דבדבר מצוה אפשר לברך גם על זוגות.

ל. ר' הלל [מפאריטש] טבל המוציא תחלה במלח כבשאר הימים ואכל כזית ואח"כ בדבש ואכל — כן צ"ל כמוכן

מקרא קודש ויום הזכרון). להקדמת הרחמן דיו"ט ראה בנועמ"ג שם שכ"כ בדיון הרחמן דסכות, וראה מ"ש בסידור צלור"ד שם.

לו. כאשר לאמירת עושה שלום במרומיו בסיום ברהמ"ז, שאלתי פעם את כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] האם בעשיית צריך לומר עושה השלום [בה"א] כמו בשמו"ע. אחר ששמע את הרצאת הדברים נענה ואמר, שצריכים לומר כפי שכתוב בסידור [ללא תוספת ה"א] (שי' יום ב' דר"ה תשד"מ).

לו. בר"ה בבוקר הלך [מוהרש"ב] למקוה. בר"ה דשנת עזר"ת הי' האדמו"ר נ"ע כנאות דשא בסלאוויאנסק, הרחוק מהעיר יותר משני קילומטר, והלך מנאות דשא למקוה שבעיר בשני הימים דר"ה (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 27).

לח. במענה על מכתבו בו כותב אודות [מקרה ח"ו] בראש השנה וכו' — הנה ילמוד בע"פ ארבעה עשר פרקים של ספר התניא ומה טוב שיגמרם במשך חודש תשרי, ובכל יום חול (ובחול המועד) לפני תפלת הבקר יפריש איזה פרוטות לצדקה, ויזהר בשלשת השיעורים דחת"ת — כל זה כל"נ — ובודאי נזהר כטבילת עזרא בלאו הכי (לקו"ש חכ"ד עמ' 553).

לט. אצל אדמו"ר האמצעי היו הרבה חסידים שהתפללו בר"ה במנין ותיקין כדי לחזור דא"ח (רמ"ח אותיות פת. 'לקוטי רשימות ומעשיות' צו).

מ. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, בחול ובש"ק בלבשו הטלית על כתפיו, היתה נראית ככנפי יונה, ובמקום הכתפים הקדושים יצאו כנפי הטלית לחוץ הכתפיים, ולא הי' נראה המשי כלל שתחת הטלית. בר"ה ויוהכ"פ הי' כולו מעוטף בטלית בעת התפלה, ובשעת פיוט וקריאת התורה הי' מלובש כמו בכל שבת ויו"ט בטלית (רשימות דברים' ח"ב עמ' ק).

מא. באמירת שיר המעלות ממעמקים (בר"ה ובעשיית) אין פותחין הארון (ודלא כמנהג העולם) ואין אומרים פסוק פסוק חו"ק (דלא כמנהג העולם, וראה דרכי חיים ושלום אות תשט). לעצם אמירת שה"מ ממעמקים ראה מג"א סי' נד סק"ב שמסתפק אם מותר לאמרו, ודגו"מ שם. ואדמו"ר לא הביא מנהג זה בסי' נד. וראה כה"ח שם אות ח ושעה"כ ו, טו.

מב. אין מפסיקין לאמירת יוצרות (בברכת יוצר-אור) — ראה הקדמת שער-הכולל אות ז, ולקוטי מהרי"ח דף סז, א-ב.

מג. בראש מחזור מאה-שערים הנדפס בכרדיטשוב תרע"ג (ואשר ממנו הדפיסו את המחזור המצורף לסי' תו"א דשנת תשי"א, וכן המחזוריים דשנת תש"ז ואילך), נדפסה 'הערה קטנה' בזה"ל: "ידוע שאצל אנ"ש המתפללים נוסח רבינו הקרא בשם נוסח חב"ד ממעטים באמירת הפיוטים הארוכים, ומעט מהרבה אומרים. ומקיימים המאמר טוב מעט בכונה. ובודאי מה שאומרים מקובל הוא אצל אבותינו שכן היו אומרים אצל רבינו הגדול נ"ע (ועי' בס' לק"א

מדא"ח שמלח ממתיק דינים" (קונטרס 'רמ"ח אותיות' בשם ר"ש גרינס ע"ה, וכ"כ בשמו ב'לקוטי רשימות ומעשיות' אות צג. ב'רשימות דברים' לר"י חטריק ח"ב עמ' רג על ר' הלל שטבל קודם בדבש ואח"כ במלח. במנהגי בעלז עמ' נח שטבלו המוציא גם במלח. וכ"ה גם במנהגי קומארנא אות תלט).

*. וכיומן שנת "הקהל" תשמ"א עמ' 11: טבל את פרוסת החלה שלוש פעמים בדבש, פרוסה נוספת טבל שלוש פעמים במלח.

*. ובשיחת ליל שמע"צ תרצ"ט, שאחר הושע"ר שוב מניחים המלח על השלחן (משמע לכאורה שבר"ה לא הי' כשלחן מלח), וראה הסעיף הבא.

לא. לענין מ"ש בס' המנהגים על הימים שטובלים בדבש, ובסכות "מהיכי תיתי", להעיר ממאמר אדמו"ר הזקן "להבין ענין אכילת הדבש עם המוציא מר"ה עד אחר הושע"ר" (ס' מאמרי אדמוה"ז — הקצרים — עמ' תנד. ושם בהע' מלקו"ש חי"ד עמ' 372 הע' 27: וצ"ע אם הכוונה רק לסעודות שויו"ט... וסעודות עיו"כ ומוצאי יוהכ"פ, או גם דימות השבוע). וראה עוד להלן במנהגי סכות.

לב. אדמו"ר מוהרי"צ לא אמר 'לחיים' בסעודות ר"ה (דבורי סעודת ליל ר"ה תשל"א).

לג. אדמו"ר מוהרי"צ בירך בליל ר"ה ברהמ"ז בלא כוס (ס' השיחות תש"ה עמ' 3. וראה לעיל סכ"א ע"ד הנהגת הרה"מ בכוס ברהמ"ז).

לד. בברהמ"ז אומרים "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה" (בנועם מגדים עם ביה"ל (לג, ב) שאומרים הרחמן... שנה טובה או הרחמן... את השנה הזאת לטובה ולברכה. בקסת היונתן (דיהרנפורט תנ"ז דף יא): "הרב הגדול אב"ד כמהר"ר מרדכי כ"ץ ז"ל בק"ק אובן היה אומר בברכת המזון הרחמן הוא יחדש עלינו שנה טובה" [וכ"ה הנוסח בסידור הארז"ל דר' שבת]. וראה סידור צלותא דאברהם ח"ב עמ' תקנ"תקנד).

*. ואילו בשער-הכולל (לד, יד) כתב: באיזה סדורים נמצא (בר"ה) הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה כו', ואין זה מנוסח אדמו"ר. ובסידור הראשון קאפוסט ליתא (עיי' מש"ש הטעם שאין הרחמן זה).

*. וכ"ק אד"ש — כשמזמן בסעודת יום ב' דר"ה לפנות ערב — אומר "הרחמן" הנ"ל בקו"ר ועונין אחריו אמן. * בשיחת יום ב' דר"ה תשט"ז, שאדמו"ר מוהרי"צ אמר שנהגו לומר הרחמן הנ"ל בלחש, וצויה להדפיסו בסידור (ומשום מה הדפיסוהו באותיות גדולות) — וגם אז אמרו כ"ק אד"ש בקול-רם.

לה. לפני הרחמן דר"ה אומרים הרחמן דיו"ט (כ"ה במחזור, כך נוהג אד"ש וכך הורה בסעודת יום א דר"ה תשכ"ט. דעת הפמ"ג בנועם מגדים (שם) ומנהג החת"ס (מנהגיו פ"ז הע' ג) שא"א הרחמן דיו"ט בר"ה (עיי"ש טעמים) ואד"ש נימק שהרי ביצלה-ויבוא דר"ה אומרים ג"כ

דברים' ח"ב עמ' קב).

ג. ב"מי שברך" לר"ה הנוסח "לכבוד יום הדין" ולא כהמפקקים (מובאים כדרכי חיים ושלום אות תשטו).

נא. אדמו"ר הרי"צ עלה למפטיר — הן יום א' והן יום ב' (ס' השיחות תש"ד עמ' 3. ס' השיחות תש"ה עמ' 3). * וכך נהג מוהרש"ב ויבלח"ט כ"ק אר"ש. * על אמירת המפטיר [היינו ההפטרה] דאדמו"ר מוהר"ש אמר אדמו"ר מוהרש"ב: איך ווער נתפעל פון מפטיר, או בעת מפטיר האט זיך בא איהם געגאסען פון די אויגען און פון נאז פון אלע צנורות, און גאר אן הכנות (ס' השיחות תורת-שלום עמ' 188).

נב. קריאת התורה דמפטיר בנגינת הטעמים הרגילה, ולא בנעימת הימים הנוראים (ודלא כמנהג העולם). וכך נהגו גם בלויבאוויטש (שמעתי מר' רפאל הכהן ש"י).

נג. כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] ה' נוהג להזכיר נשמות — בלחש — גם ביום ב' דר"ה. ובודאי נמסר מנהג זה בקבלה מאביו ואביו וכו'. אמנם הרבי לא פרסם מנהג זה, אבל היות שסיפר זאת לי, בוודאי ידע שסוכ"ס אגלה מנהג זה! ואין הכוונה בפרסום הדברים לקבוע אם זהו מנהג השייך לכאו"א אם לאו, ובר"ה הבא יחליט כאו"א כיצד להתנהג בענין זה (ש"י ר' תשרי תשמ"ג).

נד. כתב אדמו"ר בסידור: "אחר קריאת התורה יכין עצמו לתקוע בשופר, ויאמר קאפיטיל זה [מז] ז' פעמים". ופירש בשערי-הכולל (מג, א): "ההכנה היא שיאמר זה המזמור ז"פ". אך בשיחת ש"ש תשל"א שלל כ"ק אד"ש פ"י זה, ופירש שכוונת אדמו"ר היא שכאו"א יעורר את עצמו בדבר שהוא מתעורר הימנו (ויהי) זה ממ"ש בס' כתר שם טוב, או ממ"ש בשו"ע האריז"ל, בספרי חסידות, או במטה אפרים' וכדו'). והדבר נוגע דוקא לתקי"ש שהיא בתחילת העבודה דכל השנה, ומהתעוררות זו תומשך התעוררות לכל השנה הבעל"ט.

נה. מכסין השופרות עד התקיעה (ראה מנח"א ח"ד סי' לו; לקוטי מהרי"ח דף ע, א; שד"ח מע' ר"ה סי' ב אות יד) ומוהרש"ב כיסה ביום הב' כמטפחת משי לבנה חדשה שאותה עטף לצווארו אחר התקיעות (ואד"ש לובש מטפחת זו גם ביום הא', וכנראה שאינו ענין ללבישת ה"בגד חדש").

*. ביום השני ה' הרבי [מוהרש"ב] מכסה את השופרות עם מטפחת משי חדשה, ואחרי התפלה, להליכתו לביתו ה' לובש את המטפחת על צווארו (לויבאוויטש וחייליה' עמ' 28. שמו"ס ח"ב עמ' 67).

נו. בשעת התקיעות השופר אינו מכוסה (ראה בס' רזא דעובדא שהיו מכסים השופר בתקיעות מיושב).

נז. מ"ש בסידור שער הק"ש ד"ה להבין ההפרש (עד, א) שקודם תקיעת שופר אומרים אנא בכת, פירושו: בדרך כלל הם הכוונות מהפסוקים שר"ת שלהם שם שני משם מ"ב, אמנם יש שמכוונים התיבות אנא בכת כו' במחשבה, אבל

מרכינו הה"מ נ"ע זיע"א בסופו [סי' רסא] מה שכתב ע"ד מה שצריך למעט בהפיוטים יעו"ש). והנה זה כמה שמענו הרבה אומרים מי יתן ויוחקו כל מה שאומרים בקונטרס מיוחד למען לא יהי בלבול בעת שאומרים, שנעשה ספיקות אצל הרבה מה לומר ומה לא, ומאז נתנו לבנו לזה, אך ה' קשה הדבר עלינו מכמה טעמים. עד אשר ראינו שכבר נעשה כזאת בישראל שהדפיסו זאת בתוך הסידורים, אך מלאכתם לא נעשה על צד השלימות, כי מלבד שהדפיסו זאת באותיות קטנות מאד, עוד זאת שסדרם לא עלה יפה, הרבה דברים שאומרים השמיטו, והרבה שאין אומרים הציגו..."

*. ולהלן ניווכח בשינויי מנהגים רבים בין המחזור הנ"ל לבין מה שהי' נהוג במ"א וכן לבין הנהוג עתה.

מד. בביהמ"ד דכ"ק אד"ש נוהגין לומר ב' הנוסחאות במקומות המוסגרים כנ"א (כקדושתך כערכך, איום היום, ועוד).

מה. בחזרת הש"ץ אומרים הקהל בקו"ר 'וכתוב' 'ובספר' אך א"א 'זכרנו' רמי כמוך' — ודלא כמנהג העולם בד"כ (המובא בלקוטי מהרי"ח סח, א ובילקוט אברהם סי' תרב). בבני ישכר (תשרי מא' ב אות כג) ג"כ כמנהגנו ושכך "נוהגין בכל תפוצות ישראל", וכ"ה במנהגי קארלין; מנהגי בעלו (עמ' ס); מנהג הרה"ק מצאנו (אוצה"ח אות רלה). וראה מט"א סי' תקפד ס"ו; נפש ח"י סי' קא ס"א; טעמי המנהגים עמ' שי; מטעמים עמ' 98; דברי יצחק (מונקאטש תרס"ו) אות קטז. בדברי קהלות עמ' 163 שמנהגם שהקהל אומר רק 'ובספר' (ועיי"ש עמ' 177-178).

מו. כ"ק אד"ש מגביה עצמו משיבתו בסיומי הברכות בחזרת הש"ץ, ומתרום מסמיכתו על השטענדער באמירת 'וכתוב' 'ובספר'.

מז. אין לומר בר"ה אבינו מלכנו שיש בו הזכרת חטא או עון, כגון א"מ חטאנו או סלח ומחול וכו' וכיצא בזה (סידור אדמו"ר. וכן הוסיף וציין שם שא"א א"מ מחה והעבר פשעינו כו' א"מ מחוק ברחמיך כו' א"מ כתבנו בספר סליחה ומחילה. ולהעיר משו"ע אדמו"ר תקפד, ב שהביא רק שיש מדלגין א"מ חטאנו לפניך, ובס"ג כתב בפירוש: צ"ל סלח ומחל, מחה והעבר חטאתינו ופשעינו. וצ"ע שלא העירו ע"כ ב'פסקי הסדור' ובהוספות לשו"ע אדמו"ר, וגם לא בנתיב החיים לדה"ח בדיני ר"ה — ואף שם לא הזכיר כלל ממ"ש בסידור אלא רק מהשו"ע).

מח. תפלת הבקר של ר"ה נמשכה עד שעה הרביעית אף שהתחילו להתפלל בשעה השמינית. כ"ק אדמו"ר מהורש"ב, אף שהתחיל תפלתו עם הצבור, עד שאמרו קדושה או לפעמים עד אחר שהשלים הש"ץ חזרת הש"ץ, גמר שמו"ע בעמידה (רשימות דברים' ח"א עמ' שכת).

מט. בר"ה ויוהכ"פ בשעת קריאת התורה, ג"כ ה' [מוהרש"ב] יושב על כסא, פניו [צפונה] לשלחן הקריאה, ואחוריו לדרום, וראשו מכוסה בהטלית (משא"כ בקריאת דשו"י"ט היתה הטלית על כתפיו ולראשו הכיפה) (רשימות

אין אומרים האותיות והתיבות. והעוסק בכוננות צריך ללמוד הענינים ברור בכתהאריז"ל, ואז כוונתו רצויה (לוח הי"י, ב' דר"ה. והוא עפ"י מכתב מוהרי"צ — ראה אג"ק ח"ד עמ' קמג).

נת. מנהג בית הרב: האדמו"ר הוא המתחיל — בקול רם — באמירת למנצח, הפסוקים קר"ע שט"ן עלה אלקים, מברך ותוקע, ג' הפסוקים שאחרי התקיעות. אשרי יושבי ביתך גו' מתחילין אדמו"ר וכל הקהל ביחד.

אם מאיזה טעם אין אדמו"ר התוקע אזי הוא ה"מקריא", אבל לא בדיבור, כי אם ע"י הוראה באצבע בסידור (והתוקע מאריך בתקיעתו עד [שמסיר המקריא אצבעו]) (מרשימות אד"ש — 'היום יום' ח"ב. המוסגר נמחק שם, והנוסף כמרוכעים הוא עפ"י הנהוג). וראה בשו"ע אדמו"ר תקפה, י שהש"ן דשחרית הוא המקריא. ואין נוהגין כך, וגם מהנ"ל מוכח לא כן. וראה בהמשך שהבעל-קריאה הוא הי' גם המקריא.

* אדמו"ר הזקן לא הי' בעל-תוקע (רשימות סיפורים מהרה"ח ר' שלום בער נאטיק שי'. ושם, שאדמו"ר אמר הטעם שאינו יודע לתקוע: "וויילע איך בין קיינמאל ניט גיווען קיין אינגעל").

* בשנת תרמ"ח סידר רז"א את התקיעות ביום א' דר"ה, ומוהרש"ב ביום ב' דר"ה. בשנים תרנ"ח-תר"ס הי' מוהרי"צ הבעל-תקיעה, ומוהרש"ב הי' התוקע מאחר שנת תר"ס (ס' השיחות תש"ה עמ' 10).

* בשעת התקיעות הי' עומד על ידו ר' זלמן סופר... בשנים הראשונות אחרי שהרכיב אמר את הפסוקים והברכות והתקשה לתקוע, הי' הוא התוקע, ובשנים האחרונות הי' הרבי בעצמו תוקע את כל התקיעות (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 28).

* רק אחדים מזקני החסידים והבעל מקריא (שהוא גם הבעל קורא) ניתן להם רשות לעמוד ליד שלחן הקריאה בשעת התקיעות אצל מוהרש"ב... הבעל קורא והבעל מקריא בר"ה ויו"כ היו חזקה לבעל המגיה, החסיד ר' שלום וואלאסאוו (רשימות דברים' ח"א עמ' שכח).

* בר"ה שנת תרפ"א, בימי אבילות כ"ק אדמו"ר מהרי"צ, לא אבה לתקוע בשופר (בכלל התרחק אז מקבלת הנשיאות עליו)... אמו הרבנית שטענא שרה... אמרה לכ"ק: בני, אני חפצה לשמוע דוקא ממך תקיעת שופר. ומצד צוואת אמו ובקשתה, ברך הברכות ותקע תקיעה אחת, ומסר השופר לאחר... שייגמרו התקיעות. ואחר התקיעות גמר כ"ק הפסוקים בעצמו (רשימות דברים' ח"ב עמ' קלה. וראה להלן אות סד ע"ד ההנהגה בשנת האבלות).

נט. בר"ה אחרי אמירת המפטיר, הי' הרבי [מוהרש"ב] מכסה את פניו בטלית, ונשען על שלחן הקריאה (לא היתה בימה, רק שלחן הקריאה הי' גבוה) ושהה כמה זמן עד שנשמע המלה "למנצח".

כאמירת למנצח שלפני התקיעות כשהקהל כבר גמר לאמרו שבע פעמים, והרבי עוד לא גמר, הי' נשמע שהרכיב אומר בלחש את הפסוקים "נדיבי עמים גו' מאד נעלה" בניגון מיוחד... ומתחיל עוד הפעם "למנצח" בלחש (שלא נשמע)

וכשמגיע לתיבות הנ"ל, הי' אומר שוב באותו ניגון ולפעמים גם פעם שלישית (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 27-28).

ס. קודם התקיעות הי' אדמו"ר מוהרש"ב מסדר את השופר באופן הבא: הי' מניח מטפחת לבנה, ועלי' מטפחת אדומה, ועליהן הניח השופרות (שלשה במספר, אחד מהם — ארוך במיוחד — הי' מהמהר"ל מפראג), וכסה אותם במטפחת לבנה. בשנים הראשונות הי' מכסה במטפחת הלבנה התחתונה את שולי המטפחת האדומה, אך בראסטאו לא נהג בפרט זה (כמדומה משום שהי' קשה לו לעשות זאת בצורה שלא תמשוך תשומת לב).

קודם הברכה הי' מסבב את הצד הרחב של השופר לצד ימין, כדי שיהי' מוכן מיד לתקיעה אחר הברכה. עד שנת תר"ס נהג מוהרש"ב בסידור השופרות כנ"ל בכי' הימים, ומשנה זו ואילך נהג כך רק ביום ב' דר"ה (ס' השיחות תש"ה עמ' 11-12. וראה בסעיף נח ע"ד שנת תר"ס).

סא. אמירת הפסוקים שלפני התקיעות ושלאחר התקיעות [אצל מוהרש"ב] היו בניגון מיוחד. בפסוק "קולי שמעה" הי' אומר: כחסדך ה', ומפסיק, ואח"כ ממשיך כמשפטין חייני... פעם אחת קרה שבפסוק ערוב עבדך וגו' אחרי המלים ערוב עבדך לטוב אמר: "אי געוואלד" אל יעשקוני זדים (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 28).

* חודש תשרי [תרפ"א] עבר בכל הסדרים כמו אצל רבנו [מוהרש"ב] נ"ע, הדביקות והבכיות הנוראות של כק"ש [מוהרי"צ] בתפלות הימים הנוראים, ובפרט המפטרים וסדר התקיעות הי' באופן מבהיל מאד, אשר ממש נמס כל לב המתפללים שם. (אשכבת-דרכי עמ' 121. וראה אות סג).

* ביום ר"ה [תרצ"ז] אמר [מוהרי"צ] ההפטורה והמזמור והברכות הפסוקים לפני תקיעות שופר כדרכו, הכל בצעקות מקירות הלב (ממכתב ר"י פייגין, אג"ק מוהרי"צ ח"ד עמ' 7).

* [בר"ה תרצ"ט] בעת התקיעות אמר [מוהרי"צ] המזמורים והפסוקים שלפני התקיעות (דבר פלא הי' אשר בפסוק מן המיצר במקום ענני [עיי' ונו"ן קמוצות] אמר ענני [עיי' פתוחה ונו"ן צרויה] (ממכתב ר"י פייגין, שם עמ' 17).

* אמירת למנצח, הפסוקים והברכות [ע"י מוהרי"צ]. אינו מקריא [התקיעות] בדיבור כ"א ע"י הוראה באצבע בסידור. אמר ג"כ ג' הפסוקים שלאחר התקיעות (אבל לא הפסוק אשרי יושבי ביתך) (ס' השיחות תש"ד עמ' 3).

* לקריאה"ת ולתקיי"ש יצא כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] להמנין הסמוך לחדרו... סידר התקיעות בעצמו, אמר למנצח בקול רם וכן הפסוקים שלפני תקיי"ש, ברכות תקיי"ש, הקריא ע"י הוראה באצבע בסידור, ג' הפסוקים שלאחרי תקיי"ש אבל לא פסוק אשרי יושבי וגו' (ס' השיחות תש"ה עמ' 3).

* לאדמו"ר מוהרש"ב הי' סידור תורה-אור (עם שערי-תפלה) שבו רשם הגהותיו בכת"ק, הי' נקרא בלשונו הק' "דעם אלטען סדור", ואותו הנחילו בצוואתו לבנו מוהרי"צ

שהי' מתפלל בו בשנת האבלות לפני העמוד, וכן בזמנים קבועים ומיוחדים ביניהם בימים הנוראים ובעיקר בר"ה לסדר התקיעות ואמירת הפסוקים והברכות (עפ"י אשכבתא דרבי עמ' 79).

סב. בפסוקים שקודם תקי"ש, ענני במרחב, אומר אד"ש תיבת "במרחב" בבי"ת דגושה וברי"ש פתוחה).

*. "לפי ספרי הדקדוק מנוקד בניקוד קמץ, וע"פ הקבלה המקובלת הנה צ"ל במרחב בניקוד פתח" (ר"ה מן המצר, ליל ב' דר"ה תרצ"ז).

*. שם, כי במצוותיך האמנתי, אומר אד"ש תיבת "האמנתי" במ"ם פתוחה (כמ"ש במחזור ובסי' תו"א, ולא כמ"ש בתהלים ובשאר סידורים בקמץ).

סג. כשהאדמו"ר תוקע ג"כ מקרין לו (כ"ה אצל אד"ש וכך הי' בליובאוויטש. כסעודת א' דר"ה תשכ"ט סיפר אד"ש שאירע ואדמו"ר מוהרי"צ הי' התוקע ואביו אדמו"ר מוהרש"ב הי' המקריא. וראה לעיל).

סד. אף שהי' [מוהרי"צ בר"ה תרפ"א] בתוך שנת האבילות, עכ"ז הי' הבעל תוקע ואמר הפסוקים והברכות אף ברכת שהחינו. וכן רבנו [מוהרש"ב] נ"ע בר"ה תער"ה שהי' אז בשנת האבילות אחרי אמו הרבנית הזקנה [מרת רבקה] נ"ע, ואדמו"ר [מוהרי"צ] נ"ע בר"ה תש"ג שהי' ג"כ בשנת האבילות אחרי אמו הרבנית [מרת שטערנא שרה] נ"ע, ג"כ נהגו כן (אשכבתא דרבי עמ' 121 הע' עא. ועייש"ב לענין אבל בברכת שהחינו ברבים, ולענין מ"ש בא"ר ובקצושי"ע שאבל לא יתקע. ולהעיר ממ"ש לעיל אות נז שבשנת תרפ"א תקע מוהרי"צ רק את התקיעה הראשונה, וצ"ע שכאן לא נזכר מאומה עד"ז).

*. בר"ה דשנת תשכ"ו הי' כ"ק אד"ש התוקע, והי' אז בשנת אבלותו על אמו הרבנית חנה ע"ה, ואמר הפסוקים והברכות כנ"ל.

סה. דעת אדמו"ר בשו"ע שכשברים יהי' בכל שבר ג' כחות דוקא, ודלא כהמג"א — ראה משמרת שלום סי' מא אות ו וביאורו, וצ"ע על הש"ס ר"ה פ"ד.

סו. נוהגין לתקוע בשברים שלשה טרומיטין ומחצה, כך נהג מוהרש"ב, ודעת אד"ש דמדתקע כך ברבים להוציא את הרבים ודאי דשייך לרבים.

סז. בתרועה מרבין בטרומיטין (ראה שו"ע אדמו"ר תקצ, ד: בתרועה יכול להאריך בטרומיטין כמה שירצה).

*. אצל אדמו"ר מהר"ש היו תוקעין בתרועה מ"ב טרומיטין, ואצל אדמו"ר סי"ג טרומיטין, והתקיעה אחר השברים-תרועה היתה ארוכה כהשברים-תרועה והתקיעה הראשונה (תולדות מוהר"ש [תש"ז] עמ' 67).

*. אדמו"ר מוהר"ש תקע בתרועה מ"ב טרומיטין, והתקיעה שאחרי השברים-תרועה היתה ארוכה כעין השברים-תרועה והתקיעה הראשונה (ס' השיחות תש"א עמ' 28).

*. בתקי"ש הי' אדמו"ר מוהר"ש משמיע ע"ב קולות בתרועה (ס' השיחות תש"ד עמ' 136).

סח. דעת אדמו"ר בשו"ע (תקצ, ט) לתקוע בתקיעות מיושב שברים-תרועה בנשימה אחת, ובמעומד בב' נשימות (וראה במשמרת שלום סי' מא אות ז' וביאורו שכמדינתם נוהגין כאדמו"ר אף שהרמ"א והב"ח פסקו שצ"ל ב' נשימות). אך סיפר אד"ש (בסעודת א' דר"ה תשכ"ט) שאמר לו מוהרי"צ שאביו מוהרש"ב הפסיק בין שברים לתרועה — אך אד"ש לא שאלו אם זה מחמת בריאותו או מצד הענין.

*. ומרמ"ד רבקיץ ע"ה שמעתי, שהוא תקע אצל אדמו"ר [מוהרי"צ] נ"ע והרבי לא הסיר אצבעו מ"שברים" עד שהפסיק התוקע בנשימה. וראה במשמרת שלום שם שזקיננו (הרה"ק מלעכאוויטש) הקריא שברים בפ"ע ותרועה בפ"ע, וכ"ה במנהגי בעלז (עמ' ס), מנהגי קומרנא (אות תכ ועיי"ש בהע') ומנהג קארלין (וגם המאירי ב'מגן אבות' סי' ב כתב שצ"ל הפסק נשימה בין שברים לתרועה).

סט. לענין ה"יתודה בלחש" בין הסדרים, אם הוא בדיבור או במחשבה (וכן אם הכוונה לתוקע או לכאו"א) דובר בסעודות א' דר"ה תשכ"ט וליל ב' דר"ה תשל"א, ומרשימות השומעים קשה להסיק דבר ברור, אך נראה בכ"ז שדעת כ"ק אד"ש נוטה שיהי' במחשבה.

*. אין בר"ה וידוי דברים... וה"יתודה בלחש" הוא ג"כ ענין געגועים [לקו"ד עמ' 102] (מכתב אד"ש, לקו"ש ח"ט עמ' 435).

*. ה"יתודה בלחש" בעת תקיעת שופר היא הדרגא היותר נעלית במדרג' תשובה הגלוי' הנק' תשובה תתאה... דרגת געגועים פנימיים שהבן נמשך לאביו... התאחדות הבן הבעל-תשובה עם אביו שבשמים [לקו"ד עמ' 100-102]. * עבודת ר"ה היא בקבעומ"ש. בשעת תקי"ש התשובה היא מעומקא דליבא, והיודי בלחש — בשעת תקי"ש — הוא השינוי ממהות למהות, וכאם אינו יכול לפעול זאת בעצמו ע"י עבודתו שלו, יש לו לבקש מהשי"ת שהוא ישנה אותו ממהות למהות (ס' השיחות תש"ד עמ' 31).

*. היודי בלחש בפרשיות התקי"ש הוא על ענינים כאלו שקודם העבודה הפנימית של ליל ר"ה ותפלות היום לא חשבם כלל לחטא ועון... וא"כ אין לו דרך אחרת להפטר מהם אלא ע"י שינוי ממהות למהות, ועל כך הוא היודי בלחש — שיהי' בו שינוי זה ממהות למהות (שם עמ' 41-42).

*. מרש"ח קסלמאן ע"ה שמענו (כמדומה בשם מוהרי"צ) שהיתודה בלחש הו"ע ציור פני הרב (וראה במכתבי הגניזה מכ' הבעש"ט להרה"מ עש"ק סליחות תקט"ו). ובשיחת ליל שמח"ת תרפ"ב: הוהיר [מוהרי"צ] מאד שלא לחקוק צורת אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע כי אם בעתים נחוצים שצריך לו ח"י לאדם בגשמיות או ברוחניות. ובלשמע און' עמ' 141-142 בשם מוהרי"צ: כשקורה משהו, יציירו במחשבתם את דמות דיוקנו של אדמו"ר [מוהרש"ב], ומי שלא ראהו מימיו, יצייר את דמותו, שאני דומה לו. ובאשכבתא-דרבי עמ' 122: [מוהרי"צ] עורר כמה פעמים בעת המסיכות [דשנת תרפ"א] את אנ"ש, בתור סגולה, לצייר במחשבה דמות דיוקנו של אביו רבינו [מוהרש"ב] נ"ע).

*. עוד לענין היודי בר"ה ראה בשו"ע אדמו"ר תקפד, ב;

לקו"ש ח"ד עמ' 1355, 1360; ספרים המובאים בשערים המצוינים בהלכה קכט, טו [והמנח"א הנוכר שם צ"ל סי' עה]; זכרון יהודה מב, ב.
* ועל שלא להפסיק בתקיעות מיושב (באמירת היה"ר) — ראה גם אוצה"ח (צאנו) אות רלב ובהע' שם. וכ"ה תקנת הגרעק"א (פסקים ותקנות עמ' סג).

ע. יה"ר שאחר התקיעות אומרין גם הקהל (מדיבורי סעודת ר"ה תשל"א).

עא. עפ"י הנהגות הקבלה הנה אחר התקיעות צריך הבעל-תוקע לילך למקומו ולשבת פניו אל העם והם יסתכלו בו (קונטרס 'לימוד החסידות' עמ' 11).

* ואד"ש מפנה פניו לכל העברים בעמדו על מקומו (אחר הכנסת הס"ת) וגם סיפר שמוהרי"צ קיים זאת כעמידה (דיבורי הסעודות דר"ה תשכ"ט-תשל"א).

* אחרי התקיעות ישב כ"ק [מוהרש"ב] על כסאו בקרן מזרחית דרומית ופניו מגולות, והביט בפני המתפללים, והמתפללים הביטו בפניו (רשימות דברים' ח"ב עמ' קיג. ואילו מר' רפאל הכהן שי' שמעתי לא כן, ושרק בחזרת הש"ץ הי' יושב ופניו לקהל, ראה בסעיף הבא).

* מקומו של הרבי [מוהרש"ב] כביהכ"ס הי' תמיד בצד דרום מזרח, והוא ישב כשפניו לצד מזרח. אבל בחזרת הש"ץ של תפילת מוסף (הן דר"ה והן דיוה"כ) הי' מטה את כסאו לצד צפון והסתכל על הקהל. ובאותו זמן הצטופפו הבחורים נגדו להסתכל על פני קדשו, והיו אומרים שזהו סגולה לח"ג, ואמרו שלכוונה זו הי' מטה הרבי את כסאו ומסתכל על הקהל ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 30).

* ועיקר ההסתכלות היתה בקטע של "וקרב פזורינו מבין הגוים" (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

עב. תפלת מוסף של כ"ק [מוהרש"ב] באריכות, לפעמים עד שהגיע הש"ץ לכתר, ולפעמים לעלינו שבחזרת הש"ץ (רשימות דברים' ח"א עמ' שכח).

עג. במחזור המצורף לסי' מאה-שערים (כרדיטשוב תרע"ג) נדפס (לפני הפיוט מלך עליון) פיוט אף אורח משפטיך. ובמחזור המצורף לסי' תו"א (הנדפס בשנת תש"א ע"י אגו"ח בני). נמחק פיוט זה, ומעבר לעמוד השער נדפס הפיוט אומץ אדירי כל חפץ, לאמרו במקום הנ"ל. וכתב רא"ח נאה בסוף 'קונטרס השלחן': הפיוט אומץ אדירי שנדפס בדף הראשון לאמרו לפני פיוט מלך עליון, לא נהגו לאמרו כלל.

* אבל במחזור דשנת תש"ט שולב פיוט זה במקומו, וכך נדפס במחזורים מאז ואילך, מחמת שזו "הוראה מפורשת מכ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ]" לאמרו (הוספה לליקוטי מנהגים שבמחזור. ס' המנהגים עמ' 62).

עד. עוד איתא שם בסוף 'קונטרס השלחן': בחזרת הש"ץ דר"ה ויוה"כ"פ, נדפס במחזורים לומר פיוט חמול על מעשיך, ובכך יתקדש, עוד יזכר לנו, וכל מאמינים, ואח"כ מתחיל ובכך תן פחדך. והנה קבלה בידי מבעלי תפלה זקנים דאנ"ש שאין המנהג כן. אלא שאין מפסיקין בין ובכך

יתקדש לובכן תן פחדך, ואומרים חמול על מעשיך, עוד יזכר לנו, וכל מאמינים. ואח"כ מתחילים ובכך יתקדש (וכן כתבתי בלוח בהכ"נ עם דינים ומנהגים הנסדר ע"י בכל שנה). והנה כימים נוראים שעברו עברתי לפני התיבה, כבהכ"נ הגדול והמרכזי דאנ"ש בתל אביב, ונמצאו מערערים בטענה שבמחזור החדש"י שנדפס לפני כמה שנים ברוסיה [במצורף לסי' מאה-שערים, כרדיטשוב תרע"ג] אשר בו הושמטו הפיוטים שאין נוהגים לאמרם, והמחזור הזה נדפס שוב מחדש [ע"י אגו"ח, במצורף לסי' תו"א

דשנת תש"א], ושם מודפס ובכך יתקדש לפני עוד יזכר לנו. והשבתי שנוסח זה הוא אשכנזי, שבנוסח התפלה א"א ובכך יתקדש כלל. רק ג"פ ובכך, תן פחדך, תן כבוד, צדיקים יראו, והש"צ לבד אומר ובכך יתקדש בחזרת הש"צ ומקומו לפני עוד יזכר לנו. לא כן אצלנו שאומרים ובכך יתקדש בנוסח התפלה, אין מפסיקים בין ובכך יתקדש לובכן תן פחדך, והמדפיס המחזור בנוסח חב"ד, או שלא שם לבו לזה (כי הרבה נוסחאות מנוסח אשכנזי השאיר בטעות), או שלא ידע ממנהג הזה (הידוע בעיקר לבעלי תפלה). וכששמע זה הרה"ח הישיש ר' יוסף מענדל שמרלינג שו"ב שליט"א, העיד ג"כ שידוע לו בכיורו שמדלגין ובכך יתקדש, ואומרים אחר וכל מאמינים. וגם הראה לי מאמר דא"ח מאדמו"ר מוהר"ש נ"ע בטעם אמירת ובכך ד"פ... ועפ"י ד"ק הנ"ל בטעם ג"פ ובכך הראשונים (שהם כנגד ג' אבות ופסוקי ויסע ויבא ויט) מובן היטב מנהג אנ"ש שלא להפסיק ביניהם בפיוטים, וגם הש"צ אומר ד"פ ובכך זה אחר זה כמו בתפלת לחש.

*. והנה במחזור דשנת תש"ט עדיין לא תקנו הנ"ל, אך במחזורים שנדפסו אח"כ תוקן כפי מנהג אנ"ש הנ"ל.

עה. לאמירת "ונתנה תוקף" קם כ"ק אד"ש מישיבתו.

עו. נפילת "כורעים" אינה על היד ככנפילת אפים, אלא הראש נוגע לקרקע, הידים קפוצות והבוהן אינה כפופה לתוכן (מנהג אד"ש). וגם אצל אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ראו שאחר הנפילה הי' אבק על מצחו, מחמת הנגיעה בקרקע (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

*. בעת ההשתחוואות הי' הרבי [מוהרש"ב] כורע ומשתרע מלא קומתו על הרצפה (העשויה מקרשים), ראשו הקדוש הי' נוגע ברצפה, לפעמים הי' ניכר אבק על המצח (אמרו, בעת ההשתחוואה הי' נשען על ארבעה בהונות הידים והרגלים) ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 30).

*. בדבר כריעה על רצפת קרשים — ראה פס"ד צ"צ חדושים על הרמב"ם הל' תפלה פ"ה הי"ג (ד, א). לקט הקמח החדש סוסי קלא.

עז. כורעים בעלינו גם כשחל בש"ק (מחזור). וראה א"א תרכא ס"ד, לקוטי מאיר סי' ז אות לח, וכ"ה מנהג בעלו (עמ' סא). מנהג קארלין שרק הש"ץ כורע (ראה א"א שם). וראה מאיר נתיב על נתיב מצותיך (בסי' תפלה ישרה — בארדיטשוב) פרק כ.

עת. מקרין רק בתקיעות מעומד (ודלא כהנהוג במקומות

רבים. וראה אוצה"ח [צאנז] אות רלג).

עט. בתקיעות מעומד אין תוקעין בסופן תקיעה גדולה (ראה גם מנהגי קומרנא אות תכב).

פ. בשבת א"א ארשת שפתינו (מחזור). וראה דרכי חיים ושלום סוסי" תשכז).

פא. סדר תקיעותינו בתקיעות ר"ה מוזכר בשיטות הראשונים ונתייחד ע"י הבעש"ט נ"ע (ראה משמרת שלום סי' מא אות ז וביאורו. וצ"ע שלכאורה לא נרמז בכוונת התקיעות מהבעש"ט. וראה שו"ת מנח"א ח"ד סי' לז).

פב. נשיאת כפיים בר"ה רק במוסף ולא בשחרית (ראה לקוטי מהרי"ח עה, ב).

פג. בר"ה ויוה"כ במוסף בחזרת הש"ץ אומרים בספר חיים בנוסח זה: ובספר חיים וכו' ונאמר כי בי וגו' כלכם היום (כצ"ל לכאורה בהוספות לשו"ע אדמו"ר ח"ד עמ' תרסא).

פד. בנוסח הקידוש דר"ה איתא בס' המנהגים לומר: תקעו גו' כי חוק גו'. ואין אומרים אלה מועדי גו', גם לא אתקינו כו'. עכ"ל. והנה בסידור אדמו"ר לא נמצא נוסח קידוש לר"ה, אלא רק "קידוש ליו"ט". ומדייק בשער-הכולל (מ. יח): ולא אמר "קידוש לשלש רגלים", כי זה הקידוש הוא ג"כ לשחרית דר"ה, כי גם ר"ה נקרא מועד כו' לכן גם בר"ה אומרים קודם הקידוש אלה מועדי וגו'. עכ"ל. ולכאורה מפורש בדבריו שבר"ה אומרים רק הפס' אלה מועדי גו' דיו"ט (וכך כ' בשערי-תפלה: סדר קדוש ליו"ט — וכן לר"ה [השו"ם להדד]). ואולי כך הי' המנהג הישן שבר"ה אמרו רק הפס' אלה מועדי גו' ולא הפס' תקעו גו'.

* וכ"כ בקונטרס הסידור (לרא"ח נאה) עמ' כג: כיון שאין קידוש מיוחד לר"ה בסי' אדמו"ר, משמע שצ"ל הקידוש דיו"ט אלה מועדי ה'.

* ולהעיר שגם בסידור דראסטאו (אף זה הנדפס בני. תש"ז) לא נמצא הנוסח תקעו גו', ולא בסי' תו"א (אף הנדפס בני. תש"א). אך בסידור תהלתה' [נ.י. תש"ה] כבר נמצא. ולמחזוריים הוכנס הפס' תקעו גו' בצילום משיר של יום חמשי שבסידור ראסטאו.

פה. הרוזינער הי' הולך לתשליך לא בר"ה, כ"א ביי"ג מידות (ד' דעשי"ת). בהיותו בארצה"ב — בנייריארק — אשתקד, הלכתי לתשליך ימים אחדים לפני ר"ה, במוצאי ר"ה ולי"ג מידות (משיחת ר"ה תרצ"א, במכתב אד"ש, לקו"ש חי"ד עמ' 382).

* הרה"ח רש"ז שניאורסאהן ע"ה (מלאדו) הי' הולך לתשליך, עם מנין, ביום י"ג מידות [דעשי"ת], ולא בר"ה (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

פו. אף שאדמו"ר בשלחנו (תקפג, ז) ובסידורו אינו מחלק בין ר"ה שחל בחול או בש"ק, וכותב שביום אדר"ה הולכים לתשליך, בכ"ז בדורות האחרונים נהגו שאם חל בש"ק הולכים ביום ב' דר"ה. ומפסק אדמו"ר מוכח דאין לומר כהאומרים שעפ"י קבלה א"א בש"ק (וראה בכתר ש"ט — גאגין — עמ' 206 שמנהג המקובלים לומר תשליך בא'

דר"ה גם כשחל בש"ק). והגם שאין גזרין גזירה מעצמנו שמא יציא וכו' אך משראו שהוציאו בפועל — גזר (משיחת ר' תשרי תשל). וראה שד"ח עמ' 2776; לקוטי מהרי"ח עז, א; כה"ח תקפד אות ל-לג; וכ"ה מנהג פ"פ (דברי קהלות עמ' 207) מנהג פיורדא (מנהגי פיורדא אות כו) מנהג קארלין ומנהג האשכנזים באה"ק (מנהגי א"י — גליס — עמ' כח הע' מה).

פז. אדמו"ר מוהרי"צ ראה שמטלטלין בר"ה (שחל בחול) סדורים לתשליך, ולא אמר מידי (דיבורי ליל ב' דר"ה תשל). וראה בפרק מנהגי יו"ט על מנהג מוהרש"ב שלא טלטל ביו"ט. ובירשימות דברים' ח"א עמ' קפ שמוהרי"צ הקפיד על א' מאברכי אנ"ש שנשא את טליתו בידו ביו"ט ונראה דלאו כל אנפין שוין).

פח. בסעודת יום ב' דר"ה לא היתה דעתו של מוהרי"צ ניחא מכך שינגנו ניגון, ואמר שהזמן אינו מסוגל לזה, אלא לאמירת תהלים (ס' השיחות תש"ב עמ' 5. וראה להלן ע"ד ניגונים בהתוועדות ר"ה, ואולי שאני הכא מחמת שהי' בשעת המלחמה).

* ביום ב' דר"ה אחר תפלת המנחה מתוועד אד"ש ברכים, וכולם מצווים לנט"י לסעודה, ולומר 'לחיים'. במשך ההתוועדות מצווה אד"ש לנגן ניגונים מכל הנשיאים, ואומר מאמר שבו משולבות תורות מרבוה"ק לדורותיהם (וראה לעיל ובסל"ב ע"ד אמירת 'לחיים' וניגונים בסעודות ר"ה).

* וראה ע"ד כל הנ"ל כשי' יום ב' דר"ה תשמ"ה בתחילתה, ושם: ידוע מה שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] אודות הנהגתו של אביו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבמשך ימי ראש השנה (ובפרט סמוך לסיומם, כאשר עומדים לצאת מר"ה לימי השנה) הי' נוהג להזכיר את רבותינו נשיאינו [וראה מ"ש ער"ז לעיל סכ"א].

* ובשי' יום ב' דר"ה תשד"מ נתחדש להזכיר גם את שמו של האריז"ל, וכן נזכר במאמר דאותה התוועדות.

פט. כשחל יום ב' דר"ה ביום ועש"ק, ונמשכת הסעודה ליום הש"ק, אף שכ"ק אד"ש אינו נוהג כ"פורס מפה ומקדש" ואינו אוכל אחר השקיעה (ולכן אינו אומר 'רצה' בברהמ"ז, כפסק אדמו"ר בסי' קפח, יז), דעתו שיש לומר ככה"ג הרחמן הוא יתחילנו ליום שכולו שבת כו' (משיחת יום ב' דר"ה תשד"מ). אך אם גם הקהל לא נהגו כ"פורס מפה ומקדש" הרי שגם המברך (שהוא מעין ש"ץ) אינו אומר הרחמן דשבת (שי' ש"פ בראשית [ב] תשד"מ. ועפ"י ז' י"ל לכאורה שרק הש"ץ אומר הרחמן הנ"ל כשהקהל אכלו אחר השקיעה, משא"כ יחידים מהקהל שלא אכלו).

צ. אדמו"ר הצ"צ אמר חסידות בער"ה בבוקר, וביום ב' דר"ה אחר המנחה (והי' ממשך עד הלילה), ולעתים גם ביום א' דר"ה (ס' השיחות תש"ה עמ' 10).

* בר"ה הי' [מוהרש"ב] אומר ב"פ דא"ח, כליל ב' קודם מעריב, וכליל מוצאי ר"ה, כמובן ג"כ קודם מעריב (אשכבתא דרכי עמ' 3).

* אדמו"ר מוהרש"ב הי' אומר מאמר דא"ח באור ליום ב' דר"ה ובין הערכים של יום ב' דר"ה.

* אדמו"ר מוהרש"ב נהג לומר מאמר דא"ח ביום ב' דר"ה, בשעות המאוחרות של בין-הערביים, כדי להמשיך בעולם את ההמשכות מה-48 שעות של ר"ה, כדי שבכל העניינים יורגש ויאיר אור החסידות (ס' השיחות תש"ד עמ' 11).

* ואני בהצעתי אשר גם כאו"א ינהוג כן לחבר שעות דר"ה והתחלת מוצאי ר"ה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאינו — יומשך גם לנו בכל עניינינו אור החסידות עד למטה מטה" (מכתב כ"ק אד"ש, ס' המנהגים עמ' 57).

צא. המנהג בליובאוויטש שבמוצאי ר"ה, אחר המאמר השני, מנגנים את ניגונו של "שלמה דער געלער" מנעוול [ראה ס' הניגונים ח"א עמ' נו, ניגון קד], ויוצאים במחול (לשמע און' עמ' 104. וראה שם שפעם הי' הריקוד בהפלגה, ושלח אדמו"ר מוהרש"ב לומר בשמו "וגילו ברעדה").

צב. הוראת אדמו"ר מוהרי"צ להוסיף בכל ר"ה בהידור מ"ע, בזהירות מל"ת ובהנהגה טובה (לקו"ש ח"ב עמ' 386). נמצא בשיחות כ"ק מו"ח אדמו"ר, אשר מהנכון לקבל איזה זהירות נוספת בר"ה (לקו"ש ח"ט עמ' 543).

* וראה ב'שמועות וסיפורים' ח"א עמ' צד, מפי מוהרי"צ בשם מוהרש"ב בשמח"ת: "רבים שואלים ודורשים, נאך דער עבודה פון ר"ה ויוהכ"פ, אז עס קומט אין דער עבודה פון א גאנץ יאהר, איז מען ווייטער דער זעלביקער, פארוואס ווערט מען ניט אנדערש? איז דער תירוץ, עצרת תהי' לכם, מען דארף זיך אפ האלטיין און פארקארבין, ד.ה. אז נאך יעדער ר"ה ויוהכ"פ דארף מען אף זיך אן נעמען עפעס מערער אין א הידור מצוה אין קום ועשה, און אויך אין א הידור פון א סור מרע" (וראה שם שהסביר בזה הנהגת אביו מוהרש"ב שמהאי טעמא חדל לשתות מיים שהורחתו בסאמאוואר, ורק מקומקום עלעקטרי שלו).

* ובס' המאמרים עזרת עמ' עז: וכן צ"ל שאחר היו"ט ובפרט לאחר ר"ה ויו"כ יהי' איזה הידור ואיזה זהירות יתירה באיזה מצוה כו', וי"ל שזה שכאו"א מישראל מהדרי' כד' מיני' שבלולב כו' (ועו"ש מאדמו"ר [הצ"צ] נ"ע: והעצה אסרו חג בעבותות שיכניס האור במעשה המצות שעי"ז יהי' קיום אל האור כו'). עכ"ל. אך לכאורה לא מיירי בתוספת הידור, אלא בהידור וזהירות מעשיים שעל-ידם יהי' לאור אחיזה וקיום, וע"ד עסק התורה אחר התעוררות התפלה וכו'.

* וראה הנתק בס' יום מלכנו' עמ' 323 מס' דברי יחזקאל ר"פ בראשית.

צג. איתא בס' המנהגים: מוצאי ר"ה שחל להיות בשבת, מתחילין מזמור לדוד ולא לכו נרננה, וכן בכל מוצאי יו"ט. עכ"ל. אך בשער-הכולל (יו, ו) כתב: בסדורים הגדולים שנדפסו בקאפוסט נשמט הציון שקודם לכו נרננה יו"ט או חוה"מ שחל בשבת כו', ואינו אלא השמטת הדפוס. ומחמת השמטות וטעותים הללו נתפשטו בזה מנהגים שונים, ומהראוי לנהוג כמו שהנהיג אדמו"ר בסדורו, היינו שבכל שבת שחל בו יו"ט או חוה"מ או יו"כ מדלגין לכו נרננה ומתחילין מזמור לדוד... אבל אם ערב שבת הוא יו"ט וביום השבת הוא אסרו חג או צום גדליה, מתחילין לכו נרננה כמו בכל שבתות השנה. עכ"ל.

צד. שמעתי מאיש מהימן ששמע מהישיש ר' בנימין חיים שי' מלאדי (שזוכר את כ"ק אדמו"ר [הזקן] זצוקלה"ה והי' בן שבע בעת הסתלקותו) שהוא יודע ברור שבכהכ"ס של כ"ק אדמו"ר לא הי' אומרים סליחות ולא אבינו מלכינו (בנוסח הארוך) ביום תענית צבור (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' יח. וראה מעשה רב ממוהרש"ב [בתענית י"ז תמוז] ב'רשימות דברים' ח"ב עמ' צח, וכך גם שמעתי (בשינויים קלים) מהגר"י לנדא ע"ה. וצ"ב האם ה"ה לענין צום גדלי'. וראה במ"ש לעיל בדבר סליחות דעשי"ת).

צה. איתא בספרים בשם צדיקים שלא הי' ניחא להם בתענית צום גדלי'. וכך ידוע מאדמו"ר מוהרש"ב ויבלח"ט כ"ק אד"ש, קולות גדולות ביותר בצו"ג (ובס' דרך צדיקים דף יג, ב בהע': ושמעתי מחסיד ישיש א' שנסע להרה"ק ר' יחזקאל מקאזמיר ז"ל שהוא היה מקיל גדול בתעניות, ואמר שאנשי כנסה"ג שתקנו התעניות מתביישין על שלא הסתכלו בדורות אלו, וסיפר כמה ענינים מקולותיו שהיה קשה לי לכתוב).

צו. בפתיחת הארון בעשי"ת (וכן בשבת שובה) אין אומרים יגמה"ר ולא שאר הפסוקים והבקשות דמתאמרן בעלמא.

צז. יום ו' תשרי הוא יאצ"ט הרכנית חנה ע"ה, וכ"ק אד"ש יבלח"ט מתפלל לפני החיבה. בשנת תשל"ה אירע שאחר תפלת שחרית היתה צ"ל ברי"מ, ואד"ש לא אמר תחנון ולא אבינו-מלכנו (והסביר הנהגתו בהתוועדות דבו ביום, מיוסד על מ"ש אדמו"ר בשו"ע (תרב, ד) ובסידור, וחידש שכשאין אומרים תחנון אין אומרים אא"א).

* * *

יום הכפורים

תורת-שלום עמ' 209-210 שאדמו"ר הצ"צ טבל בהשכמה קודם התפלה (ואף שהיתה עת גשמים, ומקוה מקורה בנסרים — שהי' אז אחרי השריפה — ומים קרים, לא הכיט על זקנתו ואיסטניסותו ונסע למקוה המרוחקת וטבל).

ג. בס' המנהגים: כפרות, אמירת "בני אדם — ולשלום" ג' פעמים, ובכל פעם מסבב ג"פ. סך הכל מסבב ט' פעמים. * בסידור אדמו"ר: ויאמר ג"פ בני אדם. עכ"ל. כוונת אדמו"ר בסדור לאמר ג"פ בני אדם עד מצאתי כופר, אבל זה חליפתי כו' אינו אומר רק פעם אחת. וכן הנני זוכר מנעורי שנהגו כן (שערי תפלה [דשנת תרמ"ט] כג, ו). ובשער הכולל מד, ב איתא במקום המקביל: "אבל לעשות — היינו לסבב סביב ראשו באמירת זה חליפתי כו' — די בפעם אחת". ונראה שלא דק בלשונו, וכוונתו היא כמ"ש בשע"ת שאמירת זה חליפתי היא רק פעם אחת ולא הסיכוב סביב הראש. שהרי להלן מפורש בשע"כ שם: "נראה שבשאר דברים שנהגו בכפרות לסבב סביב ראשו ולסמוך שתי ידיו ותיכף לסמיכה שחיטה... אדמו"ר השמיטם מן הסדור, מסתמא לא שמיע ליה כלומר לא סבירא ליה" ו"אין לדקדק בהם" (שע"ת שם).

* וראה פסקי הסידור אות קפא ולקוטי מהרי"ח פא, א. ד. אין חובטין התרנגול בקרקע אחר שחיטתו (מנהג המובא ברזא דעובדא).

ה. המהדרין (וכ"ה מנהג כ"ק אד"ש) מכסין בעצמם הרם בברכה. וכ"ה מנהג קומרא (אות תמט) וכ"כ בדרכי חיים ושלום (אות תשמב). ומה שיש להעיר בזה ראה בדרכי-תשובה סי' כה ס"ק נו, סא; קצוה"ח סי' שפב ס"ק ב ושו"ת אבני"ז אר"ח סי' תו ס"ק י.

ו. אד"ש מכסה את הרם ה' פעמים (היינו ע"י ה' תנועות). ז. אין נוהגין כהיש מקומות (שו"ע אדמו"ר סוס"י תרד) שכשחל יו"כ בש"ק אומרים א"מ בשחרית עיוכ"פ.

ח. כשחל יו"כ בש"ק אומרים ויהי נועם במוצ"ש שלפניו (ראה כה"ח סי' רצו אות ז. ושמעתי שבשנת תשכ"ד לא אמר כ"ק אד"ש, ושבשנת תשכ"ז הורה לומר).

ט. א"א מזמור לתודה בעיוכ"פ (ראה כה"ח סי' נא אות מט. ובסי' כ"ע דיני עיוכ"פ כתב שהח"צ לגלג על האינם אומרים — אך דיני מזמור לתודה כתב שא"א. גם בנועם, ג (מהפמ"ג) משמע שאומרים. וראה צ"צ שער המילואים, חידושים טז, ב שתמה על המנהג שאין אומרים).

י. שחרית דעיו"כ הי' מוהרש"ב מתפלל עם הציבור ב"זאל הקטן". אף שבכל ימות החול הי' מתפלל בחדרו לאו דוקא בשעה שהציבור מתפללים (עפ"י אשכבתא-דרכי עמ' 51). * אד"ש מתפלל עם הציבור שחרית דערב ר"ה ודערב יו"כ"פ (אף שבד"כ אינו מתפלל עמהם כביהמ"ד).

א. הרה"ח ר"י מתמיד שאל את אדמו"ר מוהרש"ב ע"ד מ"ש בספרים [והוא בס' אורח לחיים בשם הרה"מ ממעזריטש] שאם מתענים יום לפני עיוכ"פ הרי כתענית ג' ימים [שהרי האכילה כתשיעי והתענית כעשירי נחשבים כתענית ב' ימים]. והשיבו מוהרש"ב: מיר זוכן ניט קיין פרנסה, הלוואי זאל ניט זיין קיין אנווער [אין אנו מחפשים "פרנסות", ולוואי ולא נפסיד] (מרשימות הרה"ח רמו"ג שי').

ב. בעיוהכ"פ הי' מוהרש"ב קם בשעה 2.15, וכלילה אחר כל נדרי ומעריב שכב בשעה 8.30 או 8.45. בשנים הקודמות הי' ער כל ליל יוהכ"פ ואומר תהלים (שי' מוצאי יוהכ"פ תרצ"ז).

* בערב יו"כ"פ הי' מוהרש"ב משכים קום לא יאחר מחצי השעה השני' אחר חצות. כשיעורי לימודו בעיוכ"פ היו גם מס' יומא, רמב"ם, פרי ע"ח.

כפרות לא יאחר מחצי השעה הששית. בסעודת הבוקר הי' מדבר ענין בחסידות ובעבודה, רובא דרובא דיבר מענין עבודת עיוכ"פ בביאת המשיח. סעודת הצהרים דעיוכ"פ, לא יאחר משעה י"א.

דקות ספורות אחר השעה י"ב הי' מכין עצמו לתפלת המנחה, באמירת תהלים (בקול דממה דקה, בקול תחנונים מיוחד), שנמשכה כשעה ומחצה עד שעתיים. אח"כ תפלת המנחה שארכה כמה שעות (לקו"ד עמ' 265-266).

* מוהרש"ב אכל סעודה ראשונה בעיוכ"פ בחצי השעה הי"א (שי' שמע"צ תרצ"ט).

* כלילה של ערב יו"כ"פ הי' מוהרש"ב נייער כל הלילה, התפלל בהשכמה, ובשעה י"ב הי' כבר אחר סעודת יו"ט. עד שעה 1 אמר תהלים, ואח"כ תפלת המנחה (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 10).

* בערב יו"כ"פ השכים מוהרש"ב שעתיים וחצי אחר חצות לילה, ולמד ע"ח ופרע"ח מענין היום (ס' השיחות תש"ב עמ' 87).

* צום יוהכ"פ הוא כ"ז שעות... אדמו"ר מוהרש"ב הי' מוסיף עוד י"ג שעות הכנות ליוכ"פ, ועלה הכל לסך ל"ט שעות. סוף זמן סעודה המפסקת בליובאוויטש הי' בדרך כלל בערך בחצי השעה החמשית לפנות ערב, וי"ג שעות לפני"ז היינו חצי השעה הרביעית לפנות בוקר.

מוהרש"ב הי' קם בעיוכ"פ בחצי השעה השני' לפנות בוקר, והי' לומד פע"ח וע"ח עד זמן הכפרות שהי' 5.15 לפנות בוקר.

כמה דקות לפני השעה הששית הי' בא השוחט ר' שלמה חיים לשחיטת הכפרות. בשעת הכפרות הי' מוהרש"ב "אויפגעלייגט". אחר כפרות הי' לומד שעה קלה, ואח"כ הולך לטבילה.

ערב יו"כ"פ הי' מוהרש"ב טובל פעם אחת במקוה — לפני התפלה. ואילו את מוהרי"צ ציוה פ"א לילך ולטבול ג"פ בעיוכ"פ (ס' השיחות תש"ה עמ' 21).

* ראה המסופר ביומנו של מוהרי"צ אשר בס' השיחות

יא. אדמו"ר האמצעי הי' אומר ג"פ דא"ח ביוכ"פ: עיוכ"פ אחר שחרית (שהיו מתפללים בשעה מוקדמת מאד), מוצאי יוכ"פ, ומחרת יוכ"פ קודם תפלת שחרית (לקו"ד עמ' 383).

יב. למנהג בקשת הלעקאח ואכילתו: אדמו"ר מוהרש"ב נתן בעיוכ"פ לעקאח, ואמר: איך גיב אייך א שטיקל לעקאך, און השי"ת זאל אייך געבן א זיסן יאר (ס' השיחות הי"ת עמ' 11).

* דער רבי [מוהרי"צ] האט געזאגט, אז עס איז א מנהג עתיק, דער בעש"ט וואלט זאגן, איך גיב דיר לעקאח און דער אויבערשטער זאל דיר געבן א גוט יאהר, דער טאטע — דער רבי [מוהרש"ב] נ"ע — האט מוסיף געווען א זיס יאהר (דיבורי אד"ש עיוכ"פ תשי"א. כמדומה שבש"י אחרת אמר אד"ש שענין זה הוא שבאם נגזר עליו ח"ו שיוזקק למתנת ב"ו יצא י"ח בקבלת הלעקאח. במנהגי קארלין: בעיו"כ מחלקים מיני מתיקה וכ"א יבקש).

* בערב יום כפור הי' הרבי [מוהרש"ב] הולך לאמו הרבנית מרת רבקה נ"ע לבקש לקח, גם התלמידים, האורחים והבעלי בתים דליובאוויטש הלכו אל הרבנית לבקש לקח, וחלקה לכולם ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 29).

* לכולם בעת נתינת הלעקאח היתה אומרת איזה ברכה, וכ"ז הי' אחרי שאדמו"ר נ"ע בנה כבר לקח ממנה לעקאח ('שמועות וסיפורים ח"א עמ' נא).

יג. בערב יום הכפורים יש להרבות באכילה ושתייה כמו שיעור ב' ימים, עיי"כ ויום הכפורים (סידור אדמו"ר. וראה שער הכולל מד, ג).

יד. מלקות ילקו קודם טבילה ומנחה (סידור אדמו"ר. וראה שער הכולל מד, ד). סדר ההלקאות: על כתף ימין, כתף שמאל, ותחתיהם באמצע.

טו. לתפילת מנחה בא [מוהרש"ב] לביהכ"ס בשעה 1. הרבי הי' מאריך הרבה בתפילת שמו"ע בלחש בבכיות עצומות בקול, והתפלל עם אותו הניגון... דליל א' דר"ה ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 29. וראה לעיל סעיף ב).

טז. בליובאוויטש לא היו מונחות קערות בכהכ"נ, ולפיכך מובן שלא ראו מוהרש"ב נתינות מיוחדות בעיוכ"פ (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

יז. עס איז פאראן כמה טעמים אויף דעם אז די אכילת סעודה המפסקת דארף דען מאכל זיין אן זאלץ (שי' מוצי"כ תרצ"ז).

יח. עס שטייט אז עיוכ"פ זאל מען עסן דריי מאל זופ (שי' ש"מ אייר תשי"ז, וראה שי' מוהרי"צ הנ"ל שם).

* בסעודה המפסקת צויה מוהרש"ב למוהרי"צ שיאכל מרק וחלה, ובאמצע אכילתו צויהו להוסיף (צו-גיסן) כף נוספת, ואח"כ עוד כף (והוא כענין ג' הקערות שבכוונת אכילת עיוכ"פ) (שי' מוצאי יוכ"פ תרצ"ז).

* אדמו"ר הרש"ב צויה לאדמו"ר הרי"צ שהאכילה בסעודה המפסקת תהי' בכוונת של ג' קערות (דיבורי ליל ב' דחגה"ס תשכ"ט משי' ליל ב' דחגה"ס תרצ"ז).

ט. בעיוהכ"פ נטל אדמו"ר האכילה והשתיה כב' ידיו (בית רבי ח"א עמ' 178) וכך סיפר כ"ק אד"ש מהנהגת אביו שהשתמש כב' ידיו לאכילה בעיוהכ"פ ודלא כדרכו להשתמש ביד א' בלבד לאכילה (דיבורי סדר ב' תשל"ל).

כ. בש"י ליל ש"ש תש"ה (סה"מ תש"ט עמ' 37) שרבוה"ק עצמם התעסקו בהכנת הפתילות לנרות דעיו"כ (וכ"כ גם ברוא דעובדא עמ' עו. אך ראה בדרכי חיים ושלום אות תשמג שייכות עשייתם לנשים דוקא). והצ"צ עשה כסכום כל יו"ח וב"ב וכו' (ראה בדרכי חו"ש ורז"ד שם).

כא. אחד המנהגים שהיו מקובלים [ממהר"ל מפראג?] הוא שעושים ג' נרות במשך עשרות ימי תשובה: "תשובה ליכט" בערב שבת שובה, ושני נרות בערב יוכ"פ: "לעבעדיגע ליכט" ו"נשמה ליכט". דייקו לעשותם משעוה.

כשהתקינו את הפתילות לנר היו קוראים בשם מי שעבורו מכינים אותו הנר (ס' השיחות תש"ד עמ' 87).

* לשבת-שובה נהגו בבית הרב לעשות "תשובה ליכט" (לבד ה"נשמה ליכט" וה"לעבעדיגע ליכט" שהכינו ליוכ"פ).

נרות יוהכ"פ היו צרים וארוכים, ונרות דשבת-שובה — עבים וקצרים.

אדמוה"ז הי' מודד בעצמו את הפתילה לנר שהכינו עבורו, והי' אומר בשעת מעשה "נר ה' נשמת אדם". וכך נהג גם אדמוה"א. אדמו"ר הצ"צ הי' מכין הפתילות עבור כל אחד מבנייהבית (בנים, כלות, חתנים וכו'), ונצרכו לכמה נרות לשם כך. ופעם היו ג' "תשובה ליכט" [והי' נקרא "לייגן א פאדיס". וכנראה היו מניחים חוט א' בפתילה עבור כל אור"א] (ס' השיחות תש"ה עמ' 14-15).

* על ההתעסקות בהכנת הפתילות עיי' הצדיקים או עיי' הנשים, ועל סכום הפתילות עבור כאו"א, ראה בס' רזא דעובדא עמ' עו ובדרכי חיים ושלום אות תשמג.

כב. טובלין פרוסת המוציא בדבש בעיוהכ"פ ובמוצאי יוהכ"פ (מרשימת כ"ק אד"ש — היום-יום ח"ב).

כג. ברכת הבנים אחר סעודה המפסקת — ראה כתר ש"ט (גאגין) עמ' 281 שכ"ה מנהג הספרדים כא"י ובכ"מ לברך קודם ההליכה לכהכ"נ (ואילו מנהג האשכנזים לברך קודם ערבית).

* בערב יוכ"פ הי' מוהרש"ב מברך את נכדותיו כשידיו מעל ראש כאו"א (עפ"י אשכבת-אדרבי עמ' 93. ובפשטות ניכר משם שהי' מברכן יברכן וגו').

כד. לפני כל נזירי היו נכנסים קבוצות קבוצות לביתו של הרבי [מוהרש"ב] והי' פותח את הדלת (שלידה הי' מקבל הפדיונות בערב ר"ה) ומברך אותם, פניו היו רצינים וניכר שבכה ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 29).

* בערב יוהכ"פ הי' אדמו"ר [מוהרש"ב] זי"ע יוצא מהדלת שמשם היו נכנסים ליחידות [ומברך]. ופעם הי' נוסח הברכה כך: דער אויבערשטער זאל געבן אז איר זאלט נתערר ווערן מיט א הרהור תשובה אמיתית מיט א הסכם

גומר את התהלים. לפעמים הי' מחזיק את התהלים על יד המחזור והי' אומר פרקים שונים [בכל עת מצוא] ('ליבאוויטש וחייליה' עמ' 29. וראה להלן בשעת אמירת הפיוט דהרוגי מלכות).

* פעם ביוהכ"פ שלח ואמר כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל שמנין מהבחורים יגמרו כל התהלים ביוהכ"פ, ואם לא יספיקו לגמור עד תפלת המנחה, מ"מ יגמרו התהלים ואח"כ יעשו מנין בפ"ע בשביל תפלת מנחה... ואח"כ בהושע"ר שלח עוה"פ לאמר לאלו שאמרו ביוהכ"פ יאמרו ג"כ המנין הנ"ל בליל הוש"ר, ואח"כ למתרת בהוש"ר שלח עשרה רוי"כ שיתנו להבחורים שהשתתפו באמירת תהלים הנ"ל. ואמר ע"ז הרש"ג ז"ל שנראה שהי' בזה איזה ענין פרטי. אבל שום איש לא ידעו מה הי' בזה ('לקוטי ספורים' עמ' רא"ב).

ג. אומרים וידוי קודם כל נדרי (שו"ע אדמו"ר תרו, ב) אף דלא נדפס במחזור. וראה לקוטי מהרי"ח פג, ב. דרכי חיים ושלום אות תשמט ונימוקי או"ח סי' תרו.

ד. בהכאה על החזה בידוי אשמנו כו' (וגם בכל השנה) מפסיקים קמעה במקומות המופסקים בשתי נקודות (דברנו כו', טפלנו כו', קשינו כו') ומכים גם בואנחנו הרשענו (מנהג אד"ש).

ה. אדמו"ר מוהר"ש אמר פעם כמה פעמים מכים בחזה באמירת על-חטא ביוהכ"פ, ועפ"י זה הוברר שגם כשאומרים סלה לנו מחל לנו כו' יש להכות על החזה (ס' השיחות תש"א עמ' 151. וראה ס' השיחות תש"ה עמ' 9. וכ"ה מנהג אד"ש).

ו. מכים על החזה גם באמירת "ועל חטאים" (דיבורי סעודת מצויכ"פ תשכ"ט, וראה ס' השיחות תש"ה עמ' 9).

ז. זה מקרוב התחילו להדפיס בסדורים [קודם כל נדרי] מאמר הזוהר קם ר"ש... אבל בסדורים שנדפסו בחיי אדמו"ר ליתא, גם לא היו נוהגין לאמרו קודם כל נדרי, כי זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד, ויותר טוב להתחיל כל נדרי מבעוד יום (שער הכולל מד, ו).

ח. קודם כל נדרי מורה כ"ק אד"ש לנגן "אבינו מלכנו" ואח"כ אמירת תהלים.

ט. אין מדקדקין לומר כל נדרי מבעוד יום (ודלא כמ"ש בשו"ע אדמו"ר תריט, ד. ועי' כה"ח אות קכה מתשובת הריב"ש. וראה המנהגים בכתר ש"ט — גאגין — עמ' 323. וכמנהגנו גם בזכרון יהודה [מהר"מ א"ש] מג, ב).

מ. צריכים להוציא לפחות ג' ס"ת לכל נדרי, אך אפשר יותר. וענין המכירה הוא לאו דוקא בספר הראשון (דיבורי סעודת מצויכ"פ תש"ל. ומנהג קהילות שונות הוא להוציא זו ספרים או כל הספרים).

מא. כ"ק אד"ש מחזיק את הספר הראשון מג' הספרים.

מב. פונים עם הס"ת למקום הש"ץ ואין מקיפין הבימה ואין עומדים אתם על הבימה (ראה מנהגים שונים בכתר

חזק אויף תורה ומצות און ניט אנדערש (ועוד כמה מלים אודות גשמיות). ('לשמע אזן' עמ' 94. ולא הרי דלת זו כהרי הדלת שלידה הי' מקבל הפדיונות בער"ה, ונראה שב'לשמע אזן' כאן לא דק).

כה. ברכת כ"ק אד"ש לתלמידי התמימים (ראה כסי' יעב"ץ טעם ברכת הבנים והתלמידים בערב שויו"ט) בנוסח יברכך גו' — בב"ח ריש סי' קכח ובשד"ח כללים מערכת נ אות לט כ' בפשיטות שמותר לברך בנוסח זה, ולהעיר ממשמרת שלום מהדו"ב לסי' י ס"ח, ופמ"ג מש"ז קכח, ב. * וראה עוד על ברכה בנוסח ברכת כהנים, כשי' ליל שמח"ת וש"פ בראשית [ב] תשד"מ.

כו. הולכין בנעלי גומי ודלא כהמחמירים שרק בפוזמקאות (ראה אורחות חיים החדש תריד, ב; שערי מצוינים בהלכה קלג, ו) וכבר נדפס במנהגי ת"ב עמ' 46: הולכין בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור ודלא כהמחמירין בזה. עיי"ש.

כז. חתן אינו לובש הקיטל בשנה הראשונה אם לבשו בחופה — במכתב הרה"ח ר"י פייגין: ע"ד לכישת הקיטול ששמע שבשנה הראשונה אין לובשים, השיב לי כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] שליט"א אשר כן נהגנו שלא ללבוש (יגדי"ת נ"י. תשמ"ג, עמ' יא).

* ראה הטעמים בשד"ח עמ' 2856; שלחן העזר סי' יב ס"י אות ח. ובאוצר כל מנהגי ישרון עמ' 29 כ' שענין הקיטל הוא רק פ"א בשנה (ולפי"ז יובן מנהגנו שאין לובשין הקיטל בר"ה, בהושע"ר ובליל הסדר — אך בשם אד"ש שבר"ה אין לובשין כי אין אז ענין ההתדמות למלאכים). ואולי — עפ"י מ"ש באות חיים ושלום לד, י — הי' אפ"ל שבשנה ראשונה אפ"ל בד"כ ענין ההתדמות למלאכים, אך לפי"ז הי' צ"ל שלא ילבש ביוכ"פ גם אם לא לבש בחופה (וראה דרכי חיים ושלום אות תשמח המנהג ללבוש גם בשנה ראשונה, ובשו"ת יד יצחק ח"ג סי' רב ג"כ כנ"ל).

כת. אבל ר"ל לובש הקיטל ביוהכ"כ (וכ"כ דרכי חיים ושלום אות תשמח — כדעת הטו"ז תרי, ג ודלא כהמנהג המובא בארחות חיים החדש תרי, ט).

כט. במשך כל המעט-לעת של יוהכ"פ לובש הרבי את המטפת האדומה של השופרות (יומן שנת "הקהל" תשמ"א, עמ' 16).

* הרה"ח רש"ז שניאורסאן ע"ה (מלאדז') הי' לו בירושה יארמולקע (לבנה) מהצמח-צדק, וחגורה לבנה מהלאדיער הזקן (בן הצ"צ), ושמעתי שהתפלל בהם ביוהכ"פ (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

ל. נוסח ברכת גמח"ט שייך מיד בסיום עיוכ"פ ותחלת יום הקדוש (לקו"ש ח"ט עמ' 383).

לא. אין אומרים 'תפלה זכה', ואכמ"ל.

לב. כשבא [מוהרש"ב] לביהכנ"ס לפני כל נדרי, הי' הרבי אומר תהלים מהתחלה, קפיטל א', ובמשך יום הכפורים הי'

ש"ט הנ"ל, וכדרכי חיים ושלום אות תשמט כתוב שהקיפו הבימה כנהוג וכמ"ש בסידור הארז"ל).

מג. בשו"ע (תריט, א) כתוב אדמו"ר: ויאמר בזה"ל בשיבה של מעלה כו' על דעת המקום כו' ולא יאמר בתחילה על דעת כו' ואח"כ בשיבה כו' עכ"ל. אך נוסח דין להקדים על דעת כו' ואח"כ בשיבה (ולא העירו ע"ז בפסקי הסידור ובהוספות לשו"ע).

מד. בשיבה של מעלה כו' על דעת המקום כו' — צריך הש"ץ לאמרו בלחש, אך באופן שג' אנשים (שהם בי"ד) העומדים סביבו ישמעו (יגד"ת נ"י. תשל"ז גל' ב' עמ' נב — בשם כ"ק אד"ש).

מה. [ביוכ"פ תש"ה] כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] התפלל בחדרו, לאמירת "על דעת המקום" נכנסו לחדרו אלו שלקחו הס"ת והחזן, אח"כ יצאו לביהכנ"ס הסמוך והחזן אמר כל נדרי, והדלת לחדר כ"ק אדמו"ר היתה פתוחה מעט.

התחלת תפלת שחרית בשעה שמונה וחצי בערך. קריאה"ת — בחדרו של כ"ק אדמו"ר.

...ציזה שיסימו תפלת מוסף לא יאחר משעה שלישית וחצי.

קריאה"ת דתפלת מנחה — בחדר כ"ק אדמו"ר, עלה למפטיר יונה.

אחר תפלת מעריב הבדיל בעצמו על היין (ס' השיחות תש"ה עמ' 20).

מו. למנהגנו שביוכ"פ שחל בש"ק מתחילין כבכל שויו"ט — ראה הדעות בשערים מצוינים בהלכה קלב, ג (ומביא מס' התניא להתחיל מזמור שיר. ובלקוטי מהרי"ח פו, א"ב שבס' התניא כ' להתחיל מזמור לדוד) וכתב שמנהג הצדיקים תלמידי הבעש"ט כמנהגנו — אלא שמדלגים בלכה-דודי (וכ"כ בדרכי חיים ושלום אות תשנ, ובהע' שם מביא משערי-הכולל להתחיל מזמור שיר — ואולי דייק כך ממה שלא העיר בנתי"ח על דה"ח).

מז. לנוסח "ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קודש הזה" (המובא בהע' בהוספות למחזור) — ראה במנהגי קומראן אות תנט ובהע' שם.

מח. במחזור הנדפס במצורף לסי' תו"א (דשנת תש"א) שהוא צלום מהמחזור שבס' מאה-שערים (ברדיטשוב תרע"ג) נרשם קודם הפיוט כי הנה כחומר: "אחר כל חרוז כופלים כי הנה כחומר וכו'". וכתב ע"ז הרא"ח נאה בסוף 'קונטרס השלחן' שלא נהגו כן. ואמנם, במחזורים שראיתי משנת תש"ט ואילך נמחקה הוראה זו.

מט. אחר מעריב אומר הקהל כל התהלים. ואד"ש יושב במקומו ומסיים כל התהלים עם הציבור (בסיימו, נעמד ואומר היהי"ר שלאחר אמירת תהלים). ביציאתו כמדומה שאינו מאחל גמח"ט וכד'.

נ. ע"ד לימוד מס' יומא ביוהכ"פ ראה להלן אות סז.

נא. א"א תחנון ועל-חטא בק"ש שעמה"ט ביוהכ"פ גם אם לא חל בש"ק — ואמר כ"ק מו"ח אדמו"ר: על-חטא יוהכ"פ זאגט מען נאר וויפל מען דארף (לקו"ש ח"ט עמ' 386).

נב. הכהנים נוטלים לנשיאת כפים עד הפרק (ראה לקו"ש שם; כתר ש"ט עמ' 349; ברית כהונה כד, ב; כה"ח תריג, טו) וגם בנט"י שחרית יטלו עד הפרק (שמעתי מר' מיכאל יהודה ארי' לייב הכהן ע"ה שכך הורה אד"ש שינהג עפ"י הקצושה"ע סי' קלג סי"ד ודלא כמ"ש במסגה"ש שם. וראה ארחות חיים החדש תריג, ה).

*. ואפילו אם נטלו לנ"כ בסירוגין, צריכים לשוב וליטול במוצאי יוכ"פ (לקו"ש שם).

נג. אין מברכין שעשה לי כל צרכי עד למחרתו (ס' המנהגים, מנהגי ת"ב עמ' 74 ועיי"ש בהע'). ולהעיר ממנהג הגר"א לברך במוצאי"פ).

נד. אין מנהגנו לומר ביוהכ"פ או"א ורבוש"ע של פרשת העקידה וכיו"ב (לקו"ש ח"ט עמ' 386). והוא דלא כמנהג הפשוט אצל החסידים המתפללים במחזורים נוסח ספרד).

נה. לומר א"מ זכור רחמיך בכל התפלות ולא רק במוסף: ראה המובא בלקוטי מהרי"ח סה, א שמסידור ר"ע, מהרמב"ם ומחזור ויטרי משמע שכ"ה גם בר"ה, וכתב שם שהמנהג רק במוסף ר"ה וכל תפלות יוהכ"פ (כמנהגנו).

נו. למנהגנו שאבלים בשנת האבלות אינם יוצאים מביהכ"נ באמירת "זכור" אך אינם אומרים "זכור" — כתוב כ"ק אד"ש: כמה דעות בזה (עיי' שו"ע אדה"ז סו"ס רפ"ד, שערי אפרים ש"י סל"ב ובנ"כ שם, ארחות חיים (החדש) סתרס"ח, גשר החיים ח"א פל"א, כל בו על אבילות) והפס"ד בזה, כנדפס, הורה כ"ק מו"ח אדמו"ר.

והטעם י"ל בפשיטות — דאין לצאת מביהכנ"ס כיון דלא שייך הטעם ליציאה — משום עין הרע, ולא יאמרו כו' — דהקול ודיבור יעורר הכוונה ביותר ויבלבלו כו' (כמש"כ בכרם שלמה).

ועוד י"ל (אף שלא מצאתיו לע"ע בס', אבל לכאורה פשוט הוא) — דבתוך יב"ח א"צ לבקש: יזכור כו' כיון דאינו נשכח בלאה"כ (למטה, ובמילא גם למעלה). (עכ"ל ב'תוכן ענינים' — לה"ק — חוברת נו חגה"ס תשכ"ה. וראה בהסכמת הרב מבראדי לנועמ"ג (עם ביה"ל) ס"ז והערות הרב מקיטוב שם ס"א).

נז. מדייקין לאחוזו בעץ החיים בעת אמירת יזכור. וכן עושה כ"ק מו"ח אד"ש [מוהרי"צ נבג"מ] (לקו"ש ח"ד עמ' 233. וראה בדיבורי הסעודות דחגה"פ תשכ"ט ע"ד אחיזה זו).

*. להזכרת נשמות — שני הס"ת על שלחן הקריאה מימין ומשמאל כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ]. בעת הזכרת נשמות אחזו בידו בעץ-חיים של הס"ת שמימינו (ס' השיחות תש"ה עמ' 20).

נז. מדייקין לאחוזו בעץ החיים בעת אמירת יזכור. וכן

עושה כ"ק מו"ח אד"ש [מוהרי"צ נבג"מ] [לקו"ש ח"ד עמ' 233. וראה בדיבורי הסעודות דחגה"פ תשכ"ט ע"ד אחיזה זו].

* להזכרת נשמות — שני הס"ת על שלחן הקריאה מימין ומשמאל כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ]. בעת הזכרת נשמות אחז בידו בעץ-חיים של הס"ת שמימינו (ס' השיחות תש"ה עמ' 20).

נח. ב"זכור" אומרים שם האם (דיבורי סעודת ליל ב' דחגה"ש תש"ל. ואכמ"ל).

נט. שאלו ממוהרי"צ, מי שאינו אומר הזכר"נ אם אומר אב הרחמים, וענה: ווי מ'וויל (דיבורי סעודת ליל ב' דחגה"ש ויום שמע"צ תש"ל. ושם בשם אד"ש שהורה לריל"ג שיאמר).

ס. אין מדליקין נר בימים שמזכירין נשמות, ודלא כמ"ש בלוח הכולל (דיבורי סעודת יום חגה"ש תשכ"ט וליל ב' דחגה"ש תש"ל שכך נהג מוהרי"צ. וראה מנהגי מטרסדורף אות עח).

סא. מי שכלו י"ב חרשי אבלותו אך עדיין לא הי' היאצ"ט (דהיינו כשהשנה מעוברת), הורה אדמו"ר מוהרש"ב שצריך לומר הזכר"נ (תשובת הגר"י לנדא ע"ה דברידי' הווה עובדא. הע' הת' ואנ"ש דמאריסטאון, גל' שמת עמ' י).

סב. איך האב געוואלט אויספירען דעם יוהכ"פ, אז מ'זאל זאגן דעם נוסח העבודה אתה כוננת ניט ווי דער מנהג העולם איז צו זאגן "אתה כוננת" — צוזאמען — נאר אויסשרייען "אתה" און מאכן א קצת הפסק, נאכדעם זאגן כוננת עולמך כו' (סה"ש תש"ד עמ' 25-26. ועיי"ש שנראית הכוונה לבעל-תפלה, וכמנהג ר' איסר החזן בליובאוויטש).

סג. בשעת ה"עבודה" ביוהכ"פ נהג אדמו"ר מוהר"ש להתפלל בחדר מיוחד הסמוך לביהמ"ד הגדול. הדלת היתה פתוחה קמעא ובפתח תלוי וילון.

תחלה הי' הקהל נופלים "כורעים", ואח"כ הי' החזן מתחיל לנגן "והכהנים", אז נהג מוהר"ש להכנס לביהמ"ד, מתיישב בכסא ו"סייע" לחזן (ס' השיחות תש"ד עמ' 26).

* אדמו"ר מוהר"ש נהג להכנס מחדר לביהמ"ד בשעה שהחזן נגן "והכהנים", והי' מסייעו בניגון המקובל. ובשעת אמירת "כורעים" חזר ונכנס לחדרו.

גם אדמו"ר מוהרש"ב נהג לעמוד ולסייע לחזן כנגינת ה"עבודה". לפעמים אמר "מפורש" ולעתים "מפורש יוצא" (ס' השיחות תש"ה עמ' 25).

* בעת שהחזן מנגן את הניגון המקובל: "והכהנים" וכן כשהחזן הי' כורע ומשתחוה, הי' האדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע תמיד מסתכל על החזן (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 30). * כ"ק אד"ש נופל כורעים כשהחזן מתחיל באמירת "והכהנים", וכשקם מכריעתו מביט על החזן בשעה שמנגן, ועד שקם מהשתחויתו.

סד. לענין נפילת "כורעים" — ראה לעיל במנהגי מוסף דר"ה.

סה. בשעה שהקהל אמרו הפיוט דעשרה הרוגי מלכות, הי' אדמו"ר האמצעי אומר תהלים, וכן נהג אדמו"ר מוהרש"ב ('רשימות דברים' ח"א עמ' קסט בשם ר"ש גרינב, וראה גם בח"ב עמ' רלו. ויש להעיר כי נראה שדעת אדמו"ר מוהרש"ב בכלל לא נטתה שיש לומר כל הפיוטים, וכאשר שמעתי מהגר"י לנדא ע"ה ששמע ממוהרש"ב נ"ע שלא הסכים למ"ש בשער-הכולל (בהקדמתו ובפ' מד, יח) שממ"ש בסידור "כאוהל הנמתח תמצא במחזור" רא"י שיש לומר את פיוטי המחזור (וולה"ק: "...און אז ס'שטעהט כמראה כהן תמצא במחזור איז א רא"י אז מ'דארף זאגען מחזור?!") וראה עוד בענין זה במשי"ת אי"ה במנהגי חודש ניסן). וראה להלן אות עב מהצ"צ שלא אמר פיוט ביוהכ"פ (ולהעיר לכ"ז משו"ע אדמו"ר תרכא, יז).

* פעם במוצאי יוהכ"פ שאלו מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב זצ"ל אם אומר הוא את הפייט אלה אזכרה של עשרה הרוגי מלכות, ולא השיב ע"ז כ"א אמר וכי ממני רא"י, מכ"ק אדמו"ר האמצעי זצ"ל, שהוא אמר תהלים בשטריימעל ונעשה השטריימעל לח מלמעלה, ממנו היו יכולים להביא ראיה (לקוטי ספורים' עמ' קפג בשם רש"ג. ומוסיף: ואינני זוכר כעת אם האמירת תהלים הנ"ל הי' ג"כ ביוהכ"פ או באיזה זמן אחר).

סו. ביוהכ"פ שחל בש"ק אומרים ולקחת סולת אחר מוסף ולא די במה שנזכר בסדר העבודה (לקו"ש ח"ד עמ' 1361, עיי"ש ב).

סז. איתא בשו"ע אדמו"ר סי' תרכא סט"ז: ומצוה ללמוד ביוה"כ משניות יומא כדי שתעלה האמירה במקום הקרבה, גם בגמרא סוף יומא מאמרים המדברים במעלות התשובה. עכ"ל. וכתב אד"ש (במכתב מחודש תמוז תשמ"ה): אבל לא ראיתי שרכיב נוהגים כן. ולולא דמסתפינא לומר — אפילו לא מספר ניכר כלל. ובדבר הרגיל ונעשה בפרסום — לא ראינו — רא"י.

סח. אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע הי' תמיד עולה למפטיר יונה (וגם בנו האדמו"ר [מוהרי"צ] זי"ע, הי' תמיד עושה מנין בחדר שני, ועולה מפטיר יונה — [ראה לעיל מס' השיחות תש"ה]). פעם היתה טעות וקראוהו לתורה בשחרית, ועלה, ואעפ"כ למפטיר יונה עלה עוד פעם (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 30).

סט. ביוכ"פ בין מנחה לנעילה מורידים את הטלית מן הראש ונשארים במקיף אחד (ואדמו"ר האמצעי הי' מוריד היארמולקע ולבש השטריימ"ל), כשם שעפ"י הקבלה מורידים בכ"י את הטלית מהראש באמירת אין כאלקינו (שי' ליל ב' דחגה"ס תרצ"ז. וראה גם ס' השיחות תש"ג עמ' 14 שאדמוה"א הי' לבוש שטריימל בין מנחה לנעילה יוכ"פ).

* אעפ"י שחסידים נוהגים להתפלל בטלית על הראש, ומכש"כ בזמני התעוררות דר"ה ויוה"כ ובפרט בנעילה (וזהו אצל החסידים, וכמובן שכ"ה אצל הנשיאים), בכ"ז ראיתי ביוכ"פ תרצ"ה — וכך הי' זה בכל השנים — שכ"ק

מו"ח [מוהרי"צ] התפלל את "אשרי" דנעילה עד "ובא לציון" ללא הטלית על ראשו, ורק במקיף אחד (היארמולקע). לא הכנסתי מנהג זה למחזור היות ואיני יודע אם זהו מנהג השייך לרבים (שי"פ בראשית [א] תשי"ז).

ע. בנעילה, פתיחת הארון לאשרי, ונשאר פתוח עד אחרי כל התפלה (ס' המנהגים, ונוספה הוראה זו בתוך המחזורים).

* ובהערות אד"ש להוספה ללקוטי מנהגים (ובס' המנהגים עמ' 64) מציין על הנ"ל: הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ], וכיון שסילוק שכינה הוא בהתקיעה — נראה לי שעד התקיעה חלים שתי הוראות אלו. עכ"ל. ב' ההוראות הן אמירת לעילא ולעילא, ופתיחת הארון כנ"ל. ולפי"ז סגירת הארון היא אחר הקדיש (קודם אין כאלקינו). * ובלוח הכולל כתב שמנהגם בא"י לפתוח לפני הקדיש.

עא. כפילת "לעילא ולעילא" בנעילה — להעיר ממ"ש בשער הכולל (ד, ט) דהנהיגין להוסיף בקדיש דנעילה "ולעילא" אין לזה שום שורש (וגם בס' תו"א הנדפס ע"י אגו"ח [נ.י. תש"א] נדפס בקדיש דנעילה ללא "ולעילא"). ובסוף קונטרס השלחן מביא שנוהגין לכפול "ולעילא", ושכמנהגנו כ"ה ברה"ה היתה כאלמנה [תרל"ד] לאדמו"ר מוהר"ש (מאמר זה לא נדפס לע"ע).

* וראה בסעיף הקודם שאמירת "לעילא ולעילא" היא בהוראת אדמו"ר מוהרי"צ.

עב. ...יו"כ [תרי"ח], כל היום עמד רבינו [הצ"צ] והתפלל, לא אמר פיוט, ובנעילה היתה הדביקות מאד מאד בניגון ובזמרה עד כי כל הנמצאים אז שמה בכו במר נפשם מגודל הדביקות של רבינו, וכשגמר תפלתו התחיל הש"ץ הקבוע לחזור התפלה בקול רם, ונתבלבל בניגונו מרוב התפעלות והרושם שפעל עליו תפלת רבינו. ובפסוק כי אתה סלחן לישראל כו' התעכב רבינו שעה גדולה כו' (מיומנו של מוהרי"צ ס' השיחות תורת-שלום עמ' 210. וראה ההמשך להלן אות עו).

עג. אמירת "היום יפנה" גם אם העריב יום — להעיר מש"ע אדמו"ר תרכג, ד. ובא"ר כתב שעד צה"כ יכולים לאמרו.

עד. אדמו"ר מוהרש"ב נהג לומר (בין בנעילה ובין בהושע"ר) "ואוצרך הטוב לנו — הפסק — תפתח" (ראה שמועות וסיפורים ח"א עמ' קז. וראה ד"ה באתי לגני תשכ"ב סוף אות א).

עה. בהנוגע לנשיאת כפים בנעילה [שאיך נוהגין] — אשר בפירוש שמעתי הוראה ברורה מכ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] ע"מ להדפיסה בלקוטי מנהגי חב"ד לעשי"ת שהו"ל אז, והביא מעשה רב מליובאוויטש בזה, שמזה מובן שהשנה אודותה כותב היתה בזה הוראת שעה (לקו"ש ח"ט עמ' 535).

* שאין נ"כ בנעילה — ראה לקוטי מהרי"ח צה, א; דרכי חיים ושלום אות תשס; מנהגי קומונא הע' לאות תפג;

מנהגי מטרסדורף קיא.

עו. אחרי תפלת נעילה נגן רבינו [הצ"צ, בשנת תרי"ח] בעצמו בשמחה גדולה (מיומנו של מוהרי"צ, ס' השיחות תורת-שלום עמ' 210. וראה ההמשך להלן אות צא).

* במוצאי יוה"כ שרו תמיד מארש נפוליון, עד שבא יענקעלע הפולישער... ולמד את המארש הנקרא "יאפונסקער מארש" והוטב בעיני אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע, ואז במוצאי יוה"כ ה"י הרכי בעצמו מתחיל לשיר את היאפונסקי מארש והקהל אחריו ('ליובאוויטש וחיליה' עמ' 30. וראה ס' הניגונים כרך ב עמ' כ [ועמ' 35] שי"א כי אותו ניגון — ולא הניגון המקובל כיום, והנדפס שם בכרך א מס' קע — הוא הנק' מארש נאפוליאון, עיי"ש. וצ"ב האם ניגון זה שבכרך ב' אינו הניגון הנקרא כאן "יאפונסקער מארש").

* כשר' יעקב הנ"ל לימד לכולם את המארש [ה"אפאנסקער"] ושרו אותו פעם אחד במוצאי יוה"כ לפני אדמו"ר, ואדמו"ר חזר עליו, וכיוה"כ"פ הבא אמר אדמו"ר שוב לשיר אותו, וכן נשאר מנהג קבוע (שמועות וסיפורים ח"א עמ' נא).

* ראה 'לשמע און' עמ' 205 ששירה אחר נעילה הוא מנהג חסידים ישן.

* על ריקודין ושמחה אחר קדיש תתקבל — ראה דרכי חיים ושלום אות תשס.

עז. במחזור מאה שערים (ברדיטשוב תרע"ג), וכן במחזורים שנעתקו ממנו (נ.י. תש"א; תש"ז) משמע שהתקיעה היא אחר הקדיש (וכך בלוח הכולל). אך אח"כ תקנו במחזורים והציבו את התקיעה קודם תתקבל (וכך הגיה אד"ש בלוח הכולל).

* תקיעות קודם תתקבל — כ"ה גם בדרכי חיים ושלום אות תשס (אלא ששם סדר תקיעות אחר). לסדר התקיעות וזמנן ראה בלקוטי מהרי"ח דף צה, ב (ולא הביא שם מנהג לתקוע באמצע הקדיש).

קאמפ
תתקבל

נעילה (מקדישין להתפלל בשמחה בראש האילנות. חרות היום יפנה יל קודם הערב שמע, ועכ"פ קודם צה"כ). אשרי, ובלצ"ג חק, וכסלין לעילא פתיחת הארון לפני אשרי, (לוח הי"י). ומנהגו בא"י לפני הקדיש, ונשא פתח עד גמר התפלה וא"פ חתמו, וחתמו, ונתנו, במקום קרבנו, וכתוב, ונכתב, קדישת כתר כמו במס' חזן ג"כ רק הש"צ זומר א"י ברכנו. אי"מ. סמע ישראל ונר קית, ותקעין תקיעה גדולה, אור השקיעה (ומותר לתקוע אפי' בין השמשות) חמי' לשנת הבאה בירושלים, נאביא אביא עלינו (ובכ"י לא נגנו לוטר אביא ועלינו) (תתקבל).

עח. בלוח הכולל כתב ש"תוקעין תקיעה גדולה", והגיה כ"ק אד"ש שצ"ל "תקיעה אחת" (וכפי שהוא בשו"ע אדמו"ר תרכג, יא ובמחזור ברדיטשוב וכו').

עט. "במחזור שבסידור מאה שערים שהדפיס סדר הפיוטים הנהוג אצל אנ"ש, כ' שאומרים אין כאלקינו אחר נעילה, ואין המנהג כן" (פסקי הסידור אות קפט. לשו"ע אדמו"ר תרכב, א, עיי"ש). * ובלוח הכולל: "ובא"י לא נהגו לומר אכ"א ועלינו". * אך נוהגין לומר אין כאלקינו ועלינו (מחזור).

פ. בהגהתו ללוח הכולל מחק כ"ק אד"ש את חיבת קד"ר [=קדיש דרבנן] אחר אין כאלקינו דנעילה, אך היינו רק מפני שאי"צ להורות זה בסדר התפלה, אבל אומרים אותו. * ובקדיש זה (וכן בק"י שאחר עלינו) אין כופלין לעילא (וכמ"ש לעיל שסילוק שכינה הוא בתקיעה), אך אומרים "השלום" (מחזור).

פא. המנהג "שהש"ץ כמוצאי יוהכ"פ צ"ל מי שיש לו אב ואם" לא ראיתו. ובביהכנ"ס כאן אין נוהגין כן (לקו"ש חיד"ד עמ' 233, והוא מכתב משנת תשי"י. ואילו כיום נוהגין שהש"ץ במנין של כ"ק אד"ש הוא מי שיש לו אב ואם. וכך שמעתי מרש"ח קעסעלמאן ע"ה שנהגו אנ"ש מכבר הימים).

פב. דער צום יוהכ"פ איז כ"ו שעות, דער טעם איז ידוע [כנגד שם הוי" — מרשימות שיחות כ"ק מו"ח אדמו"ר]. הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק פלעגט מוסיף זיין נאך י"ג שעות אלס הכנות צו יוהכ"פ, סך הכל ל"ט שעות (סה"ש תש"ה עמ' 21. וראה לעיל ס"ב בארוכה. ובלוח הי"י ליוכ"פ). * לדידי, הרי אפילו המבואר בנוגע ליוהכ"פ שהוא כ"ו שעות, יש להקל בזה שמקצת שעה כשעה, ולכן די ביותר מכ"ה שעות (לקו"ש חט"ו עמ' 522).

פג. בליובאוויטש, בזאל הקטן, נהגו כמוצאי יוהכ"פ להכריז "גוט יום טוב" (שי' מוצאי יוהכ"פ תרצ"ז. וראה שו"ע אדמו"ר סוס"י תרכג; יוסף אומץ אות תתרט; דברי קהלות עמ' 271).

פד. נט"י לכהנים במוצאי יוהכ"פ — ראה לעיל אות נא.

פה. מוצאי יו"כ תרפ"ב אחר תפלת ערבית, תומ"י, יצא כ"ק אדמו"ר הרי"צ, עם כל הקהל, וקדשו הלבנה. ואח"כ נכנסו למעלה לחדר האוכל, והבדיל. וכל הזמן הי' עם הקיטל והטלית, והכובע על ראשו (ברסטוב לא ראיתי שיחבשו שטריימל). (רשימות דברים, ח"א עמ' קפו).

פו. אדמו"ר מוהרי"צ הקפיד להבדיל בעצמו במוצאי יוהכ"פ, אף שבמוצאי יוהכ"פ דכולא שתא לא הקפיד (דיבורי יום א' דסכות תש"ל, וראה ס' השיחות תש"ה עמ' 20, לעיל סמ"ה). ואף שבכל השנה אין נותנים לאחר לשתות שיירי כוס הבדלה [מלבד אם ברכו עליו ברהמ"ז — יעויין במ"ש אי"ה במנהגי מוצש"ק] אך במוצאי יוהכ"פ יכולים ליתן, ומוהרי"צ נתן לכ"ק אד"ש (דיבורי סעודה הנ"ל ובסעודת מוצאי יוהכ"פ תש"א).

פז. הבדלה בקיטל ובטלית — מובא ממעב"י על הבדלה

בקיטל (וראה ארחות חיים החדש תרכד, ב; ס' יעב"ץ (מהוספות המו"ל?); רוא דעובדא עמ' פה; לקוטי מאיר ז, מג). בדרכי חיים ושלום (אות תשס) שנשאר בטלית וקיטל עד הליכתו לביתו. דיבורי סעודת א' דסכות תש"ל שהבדלה שייכת למה שלפני ולמה שלאחרי ולפיכך מבדילין בטלית ובקיטל.

פח. בשנים שהי' כ"ק אד"ש אוכל סעודת יו"ט בבית מוהרי"צ נ"ע (עד שנת תשל"א) הי' מקדש הלבנה אחר סעודת יו"ט דמוצאי"כ (ודלא כמ"ש בסי' יעב"ץ [בהוספת המו"ל?]) לקדש קודם הסעודה, ובקיטל. וראה רוא דעובדא עמ' פה). וכיום מקדש הלבנה, בקיטל, אחר ההבדלה שעושים בביהמ"ד, ואח"כ הולך לביתו ומבדיל שם.

פט. על סעודת מוצאי יוהכ"פ בהרחבה ראה לעיל במנהגי ר"ה אות יט. ועל טבילת המוציא בדבש לעיל אות כב.

צ. בתום הצום הי' מוהרש"ב סוער את לבו אצל אמו הרבנית רבקה, וישב בראש השולחן. פעם קם ממקומו, ניגש אל המיחם, מזג כוס טייא, ובהגישו אותה לאמו אמר: אויפן נייעם יאר מיט א מצוה ('לשמע און' עמ' 83).

צא. [במוצאי יוהכ"פ אצל הצ"צ, תרי"ח] התפללו ערבית והבדילו, ובשעה קלה אחרי ההבדלה (כמעט שהספיק האורחים לטעום מה) הגיד רבינו דא"ח הותחל כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון [וכמסופר שם לעיל שבפסוק זה בתפלת נעילה התעכב רבינו שעה גדולה], ושהה כערך ג' רבעי שעה, ואח"כ הלך רבינו לחדר והתחיל ללמוד מסכת סוכה, ולבוקר גמרה (מיומנו של מוהרי"צ, ס' השיחות תורת-שלום עמ' 210).

* בשמו"ס ח"ב עמ' 42 איתא (מרשימות הגרו"ש דווארקין ע"ה, ששמע ממוהרש"ב בראסטאוו) שבכל מוצאי יוהכ"פ אחר ערבית הי' הצ"צ קורא למוהר"ש לחדרו, לוקח כוס יין לכל אחד מהם, ואחר ששתו הי' לומד עמו שעות רבות זוהר, כעבור כמה שנים הי' הסדר שלמד עמו מדרש, ואחר כמה שנים נוספות למד עמו גמרא (ואדמו"ר הדגיש: און נאכדעם גמרא). ובשנה האחרונה לחייו ציוה עליו שהוא ילמד גמרא לפניו והצ"צ שמע.

* וראה 'לקוטי ספורים' עמ' קיד שהצ"צ ומוהר"ש למדו מיד אחר ערבית שעות רבות רי"ף ור"ן (והצ"צ לא טעם עדיין מאומה אחר התענית, ומוהר"ש טעם כלשהו).

* וב'לשמע און' עמ' 205-206 שכך נהגו גדולי החסידים, ובשם רי"א מהאמיל שאמר: "אז מ'האט דאך א גאנצן מעת-לעת ניט געלערנט קיין תורה, דארף מען זיך זעצן לערנען".

צב. לא נשמע שינהגו לקנות המינים במוצאי יוהכ"פ (דיבורי סעודת ליל א דחגה"ס תשכ"ט. וראה אוצה"ח [צאנו] אות רמה — ובהע' שם מטור על קניית המינים למחרת יוהכ"פ).

צג. מחרת יוהכ"פ שנקרא בשם השם — ראה 'לשמע און' עמ' 145 בשם אדמו"ר מוהרי"צ.

חג הסכות

חיים וברכה למשמרת שלום (הל' ד' מינים) עמ' 51 אות קסט (ושם גם לתרץ המובא מתקו"ז [הנסמן בהע' בס' המנהגים] שיהי' האתרוג מראה גרי"ן).

ו. הוספה בהדסים — ראה הע' 7 בס' המנהגים, וראה ארחות חיים החדש סי' תרנא אות ב; כה"ח שם אות קלא-קלד; לקוטי מהרי"ח צח, א; רזא דעובדא עמ' ע; לקט יושר עמ' 147: אינו מקפיד [בעל תרומת-הדשן] אם יהיו ד' או ה' בדין בהדס; כ"ק אד"ש אמר לענין זה שכל המרבה הרי זה משובח.

*. ה' זמן שההדסים כלולכו של אדמו"ר הרש"ב היו בלי מספר — דהיינו לא כפי המספר המדוייק שצריך להיות, שהוא יב"ג. פעם ה' מספרם כ"ו (מטעם ידוע). (ס' השיחות תש"ד עמ' 13-14).

*. אחת מטענות המתנגדים על החסידים בזמן אדמוה"ז היתה על מספרם הרב של ההדסים אשר כלולכיהם (שם). * כלולכו של מוהרש"ב היו הדסים בריבוי מעט מהרגיל, אך לא בהפלגה (שמעתי מר' רפאל הכהן ש"י).

*. פעם ביקש רש"ג ש' מר' רפאל הכהן ש' לקנות ט' הדסים עבור מוהרי"צ (שמעתי כנ"ל).

*. כלולכו של כ"ק אד"ש כ"ו הדסים (ובטעות נדפס כיומן שנת "הקהל" תשמ"א, עמ' 19 שבלולכו של הרבי היו 36 הדסים).

ז. אתרוגי קאלאבריא (יאנעווער). קבלה בידינו מאדמו"ר הזקן ז"ל להדר אחר אתרוגי יאניווע היינו הגדלים באיי גענובא (שער הכולל לז, א).

*. ידוע שרבנו הזקן ה' מחבב את א"י, אפי' פרי מא"י, ואפי' לגבי אתרוג היתה חשיבות לאתרוגי א"י. אלא שאמר כי מטעם הידוע לו מברכין על אתרוג מקאלאבריא. כשציווה הקב"ה "ולקחתם לכם", לקחו שלוחים והושיכום על ענן, והם הביאו אתרוגים מקאלאבריא. אפילו בימי המהפכה ר"ל, כשהי' קשה להשיג אתרוג, השתדלו במאד להשיג אתרוג קאלאברי, וגם השתדלו להשיג אתרוג מא"י (ש' יום שמח"ת בסעודה, תש"י. נדפסה בקר' פה, סה"מ תש"א עמ' 101. וראה גם בר"ד משי' ליל א' דסוכות תרצ"ט בסעודה).

*. כידוע ה' הרבי [מוהרש"ב] מברך דוקא על אתרוג מיאנובע (ה' נוטל תמיד גם אתרוג מארץ ישראל, אבל מברך ה' דוקא על של יאנובע, ואומר עליו הלל), כמנהג רבוה"ק לדרוותיהם... הר"ר יעקב לנדא שיחי' (שזכה לסיניד כמה פעמים של שלחן הרבי) סיפר שתמיד כליל ראשון דחג הסוכות ה' הרבי אומר: כשהקב"ה אמר למשה רבנו ע"ה ולקחתם לכם וגו' שלחו שלוחים בעננים ליאנובע להביא משם אתרוגים. מספרים שפעם אחת לא יכלו להשיג אתרוג מיאנובע אלא מארץ ישראל, הרבי ברך עליו ובכה (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 31. ויש להעיר כי כפי ששמעתי מר' רפאל הכהן ש"י, הרי שלא ה' ידוע בוודאות שיש למוהרש"ב גם אתרוג מא"י, אבל היתה זו שמועה רווחת).

א. מ"ש בס' המנהגים (עמ' 65) שכשא"א תחנון אין מכים בחזה — מובא בס' יעב"ץ (והוא כנראה מהוספת המו"ל) מס' השל"ה.

*. וראה בס' אשכבתא-דרבי עמ' 51-52 מנהג מוהרש"ב. * ובמי שבשעת התפלה הוא בזמן שאו' תחנון, אך כשיסיימה כבר יהי' לילה שא"א תחנון, השיב אד"ש: לא שמעתי בזה, אבל מהענין נראה דתלוי רק בזמן אמירת סלח לנו, לא מה שיהי' לאחרי זה (לקו"ש ח"ט עמ' 463 [והוא ממכתב כ"ט שבט תשכ"א]).

ב. להרבות בסכך — כששאלו את ר' אייזיל מהאמיל על שמכסה בסכך צפוף, והרי צ"ל כוכבים נראין, סיפר כי ראה בליאזנא כיצד אדמוה"ז מצוה בשעת כיוסי הסכך: "נאך געדיכטער און נאך געדיכטער" (לשמע און' עמ' 20-21). וראה אוה"ת סכות עמ' א'תשטו ואילך.

*. במט"מ סי' תתקד: אמר מהר"י סג"ל מה שאומרים העולם שצריך לסכך הסוכה עד שיהיו הכוכבים נראים דרך הסכך, ודאי יש פוסקים כן, אכן שמע מרבו מהר"ש ז"ל שהיה מסכך הסכך עב ביותר דא"א לסכך כ"כ שלא היא נראה מתוכו דרך הגג בשום מקום. גם אם אין רואים בלילה מ"מ ביום רואים כמה חורים וסדקים בכמה מקומות. ע"כ. אבל מ"מ אל יסכך אותה עב ביותר שלא יוכלו הגשמים לירד בתוכה כך דרש מהר"י ווי"ל.

*. ובמנהגי בעלז (עמ' 10): הסכך בסוכת רבינו ה' צפוף מאד.

ג. אין מנהגנו בנוי סוכה — אין ליובאוויטש פלעגט מען ניט מאכן קיינע נויי סוכה, ניט אונטערן סכך און ניט אף די דפנות (רשימת אד"ש, הי"י ח"ב. סה"ש תש"ד עמ' 12). מנהגנו נתבאר במכתב אד"ש ז' חשון תשט"ו ובשיחות חגה"ס תש"ל (שצ"ל נוי בגוף הסוכה אך לא ע"י דברים חיצוניים. ועיי"ש מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים). ויעיין מ"ש במג"א מס' חסידים, ובפמ"ג להמנע מנוי סוכה שבהשג יד.

ד. ברבר צדקה בערב חגה"ס (כמ"ש בפע"ח ומ"ח להרבות בצדקה בערב סכות) — ראה ש"י שבת תוהמ"ס תשכ"ד אות ב-ג שייכות צדקה לסכות ושומוהרי"צ לא נהג מנהג זה [וראה גם דיבורי סעורת ליל א' דסכות תשכ"ט ותש"ל]. אך בשנת תשל"א [ואילך?] הורה כ"ק אד"ש וזירו להרבות בצדקה בערב סכות.

*. בשייכות צדקה לסכות ראה גם בדרושי הסידור (רנז, ג): ...ע"כ צריך לפזר מעות לעניים בערב סוכות דוקא, ולמחרי להו בסעודה דסוכות כדי שיהיה עי"ז בחי' כלי למטה בחסד גשמי ויוכל להיות שורה ע"ז בחי' חסד ח"ס דל"ת העליון שבמקפים דימא כו'. וראה עוד באוה"ת סכות עמ' א'תשמח, תנ"ך עמ' רנז.

ה. אתרוג געה"ל כמראה שעה — ראה צ"צ על הש"ס פ"ג דסוכה (דף נדפס עג, א"ב); שערי זהר סוכה לא, ב; ס'

* בחוה"מ סכות תרנ"ד אמר אדמו"ר מוהרש"ב (כמדומה בשם אדמו"ר הזקן) הטעם שמעדיפים אתרוגי קלבריא אע"פ שלא תואר להם ולא הדר, משום ששם אין ישוב יהודי, ולפיכך ובקשתם משם את ה"א, שצריך לברר ניצוצות גם ממקום כזה (ממכתב ר' מיכאל ב"ר יצחק חיים דוכער וילנסקי מקרימנטש, ר' כסלו תש"ח).

* ידוע אשר כ"ק רבינו הגדול א"ו אדמו"ר [הזקן] צוקללה"ה החמיר לברך על אתרוג גענאווער דוקא (עד שפ"א ה' מלחמה גדולה בעולם, ונשמע שלא יניחו לעבור סחורה מאיטאליא, ורצה לשלוח איש מיוחד לגענאווע לקנות אתרוג בשבילו כידוע). וכן החמירו אחריו רבותינו אבותינו אדמו"ר צוקללה"ה, עד מה שראיתי מכ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] צוקללה"ה שהחמיר בזה עד מאד (ומפני שבימיו נתחדשו עוד ב' מקומות מאיי גענאווע שמביאים הסחו' לגענאווע והם בארדעגער ורווירע (ולפה"נ בימים הקדמונים לא ה' משם אתרוגים וחדשי מקרוב באו...) ובהם יש חשש מורכב יותר מקארפע, הקפיד כ"ק אאמו"ר צוקללה"ה על אתרוגי גענאווער הבאים מקאלאברע דוקא. והן הנה הכשרים דוקא...) ואתרוגי קארפע לא באו לביתו כלל בשום פעם מהזמן שאני זוכר. ואתרוג א"י ה' אצלו פ"א ולא בירך עליו, כ"א בעת הלל נטלו (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' סג).

* שמעתי אשר בימי כ"ק אדמו"ר [הזקן] צוקללה"ה נ"ע ה' באיזה זמן מלחמות גדולות בעולם, והי' חשש שלא יהיו אתרוגי איי גענאווע, ורצה כ"ק אדמו"ר צוקללה"ה נ"ע לשלוח שליח מיוחד לאיי גענאווע להביא לו אתרוג (שם עמ' שנג).

* ש"ב הר"ר מרדכי דוכער סלונים מאה"ק נכנס בעסק אתרוגי אה"ק ע"פ התעוררות שלי, וטעמי... באשר נתרחבו ונתפשטו הרבה אתרוגי קורפי אשר היו מרוחקים מאד מאבותינו רבותינו הק', ואני שמעתי מכ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] צוקללה"ה נ"ע זי"ע דברים קשים מאד עליהם, וכן בשם כ"ק אאמו"ר [הצ"צ] צוקללה"ה נ"ע זי"ע, ועתה רוב אנ"ש לוקחים אתרוגי קורפי תמורת אתרוגי יענאווע מפני יפיים, ולפ"ד אינו כדאי להחליף חשש מורכב על חשש... ואתרוגי אה"ק יש בהם מוחזקים, אך הבאים אלינו לא נדע אמיתתם כו' (שם עמ' קיב).

* שמעתי מכ"ק אדמו"ר [מוהר"ש] צוקללה"ה נ"ע בפ"א כהגה"ס שנכנסו אליו הרבה אנשים אחר התפלה לברכו בכרכת יו"ט, ובתוך הדברים אמר שהי' מכריך את אתרוגי קורפו כהמאשינע טליתים והי' משליכם באש... ואמר עוד (כמדומה בשם רבינו [הזקן] נ"ע) ומה שהרב מבא"ד צ"ל בירך דוקא על אתרוג קורפו, הנה בשבילו נפל גרעין מאתרוג וצמח אילן ואתרוג, והוא שבא לידו. והביא רא"י לזה, שהרב המגיד ממעזריטש ז"ל ה' ירא מרעם ולא שמע רעם מעולם (שם ח"ב עמ' תקכו). והשווה בכ"ז למ"ש ב'רשימות דברים' ח"א עמ' קלג. ומ"ש על הרב מבא"ד להעיר ממכתבי הגניזה, מכתב אדמוה"ז לרלו"צ מבא"ד מיום ד' לך תקס"ד, ע"ד אתרוג מא"י.

* אדמו"ר מוהר"ש אמר, ג' דברים יפים אך ספק צי ס'איו

גאר די זאך: א] אתרוג מקארפו שמאד הדור, אך שספק מעיקרו אם הוא אתרוג או לימאנע... (רמ"ח אותיות' אות קיג).

* נצטווייתי מפי אבי מורי הרה"ג דרריסא [ר' חיים] שיחי', לקבוע בעט על ניר מה ששמעתי מאתו דבר ברור ששמע מאדמו"ר דליובאוויטץ מחבר הצ"צ החדשים, דין אתרוגי גינובער שנקראים קאלאברי' (הנוכר בשקלים ירושלמי [פ"ו הלכה ב] שהגיע המכול עד קאלבראיה, כן הראה לי אחי הרה"ג דקאפוסט שיחי'), ולא שנתחדשו מקרוב בעת הסתלקות אדמו"ר הנ"ל הנקראים בנרדאג' וראוירער (ואין צ"ל שלא יש בכלל הנקראים אלפאחער מאראקער קארסיקאע וכן כל האתרוגים הבאים מארץ הקדושה שאין להם שום מסורת כלל), בקיצור כאשר שאל מאדמו"ר כי הוא מוכר אתרוגים וכל אחד מכקש מאתו שיתנו לו אתרוג שיהי' יכול לברך ביום ראשון, ומונח עליהם פלאמעש שחורות, וגם מנומר עם נקודות ירוקות שקורין גרינע, והשיב לו [אדמו"ר הצ"צ] על כולם יש דיעות להכשיר (איך האלט פון די אתרוגים). וגם ראה איך שבירך על אתרוג שהי' מונח עליו כמין קורי עכביש, הגם שהי' אצלו אתרוגי קורפי' יפים ומהודרים. וכן שמעתי מידיד נפשי ה"ה מ' נגיד ר' אלי' חיים הכהן בן הרה"ג הישיש מיכאל דוד איש ימיני מעיר אשווע, אשר בארץ ישראל לפני לא השתמשו לברך באתרוגים הגדלים אצלם, רק מהאי גינובע הנקראת קאלאברי' כנ"ל. וכן שמע ששלחו לאדמו"ר הנ"ל מא"י אתרוג גדול ויפה להפליא, ולא לקח רק בעת שאמר הלל (מכתבי הרב יהודה לייב דון יחיא משקלאו, ב"ר חיים הרב מדריסא. יגדי"ת ירות"ו גל' כד עמ' 36).

* הרב הגאון החסיד המפורסם ר' יצחק אייזיק זלה"ה בהר"ד אבד"ק וויטעבסק והגליל, מתלמידי רבינו [הזקן] בנגלה ובד"ח, והי' לו בקבלה מרבינו הרבה דברים בעניני הוראה... פ"א ה' בכראד והתאכסן אצל הגאון בעל בית אפרים זלה"ה, והשתעשעו יחד בתוה"ק וגם הוציאו כמה הלכתא רברכתא למעשה. שמענו ממקור נאמן שדברו אז ע"ד אתרוגי קורפי ויצא הפסק מהם שאם האתרוג גדול כ"כ עד שישאר שיעור אתרוג לכד ההרכבה אז הוא כשר [ראה שד"ח עמ' א'תצג]. ועל פסקם זה סמך א"ע אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע פ"א שהי' דוחק גדול בליבאוויטש על אתרוגי גינובא, וסיפר אדמו"ר דבר הפסק שלהם וסמך ע"ז למעשה. אך גם זה שמענו ממקור נאמן שאדמו"ר הנ"ל סיפר בשם דודו הר"ר חיים אברהם נ"ע ששמע בעצמו מאביו קה"ק רבינו [הזקן] נ"ע שזהו דוקא כשאין בעיר שום אתרוג מאתרוגי גינובא (אז יש לחפש קולות על שארי אתרוגים כו') אבל כשנמצא בעיר אז לא יברכו על אתרוג אחר. ופ"א ה' דוחק בליבאוויטש ולא נמצא בכל העיר כ"א אתרוג א' מגינובא, בירך אדמו"ר על הגינובא, ובעת הלל נטל אתרוג שלו שהי' אתרוג א"י (ביתרבי ח"א עמ' עה הע' א).

* ע"ד אתרוגי יאנווער אמר אדמו"ר [הצ"צ] נ"ע ששמע מדודו הרה"ח ששמע מאביו אדמוה"ז נ"ע שבאם יש מציאות יאנווער אסור לברך על אתרוג אחר, ופ"א ה' דוחק

ח. עלי הלולב של כ"ק אד"ש מחוברים בקליפה הנק' "קארע" (ראה שד"ח אסיפת דינים מע' ד' מינים סי' ב אות א, עמ' תרפה במהדו' קה"ת), ונק' בלשונו "פאסט". וכתב שם שהספרדים מדקדקים שיהי' מחובר כנ"ל, אבל האשכנזים ס"ל שצ"ל קשקוש העלים ולכן יש מהם שמדקדקים שלא יהיו העלים מחוברים).

ט. אגידת הלולב בסוכה — ראה לקו"ש חכ"ב עמ' 129 הע' 55. מאמר דפ' נשא תשמ"א. וראה דרכי חיים ושלום אות תשסח, רוא דעובדא עמ' צב (אגד בסוכה, אך בבוקר יו"ט).

י. אגידת הלולב בערב יו"ט, אף כשחל א' דיו"ט בש"ק שאין נוטלים בו (מנהג אד"ש בשנת תשמ"מ).

יא. אדמו"ר הרי"צ אגד הלולב בג' טבעות למטה (על המינים) וב' טבעות למעלה (על הלולב). ונראה שהמנהג הפשוט הי' אז לאגוד ב' למטה וג' למעלה (שי' ליל ב' דחגה"ס תרצ"ט בסעודה).

* ביאור אגידת הלולב — לקוטי שיחות ח"ד עמ' 1368. ג' כריכות במינים וב' כריכות על הלולב — מנהגי החת"ס ח, הע' ז; רוא דעובדא עמ' צב.

יב. לולב עם המינים... יהיו קשורים ואגודים יחד ולא יהי' חוט או משיחה חוצץ ביניהם, ובשעת נטילה יהי' שדרת הלולב נגד פניו, ויהיו ג' הדסים אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באמצע השדרה נוטה קצת לימין ושני בדי ערבות א' לימין וא' לשמאל [מג"א מהאריו"ל ודלא כהשל"ה, שו"ע אדמו"ר תרנא, ח"ט].

לפי שמצורים ואגודים יחד ולא יהי' חוט או משיחה חוצץ ביניהם, ובשעת נטילה יהי' שדרת הלולב נגד פניו, ויהיו ג' הדסים אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באמצע השדרה נוטה קצת לימין ושני בדי ערבות א' לימין וא' לשמאל [מג"א מהאריו"ל ודלא כהשל"ה, שו"ע אדמו"ר תרנא, ח"ט].

לפי שמצות נטילתו בסוכה היא מצוה מן המובחר — ולפיכך בבוקר קודם שיתפלל בעודו בסוכה יברך. ויקח הלולב תחלה לבדו בימינו ויברך, אח"כ יקח האתרוג בשמאלו ובמקום סיום הלולב הדס וערבה יחבר האתרוג עם הלולב וינענע — וכשינענע יזהר שלא יגע ראש הלולב לכותל, רק שיהי' חלל בינתיים. סדר הנענועים — החמשי למטה ולא שיהפך ח"ו ראש הלולב למטה אלא שההולכה תהי' לצד מטה וההובאה לצד מעלה... וכן בכל הנענועים יהי' ראש הלולב לצד מעלה אלא שההולכה תהי' לאותו צד שמנענע (סידור אדמו"ר).

ונוסף בכך על המנהגים הנרפסים:

* שאין משתמשים בסלים הקלועים לערבות ולהדסים דהוי חציצה בין מין למין (ראה הוספה למנהגי החת"ס ס"ה ע"פ החת"ס סוכה לו, ב).

* וצריך להיות קשירה ממש (לאפוקי סל כנ"ל, אף באופן שלא יחצוץ בין מין למין. ראה כה"ח תרנא, יא).

* אופן אגידת המינים, סיום ג' המינים בתחיתם צ"ל

ולא נמצא רק יאנווער א', וזולתו הי' אתרוגי א"י יפ"ס ומהודרים, ובירך על היאנווער ורק בעת הלל נטל אתרוג א"י (רשימות מכת"י בעהמ"ח בית-רבי, קובץ 'מרחת'). * כשיצאו אתרוגי א"י, אף שתמיד בירך [מהורחש"ז מליאדי, בן הצ"צ] על אתרוג ייאנאוור, כי כן קבלה בידם מאדמו"ר הזקן, אבל לחכיכות אה"ק הי' מנענע פעם ב' בלא כרכה גם באתרוג ארץ הקדושה (מרשימות רח"א ביחאוסקי ע"ה).

* החסיד ר' חיים פוטערפאס בא לליובאוויטש בחיי כ"ק הצ"צ ליו"ט... והצליח להיכנס לסוכה... ושמע שכ"ק הצ"צ אמר להחסידים: בשלש עיירות פעלתי שיברכו רק על אתרוג יאנאווער מקאלאברע, אחת מהם היא עיר בעשענקאוויטש... (רשימות דברים' ח"ב עמ' עז).

* מנהג חסידי חב"ד לקחת ד' מינים את האתרוגים הגדלים בדרום איטליא ונקראים בשם "קאלאברער" ע"ש מקום גידולם, או בשם "יאנובער" ע"ש העיר שמשם היו שולחים אותם מלפנים... ועל אתרוג כזה הי' מברך כ"ק מו"ח אדמו"ר [מהוריי"צ] צוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ... קאלאברא היא הנקראת בדחז"ל איטליא של יו"ן... שהיא משמני הארץ וכדאי' במד"ר על פסוק זה, ולכן חל ע"ז הציווי כל חלב לה', וכדרשת הרמב"ם על פסוק זה בסוף הל' איסורי המזבח, וע"ד אין מביאים ביכורים אלא וכו' (לקו"ש ח"ט עמ' 389-390).

* אודות נטיעת שתילי קלברה באה"ק ת"ו, הנה גם עתה, לדעתי, אינו דומה לאתרוגי קלברה עצמם, ורק שטר כזה הענין דהרכבה. כנראה משיחות נשיאנו רבוה"ק הי' בענין אתרוגי קלברה לא רק החשש דהרכבה (שם עמ' 390. וראה עוד בלקו"ש ח"ט עמ' 573).

* הרה"ג [רד"צ חן] מטשערניגוב נ"י, העיד בתורת עדות מה שסיפר לו אביו [הרב פרץ חן] ששמע מפי הרב בעל צמח צדק (הרה"צ מלבאוויטש) זצ"ל, שאתרוגי קורפו הם וודאי מורכבים (ס' ילקוט פרי עץ הדר לר' יהודה נח בראווער מבארנוב, פיעטרקוב תרנ"ט, עמ' 35. ושם עמ' 33: והרה"ג ר' שמרי' נח שניאורואהן שליט"א מק"ק באברויסק החזיקו ג"כ אז במעוז איסור אתרוגי קורפו. ובאג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' קיב: ובלתי ספק אצלי אשר התשו' בצ"צ או"ח סי' ס"ד היא על אתרוגי קורפי, וע' בשו"ת תורת חסד סי' ל"ד).

* עוד על אתרוגי יאנווער (לבד מהמובא בהע' לס' המנהגים): מנהגי החת"ס ח, ז; מנהגי הכת"ס יד; לקוטי תשובות חת"ס (לונדון תשכ"ה) סי' פ; מנהגי בעלו (עמ' סו) שהי' לו אתרוג מא"י ויאנאווער; שו"ת נטיעה של שמחה סי' כב: כמה גדולים אינם מכשירים רק הגענווער [לאפוקי אתרוגי קורפו], ובהע' שם: שמעתי מהגאון מהר" לייב רובין נ"י אב"ד דק"ק ווילקאמיר שגם בליטויען [ליטא] הקבלה מפי הגאון רבי אליהו ווילנא זצ"ל שמצוה מן המובחר לצאת בקאלאברעזר.

* על האופן שבו קיבל מוהרש"ב את פניהם של האתרוגים המובאים לו (הקפת השלחן כמה פעמים בדביקות וכו'), ראה 'לשמע און' עמ' 107-108.

בשוה (ולא שהלולב יבלוט מלמטה, אפילו באופן שנוטל כולם ביחד — ראה שו"ע אדמו"ר תרנא, י).

* סדר הברכה (ועל ברכה כשרק הלולב ביד ונטילת האתרוג אחר הברכה — ראה לקוטי מהרי"ח קא, א, דרכי חיים ושלום אות תשעה; שו"ת דברי מרדכי סי' נו שמנהג זה הוא המשוכח (מוכח בארחות חיים החדש תרנא, יז); במנהגי מהרא"ק (יח, ב): עיקר מצות ברכת הלולב משיתחיל ליטול הלולב קודם שיטול האתרוג כדי שיהי עובר לעשייתו, עכ"ל סימני אשרי).

* יש לברך בסוכה (ראה לקו"ש ח"ט עמ' 361. חכ"כ עמ' 124 ואילך. וראה כס"מ בהק' תקרי"ז ס"ו ז, ב); מנהגי התח"ס ח, ו (ושם מברכי" תרנ"ב); זכרון יהודה מט, א; אוצר החיים (צאנו) אות רנה ורזא דעובדא עמ' צג (אך בשניהם בירכו קודם ההלל); מנהגי ר"ח (והגר"א?) כתר ראש אות קט"קי (שנטלו בסוכה, אך הם הפכו ראש הלולב למטה בנענועים); מנהגי בעלז (עמ' סז, שרק ביום הא' בירך בסוכה); מנהגי ג'רבא (גם הנענועים וגם ההושענות בסוכה).

יג. מחמת שנטילת הלולב צ"ל בסוכה דוקא, יש מקום לחייבה בברכת לישב בסוכה. וע"כ מן הראוי לאכול אח"כ "מזונות" וברכת לישב בסוכה תעלה גם על הנטילה הקודמת (מפי השמועה בשם כ"ק אד"ש).

יד. הרש"י שניאורסאהן [מלאדז'] הי' מהדר שהסדר של ברכת לולב ונענועיו בבוקר קודם התפלה בסוכה, יהי ביחידות ללא נוכחות שום איש.

* בשעת הנענועים בתפלה (בשעת ההלל) הי' מנגן לעצמו באמצע הנענועים בין תיבה לתיבה ניגון ישן נושן בכיית ובהתעוררות גדולה (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

טו. הסדר בשיבה בליובאוויטש הי' שהתלמידים התאחדו בחכורה של חמשה תלמידים וקנו ביחד אתרוג, כשותפות. מי שלא השיגה ידו להיות חבר לחברותא, בירך על אתרוג ביהכנס"ס. אבל על אתרוג כ"ק אדמו"ר הרשב"ב, לא זכה מישהו לברך (אפשר זכה מי-שהוא, אבל לא שמעתי מעולם). (רשימות דברים' ח"ב עמ' קמו. וראה עוד להלן ע"ד שנת תרע"ט).

* כבר ידועה הנהגת כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] שנתן לכונ"כ לברך בהאתרוג שלו (לקו"ש ח"ט עמ' 390).

* וכיום נהוג שכל הרוצה ליטול ולברך על ד' המינים של כ"ק אד"ש נוטל ומברך, וכל אנ"ש שעל אתר זוכים לכך הן קודם התפלה, והן אחר התפלה (למי שלא הספיק קודם). וביום הושע"ר — אחר הגבריה — גם נשים וקטנים זוכים.

טז. גם כימי חוה"מ כשמוסר אד"ש את ד' המינים עבור הציבור, אומר "מתנה ע"מ להחזיר" (וכדמשמע בלוח הי"י שהוא תועלת כו' בפרט ביום הראשון).

יז. בסוכות תרע"ט לא היו שום אתרוגים ברוסיה, כי הי' זמן מלחמה... אך לאדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע שהי' אז ברוסטוב, הי' אתרוג אחד (ע"י השתדלותו של החסיד ר"ש גורארי' ז"ל שהי' אז באדעס...) כולם, אפי' לא מאנ"ש

והתמימים כ"א כל העיר באו לברך על האתרוג שאצל אדמו"ר. אני ואבי ז"ל... כחה"ס היינו בקרעמענצוג, כשבאה הידיעה שיש לאדמו"ר אתרוג, נסענו אנחנו ועוד הרבה אנשים מקרעמענצוג והסביבה, לרוסטוב... הסדר אצל אדמו"ר הי' שהי' יושב בכל ימות החג בסוכה בבקר, והיו באים כולם לברך על האתרוג, בנוכחותו של אדמו"ר נ"ע... כאנו בחוה"מ"ס, ונכנסנו תיכף לסוכת אדמו"ר לברך על האתרוג, ורמז לאבי ז"ל שיכול לעשות גם נענועים (כי בכלל היונגע לייט והבחורים לא ערב לבם לעשות נענועים בפני אדמו"ר כשהוא יושב ומביט עליך, רק אחדים ג'מי שאדמו"ר אמר בעצמו שיעשה, וגם לאבי ז"ל רמז כן), ועשה נענועים. כחה"ס ההוא הי' אומר אדמו"ר הלל לפני התיבה כל ימות החג, ובהושע"ר גם כל ההושענות ('שמועות וסיפורים' ח"א עמ' קז. 'ליובאוויטש וחיליה' עמ' 31).

* בשנת תרע"ט השיג החסיד הגביר ר' שמואל גורארי בקושי גדול, ושילם סכום גדול עבור אתרוג קאלאבריע, ושלה ע"י שליח לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב]. כימים הראשונים ישב כ"ק אדמו"ר הרשב"ב בסוכה, וספר דא"ח בידו, והשגיח שכל אחד רק יעשה ברכה, ולא יעשו הנענועים. בעת התפלה להלל והושענות, ירד בעצמו אל התיבה, ואחר שעשה הנענועים נתן לבנו כ"ק אדמו"ר הרי"צ ('רשימות דברים' ח"א עמ' קעה).

* בשנה הזאת (תרע"ט) הביא ר' דובער גאנזבורג אתרוג א' (ערב חגה"ס. מאדעס, ששלח הגביר ר' שמואל גורארי' ע"ה לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נבג"מ) מקאלאבריא, וכ"ק אדמו"ר נבג"מ נתן לכל אנ"ש לברך על אתרוג הזה. בערב סוכות הביט על האתרוג בערך ב' שעות, ובא לידי החלטה שהוא מקאלבריא. לשום א' לא נתן לנענע אתרוג, גם בשעת הברכה, גם לבנו אדמו"ר הרי"צ נבג"מ. הלל התפלל בעצמו לפני התיבה. והי' יושב בסוכתו משעה 6 בוקר עד שעה 10. והי' מעורר, לדוגמא, שיכולים לברך בהחזקת הלולב ולהביט על האתרוג, ואח"כ לקחתו בידו על רגע. ושאל האם הידים יכשות (רשימות ר"י דוייקאבסאהן ע"ה).

יח. אדמו"ר מוהרש"ב נהג להחליף את ההדסים והערכות בחוה"מ"ס, ודייק שלנטילת לולב בהושע"ר יהיו הערכות וההדסים חדשים (ס' השיחות תש"ד עמ' 14).

* אדמו"ר הרי"צ לא החליף ההדסים בהושע"ר, אלא בחוה"מ, לעתים כולם ולעתים חלקם (ריבורי סעורת ליל א' דחגה"ס תשכ"ט).

יט. א"א יהי"ר וכד' קודם נטילת לולב (אך במחזור מאה-שערים דברדיטשוב נדפס היהי"ר שקודם נטילת לולב, כפי שהוא בשערי ציון).

כ. מנהג רבוה"ק שכל ההולכות, גם הראשונה, מתחילות מן הלב.

כא. מנהג רבותינו שאחר כל הולכה היו עושים נענוע בלולב, ורק אחרי זה היו עושים את ההוכחה (לקו"ש ח"ד

כב. הובאה עד החזה ממש — סידור אדמוה"ז. כל הובאה נעשית עד אל מול החזה ואח"כ בתנועה נוספת מובאים הד' מינים ונוגעים אל החזה.

נג. ככל הנענועים העמידה במקום אחד ואין פונים לכיוון הנענועים (ראה הע' במנהגי קומראן אות תצה).

* בשעת הנענועים (הן בבוקר והן באמירת ההלל) היו מדקדקים לעמוד במקום א' בכיוון הרגלים כמו בשמו"ע, והיו פונים את עצמם להקצוות ימין ושמאל כו' רק עם חלק העליון של הגוף והידיים, לא כאלו שעוקרים רגליהם ופונים א"ע עם הרגלים לכל צד.

בשעת הנענועים היו אוחזים את הלולב ישר עם ראשו למעלה, ונוטה קצת לאותו צד שמנענעים. ולא כמו שנוהגים בקצת מקומות לאחוז הלולב כמו חץ לצד הנענוע. באמירת התיבות הודו וגו' אנא וגו' היו מדקדקים שאמירת השם לא תהי' בסוף הנענוע אלא בתחילתו, וכך היו אומרים: הודו — ומנענעים לדרום; ואח"כ אומרים לה' כי — ומנענעים לצפון וכו'. וכן באמירת אנא וגו': אומרים — ומנענעים לדרום ולצפון, ה' הושיעה — ומנענעים למזרח ומעלה וכו' (כמדומני שבעת אמירת השם היו מדקדקים לעמוד ישר בלא שום נטי' ונענוע לאיזה צד — אבל זה אינו ברור אצלי). (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי', מהנהגותיהם של הרה"ח רש"ז ש"ס מלאדו' והרה"ח ר' בער קורעניצער).

כד. בין ב' הנענועים כאנא ה' נוהג כ"ק אד"ש לעשות הפסק (הנחת האתרוג, פיזור הרגליים וכד').

כו. אחיזת הלולב לבדו (בשעת ההלל וכן אחיזתו קודם הנענועים בכרכה וגם אחר שמחזירים האתרוג בסיום הנענועים בכ"מ) להעיר ממג"א תרנא, ח מטמ"מ ושל"ה שלא להחזיק הלולב לבדו (וכ"כ בסידור האר"י חמדת ישראל, וראה ביוסף אומץ אות תתרמה מדרשות י' שועייב) ועיי"ש בדגול מרבכה.

כז. גם נשים מברכות על הלולב (כ"כ גם בדרכי חיים ושלום אות תשעת, וכ"ה ברזא דעובדא עמ' צג. ובאוצר החיים [צאנז] אות רנח שנשים לא בירכו — עיי"ש בהע').

כח. כשאדמו"ר הצ"צ ה' נכנס לסוכתו ה' אומר: הבעש"ט, המגיד, זקני [אדמו"ר הזקן], חותני [אדמו"ר האמצעי] (ס' השיחות תש"ד עמ' 12).

* ה' מנהג הזכיר בסוכה את הבעש"ט, המגיד, אדמוה"ז, אדמוה"א והצ"צ (ס' השיחות תש"ה עמ' 35).

כט. א"א התפלה להזמנת האושפיון (מנהג המובא מזה"ק אמור קג, ב), ולא התפלה כשנכנסין לסוכה וכשיוצאין ממנה (אך במחזור מאה-שערים דברדיטשוב נדפסו בסופו התפלות הללו).

ל. י"א שכ"ק אד"ש מביט על הסכך כשמברך "לישב בסוכה".

לא. להדר שלא לשתות מים מחוץ לסוכה — ראה גם ארחות חיים החדש תרלט, ח (ובשמע"צ — ראה להלן). ואדמו"ר מוהרש"ב ה' נכנס לסוכה אף כשנזקק ליטול גולת מרפא (שמעתי מהגר"י לנדא ע"ה).

לב. כל היום ה' [מוהרש"ב] יושב בסוכה (ועל הסוכה ה' מניח הרבה סכך) (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 31).

לג. כשי' ליל א' דסכות תרצ"ט בסעודה, סיפר אדמו"ר מוהרי"צ כי אדמו"ר האמצעי (בשמעו כי האברכים ישנים בסוכה) אמר: "מילא לערנען אין מקיף, איז דחק ונכנס, אבער שלאפן אין מקיף??! אדם מועד לעולם בין ער ובין ישן וכו'". ועוד שם, שר' הענדל לא ישן בסוכה. ועפ"י הדברים האלו נוהגים עתה שלא לישן בסוכה (ונתבאר בלקו"ש לחגה"ס תשמ"ז מצד כמה אופנים של דין מצטער, עיי"ש. ובמכתב מיום ז' מר"ח תשט"ו מבאר אד"ש מדין מצטער באם נפחת יחס הקדושה לסוכה עקב השינה וכו'. וראה גם לקו"ש ח"י"ז עמ' 272 הע' 48). וכך נהג מוהרי"צ וכו'.

* אדמו"ר מוהרש"ב כלילה הראשון ה' יושב בסוכה ולומד כל הלילה (שי' תרצ"ט שם).

* אדמו"ר מוהרש"ב לא ה' ישן אז בסוכה [בשנת תרנ"ד]. אבל ה' יושב בסוכה לילות שלמים (ס' השיחות תש"ה עמ' 35).

* אדמו"ר הצ"צ ציוה פעם למשרת יוסף מרדכי שישן בסוכה, אף שהי' אז קור גדול וסופה כו' (ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש [ברוקלין, תש"ז] עמ' 70).

* בחג הסוכות לא יצא [ר'] יצחק מתמיד] מהסוכה, כ"א לטבול במקוה, להתפלל כביהכ"נ, ולדברים המוכרחים

שחרית, יקח הלולב בימינו ויברך על נטילת לולב ושהי"ט. (ובלוח הי"י כ' אדמו"ר מהרש"ב ג"ע הורה להתחיל שהי"ט ככהלולב בימינו והאתרוג כסאלק). ויתבר האתרוג עם הלולב במקום סיום הלולב וסניו. וינענע דרום. צפון. מזרח. מעלה. שם סכך לכל צד הלולב והובאה. ג"ס. ובכל הובאה יביא סוף הלולב האתרוג להחזה. סקום סמכים אשמנו. ויעמוד פניו למזרח וראש הלולב יהי' למעלה בכל הנענועים. ונטילת לולב בסוכה מצד פן המסוכה. אפילו קודם התפלה יטול לברך בסוכה (ע"י ס' ססקי הסיודור דמ"ח). ופנענען ד"ם בולל. בתודו לר'. ובאנא ה' הושיעה. ובכפולו אנא הושיעה. ובהודו ולבסוף. ואם ברך על הלולב כביהכ"נ קודם הלל. ינענע באנא ס"א: והשעננו. סוציאין ס"ת א' ומי שאין לו לולב נוסד על יד הבימה ומחוקה. ואם לכולם לולבים יניחו הס"ת על הבימה. ומקייין ס"א את הבימה. והשענא. למען אמתך. ונגם אמן סתיה. (א"א מסוק כי אמרתי עולם כר רק נתייר). ק"ת. שסיי. ל"א. ק"ת. סוציאין ב' ס"ת. ס"א י"ג סתיה. וכו' וכו'. וקורין זה גבר ב"ה. ה"ה שור"א כ"ס. ובב' פספסר כדאמל נגו. וע"י בקומרטים ס"ת. ס"ת. טעני הה"ס ספ"צ וסמח"ת: (192, 197)

כה. בס' המנהגים מסתפק כ"ק אד"ש האם — בנענועים יהודו שבסוף ההלל — מנענעים בכפולו או בעיקרו (עיי"ש צדדי הספק). אך עפ"י הגהתו ללוה הכולל י"ל: "ומנענעין... בהודו (הראשון אשר) לבסוף". היינו בעיקרו.

כיותר. אוכל ולומד וישן בסוכה. כל לילה ולילה של ימי חג הסוכות הי' מתוועד עם חסידים עד השעה השלישית בלילה, וישן בסוכה אף אם ירדו גשמים (רשימות דברים). ח"א עמ' רפז).

* ר"י מתמיד הי' ישן בסוכה כל ימי חגה"ס אף אם ירד מטר, והיו מכסים הסכך במקום שישן תחתיו (רשימות הרה"ח רמז"ג שי').

* בליובאוויטש לא היו ישנים בסוכה, אך לא שמעו שמקפידין שלא לישן בה (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

לד. אירע שבאמצע התוועדות כ"ק אד"ש בסוכה ירדו גשמים חזקים, והורה אד"ש לישב בסוכה ולברך (ראה שו"ע אדמו"ר תרלט, כג; לב, ח).

* פעם ירד גשם שוטף, ושלח כ"ק אדמו"ר הרש"ב שליח שיראה אם התלמידים אוכלים בסוכה, או בבית – התבשיל. והשליח בא לכ"ק, וסיפר שהבחורים התלמידים אוכלים בסוכה, וכדי שלא ירד הגשם להתבשיל, הם מכוסים בכגד העליון מעל ראשם ומכסים גם על האוכל. כ"ק נהנה מאד ואמר בזה ניכרת פעולת לימוד דא"ח, שאף שפטורים מסוכה מ"מ מהדרים לאכול בסוכה בגשם שוטף (רשימות דברים ח"ב עמ' קמו).

* בשו"ת מנח"א ח"ד סי' לא כותב: מנהגנו מאבותינו ורבותינו הק' דור אחר דור מתלמידי הבעש"ט הקרוש וי"ע לישב בסוכה בדי' ימי החג גם אם ירדו גשמים ח"י, וכמ"ש חו"ו הגה"ק [מקומרנא] בפ"י המשניות עצי-עדן (סופ"כ דסוכה) על מה שאמרו במתני' משלו משל לעבד שמזג כוס וכו' ואיבעיא בגמ' מי שפך למי דפשטי' דשפך לו רבו והנפק"מ וכו' ואם הפי' כמו דפשטינן כו' אינו יוצא מהסוכה למדת חסידות יחשב ואדרבה מרוב שמחת מצוה אינו מרגיש בגשמים ואינו מצטער... וכן נהגו הצדיקים והחסידים אשרי להם ואשרי חלקם עכ"ל בעצי עדן וכו' וישראל קדושים מחמירים ע"ע ואינם יוצאים מן הסוכה ומקבלים עליהם גם לקרוא "הדיוט" בשביל מצות ה' החשובה וחביבה עליהם. ואי משום שאין מקבלין שכר עלי' אז זהו כודאי מעלת עבדות ה'. עכ"ל.

* ובמשמרת-שלום סי' מג, א: ראיתי לאבא מארי וצ"ל [רב"מ מקוידנאב] אפילו כשהגשמים יורדים הי' עושה כל טצדקי שביכלתו שלא לאכול ולישון חוץ לסוכה. ועיי"ש בכיאוורו להתיר מצדדים שונים, אך בכ"ז "אחר כל הדברים והאמת אין בכחנו לחלוק על רבן של ישראל הרמ"א [דאינו מקבל שכר ומקרי הדיוט. וראה שו"ע אדמו"ר סי' תרלט, כז וסי' לב, ח] אך הבו דלא לוסף עלה, דמיירי רק במצטער, אבל לעשות טצדקי שלא יהי' מצטער גם להרמ"א תע"ב... אבל מי שלבו מתלהב ואדרבה כשיצא מהסוכה יצטער יותר כודאי אין חשש, דעיקר הטעם כתב הח"י דנק' הדיוט משום מניעה משמחת יו"ט ואצל אנשים כאמו"ר ז"ל וחבריו אדרבה שמחה היא לו, ואדרבה כשיצא מהסוכה יצטער הרבה ושכרו כפול מן השמים... וכמדומה לי שגם זקני סבא קדישא מהר"מ מלעכוויטש עשה כן".

* במקור חיים (צאנו) עמ' 110: הה"ק מצאנו בעודו כילדותו הי' ישן במטה בסוכה... והתחיל לירד גשם עד

שהי' מים בכר וכסת מלמעלה ולמטה מלא מים סביביו, הי' צועק בקומו, פארברענט זאל מען ווערן לאהבת השי"ת, ולא יצא, אמר אהי' אנכי הדיוט. עכ"ל. (עיי"ש בהע', ובאוצה"ח עמ' רנט ובהע' שם).

* בס' מנוחת אשר (סיגט תרל"ו, פרק דברי חכמה ומוסר בפתיחה): שמעתי מהגאון מוהר"ש קאידנובר ז"ל יושב בסוכה והגשם ירד עליו עד אשר העבירו מעליו בגדר ונתנו עליו בגדים אחרים וכן עשו כמה פעמים והוא לא יצא מן הסוכה, והוא הי' מפורסם לגאון עולם והתערמו עליו למה עשה נגד דין מפורש דנקרא הדיוט, ואני הצדקתיו, וכו' עיי"ש באורך.

* בס' בית יעקב (חדו"ת לסכות דף צא): ..מהה"צ רי"א מאלכסנדר ז"ל... בעיני ראיתי מהצדיקים שהיו יושבים בהסוכה אע"פ שירד גשמים מאד, והה"צ ר' פישל מסטריקוב שירד עליו גשם רב בהסוכה, ואמר הדיוט אקרא ולא אצא מהסוכה כו' זה שייך באדם אשר מצטער כו' אבל הצדיקים אוהבי מצות ה'... (ועיי"ש מס' זכור לאברהם בשם כמה תשובות שגם אם יושב בסוכה בשעת ירידת גשמים מקבל שכר, רק שאינו כמצוה ועושה).

* בס' זכרון יהודה (מהר"מ א"ש, מט, א): בעת אשר הגשמים יורדים לא הי' אוכו"ש חוץ לסוכה – וכבר כתבו מזה באחרונים כי יוכל להחמיר על עצמו והגם כי נקרא הדיוט. עכ"ל.

* ובברכ"י הביא מס' בית מועד שהמחמיר ע"ע ויושב כגשם גילה דעתו שאינו מצטער ומברך. ועי' ארחות חיים החדש תרלט, כב. ובא"א אות ה משמע שיש בזה מדת חסידות. במט"א אלף למטה תרכה, ד שאם הוא מהחרדים אל דבר ה' ומצטער יותר בבית אי"צ לחוש. וראה בקצה המטה ובאלף המגן על המט"א שם. וראה במנהגי קומרנא אות תפז ובהע' שם, ובס' מעשה רב (מהגר"א) אות רז. וראה סה"ש תש"ד עמ' 23.

לה. בקידוש היום ובשבת חוה"מ מברכין לישב בסוכה אחר קידוש – ביום א' דסכות הי' מוהרש"ב מברך לישב בסוכה על היין. בשנים הראשונות נהג כך בלחישתו, אך אח"כ בירך כך בפשיטות. ואמר מוהר"י"צ שהיין עושה קביעות (שי' א דחגה"ס חרצ"ט. ועיי"ש בהמשך הדברים שאמר שמי שלא נטל ידיו לא יקח מכוס של ברכה, כי יש שאלה על ברכת לישב בסוכה בשתיית יין. וראה בדה"ש נג, כז שרעת אדמו"ר שיש בזה"ו קביעות ליין. וראה עוד להלך במנהגי הכולה).

* וכך איתא במנהגים, לבוש ומט"מ (ודלא כמ"ש אדמו"ר בשו"ע) וכ"כ בלקט יושר (עמ' 145), במנהגים ישנים מדורא (עמ' 160) שאף קודם בפה"ג, וראה מנהגי מהרא"ק (יז, א) נועמ"ג (וביה"ל) יט, א. ברית כהונה (מ, א).

לו. לכאוי' מדלא מחלק [בסידור] בין ליל א' לליל ב' יש ללמוד שגם בליל ב' מברך לישב בסוכה תחלה ואח"כ שהחיינו. אך שמעתי דבר כרוז דכ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] זצוקלה"ה הי' מברך שהחיינו תחלה ליל ב'. וכן שמעתי בשם כ"ק אאמו"ר [הצ"צ] זצוקלה"ה, וכן משמע מלשון

מ. מוסיפים תיבת "הושענא" קודם כל תיבה שבסדר אותו היום (הושענא למען אמתך, הושענא למען ברייתך וכו'). ובתיבות שמקיפין בהן ושואמרן החזן בקו"ר, מוסיפים "הושענא" לפנין ולאחריהן (הושענא למען סורך הושענא, הושענא למען ערך הושענא וכו').

מא. אמירת החזן הושענות הקו"ר והתחלת ההיקף באות סמ"ך או עי"ן — דלא כמנהג העולם (ומנהג הגר"א, מעשה רב אות רכה) שמתחילין באל"ף. מנהג נעשכ"ז (זכרון טוב עמ' 34) מאותיות עי"ן או פ"א. מנהג קארלין פ"א או צדי"ק (אך בהשלמות למנהגי קארלין כתוב ג"כ עי"ן או פ"א). מנהג ויזניץ מאות שי"ן ובהושע"ר מאות קו"ף (מחזור 'מאור החיים').

מב. סדר ה"הושענות בכ"י הוא כהנדפס בסידור "ואין לחלק ולשנות סדר זה באיזה יום שחל יו"ט מימות השבוע" (סידור אדמו"ר).

מג. כ"ק אד"ש מחזיק הד' מינים כאמירת ה"הושענות בב' ידיו ומצמידם לחזה (ראה שו"ע אדמו"ר תרנא, יג והשלמת הדברי-נחמ"י סי"ד. בלקוטי מהרי"ח קא, א שלא להחזיק המינים ביד א'. וראה רזא דעובדא עמ' צד. אך שמעתי מר' רפאל הכהן שי' שמוהרש"ב נ"ע אחזו הסידור בשעת ה"הושענות. וראה בית ישראל השלם חלק ח עמ' קח).

מד. בשעת סיבוב התיבה באמירת ה"הושענות היו מדקדקים לאחזו הד' מינים סמוך ובנגיעה לחזה. בשעת הסיבוב שמקיפים התיבה היו מדקדקים שאמירת

השו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ג ס"א (הגהת אדמו"ר מוהרש"ב לסידור, עי"ש דיוקו בשו"ע אדמו"ר).

* בקידוש ליל ב' דחגה"ס יש להקדים ברכת שהחיינו לפני ברכת לישב בסוכה, וכך נהג אדמו"ר הצמח-צדק (שי' ליל ב' דחגה"ס תרפ"ט).

* וכ"ה במנהגים ישנים מדורא (עמ' 152), מנהגי מהרא"ק (טו, ב). וראה משמר"ש סי' מג ס"ב וביאורו; נועמ"ג כב, ב; לקוטי מאיר סי' ז, נ"נא; ברית כהונה מט, א; ולהעיר ממנהג תלמידי הבעש"ט (נימוקי או"ח סי' תרסא) ומנהג הגר"א (מעשה רב אות ריט).

* כסידור דראסטאו (וכ"ה בסידורים שממנו הוכן לדפוס) הוקדמה ברכת לישב בסוכה לברכת שהחיינו, ועפ"י נהגו כך אנ"ש ברוסיה במשך זמן. אולם ר' אלחנן דב מאראזאור העיד שאדמו"ר מוהרש"ב ובנו אדמו"ר מוהרי"צ נהגו להקדים בליל ב' ברכת שהחיינו (ראה בכ"ז יגדי"ת ירות"ו גל' ז עמ' 85 וגל' ט עמ' 82).

* ובפסקי הסידור שבסוף שו"ע אדמו"ר שינו בין ליל א' לליל ב', ללא היכר שאין זה מסידור אדמו"ר.

לו. על-פי ס' השיחות תש"ד (עמ' 24) וס' המנהגים (עמ' 67) ורשימת אד"ש (היי"ח ח"ב) הטבילה כדבש כימי הסכות היא בשני הי"ט ובהושע"ר. בחול-המועד וכן בשבת חוה"מ — מהיכי תית. * וראה לעיל במנהגי ר"ה [סל"א] ממאמר אדמוה"ז ד"ה "להבין ענין אכילת הדבש עם המוציא מר"ה עו' אחר הושע"ר" (עי"ש הע' אד"ש "וצ"ע אם הכוונה רק לסעודות שויו"ט... וסעודות עיו"כ ומוציא יוהכ"פ, או גם דימות השבוע". משמע דפשיטא ל' שבסעודות שבת חוה"מ"ס טובלין כדבש. ואילו בס' המנהגים שם מפורש ששבת חוה"מ היא ככלל ה"מהיכי תיתי". ובהע' הת' ואנ"ש דמאריסטאון גל' רלד מפקפק הכותב במ"ש בס' המנהגים לגבי שבת, שהרי בס' השיחות תש"ד לא נזכר מענין שבת. כרס מכך שהדיבורים הנ"ל דשנת תש"ד היו בשבת חוה"מ"ס, ניתן להבין שבא לשלול גם את חיוב הטבילה כדבש בו ביום).

* ובשיחת ליל שמע"צ תרצ"ט: עד הושע"ר טובלים כדבש, ואחר הושע"ר שוב טובלים במלח.

* וביום ד' ג' דחוה"מ"ס בסוכה — בסעודת היום... טבל כ"ק אדמו"ר שליט"א פרוסת המוציא כדבש (יגדי"ת נ"ג. תשל"ז גל' ב' עמ' לו בהע').

* וראה עוד במנהגי שמע"צ ושמח"ת.

לח. ביו"ט אומרים "הרחמן" דיו"ט ודסוכות (דיבורי סעודת ליל ב' דחגה"ס תשכ"ט). וכ"כ בנועמ"ג (יג, ב; לג, ב) ופמ"ג (תצ, א) וא"ר (סק"ד). כך נהג מהר"א מטשעכנאב (ראה ויעש אברהם — סי' צלו"ד ח"ב עמ' תקנא). ולהעיר ממנהג החת"ס שלא אמר ביו"ט הרחמן דסכות (מנהגיו פ"ח הע' יא) וכ"ה מנהג מהר"מ א"ש (זכרון יהודה מט, א — משום דאין לומר בקשת תחנונים ביו"ט).

לט. כשכ"ק אד"ש מזמן ברכים אומר ב' הרחמן הנ"ל בקו"ר [והנוסח: הנפלת, בפ"א סגולה ולא קמוצה] והקהל עונין אחריו אמן.

התיבות שאומרים בקול רם (מאות ס' או ע') יהי' זה בעמידה בכיוון רגלים ישר, ובין אות לאות הולכים ומקיפים.

היו מדקדים ששום איש (לבד אלו שעומדים עם הס"ת בידם) לא יהי' עומד וחוצץ בין האיש המקיף לבין התיבה (מרשימות הרה"ח רמז"ג ש"י. מהנהגותיהם של רש"ז ש"ס מלאדז' ור"ד קורעניצער).

מה. כ"ק אד"ש מקפיד שישאר ארון הקודש פתוח בשעת אמירת ההושענות (וספק אצלי האם בכ"י או רק בהושע"ר).

מו. מי שאין לו לולב אינו מקיף, וגם לא בהושע"ר (ראה כה"ח תרס, יג"ד).

מז. הושענות בשנת האבלות ר"ל — ראה ס' המנהגים עמ' 78.

* אדמו"ר מוהרש"ב הקיף הבימה עם הד' מינים גם בהיותו אבל ר"ל, אך זו הנהגה של נשיא ואין שייך לזולתו (ס' השיחות תש"ד עמ' 30).

מח. בסיום ההושענות בכ"י מדייקין לומר למען דעת גוי' כשמכניסים הס"ת להיכל, ואומרים פסוק זה בקר"ר (ראה דברי קהלות עמ' 323, טעמי המנהגים עמ' שנג, מטעמים עמ' 61). ובשנים האחרונות מורה אד"ש לנגן קודם הפסוקים הושיעה את עמך גוי'.

מט. אוחזין הד"מ עד סיום ההושענות ולמען דעת גוי' (ראה שער הכולל מה, ט) ודלא כהדעה שיש לאוחזם עד אחר קדיש תתקבל.

נ. שא"א בשבת הושענות — ראה כה"ח תרס, כב, ושם אות כג מהברכ"י כמנהגנו. וכ"ה מנהג ירושלים ומנהג מצרים (נהר מצרים מח, א) ומנהג עדן (נחלת יוסף ח"ב ח, ב).

נא. במ"ש בס' המנהגים (עפ"י פס"ד להצ"צ) לומר אחר הש"ק גם את ההושענות של יום השבת, נראה משער-הכולל (מה, ג) שזו הנהגה שנלמדה רק מהפס"ד הנ"ל. וגם שני הרבנים המחותנים הר"ר ארי' לייב האפט מקאנטאפ והר"ר אליעזר ארלאזאראו מראמען פלפלו ביניהם בדבר מנהג זה (כשו"ת דברי טעם [ווארשא, תרס"ד, דף לג, ד-לד, ב] ובשו"ת תשובות אליעזר [כ"י ירושלים 1922, סי' קכו, קכט-קלא]) האם אמנם יצאו דברים אלו מידי הצ"צ, ושמא כשמדלגין ההושענא של שבת שוב אין לאומרה אחר השבת, או דילמא יש לומר אח"כ ב' הושענות בכל יום מצד הספק. ולבסוף כותב הרב דראמען כסי' קלא: אבל שמעתי מפי נוסעים ששבתו את הרגל בלובאוויץ ובקאפוסט והעידו כי ביום א' אחר השבת הגידו שני הושענות, וזה רא"י כי המה ד' אדמו"ר. ואולי מקרוב הנהיגו כן עפ"י הפסקי דינים, ולזה לא הונהג בקאנטאפ מהמ"ץ ר"ב ז"ל לומר שני הושענות, מפני שבלובאוויץ לא נהגו כן. אבל קשה הדבר לאמר שבלובאוויץ ישנו המנהג עפ"י פסקי דינים, וד' יאיר עיני.

נב. כך הי' סדרו של חג הסוכות בלובאוויטש אז [בשנת

תרמ"ח]. בליל יו"ט הראשונה היו כל השלשה אחים באים להבית הכנסת שבחצר, הנקרא רער קליינער זאהל להתפלל, וכן ביום ראשון בקר, הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] עם היותו מאריך בתפלה, אבל ביום הראשון דיו"ט על הרוב הי' מתפלל עם הצבור. אחרי התפלה היו כל מתפללי כיהכ"נ נוסף על בני המשפחה הולכים עם ביקור לכ"ק אמי זקנתי הרבנית הצדקנית מרת רבקה צוק"ל ז"ע לברכה ברכת החג, והיו מקדשים שם קידוש היום (אג"ק מוהרי"צ ח"ג עמ' תא).

נג. אדמו"ר הצ"צ נהג שביום א' דסכות אחר תפלת ערבית — בלילה השני — הי' מתחיל לסדר התוועדות שמחת בית השואבה בניגונים וריקודים. אחרי התוועדות דשמחת ביה"ש נהג הצ"צ ללמוד בעיון רב הלכה בחו"מ (ס' השיחות תש"ג עמ' 11).

* אדמו"ר מוהר"ש הי' מתוועד בא' מלילות חוהמ"ס, שמחת בית השואבה (ס' השיחות היש"ת עמ' 143).

* בשנים תרנא-תרנג היתה התוועדות דשמחת בית השואבה [אצל מוהרש"ב] בליל ב' דיו"ט. משנת תרנ"ד התוועדו בחוהמ"ס (ס' השיחות תש"ד עמ' 18).

* ביום הראשון של חג שחל להיות בשבת [בשנת תרנ"ב] אחר תפלת המנחה הואיל כ"ק אדמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] להגיד את המאמר... ואחר תפלת ערבית התחיל טרר שמחת בית השואבה בסדר מסודר.

בלילה הוא — ליל ב' של חג — בבית כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע, ובליל מוצאי ימים ראשונים שחל להיות ליל יום הראשון לשבוע בבית כבוד דודי הרז"א נ"ע, ובלילה דיום ראשון חוהמ"ס בבית הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, ובלילה דיום שני דחוהמ"ס בבית כבוד דודי הרמ"מ שליט"א ובלילה דיום שלישי דחוהמ"ס בבית כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע (אג"ק מוהרי"צ ח"י עמ' רסט).

* בשנת תרנ"ו הי' עדיין מוהרש"ב מתוועד עם אנ"ש בא' מערבי חוה"מ, שמחת בית השואבה (לקו"ד עמ' 356).

* בליל ב' דסכות תרצ"ה סיפר אדמו"ר הרי"צ נ"ע כי בשנים עברו נהג אביו אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע להתוועד ארוכות בשמחת בית השואבה במשך כל הלילה, ולעתים ככה כ"כ בהתוועדות אלו עד כי נתנפחו עיניו ופניו ('מגדל עז' עמ' רכה).

* עד שנת תשכ"ה היה כ"ק אד"ש מתוועד התוועדות דשמחת בית השואבה בא' הלילות הראשונים של חוה"מ.

* עד שנת תש"ל התוועד כ"ק אד"ש ביום ב' דיו"ט ובשבת חוהמ"ס, ואז חדל התמיד (משום מעשה שהי' מדוחקא דציבורא). אבל לפעמים עוד נערכו התוועדות אלו בביהכ"נ (ולא בסוכה).

* משנת תשמ"א נהג כ"ק אד"ש לומר שיחה בכל לילה מלילות סוכות, אחר תפלת ערבית, ומדובר בה מענין האושפיזין וה"חסדישע אושפיזין" דאותו יום (ובהע' הת' ואנ"ש דמאריסטאון, גל' שפז עמ' ד, מביא מ'אלף למטה, תרכה, קט): "רטוב לקבוע שיחה נאה בדברי תורה מהענין האושפיזין כגון ביום ראשון יאמר ענין אברהם וכו'". על

ה"חסידישע אושפיזין" ראה לקו"ש ח"ג עמ' 835. חיד"ד עמ' 412 בהע'.

שיין עושה קביעות [ראה לעיל]. ובמנהגי קארלין כ' שאין מברכין).

ס. בהא דרוקדין ומספקין כו' (בנוסף למ"ש בהע' שבס' המנהגים) — ראה לקו"ש ח"א עמ' 230. והמנח"א המצוין בהע' מתיר משום מצוה, ולכאורה בשו"ע אדמו"ר (שם ס"ב) אוסר גם בשמחת נישואין, וצריכים לדברי הא"א. וראה בדע"ת מתשובת מהרי"א שדברי התוס' והרמ"א (שאדה"ו מביאם בל' יש שלימדו זכות) כוונתם שמתיר לכתחילה והיתר גמור הוא ולא רק שאין למחות בידי המקילין.

סא. בשיחת ליל הושע"ר תשמ"ה הורה כ"ק אד"ש שהגבאים יקנו מקופת הציבור תפוחים מתוקים, ויחלקום, וכשיבואו האנשים לכיתם וסוכתם יטבלו התפוחים בדבש ויאכלום (ונזכר גם בש"י הושע"ר תשמ"ז).

*. כליל הושע"ר היו חסידי ליובאוויטש אשר בקראסנאלוקי ניעורים בביהמ"ד עד עלות השחר, הולכים לטבול במקוה ומתפללים.

אחר אמירת תהלים כליל הושע"ר היו הנערים וורקים אבטיחים ותפוחים על הנמצאים בביהמ"ד (רשימות ר"י שי חטריק).

סב. אדמו"ר מוהרש"ב הי' מכין ה'הושענות' עבור כל בני הבית (ואף עבור הרב לנדא ע"ה) (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

סג. "אאמו"ר [מוהרש"ב] האט מכוון געווען, אז צו נטילת לולב אין הושע"ר זאלן די ערכות און הדסים זיין נייע" (ס' השיחות תשי"ד עמ' 14).

סד. בהושע"ר אין לובשין קיטל ואין משנים מתפלת חוה"מ בהוספות מתפלות שבת ויו"ט וכו' (ראה שו"ע או"ח סי' תרסד, כה"ח אות יא, מט"מ, הגהות מהרי"ל שכ"ה (כמנהגנו) בפ"פ (ראה דברי קהלות עמ' 330, וראה דרכי חיים ושלום אות תשצא ולקוטי מהרי"ח קד, ב).

סה. התרת ב' כריכות הלולב קודם הלל — ראה: לקו"ש חיד"ד עמ' 1368; דרכי חיים ושלום אות תשצא והע' שם; מנהגי קומרנא אות תקו והע' שם; מטעמים עמ' 63; דברי קהלות עמ' 330.

סו. בהושע"ר צריך להרבות בכסכום הלולב ובשמחה (לקו"ש חיד"ד עמ' 1368).

נד. אחד מסדרי החיים אשר הנחילוננו הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק', רבינו הזקן והבאים אחריו נשיאי חב"ד בכל דור ודור, הוא לסדר בכל מועד ימי התועדות, לשוחח בעניני חסידות ובדברי התעוררות בעניני לימוד ועבודת התפלה ודרכי החסידות, ואם לאיזה סיבה או מפני ריחוק המקום וכדומה לא הספיקו לסדר התועדות בימי המועד, אזי לסדר התועדות באחד מימי התשלומין עד יום תענית קמא דבה"ב (ממכתב כללי לאנ"ש והת', אסרו חג הסוכות תש"ח. ס' המאמרים תש"ח עמ' 79 ואג"ק ח"ט עמ' שכט. ונזכר בש"י שבת בראשית [א] תשכ"ד).

נה. בשנת הקהל, במיוחד במשך ימי חגה"ס, יש להתכנס בריבוי עם — כולל גם טף. וידברו דברי התעוררות ליר"ש כו' (עפ"י לקו"ש חיד"ט עמ' 370).

נו. בשבת חוהמ"ס אין קוראין מגלת קוהלת בצבור, גם לא מתוך חומש (וראה שו"ע אדמו"ר תצ, יז).

נז. בהפטרת שבת חוהמ"ס, כפי הכוונות שעפ"י קבלה צ"ל והתגדלתי והתקדשתי הדל"ת בחיריק ולא בפתח (ס' השיחות תשי"ד עמ' 24, וצ"ע).

נח. שמעתי בשם כ"ק אאמו"ר [הצ"צ] צוקללה"ה וכ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] צוקללה"ה שהיו חותמין בשחומה"ס מקדש השבת וישראל והזמנים ובהברכה לא היו מזכירים של יו"ט כ"א בהחתימה, כנ"ל (הגהות אדמו"ר מוהרש"ב לסידור).

*. לא הזכיר [רבנו בסידור] שבשבת חוה"מ סוכות יאמרו מקדש השבת וישראל והזמנים, וגם בטופס הברכה לא נזכר שבשבת חוהמ"ס יאמרו ועל יום מקרא קודש הזה, הרי שגם בשבת חוהמ"ס לא יזכירו בברכות הפטורה רק שבת לכד כבכל שבתות השנה... ובסדורים הראשונים שקלאו וקאפוסט לא היה נמצא כלל בהסדר הפטורות לשלש רגלים ולשבת חוה"מ (ולא היו נוהגין לחלק בין חוהמ"פ לחוהמ"ס) ואחר כמה וכמה שנים הדפיסו סדורים בשארי דפוסים והעתיקו מן המחזורים הפטורות והדינים והמנהגים שנמצאו שם, ורבים טועים לאמר שהדינים והמנהגים הם לשון אדמו"ר. ולא כן הוא, כי אדמו"ר יסד בסדרו נוסחאות ברכות הפטורה, ועליהם אין להוסיף ואין לשנות (שער הכולל כה, ד התוספת "ולא היו נוהגין כו" משערי תפלה. "ולא היתה [הגהות מוהרש"ב, הנ"ל] לנגד עיני בעהמ"ס שער הכולל, ולכן כתב אחרת" (הע' כ"ק אד"ש בס' המנהגים עמ' 68).

*. ודברי שעה"כ הנ"ל הועתקו להלכה בס' בירוורי הלכות לרא"א פלאטקין ע"ה (ברוקלין תשל"ג, עמ' מג). וראה עוד בס' דברי קהלות עמ' 325.

נט. אדמו"ר מוהרי"צ הורה לברך לישב בסוכה גם בהבדלה (שמעתי מר' שלום חאסקינד שי' שכך היתה הוראה ומעשה רב בשנת תש"ד). וכן הורה כ"ק אד"ש (ראיתי). ואולי שייך למ"ש בש"י יום א' דחגה"ס תרצ"ט

הושע"ר, (ה' דת:המ"ס) יום ו' כ"א בו, נהגו בכל תפוצות ישראל להצמיד קערה בביהמ"ד עבור קיטת רבציה'ג והחזיקה העניים היושבים באה"ק ת"י. זהו שער השמים לזכות לגמר תחימה טיבה אכן, נעזרים כל הלילה ולומדים משית (פ' ברכה קורין סמות וס"ב יותר לקראה בערב כפחית וכן נהגו בלובאוויץ), ותהלים, ומי שלא ישן ס' נישמנו בבת אחת (פרך חז"י טעה) לא יזך בבקר צנטיי ולא אלקי נשמה, ויבאר הברכות יברך משתאיר גיום דוקא (אחר בעלה ע"ה אסור ללמוד עד שיברך בהית), שחרית דחוה"מ, קידם הלל כסידור) הברכות טעל הלולב עצמו. הקטנת הלולב פנמים (כפיטו תענה אמונים למען בא"י באש, ציל למען בא"י וציל יקח נא מעט מים והוטיענו אל כעזונה, ותיבות והצליחה נאי מיותרים, ובפיטו אז כעני עבדים, אחר באנו לפניך נדינים ציל והיטיענו אלקי ישענו, עי' קונטרס השלחן דניח), קית, ואח"כ לוקחין ה' בדי ערבה וחובטין בקרקע ה' פעמים, ששי, לדיא אבי, הברך טיבולין המוציא בדבש.

ליובאוויטש
דבריהם
P. 311
ישיבה
9970

סז. בליובאוויטש נוהגין להוציא כל הס"ת ועומדים אתם ע"י הבימה ומקיפים סביבם בד"מ (הגהת אד"ש ללוה הכולל). וראה בלקוטי מהרי"ח קה, א על הוצאת כל הס"ת.

סח. ההקפות הן בד"מ בלבד ללא ה"הושענות" (כ"מ מסידור אדמו"ר שלוקחין הערבות רק אחר אמירת ההושענות — שער הכולל מח, ט. וראה: כה"ח תרסד, לב, ארחות חיים החדש שם, ג; לקוטי מהרי"ח קה, ב. והשווה יוסף אומץ אות תתרנו ומנהגי עדת ישראל ברלין עמ' יא).

סט. מחמת ריבוי הקהל כ"י, הי' כ"ק אד"ש עורך את ההקפות עם מנין מזקני אנ"ש, וכשמסיימים — מקיפין כל הקהל. אח"כ המתין אד"ש עד שמסיימים כולם, והתחיל בשירת הפס' הושיעה את עמך גוי. ומשנתרכו עוד יותר (יוסף ה' עליכם גוי) עורך אד"ש את ההקפות כנ"ל בכימה שבמרכז ביהמ"ד, וכל הקהל מקיפין בכימה צדדית.

ע. מאגדין הערבות יחדיו (ראה כה"ח תרסד, לה. והחת"ס הקפיד שלא לאגדם (מנהגיו פ"ח סי"ז). בסי' יעב"ץ מביא מהאריז"ל שלא לקשרם).

עא. כ"ק אד"ש מפריד הערבות זמ"ז קודם החבטה (והן עדיין באיגודן), וחובט קלות (ראה ארחות חיים תרסד, ו על חבטת הערבות בכח והשרת העלים).

עב. החבטה היא על הקרקע (סידור אדמו"ר) ולא על ספסל

וכד' כמנהג העולם (וכמ"ש הרמב"ם לחבוט על כלי). ואד"ש מסיר השטיח ממקום החבטה בקרקע (ראה כה"ח אות לו).

עג. כ"ק אד"ש אינו זורק את הערבות החבוטות על ארון הקודש, אלא מניחן על כסאו דרכי חיים ושלוש אות תשצג שהקפיד לבל יזרקו על ארוה"ק).

עד. בהושע"ר נהגו נשיאי חב"ד "להכות" את ילדיהם (געבן שמיץ) ב'הושענות'. למבוגרים מבן י"ח שנה נהגו ליתן ג' הצלפות קלות על כתפם, והיו אומרים בשעת מעשה: "גבורות ממותקות". לצעירים מבן י"ח היו מצליפים כמנין שנותיהם ועוד אחת.

* בהושע"ר לפנות-ערב היו נכנסים כל הבני-בית אל סוכת הרבי להתברך ממנו, בירכו לישיב בסוכה, אכלו 'מזונות' ולעתים אף נטלו ידיהם לפת (ס' השיחות תש"ה עמ' 52).

* אצל אדמו"ר הזקן התפללו מנחה דהושע"ר בשעה מוקדמת, כשם שמתפללים מנחה דערב יוכ"פ.

* בשעת מנחה מאוחרת אומר הרבי [אדמו"ר הזקן] תורה לבני ה'חדרים' ויחידי סגולה מהאורחים (לקו"ד עמ' 449-500).

עה. אחר שחרית דהושע"ר מחלק כ"ק אד"ש בפתח סוכתו לעקאח למי שלא קיבל בערב יוכ"פ, ואח"כ לנשים.

*

*

*

שמע"צ ושמח"ת

התחשב עם הרפ"ש והטיט שכרחוב. (עפ"י אג"ק מוהרי"צ ח"ו עמ' ער).
* אח"כ [אחר הקידוש בבית ר"ש רייך, בשנת תרנ"ב] הלכנו עם אדמו"ר [מוהרש"ב] שליט"א להתפלל מנחה בבית אמו הרבנית. עד השנה ההיא הי' דרכו להתפלל בעצמו מנחה לפני התיבה עם העלפער, והתפלל לפני התיבה ובנוסף הקדושה אמר כנועם שיח סוד שרפי בראשית (ס' השיחות תורת-שלום עמ' 3. ונראה שנוסח זה לא הי' קבוע אצל אדמו"ר מוהרש"ב).

ה. ביום שמע"צ (בליאזנא) היו מתפללים מוקדם, וקודם חצות היום היו עושים קידוש ושמחים בשמחה גדולה (לקו"ד עמ' 507).

ו. כליל שמע"צ הי' מוהרש"ב ברצינות גדולה כמו בר"ה, ולא התועד. תלמידי האולם הגדול שנקראו לעמוד למבחן הצבא אחר החגים... היו נכנסים לאחר תפילת מעריב להתברך מכ"ק אדמו"ר מהורש"ב.
בנו כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] התועד בכיתו, ונקראו [לשם] המשפיע... ותלמידים אחרים מהקשישים, והתועדו עד השעה התשיעית, שאז יצא כ"ק [מוהרש"ב] להקפות. כ"ק נתכבד בהקפה ראשונה ואחרונה, וכן בנו כ"ק, והקיפו את שלחן הקריאה (שבליובאוויטש לא היתה בימה, כ"א שלחן הקריאה), ואחר ההקפה רקדו כ"ק אדמו"ר ובנו כ"ק יד על כתף.

"אתה הראת" כבר שלחו מעיירות שונות שקנו הפסוקים לכבד את כ"ק, ומעות הקני' היו לטובת הישיבה תומכ"י תמימים.

ביום שמח"ת, בערב קודם מעריב, כ"ק אדמו"ר אמר מאמר דא"ת, ואחר המאמר הלך לביתו. ולשם לא זכו להכנס אפילו אורחים שבאו לחוג את חג הסוכות.
מעריב התפלל כ"ק בכיתו בחדר שלפני חדר היחידות, ומי מהאורחים שבא בזמנו, קודם מעריב, זכה להכנס... ותלמידי הישיבה מהישיבה לא ניתנה להם רשות להכנס, ואף מי שנכנס באיזה דרך — נשלח החוצה... ורק התלמידים הקשישים — אלו שהמליץ עליהם המשפיע... זכו להכנס. ההתועדות התארכה לפעמים עד אחר עמוד השחר, וכ"ק שתה הרבה משקה. כן ספרו החסידים שהיו נוכחים, שפעם אמר כ"ק לסגור התריסים, ולקיים שמחת יו"ט, היינו לאכול סעודת יו"ט כדת וכדין [הנהגה מעין זו של סגירת תריסים מובאת על הרה"ק מבוטשאטש, שהי' מאריך בסעודה שלישית, וכשהתחיל להאיר בחוץ הי' מצוה לסגור התריסים בכיתו, ועל שלחנו היו מזמרים עדיין זמירות שבת (תולדותיו שבסו"ס דעת קרושים על מליחה, ת"א תשי"ט, דף פח, ג).]

ביום שמח"ת ערכו שלחן ארוך וערוך, בצד דרום כאלם הגדול, וסביב השלחן כסאות עבור החסידים הישישים... מצד אחד שלא ידחקו העמידו שולחנות וספסלים ועליהם עמדו חסידים ותלמידים לשמוע השיחות... לצד צפון קרבו

א. ליל שמע"צ, אחר תפלת מעריב ב'מנין הקטן' (ג"ע התחתון) הי' אדמו"ר יוצא להקפות במעמד יחידי סגולה מבני היחידים והאורחים. הרבי עצמו הי' אומר כל הפס' של אתה הראת, הלך בראש ז' ההקפות ואמר בעצמו את הפזמונים ופסוקי ההקפות. כל הקפה החל הרבי ממקומו (בקרן דרומית מזרחית), וכשהגיע למערבית-דרומית נעמד, העביר את הס"ת לידו השמאלית, והניח ימינו על כתף אחד ממקורביו, ויצא בריקוד.

אחר הקפות אלו ("יחידות הקפות") עשה הרבי קידוש בסוכה, והלך להקפות לביהכ"נ הגדול שבחצר. הרבי הי' אומר פסוק ראשון (אתה הראת) ופסוק אחרון (כי מציון) והי' הולך בהקפה הראשונה והשביעית (לקו"ד עמ' 500-505).

ב. בשמע"צ בין מנחה למעריב הי' אדמו"ר הזקן אומר תורה ברבים, ואח"כ התפללו ערבית. הרבי הי' עושה קידוש ב'מנין הקטן', ובקידוש היו נוכחים רק אותם המנויים ברשימת הרב הממונה. על הרוב הי' אדמו"ר אומר בשעת הקידוש תורה מהתורות שקיבל ממורו הה"מ ממעזריטש (או מה שקיבל ממנו בשם הבעש"ט, ולעתים תורה מהה"מ ששמע מהחברים תלמידי הרה"מ, או תורה מהבעש"ט ששמע מהם). (לקו"ד עמ' 507-508).

ג. בשמע"צ בשעה החמשית או חצי הששית בערך הי' מוהרש"ב אומר מאמר חסידות בביתו, והי' מדבר שתי שעות ויותר, ובתחלת ליל שמח"ת קודם מעריב הי' הולך לבקר אצל הרז"א, וישבו שם כשלוש או ארבע שעות, ואח"כ היו הולכים אל בית מוהרש"ב ונשתהו שם עד ההקפות שהיו כחצות הלילה או אף שעה ושתיים אחר חצות. ההקפות, אמירת הפסוקים, השיחות, דיבורים, נגונים, ריקודים נמשכו כשלוש שעות, וכשעה הרביעית או חצי החמשית בבוקר היו הולכים לאכול סעודת יו"ט (שהיתה רק נט"י, המוציא וברה"מ) ומשם הלכו בשירה ובזמרה למקה, הכנות לתפלה (אחרי אמירת ק"ש קטנה הי' מוהרש"ב ישן כשעתיים), ואחר התפלה הלכו לברך את הרבנית רבקה ולקדש. הקידוש נמשך כשלוש שעות ויותר, אח"כ התפללו מנחה. התפלה היתה שם בבית הרבנית, ומוהרש"ב עבר לפני התיבה, בניגונים מיוחדים ובעזרת מנגנים (א קאפעליע העלפער). תפלת עלינו היו מנגנים בנוסח הירוע, אבל הכריעה וההשתחוואה הי' כרגיל ולא ככר"ה ויו"כ. אח"כ אכלו סעודת יו"ט שהיתה נגמרת בשעה העשירית או אף השתים עשרה במוצאי יו"ט. (עפ"י אג"ק מוהרי"צ ח"ג עמ' תא-תב, מתיאורי תקופת השנים דתרמ"ח).

ד. המנהג הי' אז [בתקופת תרנ"ב] אשר בשמחת תורה היו עומדים להתפלל בשעה שמינית לערך, וכשעה י"א היו גומרים את התפלה ומקדישין, ואחר הקידוש הי' מוהרש"ב ואחיו מבקרים את ר' שילם רייך (חתן הרב"ש בן הצ"צ), והיו הולכים בשמחה גדולה, בניגונים וריקודים מבלי

הבימה הגדולה אשר עלי' ישבו כל השנה המשגית דנגלה והמשגית דדא"ח, וגם הם עמדו על הבימה ואחריהם וסביבם עמדו המנגנים... וכל מי שתפס מקום.

ההתוועדות דיום שמח"ת נמשכה משעה השלישית בצהריים עד השמינית בערב מוצאי שמחת תורה, ולפעמים נמשכה עד שעה העשירית.

ההקפות כליל שמח"ת, אם נתקיימו היו בזה הסדר כמו שנתבאר לעיל בשמע"צ, ויש שלא נתקיימו כלילה [מפני שההתוועדות נמשכה עד אור היום].

ביום שמח"ת — ההקפות רק שלש פעמים וחצי... וכל ההקפות הקיפו רק אלו שנתכבדו בראשונה, כ"ק [מוהרש"ב] הלך בראש ואחריו כ"ק בנו, ואחריהם חסידים ישישיים. (רשימות דברים' ח"ב עמ' קיד-קטז. וראה גם שם עמ' קמז-קמח).

* בליובאוויטש ראיתי מנורה יפה למאד מעץ מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מהר"ש... היתה של ארבעה קנים, ובשמח"ת אחרי ההקפות קדמו בה את פני כ"ק אדמו"ר מהורש"ב בצאתו מאולם הקטן שבו נערכו ההקפות, ללכת הביתה כחצר (שם, ח"א עמ' קמג).

ז. כליל שמע"צ אחרי המאמר ותפילת ערבית, הלך הרבי [מוהרש"ב] לביתו והקהל הלך לעשות קידוש. כשחזר הרבי לביהכ"ס להקפות התחילו באמירת הפסוקים, היו מכריזים מי הם הקונים את הפסוקים לרבי (לפני החג נתקבלו מכמה עיירות שמות הקונים) ומכבדים את הרבי, וכן ה' כליל שמח"ת. לפעמים ה' הרבי אומר משהו [מעין הפסוקים]...

הרבי הלך להקפה הראשונה והשביעית, כל פעם רקד עם בנו אדמו"ר [מוהרי"צ] זי"ע... שניהם רוקדים לברשים בשטריימלעך, כל אחד מחזיק ס"ת בידו השמאלית וידו הימנית בכתפו של השני. הריקוד נמשך זמן ארוך וכל הקהל שרו ורקדו במקומותיהם. אחרי שחזר הרבי למקומו, נשאר בן הרבי, אדמו"ר זי"ע, לרקוד עם כל הבחורים... ליל שמח"ת, הרבי בא לביהכ"ס לתפילת ערבית, לפני התפילה ישב על מקומו שבמזרח לפני קדשו לצד הקהל לצד מערב, כך ישב כעשר דקות בערך (וכשעמד, התפללו מעריב)...

אחרי תפילת ערבית הלך לאמו הרבנית מרת רבקה ז"ל להגיד "גוט יום טוב". טרם צאתו מביהכ"ס הסתדרו התלמידים בשתי שורות והרבי עבר ביניהם מביהכ"נ עד בית הרבנית, ונרות ומנורות דולקים בידיהם. מיד בצאתו מביהכ"ס התחילו לשיר את מארש נפוליון. וכשנכנס לרבנית הסתדרו מבית הרבנית עד ביתו כאותו הסדר, וכך ליוו אותו לביתו.

בבואו לביתו היתה התוועדות, ולא הרשו להכנס אלא ליחידי סגולה... פעם אחת קרה שההתוועדות נמשכה עד אור הבקר, ואור השחר בקע לתוך הבית דרך החלון, אמר הרבי לסגור את התריסים [ראה לעיל], והוסיף כפנים שוחקות, הרי מצד אמי, המוצא שלי ממתנגדים, אזי צוה להגיש לו בשר לקיים מצות אכילת בשר ביו"ט, וכזה נסתיימה ההתוועדות וכולם התפזרו עד תפילת שחרית.

כתפילת יום שמח"ת ה' האדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע עולה לתורה תמיד ל"חתן בראשית". ביום שמח"ת אחרי התפילה היו מביאים את האוכל מביתו לאולם הגדול של הישיבה, והרבי ובנו וכל הסועדים על שלחנו אכלו בישיבה...

על השלחן עמד בעת ההתוועדות נר דלוק שהרבי הדליק בו את הסיגריות שהי' מעשן (הסיגרי' אף פעם לא נגעה באש, אלא הוא החזיק אותה קצת למעלה מן האש) [וזאת אע"פ שדעתו של אדמו"ר מוהרש"ב לא היתה נוחה שיעשנו ביו"ט בפרהסיא]. (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 32-36. וראה 'שמועות וסיפורים' ח"א עמ' קכג-קכד).

* מנחה דשמח"ת התפלל מוהרש"ב ביחידות, ואח"כ אכל בביתו את סעודת יו"ט. משם חזר עם האורחים לזאל הגדול (כ"ה בשנים האחרונות) (שמעתי מר' רפאל הכהן שי').

ח. כ"ק אד"ש הולך להקפה הראשונה והשביעית, ורוקד עם גיסו הרש"ג שי'. הס"ת בשמאלם, וימינם איש על כתף השני.

ט. המנהג בליובאוויטש שאנ"ש קונים את פסוקי ה"אתה הראית", הן מהנוכחים והן משאינם נוכחים במקום (ע"י מכתבים וכד'), ומכבדים באמירת הפסוקים את הרבי. ההכנסות ממכירת הפסוקים נועדות לתמיכת ישיבות "תומכיתמימים" (לקו"ד עמ' 14).

י. על איסוף הנדבות בהתוועדות שמח"ת אצל מוהרש"ב, ראה: ס' השיחות תורת שלום עמ' 243, לקו"ש ח"ב עמ' 538, אג"ק מוהרי"צ ח"א עמ' קמ.

יא. ...בזה הנני לבקשו להתענין אשר תלמידי התמימים יחיו בעת ההקפות בשמע"צ ושמח"ת הבע"ל יהיו כאותן הבתי כנסיות אשר מורגש שם חוסר באנשים, אשר יכניסו רוח חיים וחשק בהמתפללים לשמוח בשמחת התורה (אג"ק מוהרי"צ ח"י עמ' רסא. וכך מזרז גם כ"ק אד"ש לנהוג מדי שנה בשנה, הן לתלמידי הישיבה והן לאנ"ש. וראה לקו"ש ח"י"ט עמ' 578).

יב. פסוקי אתה הראית אומרים בבהמ"ד של אד"ש ג' פעמים, ואד"ש מורה להוסיף פסוקים (ופרצת גו' הושיעה את עמך גו' ובשנת הקהל [ולעתים גם בשנה רגילה] הנני מביא אותם מארץ צפון גו'. וכדומה פסוקים לפי צורך השעה).

יג. בפעם הראשונה אומר אד"ש כל הפסוקים בעצמו, ובפעם הב' והג' אומר רק הפס' הראשון והאחרון.

יד. מחזירין הס"ת להיכל אחר כל הקפה (כך נהוג. ומ"ש בס' קיצור הל' סוכה [בדוקלין תשמ"ה, עמ' 42 הע' 4] שכ"ה בהע' אד"ש ללוח הכולל — להד"מ. וראה הקטע הבא).

טו. בהחזרת הספרים לארון בסיום ההקפות י"ש נוהגין להניח ס"ת א' ביד הש"ץ ואו' שמע ישראל, אחד וכו' קדוש ונורא, גדלו, יהללו וכו' ומחזיר להיכל — אבל לא נוהגין כן בליובאוויטש" (עפ"י הגהת כ"ק אד"ש ללוח הכולל).

מחת תורה, יום א' כ"ג בו ערבית כספ"צ. והיוצני ק"ת.
אתה הראית. פסיק בפסוק מיציאו כל הסית
ד'סין כנהיג (אחר כל הקפה כנהיגו להכריז - עד כאן הקפה א'
זה כי י"ח). מתורין הסית הכולל יפניאל ס"ה א' ביד הס"ז
י"ז כמע ישראל. אחר וכו' קודם גורא. גדלי יהללו וכו' וכו' וכו'
י"ז. עלינו קודם. ומקדשין (יקנהו) י"ק. קירוס. גר. הבללה וכו'.

גם נכתב א"ת
ה'ת"ת
ה'ת"ת
ה'ת"ת

כמו"כ מס' תורת יקותיאל [לרי"י ראו ענברגער, באריוב
תר"פ. וז"ל שם בסוס"י לז: מותר ורשאי להזכיר גשם כיון
שכבר שמע מהש"ץ בקול, ושפיר דמי, ואריך]. ודלא כמ"ש
בלוח שם שיאמר בכה"ג מוריד הטל. (ומ"ש בס' קיצור הל'
סוכה [ברוקלין תשמ"ה, עמ' 44 ס"ג והע' 3] בשם הגהת
אד"ש ללוח הכולל "שמע הכרות משיב הרוח ומוריד לפני
שהתפלל שחרית, אם אינו מתפלל במנין אחר, יאמר גם
בשחרית משיב הרוח ומוריד הגשם" — להד"מ).

* מי שעדיין לא התפלל שחרית ושמע את המנין מתפלל
מוסף, יאמר בשחרית מוריד הטל (שי' יום שמע"צ תרצ"ט).
* אדמו"ר מוהרש"ב, בשנים האחרונות, הי' מתפלל
בשמע"צ עם המנין (כדי שיאמר משיב הרוח עם המנין),
ובשנים הראשונות התחיל תפלתו בהשכמה כך שאת תפלת
מוסף התפלל כבר עם המנין. (שם).

כג. שא"א היה"ר בשעת היציאה מהסוכה — ראה בשי'
ליל שמע"צ תרצ"ט.

כד. שאין קוראין בתורה בליל שמח"ת — ראה דרכי חיים
ושלום אות תתו. וכמנהגנו ראה במנהגי קומרנא אות תקכ
ובהע' שם, וכ"ה מנהג הרה"ק מצאנו (אוצה"ח אות רסח
עיי"ש בהע').

כה. ברכת "שהחיינו" שבקידוש שמח"ת היא על התורה,
וא"א להוציא את זולתו [ולפיכך יעשה כ"א קידוש לעצמו
ולא יצא מקידוש זולתו] (ס' השיחות תש"ד עמ' 32. וראה
גם לקו"ד עמ' 9. וצ"ע שהרי לכאו' יכול כאו"א לברך
שהחיינו גם אם לא הוא עצמו עושה הקידוש (וע"ד ליל
יוב"פ). וראה ס' השיחות תש"ה עמ' 55 ושיחת ליל
שמח"ת קודם הקפות תש"ל).

* מחמת השמחה שבכך, יעשה כאו"א קידוש לעצמו
בשמח"ת (הוראת אד"ש שמח"ת תשכ"ה בשם מוהרי"צ).

כו. א גאנץ יאר דארף מען קיין משקה ניט נעמען כמ"ש
בהקדמת ע"ח שדברים חריפים מזיקין למוחין... ע"כ בכל
השנה אי"צ לשתות משקה ואסור לשתות משקה, רק היות
שהוא זמן שמחתנו [שמח"ת] דארף מען טרינקען משקה...
נאר שמח"ת, י"ט כסלו ופורים (שי' ליל שמח"ת תרפ"ב).
* ע"פ הקבלה יש לזהר בשתיית משקה, ווער רעדט וויין
אודאי... צו קידוש או'ן הבללה מאכט ניט אויס. נאר לצורך
העבודה מאכט ניט אויס (ליל שמח"ת אחר ההקפות,
תרפ"ז).

* [שמח"ת] ציוה [מוהרי"צ] ליקח משקה, ואמר א גאנץ
יאר טאר מען קיין משקה ניט טרינקען. היינט דארף מען
נעמען משקה (ס' השיחות תש"ב עמ' 13).
* צו הקפות גייט מען ניט, צו הקפות פירט מען... (ליל א'
דשמח"ת תרפ"ז. ובס' לשמע אזן עמ' 143 בשם מוהרי"צ:
צו הקפות דארף מען "פירן" אזוי ווי מען פירט א חתן).
* ראה ס' השיחות תורת-שלום עמ' 2 (שיחת שמח"ת
תרנ"ב): אז מ'נעמט א ביסל בראנפען איז מאיר יחידה
שבנפש. ושם עמ' 4 (שיחת פורים תר"ס): משקה הוא דבר
טוב להוציא מהעלם לגילוי אך ורק למי שיש לו חוש וכלי

ה'ת"ת
ה'ת"ת
ה'ת"ת

א"ה אש"י. יהללו. ח"ק. וקדם מוסף מכריז נשפט משיב
ז' ומוריד הגשם. מתחילין לומר משהיר ומתיג ט"ה ואמר
י"ד הטל אינו תורה. המתפלל ביחיד ימחין עם תפלת המוסף עד
תפלו הצבור כדי לומר מתיג אבל מי שמתפלל שחרית אדרי
יצור התפלל מוסף אפי' טעם מה"ט שחבריו מתיג נראה של
שנה סוד שחרית ואמר מתיג בחזרת הס"ז תפלה נכס. נ"כ.
ק"ת י"ט.

כז. מי ששמע קודם שחרית על הכרות הש"ץ משיב הרוח,
יאמר בשחרית משיב הרוח (כנוסף למ"ש בהע' בס'
המנהגים) — בהגהת כ"ק אד"ש על לוח הכולל מביא

שיוכל לקבל, ולמי שאין לו חוש ואין לו כלי קיבול אין לו לשותות ע"ד ע"ה אסור לאכול כו'. * וכ"ק אד"ש מסיר בשמח"ת את ההגבלה שהטיל על שתיית המשקה (שהיא בד"כ גיד כוסיות).

כו. בשמח"ת ובאחש"פ, המנהג לנגן הניגון "האפ קאזאק" של השפאליער זיידע (ס' השיחות תש"ד עמ' 116). * ע"ד ניגונים אמר [מוהרש"ב בליל שמח"ת תר"פ, בסעודה שאחר ההקפות]: צום טיש זאל מען זינגען א ניגון שיש בו תוכן, ורק לריקוד אז ניגנו דוקא א פרייליכען ניגון (אף בלא תוכן, ומשמע הי' מכ"ק שהניגון "אפ קאזאק" יש בו תוכן (ס' השיחות תורת-שלום עמ' 236. וראה שם שהרבי ואנ"ש "קנו ריקודים", והמעות היו עבור תומכ"י תמימים).

כח. הקפות כיום שמח"ת — ראה במנהגי עדת ישראל ברלין (עמ' יב) שהקיפו ג' פעמים.

כט. מנהג העולם שבעליית "כל הנערים" פורשים עליהם טלית והחזן אומר הפס' המלאך הגואל גו'. כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] סיפר שבליובאוויטש לא נהגו במנהג זה (שי' ליל שמח"ת תשט"ו. ושם: איז ניט דער טעם וויילע ס' איז ניטא דער ענין, נאר וויילע ס'איז נאך העכער פון דעם).

* בליובאוויטש אין נוהגין לומר המלאך הגואל גו' אבער דער ענין ברוחניות איז דאך אזוי, און עס טוהט זיך אפ (שי' ליל שמח"ת תשי"ז).

* בלוח הכולל כ' שאחר הקריאה לכל הנערים פורשין טלית על הנערים ועל שאר העומדים אצל הבימה, ואומרים המלאך הגואל.

ל. בהגבחה הס"ת בשמח"ת אין מהפכין אותו ופניו אל העם, ואין משנין במאומה מסדר ההגבחה דכל השנה (ראה לקוטי מהרי"ח קט, א"ב).

לא. סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] אודות הנהגת רבותינו נשיאינו בנוגע לעלי' לתורה בשמח"ת, חתן תורה או חתן בראשית — שהי' זמן שהנשיאים היו מחליפים בעליות אלו משנה לשנה, בשנה אחת חתן תורה, ולשנה הבאה חתן בראשית, וחוזר חלילה. ואח"כ נקבע שהנשיאים היו עולים לחתן בראשית (שי' ש"פ בראשית [ב] תשד"מ). * בשמח"ת הי' אדמו"ר הצ"צ עולה לחתן-בראשית, והי' קורא בעצמו בתורה (ס' השיחות תש"ד עמ' 25). * א' מנכדיו [של אדמוה"א] הרבנים... סיפר עליו שכל השנה לא הי' עולה לס"ת מפני הבושה שהי' מתבושש מהתורה. ורק בשמח"ת הי' עולה לתורה עם כל הנערים (ביתרבי ח"ב עמ' ב הע' א).

* מסופר בין החסידים שבכלל לא עלה [אדמוה"א] לתורה רק פ"א בשנה בשמח"ת יחד עם כל הנערים, כי הי' בוש מספר התורה. כך נהג אחרי פטירת אביו רבנו הזקן, ואילו בחיי אביו הי' עולה לתורה כרגיל (ס' התולדות אדמוה"א עמ' 147 משי' יום ש"ק דחווה"ס תש"ד).

* למנהג רבוה"ק לעלות בשמח"ת לחתן בראשית — ראה

מנהגים שונים [חתן תורה או חתן בראשית] בלקרטי מהרי"ח קט, א. מנהגי קומרנא הע' לאות תקכג, אוצה"ח (צאנו) הע' לאות ערב. החת"ס הי' חתן תורה — מנהגיו פ"ח סל"ח).

לב. בס' השיחות תש"ד עמ' 40-41 שמוהרי"צ צירה לגבאי [ר' דובער חאסקינד ע"ה] לומר שנית (סיום) הרשות לחתן בראשית, מאחר ואמר בפעם הא' בלשון יחיד כמ"ש בסידור ("עמוד... חתן...") והמנהג לומר "עמדו... חתני בראשית ברא" עיי"ש טעמו. ואף שנראה כי הטעם שייך לכאו"א, אך שמעתי מר"ש שי' חאסקינד שכ"ק אד"ש אמר לו שאי"ז הוראה לרבים, ורק לאדמו"ר קורין כן).

* בביהמ"ד של כ"ק אד"ש קוראים ברשות לחתן בראשית את אדמו"ר מוהרי"צ בשמו ובשם אביו אדמו"ר מוהרש"ב, ואת אד"ש בשמו ובשם אביו (והלשון: עמדו... אדוננו מורנו ורבנו... בן אדוננו מורנו ורבנו... ואדוננו מורנו ורבנו... וכ"ו) וכן בקריאה לעלי' (והלשון: יעמוד אדוננו... בן וכו' ואדוננו... וכו'). ובעלי' זו מחזיק כ"ק אד"ש את העצי-חיים ע"י הטלית.

לג. לחתן תורה ולחתן בראשית עולים כמה קרואים יחדיו (ודלא כמנהג העולם בד"כ) ומכרכין כולם כאחד (דלא כמ"ש בכה"ח תרסט, ד. ובשערי אפרים שער ח, נו דלא יברכו שנים יחדיו). וכ"ה בעליית כמה כהנים יחדיו וכמה לויים (ובביהמ"ד דכ"ק אד"ש עולים קרואים רבים יחדיו לכל עלי' ועלי').

לד. שאין עושין חופה לא לחתן תורה ולא לחתן בראשית — ראה במנהגי קומרנא אות תקכה ובהע' שם. * בלוח הכולל כ' שמנהגם בא"י לפרוש טלית על כל העומדים אצל הבימה בשעת קריאת בראשית (ואין נוהגין כן).

לה. פעם קרא הצ"צ בעצמו הקריאה בתורה לחתן בראשית [ראה לעיל סל"א], וכשהגיע להפס' "והארץ היתה וגו'" אמר "והארץ היתה תהו ובהו (בי"ת דגושה) וחשך על פני תהם" [ה"א קמוצה], והעומד מצדו תיקן אותו... ומ"מ לא התחיל מראש. אחר הקריאה אמר לו, דע לך שהקריאה דחתן בראשית הוא רק שלא יקטרג השטן שישראל סיימו התורה ולא יקראו עוד מכאן ולהבא, ע"כ מראים שתיכף אחר הסיום עושים התחלה, ע"כ לית לן בה ואין קפידה איך לאמר ('שמועות וסיפורים' ח"ב עמ' 40, והוא מרשימות הגר"ש דווארקין ע"ה).

לו. בשמח"ת קורין הקהל בקו"ר הפס' ויהי ערב וגו' (בלקוטי מהרי"ח [קט, א] כתב ע"ז שלא מצא בספרי המנהגים שיכתבו כן). וכן קורין בקו"ר פרשת ויכולו וגו'.

לז. עפ"י מנהג האריז"ל עורכין הקפות שניות במוצאי שמח"ת גם באה"ק (ראה כה"ח תרסט, ל).

לח. מלפנים נהגו בליובאוויטש להכריז אחר שמח"ת "ויעקב הלך לדרכו" (לקו"ש ח"ט עמ' 398, וראה שם עמ' VIII. ח"י עמ' 192).

לט. כאשר לסדר לימוד החומש דחת"ת, נאמר ב'פתח דבר' למורה-שיעור אשר בס' התניא כי "בשמחת תורה לומדים פרשת ברכה החל מהפרשה של אותו היום מהשבו, עד סיום הסדרה, עם פירוש". באסרו חג דסכות לומדים מהתחלת הסדרה בראשית עד אחר פרשת היום שעומדים בו, עם פירוש". כך מסודר גם בלוח הי"י, וכך הסיק כ"ק אד"ש בשי" ש"פ בראשית [ב] תשמ"א ותשד"מ (וראה גם ס' השיחות תש"ד עמ' 44 וכך גם בשי" יום שמח"ת תרצ"ז: מחר הוא שבת בראשית, ישלימו כולם את הסדרה עם פי' רש"י). אך ברוב השנים מורה אד"ש ללמוד בשמח"ת גם את פרשיות סדר בראשית עד אחר פרשת היום שעומדים בו.

מ. בתשרי תרצ"ה אמר מוהרי"צ לאד"ש שבשנה פשוטה מסיימים ההפטרות [כמנהג הספרדים] בפס' יגדיל תורה ויאדיר, ובשנה מעוברת מסיימים [כמנהג האשכנזים] בפס' ואחרי' לא יהי'.

בשנת תש"ב הורה מוהרי"צ לרשום במנהגי ההפטרות לסיים ב"יגדיל תורה", ואמר שהחילוק בין שנה פשוטה מעוברת אינו הנהגה לרבים (שי" ש"פ בראשית [א] תשי"ז). * כש"פ בראשית דשנה מעוברת אומר אד"ש ההפטרות כמנהג האשכנזים (ולא כמ"ש במנהגים לסיים בפס' יגדיל תורה, כמנהג הספרדים), וזאת עפ"י דברי מוהרי"צ אליו, שהנהגה זו שייכת לו (ואינה שייכת לרבים) (שי" ש"פ בראשית [ב] תשד"מ).

מא. כבהמ"ד דכ"ק אד"ש מוכרין ה"מצוות" בשבת בראשית (ואד"ש אמר כמה פעמים שהוא מחמת קוצר הזמן בשמח"ת. על מכירת המצוות בשמח"ת ראה בס' יוסף אומץ אות תתרט, תתרטב. מכירה בשבת בראשית — כמנהגי מטרסדארף. בליובאוויטש לא מכרו המצוות לא בשמח"ת ולא בשבת בראשית — שמעתי מר' רפאל הכהן שי"י).

מב. עס איז באוואוסט דער ווארט וואס די רביים — נשיאי חב"ד — האבן געזאגט, אז שבת בראשית איז נוגע צום גאנצן יאר, און אזוי ווי מען שטעלט זיך אוועק שבת בראשית, אזוי פירט זיך א גאנץ יאר (לקו"ש ח"א עמ' 1). * פאראן א ווארט פון צמח צדק, אז אזוי ווי מ'שטעלט זיך שבת בראשית אזוי גייט א גאנץ יאר (לקו"ש ח"ב עמ' 449).

* פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע בהנוגע לשבת בראשית ועניניו — "ווי מ'שטעלט זיך אוועק — אזוי גייט דאס" (לקו"ש ח"י עמ' 190).

* וכן הי' נוהג הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע בהיותו בארצנו ליובאוויץ בקרב אחינו התמימים... אחר הסעודה הגדולה [דשמח"ת]... הי' מתחיל לאמר, הנה עתה הגיע עת ויעקב הלך לדרכו, דאחרי העבודה דחדש השביעי, הנה יעקב יו"ד עקב, הולך לדרכו בעבודה דתומ"צ דכל השנה (אג"ק מוהרי"צ ח"א עמ' קצד).

* אמר [מוהרי"צ] בסוף הסעודה בלילה הב', מארגען... צ"ל ויעקב הלך לדרכו (שי' שמח"ת תרפ"ו).

* "נאך שבת [בראשית, אסרו חג] הויבט זיך אן דער ויעקב הלך לדרכו" (שי' יום שמח"ת תרצ"ז).

* "נאך שמיני עצרת איז שמחת תורה, איז דאך נאכדעם דער שבת בראשית דער ענין ויעקב הלך לדרכו" (שי' אחש"פ תרצ"ה, סה"מ תשי"א [מלוקט] עמ' 240). * "מארגען הויבט זיך שוין אהן די עבודה פון ויעקב הלך לדרכו" (שיחת שמח"ת תרצ"ט).

* "...שמח"ת ועבודת אסרו-חג ומאמר הקדש [דמוהרש"ב?]: איצטער בעדארף מען פאנאנדערפעקלען דעם פעקל סחורה וואס מען האט אריינגעהאנדעלט אין די ימי המועדים און ויעקב הלך לדרכו אין דער עבודה פון תורה ומצות מיט דער באגלייטונג פון דרכי החסידות, און אלקי הוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע זאל אונז מצליח זיין און עס זאל זיין א שנת ברכה בגשמיות וברוחניות (שי' ליל א' דחגה"ש תש"ח, סה"מ תש"ט עמ' 173).

* בשי' יום שמח"ת תשי"א הביא אד"ש מהמשך "וככה" דמוהר"ש, ממאמר אדמו"ר הזקן שבמוצאי יוכ"פ מתחיל הענין דויעקב הלך לדרכו (עיי"ש. וז"ל המאמר (עמ' קנג): הנה העבודה שאחר התשו' דיוהכ"פ עז"נ ויעקב הלך לדרכו. פי' שהלך לדרכו בדרך התורה והמצות להיות בכחי' סומ"ר ועש"ט, שוהו דרך הוי", כמ"ש ושמרו דרך הוי' לעשות צדקה ומשפט, כמ"ש מזה בד"ה כתפוח בעצי היער (רש"פ [=ר' שלמה פריידיש]). וראה במש"נ בלקו"ש ח"ט (שם).

* ובלקו"ש ח"ד עמ' 442: ידוע פתגם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, אשר אחר שמחת תורה מתחיל הסדר ד"ויעקב הלך לדרכו", הוא דרך הוי', דרך התורה והמצוה. * וראה לקו"ש חט"ו עמ' 259, ח"כ עמ' 266, 367 (ובהנסמן בכל המקומות הללו) שיש כמה מדרגות ב"ויעקב הלך לדרכו" בכל משך חודש תשרי, ותכלית השלימות של ענין זה הוא כשיוצאים מחודש תשרי ונכנסים לחודש חשוון.

קבלת פני רבו ברגל

תמצית דתמצית ממאמרו של הרב אברהם פרידלאנד שליט"א,
הנדפס בקובץ 'חלקנו בתורתך' (נה"ח תשמ"ג)

להם האסור והמותר ביום", וגם בזה נשים מצוות.
* מדברי הגר"י אייבשיץ, החת"ס, הבני-יששכר (ועוד)
עולה ששורש חיוב קבלת פני הרב הוא מגדרי העליה
לרגל, ומשחרב ביהמ"ק חייב לקבל פני רבו שהוא
כהקבלת פני השכינה.

* אם נאמר שהחיוב נובע מגדרי מצות ת"ת (כדברי
הפני" דלעיל) הרי שאינו יוצא י"ח עד שישמע ויבין את
תורת רבו. אבל להסוברים שהוא מגדרי כיבוד רבו, יוצא
י"ח גם בהקבלת הפנים שאין בה לימוד והבנה.

* גם לדעת הפני" י"ל שכשמקבל פני רבו בלי ת"ת
מקיים את מצות את ה"א תירא לרבות ת"ח (וזו מצוה
הנוהגת כל השנה), אבל החיוב של קבלת פני רבו בגי
רגלים דוקא הוא רק כשקבלת הפנים קשורה בלימוד
התורה.

* ר' יצחק (בגמ' ר"ה שם) לומד את חיוב קבלת פני הרב
ברגל ממ"ש אצל השונמית "מדוע את הולכת אליו היום
לא חודש ולא שבת" מכלל דבחודש ושבת איבעי לה
למיזל, וא"כ מדוע מסיק הוא חיוב לקבל פני הרב ברגל
ולא בחודש ובשבת. מסביר הריטב"א שבקבלת פני רבו
ישנם ג' דינים: א] הגר בעיר אחת עם רבו חייב לקבל פניו
בכל יום, ב] הגר מחוץ לעירו, אבל בתחומה, חייב לקבל
פניו בחודש ושבת, ג] הגר מחוץ לתחום העיר חייב לקבל
פניו ברגל. השונמית שגרה בתחום העיר נהגה לקבל פניו
בחודש ובשבת, ואילו ר"י נקט מאי דשכיח, במי שגר
מחוץ לתחום, ולכן דינו שחייב לקבל פני רבו ברגל.
* אבל המג"א, הנובי" והפמ"ג סוברים שבשבת ור"ח
"ליכא חיובא [כדאמר ר"י 'חייב... ברגל], אבל מצוה
איכא".

* והמשנה-ברורה (בה"ל בסי' שא) הביא להלכה את
דברי הריטב"א, שפשטות לשון השי"ס נוטה לדעתו (שלא
יהי' הבא מן הדין חמור מן הנדון. אך ראה במחציה"ש
שהסביר את הסוגיא אליבא דהמג"א).

* אפ"ל שלדעת השלי"ה הק' חייב להקביל פני רבו
בראשי חדשים, אפילו אם גר מחוץ לתחום עירו.

* לדעת הריטב"א בגר בעירו של רבו חייב להקביל פניו
בכל יום (כנ"ל) ולדעת המג"א (סי' תקנד) אינו חייב לקבל
פני רבו בימות החול, אבל מצוה איכא.

* מצות קבלת פני רבו היא דוקא ברבו מובהק (או
מופלג), ובת"ח שאינו רבו זה רק בגדר קימה וכיבוד וכו'.

* נראה שדעת הפמ"ג (סי' תקנד) היא שקבלת פני רבו
בימות החול הוא מטעם ת"ת (ולפי"ז נשים פטורות
מחיוב זה), ולדעת מחציה"ש (שם) חיוב זה אינו קשור
לת"ת (וגם נשים חייבות בו).

* ושמא צ"ל שגם לפמ"ג אי"צ לימוד תורה ממש, אלא

*. אמר ר' יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (ר"ה
טז, ב. סוכה כז, ב). ונעתקה מימרא זו ברא"ש וברי"ף
ר"ה שם, וכן ברמב"ם (פ"ה מת"ת ה"ז), ומשמע שהדבר
חיוב גמור ואינו רק כמצוה בעלמא שהמקיימה מקבל
שכר והנמנע מלקיימה אין עוון בידו.

* לדעת הנובי" (מהדו"ת או"ח סי' צד) חיוב זה אינו
נוהג עתה מאחר שאין מקבלין פני השכינה בבהמ"ק, ולא
יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים (אך גם לדידי' "אף
שאינן עתה חיוב, מ"מ ראוי מצד המוסר", אבל מדברי
המג"א (או"ח ש"א סק"ז) נראה שגם בזה"ז חייב אדם
להקביל פני רבו ברגל (ואפ"ל שישבור שזה שאין עולים
לביהמ"ק הוא מפני שאין אנו יכולין, ולכן כשמקבל פני
רבו אינו מראה שכבודו גדול מכבוד שמים).

* העוסק במצות קבלת פני רבו ברגל פטור מן המצוה -
מצות סוכה (סוכה כה, א ורש"י שם) ומעשה רב בגמ' שם
(כו, א) ברב חסדא ורבה בר רב הונא, ומזה מוכיח בשו"ת
מים חיים שגם משחרב ביהמ"ק חייבים לקבל פני רבו
ברגל.

* ודעת רוב הפוסקים והמפרשים נוטה לשיטת המג"א,
ולא עת האסף פה.

* לדעת רוב הפוסקים חיוב זה הוא רק מדברי סופרים
(וכדברי השדי-חמד "לכל היותר אינו נחשב אלא דברי
קבלה, ולא דאורייתא"). אך החת"ס כתב (ליקוטים, ר"ה
שם) שהוא חיוב דאורייתא הנלמד מהפסי' שלש פעמים
בשנה יראה כל זכורך את פני ה"א, ודרשינן "את" לרבות
ת"ח (וראה גם בדברי הערוך לנו' (בכורי יעקב, סי' תר"מ
סי"ז).

* וי"ל שאף להסוברים שקבלת פני רבו הוא רק מדרבנן,
היינו רק שאינו חייב מדאורייתא. אבל אם עשה כן, קיים
מצוה דאורייתא (ולכן בעסקו במצוה זו פטור ממצוות
דאורייתא).

* מרש"י (חגיגה ג, א) ומהרמב"ם (הנ"ל) משמע שחיוב
קבלת פני רבו הוא פרט מדיני כיבוד רבו, ולכן פסקו
האחרונים שיכול הרב למחול לתלמידו, ולפטרו מחיוב
זה.

* ובכך יובנו דברי המג"א (שם) שהשווה אשה לאיש
במצות קבלת פני רבו, שהרי גם נשים חייבות בכיבוד הרב
(וסרה קושיית האחרונים שהרי נשים פטורות ממ"ע
שה"ז וממצות ת"ת).

* ואף שכתב הפני יהושע (ר"ה שם) שחיוב קבלת פני רבו
הוא מגדרי ת"ת, ולפיכך נשים פטורות, אבל י"ל שגם
נשים חייבות לשמוע דרשת הרגל שהיא גם "בענינו של
יום, נס הנעשה בו ביום" ונשים חייבות במצות אמונת ה',
וגם יש בדרשה ענין "הלכות הצריכות לבו ביום, שיודיע

רק שיהיה רבו הראוי ללמוד הימנו תורה (לאפוקי נשים) והיה כל מבקש הי יצא אל אוהל מועד (ראה פירש"י ואז נחשב אצלו כקבלת פני השכינה.
* ובקבלת פני רבו (אפילו בחול) מקיים: א] את הי אלקיך תירא, ב] ואהבת את הי אלקיך, ג] לדבקה בו, ד] רבו כמקבל פני שכינה).

(מלכים ב' ד') ויאמר מדוע את הולכת היום לא חדש ולא שבת, ומכאן למדו חז"ל (בסוכה כ"ז ע"ב ובר"ה ט"ז ע"ב) מכלל דבחדש ושבת איחייב אינש להקביל פני רבו. ושאלני חכם א' הלא עדיין קשה דז"ש להקביל פני רבו ברגל עכ"פ אין לו שייכות לאשה (שהיא השונמית הזאת), כיון דהוא מ"ע שהז"ג, ומה שייך לאשה ללמוד תורה מרב ברגל. אולם כנראה הוא שורש מזה וראוי לדרכי הצדיקים ז"ל רבותינו ואבותינו ז"ע (במדינתנו) שהניחו הנשים לבוא לפניהם בבקשותיהם, שע"י יוכלו להדריכם ולהוכיחם בדרכי הי לגדל את בניהם לתורה, ולנהוג בניהם בכשרות וצניעות כראוי, והנשים צדקניות עוד יותר מזה, גם מיחידי סגולה שבהם כי לא באו דוקא בימות החול בבקשות גשמיות לבד, רק נסעו גם על יו"ט או שבת כדי לשמוע תפלת רבם בצבור וגם לשמוע לפעמים מוסר התורות.

ומזה הכי ודחז"ל יש להם מקור טהרה בדברי הנביאים דדמיין כדברי תורה, כיון דהשונמית היתה אשה גדולה (פי' חז"ל במצות ומע"ט) כמ"ש בזה, ע"כ הי דרכה בקודש לילך להנביא בחדש ושבת לראות ולשמוע דרכי הי ותהלוכותיו בימים הקדושים וכנ"ל.

ובפשטות ההלכה י"ל מהשייכות של הליכת אשה ללמוד דרכי הי אפי' שאינה מחוייבת בלימוד תורה מ"מ בהלכות השייכות אלי' ובפרט בגידול בני' [וכדאמרי' ביבמות (דף ס"ג ע"א) דיינו שמגדלת בנינו] וע"י בדרכי תשובה (הלי' שחיטה ס"י א' ס"ק ב') בד"ה אפי' נשים וכ"י ע"י"ש. שוב ראיתי בפני יהושע (ר"ה שם) שכי' ז"ל וניהו דמעיקר הדין אף בנשים ל"ש כלל דין זה, כיון דנשים אין חייבות בת"ת. מיהו כיון דקרא בשונמית כתיב שהלכה לגבי אלישע שהי' נביא והיתה תדיר אצלו והכירה ממעשיו שהי' איש קדוש משי"ה הצריכה לילך להקביל פניו כנ"ל עכ"ל הפני"י, וה"ז שורש וסמך גדול לדברינו הנ"ל בעה"י.

(דברי תורה להרה"ק רח"א ממונקאטש, מהדו' חמישאה אות יג)

ואתהלכה ברחבה...

קטע מעובד משיחתו (הבלתי מוגהית) של
כ"ק אדמו"ר שליט"א, פורים תשכ"ח,
אודות הנהגתו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נבג"מ

המרכבה היתה צריכה להיות ערוכה ומוכנה לנסיעה בדיוק לרגע המיועד, הגוי היה מובילו אל היער, ואחר שהייה של זמן מה היו חוזרים לבית הרבי.

אותו רכב היה מצווה ועומד מהרבי באזהרה חמורה, שלא יספר לאיש מכל אשר נעשה עמם בלכתם ליער. אבל החסידים נוהגים כמנהג החסידים, חפשו ומצאו עצה כיצד להוציא מפי הגוי את הידוע לו; השקוהו לשכרה, או שמא מצאו תחבולה אחרת לרדת לחייו – עד שפתח את פיו: "טשעדנאי טשאלאוועק" (אדם מוזר) הוא הרבי, אמר, לא להבין בכלל! נוסעים הם ליער, מתיישב לו הרבי תחת אחד האילנות, ופורץ בבכי... ומכל עבר נאספות אליו נמלים, נמלי-יער עוקצניות שפגיעתן רעה, חודרות הן אל תחת מלבושיו, עוקצות אותו, והוא בוכה... לפתע מסתלקות להן הנמלים במנוסה, הרבי מפסיק לבכות, עולה על המרכבה והם חוזרים הביתה.

"טשעדנאי טשאלאוועק" ממשיך הגוי, מה הוא בוכה לו כל-כך? כלום חסר לו משהו? יש לו מרכבה וסוסים משובחים, יש לו רכב, יש לו אשה ובנים, יש לו כלי כסף וכלי זהב – אז מה הוא בוכה? עוזב הוא את ביתו המפואר, מתיישב לו בלב היער, מזמן אליו את כל הנמלים מסביב סביב, ובוכה... ופתאום – איני מבין כיצד, ממשיך הוא – ללא שהרבי עושה להן מאומה, עוזבות אותו כל הנמלים מעצמן, ובורחות להן... וכך חוזר הדבר ונשנה מדי יום ביומו...

כשנודע לאדמו"ר מוהר"ש כי הגוי לא נצר את לשונו, פוטר הרכב ממשרתו על-אתר, ורק אחר הפצרות מרובות ותחנונים, ובהבטחה ששוב לא יפתח את פיו – הוחזר לעבודתו (וכפי שלמדים מניונה שאצל או"ה מועלת תשובה במה שנוגע לעתיד).

והנה, אלמלא פצה אותו גוי את פיו, מה היו רואים? נוסע לו הרבי מדי יום ביומו במרכבה רתומה לארבעה או ששה סוסים משובחים, רכב מיוחד מוכן לשירותו, והרבי מטייל לו לרוח היום... ורק בזכות לשונו הקלה של הרכב נמצאו למדים שהנסיעה כרוכה בבכיות, בסיגופים וביסורים, ואנו גם מבינים את מה שהגוי לא הבין – שאם הנמלים מסתלקות בשעה שאין רוצים בהן יותר, הרי מובן מאליו שביאתן לא היתה מחמת שתעו בדרכם ונזדמנו לשם, אלא ברצונו מקרב וברצונו מרחק.

אחר חתונתו, היה זקני ע"ה¹ מן היושבים אצל אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (שכך היה הסדר באותם ימים, ליסע אל הרבי אחר החתונה ולישב שם בחצרו משך זמן בין שאר היושבים. דלא כמנהג המדינה שמיד אחר החתונה נוסעים ל"ירח דבשי" ולוואי והיו מבטלים מנהג זה המביא לכמה מכשולים ח"ו. ולפלא שאין איש שם על לבו להתריע על הקלקולים הרבים הנובעים מהנהגה זו כשזוג צעיר נוסע מיד אחר שבעת ימי המשתה – או תיכף אחר החופה – ומכניסים את עצמם לנסיונות גדולים וכו'. אבל באותן שנים היה החתן נוסע אחר חתונתו לחצר הרבי, ולומד שם משך כמה חדשים), וכך גם ישב זקני בין היושבים בחצר הרבי מוהר"ש, משך חצי שנה או שנה אחר חתונתו.

הנהגתו של הרבי מוהר"ש היתה בהרחבה מופלגה, וכפי שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה שכל כלי תשמישו היו זהב, ולפי שהיו עשיותיו בעיר המלוכה פטרבורג ונהג שם בעל-בתיים בענייני הממשלה (וכפי שידועים כמה סיפורים מענין זה), הרי שהיו לו שני שעוני זהב, וכמנהג אותם ימים נשאם בכיסי בגד-חזהו – אחד לימינו ואחד לשמאלו, והם אחוזים בשלשות זהב... את הציגארטן עישן הרבי בפייט זהב, טבק ההרחה היה נתון בקופסת זהב, כלי המאכל היו עשויים זהב, מרכבתו קושטה בזהב, לבושו תפארה, ואף למקלו – סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר – היתה גולת זהב בראשו. כשחזר זקני לעירו וסיפר עניינים מהנהגתו זו של הרבי, נשאל ע"י אחד השומעים (וכפי ששואלים לרב, שהרי זקני רב היה): מאי האי?! האם זהב הוא דבר הכרחי שאי-אפשר להתקיים בלעדיו? הלא מוטב לרבי שיתן הכל לצדקה, והוא עצמו יסתפק בלחם צר ומים לחץ, כדרכם של ישראל בגלותם!

'פעטאח, פעטאח!' – השיבהו זקני – לשם מי נברא הזהב בעולם, האם בשבילי ובשבילך? או שמא בעבור הגוים להבדיל! הרי בשבילו נברא בעולם!²

וסיפור נוסף מהנהגתו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש; סדר יומו של הרבי היה כך שהוא השכים קום, התפלל מוקדם, ואח"כ היה יוצא – בימות החול – לטיול. לשם זה היתה ממתנינה לו מרכבה רתומה לארבעה או לששה סוסים מובחרים, ורָקֵב מיוחד – גוי – נוהג בה.

1. ממה שנוכר בהמשך ענין רבנותו, נראה שהכוונה להרה"ח ר' מאיר שלמה יאנאווסקי רבה של ניקאלאייט, אבי אמו של – יבלדחייט – כ"ק אדמו"ר שליט"א. על ישיבתו של רמ"ש אצל אדמו"ר מוהר"ש ראה גם בלקו"ש ח"כ עמ' 391, ובארוכה בשי"פ נצויי תשמ"ו.
2. בס' 'רשימות דברים' לר"י חטריק (ח"ב עמ' עט) מספר ששאלה זו נשאל אדמו"ר מוהר"ש עצמו, מדוע טובע הוא מחסידי להתנהג בפשטות, ואילו הוא עצמו מתנהג בהרחבה, "וענה להם כ"ק... למה ברא הקב"ה אותם דברים שאינם מוכרחים... [אלא] יש אנשים בעולם שצריכים גם דברים כאלו, ואני הנני מן האנשים האלו שבשבילם נבראו".

רבי לזקוף עשר אצבעותיו ולהשבע שלא נהנה מעוה"ז אפילו באצבע קטנה.

ואת זה בא רבנו ומחדש בתניא: מה שמהעדר האכילה לא נותר רשימו בגוף ובמילא אין נזקקים לחיבוט הקבר – מלתא דפשיטא היא; אבל ישנה מציאות נוספת ומופלאה: אדם האוכל ושותה לא רק כל צרכו, אלא אף אכילה הנראית כמותרות, ובכל זאת "לא נהנה" וראייתו מרבינו הקדוש – לא כמוהו ממש (שלא אכל), אלא בכ"ף הדמיון: מה הוא לא נהנה מעוה"ז (עם היותו "גאה" ומתנהג בהרחבה מופלגה) אף זה לא נהנה, עם שאכילתו אינה לצורך בריאות הגוף ונראית כמותרות – בכל זאת אין היא נעשית לשם הנאת עוה"ז אלא לכוונה נעלה אחרת, אין נותר ממנה רשימו בגוף, ונפטר מחיבוט הקבר.

* * *

עד כאן מה שי"ל בביאור דברי אדמו"ר הזקן בתניא; ומכאן גם לענין ההנהגה שנראתה אצל גדולי ישראל, צדיקי ישראל, שהיתה בגדלות וברחבות. ונשאלת השאלה, לשם מה נצרכו לרחבות זו? ובאם אכן אותם עניינים לא היו צריכים להם, הרי הוא ח"ו כמהרהר אחר רבו – מדוע השתמש בדברים שאינם מוכרחים?

סיפורים אלו מהנהגתו של אדמו"ר מוהר"ש מוסיפים לנו בהבנת ובהוכחת אפשריות המציאות של אוכלי שלחנו רבים, ולא פסק משלחנו צנון וחזרת – ואעפ"כ "לא נהנה מעוה"ז אפילו באצבע קטנה".

ואף אמנם לא נבראה כל הרחבות שבעולם אלא עבור ישראל, אבל זהו נסיון עצום שלא כל מוחא סביל דא, יש מי שאינו מסוגל לעמוד בו, ויש מי שיכול לעמוד בנסיון. אבל ליהודי יש את הכח להכיל את שני הנושאים הנראים כהפכיים, שיהיו לו כל ענייני עוה"ז בשפע וברחבה, ולא ייהנה מהם אפילו באצבע קטנה.

כתב רבנו בתניא (פרק ח'): "מכל מאכל ומשקה נעשה תיכף דם ובשר מבשרו, ולכן צריך הגוף לחיבוט הקבר לנקותו ולטהרו מטמאתו שקיבל בהנאת עולם הזה ותענוגיו... אא"כ מי שלא נהנה מעוה"ז כל ימיו כרבינו הקדוש". אם נאמר שהמדובר באדם שאכן לא אכל ולא שתה, אס-כן, לכאורה פשיטא שלא נשאר בגוף רשימו שיש לנקותו ע"י חיבוט הקבר, ולשם מה התוספת שהעדר ההנאה צריך להיות "כרבינו הקדוש"?

ולאידך גיסא, "מדת הבינוני היא מדת כל אדם, ואחריה כל אדם ימשוך" (תניא פרק יד) ומה מקום יש לתבוע ביספר של בינוניים שינהגו במדותיו הנעלות של רבי שאף בדורו קראוהו "רבינו הקדוש" על-שם מדרגותיו המופלאות שנתבדל בהן מכל האדם?

וי"ל כי הדיוק הוא **שלא נהנה**: – לא "שלא אכל ושתה" כרבינו הקדוש, אלא שלא נהנה כשם שרבינו הקדוש לא נהנה מעוה"ז אפילו באצבע קטנה (כתובות קד, א), אע"פ שהנהגתו היתה בעשירות ורחבות בדרך ההפלגה, וכמאמר רז"ל עה"פ "שני גוים" אל-תקרי גוים אלא גיים (גאים), זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ז יא, א), עכ"ז הרי הוא עצמו לא זו בלבד שלא נהנה ישירות מאותם מאכלי מותרות (וכפירוש התוספות שם "אוכלי שולחנו היו רבים", והם שאכלו מעדנים אלו), אלא שלא נהנה כלל מעצם גאות מעמדו אשר אוכלי שולחנו רבים הם, ומאכלם חזרת וצנון כל ימות השנה – הנאה העולה בהרבה על הנאת האכילה והשתיה כשלעצמן (כדמוכח מדרכו של עולם שאנשים מוכנים להתענות ולהתייסר, ובלבד שיהיו נראים ונחשבים כבעלי מעמד גבוה).

הרגשתו זו היתה "כבשי דלבא וכבשי דרחמנא", וכמובן שאיש זולתו לא יכול היה לדעתה, לפיכך נזקק

*

*

*

אשכנתא דרבי

הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נבג"מ

שמעתי מחסידים – ממשיך הרבי שליט"א – שבימי האבלות על מוהר"ש היו מוהרש"ב ור' יעקב מאטיל [בעזפאלאו, רבה של פאלטאווא וידיני של אדמו"ר מוהרש"ב] הולכים ב"זאל" הלך ושוב, פוזמקאות לרגליהם, והם משוחחים בדברי חסידות. אך מסופקני בנכונותו של הסיפור, שהרי כל האבלות לא נמשכה אלא שעות ספורות; ההסתלקות היתה ב"ג תשרי בלילה, הלוי נערכה בערב יו"ט, ולא מסתבר שבשעות המועטות שנתרו עד כניסת החג [שהפסיק את הישבעה] הספיקו להסתובב בפוזמקאות ולדבר בחסידות. ובפרט מצד התקשרותו של מוהרש"ב אל אביו. אך אין מקשין על חסידים, ואפילו אם לא כך הי' המעשה, אך אין אדם נחשד בדבר א"כ יש בו מאותו דבר.

ע"כ מדיבורי י"ג תשרי תשי"ב (ומשי"ש שההסתלקות היתה ב"ג תשרי בלילה, ע"כ צ"ל שהי' זה באור ל"ג, דא"כ הי' היאצ"ט נקבע ליום י"ד בתשרי. ואם הלוי נערכה בערב יו"ט, היינו י"ד תשרי, א"כ צ"ל שהלינהו יותר מעל"ע. ואם "ערב יו"ט" לאו דוקא, והכוונה ליום י"ג הסמוך לערב יו"ט, א"כ האבלות לא היתה שעות ספורות, אלא יותר מכ"ד שעות. וצ"ע).

* * *

ב"בית-רבי" (ח"ג עמ' טז) כותב: בסוף שנת תרמ"ב נחלה מאד והרבו לדרוש ברופאים ודאקטורים גדולים מאד ממדינתנו וגם מחו"ל, ויתנו את הכסף כאבנים ולא הי' מעצור לזהב. וגם הרבו לפגוע בעדו רנה ותפלה כו', אך כל הון לא הועיל כו'. עכ"ל. אך כנראה שמהיותו ידוע חולי לא שיער איש עד כמה אנושה מחלתו.

ואף כי עוד לפני ר"ה רמז הרבי על העתיד לבוא, אך – כנ"ל – לא ירדו לסוף דעתו, וכפי שסיפר לימים הרה"ח ר' שמואל גרינס ע"ה שהיה בליובאוויטש ברי"ה תרמ"ג (כדרכו מדי שנה בשנה ללא יוצא מן הכלל, אך נסע משם קודם הפטירה): מי חשב בכלל, ומי העלה על דעתו שהרבי יסתלק בזמן קרוב? באו לראש-השנה "עולם" גדול כרגיל, חזרו את המאמרים של השנה שעברה [וכפי שנראה גם מרשימת מאמרי מוהר"ש, לא אמר הרבי מאמרים בחודש תשרי תרמ"ג], היו מודאגים מכך שהרבי אינו בקו הבריאות, אבל ההסתלקות? (ילקוטי ספורים) להרח"מ פרלוב ע"ה, כפ"ח תשכ"ו, עמ' רכח).

מועטים הם הפרטים שנתפרסמו אודות אשכנתא אדמו"ר מוהר"ש*, אך אחת הנה ואחת הנה נודעו כמה מהם;

בשיחת י"ט כסלו דשנת תרפ"ג(?) סיפר אדמו"ר מוהר"ש את הדברים הבאים (על-פי שיחות קודש... כפר חב"ד, תשמ"א, עמ' 11-12):

...בשנת תרמ"ג נסתלק אדמו"ר [מוהר"ש] נבג"מ, ביום י"ג לחודש תשרי, 51 מינוט על שעה 12 [23.51], ר' 25 מינוט קודם לכן בישבו על כסאו (כי על כסאו נסתלק) לקח את המורה-שעות שלו, ניתקו מן השרשרת, גזר פיסת נייר, סובב את מחוגי המורה-שעות ל-51 דקות על השעה 12, תחב את הנייר בשפינדעל [היא הזרוע המניעה את מחוגי השעון], והשעון נעצר מהילוכו.

אחר-כך אמר לפנחס לייב המשרת שיקרא לבניו הק', כי רוצה לצוות להם את צוואתו. קרא את רז"א [הבכור, ר' זלמן אהרן] ודיבר עמו (ופנחס לייב עמד ג"כ בשעת מעשה), אח"כ יצא הרז"א ונכנס אדמו"ר [מוהרש"ב] ודיבר עמו, ובכה אדמו"ר מאד (והמשרת ג"כ היה נוכח בשעת מעשה), אח"כ יצא אדמו"ר ונכנס הרמ"מ [בן הזקונים, ר' מנחם מענדל], ואח"כ נסתלק.

* * *

ב"ג תשרי תשי"ב (ש"ק אחר המנחה), שוחח כ"ק אדמו"ר שליט"א אודות אדמו"ר מוהר"ש, ובין השיחין סיפר:

כשהיה הרבי מוהר"ש בפעם האחרונה אצל הפרופסור, אמר לו הלה: אידטזי, אידטזי [לך, לך], יכול אתה לנסוע לביתך לליובאוויטש. והרבי התבטא אז: "צווישן דער וועלט מיט יענע וועלט איז אויך פראנען א אידטזי, אידטזי" [מן העוה"ז אל העוה"ב יש גם-כן "לך, לך"].

לפני ראש-השנה דשנת תרמ"ג אמר מוהר"ש: "מיוועט דארפן רופען א פראפעסאר, מאכען א זאשציג און אפשיידן" [יצטרכו לקרוא לפרופסור, להזריק זריקה (איינשפריצונג) ולנתח]. וכך הוה. ובשעה שמוהר"ש אמר את דבריו אלו לא ירדו לסוף דעתו, אך אח"כ, בשעת ההסתלקות, כבר [הבינו]. והוסיף כ"ק אד"ש כי כשזקנתו – הרבנית שטערנא שרה אשת מוהרש"ב – סיפרה לו עובדה זו, היתה אחוזת פחד, אע"פ שעברו כבר ארבעים שנה מעת ההסתלקות, בכל זאת היתה מפוחדת).

*. בין הגהה להדפסה היסב הרב מ"מ לאופר את תשומת לבנו למאמרו של הרב א' יוחנן גורארי: "הונדערט יאר זינט דער ההסתלקות פון רבין מוהר"ש נייע", די אידישע היים 23 (תשמ"ג) גל' 3 עמ' ד-ח. המקורות שעמדו לפנינו זהים ברובם, ומכאן החפיפה הגדולה שבין שני המאמרים. המובא כאן משיחת י"ט כסלו תרפ"ג(?) מסופר שם – בכמה שינויים – בשם הגרז"ש דווארקין ע"ה משיחת י"ט כסלו תרפ"ה.

נכנס אני אל רבכם החולה, ומה רואות עיני? יושב הוא וחיוך שפוך על שפתיו... אחר הבדיקה שערכתי נוכחתי לראות לתדהמתי כי הנגע התפשט, ונמצא הוא כבר במוח! וחולה מסוכן זה שמחלתו אנושה וקצו קרוב, יושב ומרצה בקור-רוח שיעור ברפואה לפני הרופא שבא לבקרו... ועתה, המבינים אתם מיהו הרבי שלכם?...

* * *

קודם ההסתלקות קרא אליו את בתו חיי מושקא שהיתה אז ילדה קטנה, ואמר לה שהוא היה צריך (או רוצה) להובילה לחופה יחד עם זוגתו, אבל כשהקבי"ה אינו רוצה... ובירכה בהנחת ידיו הקי' על ראשה (ילקוטי ספורים' עמ' קסו). מרת חיי מושקא נישאה להרה"ח ר' משה הכהן הורנישטיין ביום ה' י"ד סיון תרנ"ב [ראה אג"ק מוהרש"ב עמ' קס] – בדיוק עשר שנים אחר נישואיו הראשונים של אחיה הרמ"מ ביום ה' י"ד סיון תרמ"ב [ראה להלן]. בנס הרה"ח רמ"מ הכהן נשא את מרת שיינא בת אדמו"ר מוהרי"צ, ונספו ע"י הצוררים בטרעבלינקא: הרבנית מרת חיי מושקא ביום י"ד אלול תשי"ב, בנה הרמ"מ ביום כ"ה מר"ח תשי"ג, ומרת שיינא ביום ב' דר"ה תשי"ג. הי"ד. כל התאריכים הללו אינם רשומים ב"ספר הצאצאים", ונטלתים מפתיחת הסי' "אשכבתא דרבי" להגרמ"ד ריבקינ ע"ה [ברוקלין, תשי"ג]. וראה בדברי כ"ק אד"ש בפתיחת קונטרס פ"ו, סה"מ תשי"א עמ' 106).

* * *

ההסתלקות [ולנוסח אחר: הטהרה] היתה ע"י הפתח שבין היזאל הקטן לבין יחדרי הרז"א' שבמזרחו של היזאל. במשך השנים סתמו את הפתח וטחוהו עד לבלי הכר, אך לפני שמח"ת דשנת עת"ר היתה נסיבה שפתחוהו וקבעו לידו את מקום מושב אדמו"ר מוהרש"ב להתועדות החג. כשנכנס הרבי הזכיר מיד שבדיוק במקום זה היתה ההסתלקות (או – כני"ל – הטהרה), ובאותה התועדות דיבר הרבי שעות ארוכות בבכי ובהתרגשות דברים מאויימים ונפלאים מגדלות אביו מוהר"ש ומגודל התקשרותו אליו. רסיסי דברים ממעמד נורא זה באו בילקוטי ספורים' הני"ל (שם), ברשימות הרה"ח ר"י דזייקאבסאהן ע"ה ובישמועות וסיפורים לרר"נ הכהן שי' (כפ"ח תשכ"ד, עמ' סא-סב) ששלשתם היו נוכחים בשעת מעשה. לדברי הראשון היתה באותו מקום ההסתלקות, ולדברי האחרונים – הטהרה. וקרוב לומר שהטהרה נעשתה במקום ההסתלקות, וכפי שהיה הדבר לימים באשכבת"י דאדמו"ר מוהרש"ב (ראה 'אשכבתא דרבי' עמ' 96).

* * *

בילקוטי ספורים' (עמ' קסז) מוסר בשם התי' שמשון וויטעבסקער ע"ה כי אדמו"ר מוהרש"ב אמר שברי לו

בסמוך לפטירתו קרא למשרתו ר' לויק, ואמר לו: לויק, מלאו שנותי, ובן מאה שנה אנכי היום! בפאספארט אני בן נ"ב, ואת שנותיי אתה יודע, ויחדיו הם מאה שנה... בשעת מעשה היה נראה כהלצה וכמילתא דבדיחותא, אבל אחר ההסתלקות כשבדקו וראו בפאספארט מספר שנים אחר, הבינו את הדברים לאשורם; כי היה ידוע מכמה ענינים שמוהר"ש היה ניצוץ משמואל הנביא אשר מת בן נ"ב שנה [ראה תמורה טו, א ברש"י ותוס'], ועם מ"ח שנותיו של הרבי הרי זה עולה למאה שנה (מסיפורי הרה"ח ר' דובער יפה ע"ה, כתי"י).

* * *

ומספרים חסידים כי בסמוך להסתלקותו ציווה מוהר"ש לרתום את הסוסים למרכבתו, היות וברצונו לנסוע אל אוהל אביו אדמו"ר היצמח-צדקי נבג"מ. קרב הרבי אל המרכבה, הציב עליה את רגלו האחת, אך כשנוכח לראות כי רגלו השניה אינה נשמעת לו לעלות – חזר בו (ולשמע אזו' להרש"ז דוכמאן ע"ה, ברוקלין תשכ"ג, עמ' 75-76).

* * *

ברשימותיו של הרה"ח ר' ישראל דזייקאבסאהן ע"ה מספר הוא את אשר שמע מהרה"ח ר' דוד מאיר ראבינאוויץ ע"ה (בהתועדותם אצלו ביום ד' חיי אלול תרצ"ז); בשנת תרמ"ג ה' הרד"מ הני"ל מן היישובים" אצל הרה"ח ר' פרץ חן בטשערניגאוו, ואחר חגה"ס שלאותה שנה בא לשם הרה"ח ר' איסר תומארקין שהי בלובאוויטש בשעת ההסתלקות. והוא סיפר כי ביום י"א או י"ב תשרי הזמינו (מוויטעבסק?) רופא מומחה, אינו יהודי, שיבוא לבדוק את הרבי. ביצאו מחדר הרבי אל היזאל הקטן" הסמוך אמר לחסידים שדרשו לשלמו של הרבי: סבורים אתם כי מכירים אתם את רבכם? אני אספר לכם! מהרופאים המטפלים בו שמעתי מראש על מהלך המחלה. במשך דיבורי עם הרבי בקשתיו שיושיט לי את ידו, ואגב שיחתנו מששתי את כף היד. בהמשך הדברים שאלתיו אם יסכים שאעשה חיתוך קטן מאחורי אזנו האחת. מעין עננה של מורת-רוח חלפה על פניו, אבל הוא הסכים. אחר שבצעתי את החיתוך שהי' נחוץ לי לשם איבחון המצב, פתח הרבי והרצה לפניי את הילוך מחלתו: "מוגלה (מורסא) נתערבה בדמו, והרופא – במשמוש ידו – יכול היה למצוא את עקבותיה. והחיתוך מאחורי אזנו, המשך הרבי, נעשה למען דעת האם התפשטה המחלה עד לאיזור המוח". וכך הרצה לפני הרבי במשך שעה ארוכה על מחלתו ומצבה לפרטי פרטים, ובמשך כל הזמן הרגשתי כסטודנט היושב ומאזין לשיעור מפי הפרופסור לרפואה באוניברסיטה. ודעו לכם, פנה הרופא אל הסובבים, כי מחלה זו נוראה היא. החולה סובל יסורים קשים ומרים, וכשהיא מתפשטת ומגיעה למוח מאבד החולה את צלילות דעתו לחלוטין. והנה,

הרבי חלה במחלה ממארת, הרופאים שהוזמנו עשו לו ניתוח שלא הוכתר בהצלחה, והמחלה קשתה והלכה. בכל בתיהכ"נ אמרו תהלים לשלום הרבי, והשתטחו על קברי הצדיקים. בראש-השנה לא הרבי הי' הפעם הבעל-תקיעה, והדבר השרה אוירת נכאים על ציבור החסידים. באור לייג תשרי נודע ברבים כי המצב אנוש, ולמחרת נפטר מוהר"ש. מהשולחן שלידו הי' הרבי יושב בשעת אמירת החסידות עשו את הארון. ההלויה היתה גדולה מאד. כל תושבי ליובאוויטש ורבים מעיירות הסביבה שהשמועה הגיעתם הלכו אחר המטה. את אחד מכתלי "אוהל" הצמח-צדק הרסו, ומוהר"ש מצא את מנוחתו אצל אביו.

שאם היו לוקחים את אביו מוהר"ש למקוה אחר הסתלקותו, הי' טובל את עצמו (עיי"ש). אך בישמועות וסיפורים הנ"ל (עמ' מז) נמסר כדבר הזה בשם ר"ש גרינס ע"ה, ברם מדברים שאמר אדמו"ר מוהר"ש אחר פטירת אביו ה'צמח-צדק' (ומצורת שלימות המעשה נראים דברי האחרון מדברי הראשון, עיי"ש"ב).

* * *

על ימיו האחרונים של מוהר"ש מספר עד ראיה, צבי הר"שפר יליד ליובאוויטש (על-פי רשימתו: "ליובוץ, עיר מושב אדמו"רי חב"ד", העבר, ב (תשי"ד) עמ' 86):

וזה נוסח המצבה כפי שנדפס בלקו"ש לפי אמור תשד"מ:

כתר תורנה ארון* ה[קודש

פ"נ

הרב הגאון חסיד ועניו ראש
גולת אריאל כתר תורה מעין
החכמה צדקת ד' עשה ומשפמיו
עם ישראל ורבים השיב מעון
אדמור שמואל בן אדמור הגאון
האלהי אור עולם מופת הדור חסיד ועניו
קדוש וטהור ראש גולת אריאל כתר תורה
מעין החכמה מרנא ורבנא מנחם מענדל
נבג"מ נכסף אל קדושו ושבה נפשו אל
האלהים ביום שלישי בשבת י"ג תשרי
שנת ה' ת"ר מ"ג

* אותיות אלו מטושטשות בצילום המצבה, והושלמו מזכרונו של
הגרז"ש דווארקין ע"ה.

*

*

*

"קִינָה לְדוּד"

ידוע כי זיווגו הראשון של הרמ"מ בן אדמו"ר מוהר"ש היה "עם מרת שרייבער ממשפחת החתם סופר" (יספר התולדות – אדמו"ר מוהר"ש, "קה"ת תשי"ז, עמ' 22). החתונה נערכה בלויבאוויטש, אחרי חגה"ש תרמ"ב (שס), וביתר דיוק: ביום ה' י"ד סיון תרמ"ב ("רשימת מאמרי דא"ח... מוהר"ש נ"ע", קה"ת תשמ"א, עמ' נג). אך עדיין לא נתברר עם איזה ענף ממשפחת החת"ס נתחתן. בסי "תולדות משפחת הרב מלאדי" (ת"יא תשי"ז, עמ' 88) לא נזכר זיווג זה לחלוטין, וגם ב"ספר הצאצאים" (עמ' 197) אין ידיעות נוספות על הנייל (ובעמ' 241 נשתבש בהגררו אחרי סי "תולדות משפחת הרב מלאדי", והשמיט ג"כ את זיווגו הנוכחי).

והנה, במלאת הישלים להסתלקות מוהר"ש, נתפרסמה בכתה"ע "מחזיקי הדת" "קִינָה" חרוזה מאת ר' ישראל דוד שמחה המכונה בונם סופר, בן הגאון אב"ד דק"ק קראקא שליט"א, "על מות כבוד מחותני... מוהר"ר שמואל שניארוזאהן זצלה"ה". למדנו שאשת הרמ"מ היתה ממשפחתו, וקרוב לומר שהיתה בתו של הכותב (אף כי לכינוי "מחותני" יש לעתים משמעות רחבה יותר מאשר חותן בנו או בתו בלבד).

וזאת אשר כותב אודותיו ר' אברהם שמואל בנימין סופר שרייבער בספרו "כתב זאת זכרון" (תולדות משפחות איג"ר סופר. מהדורת ירושלים תשל"ו, עמ' 246-247):

הרבני הנפלא, הלמדן, דרשן גדול, פה מפיך מרגליות, מו"ה ר' ישראל דוד שמחה בונם זצ"ל, בן מרן המכתב סופר [הוא הגי"ר שמעון סופר מקראקא, בן החת"ס]... נולד בשנת תרי"ו, למד בשיבת אביו ז"ל, וישב באהל תורה בווארשוי בבית חותנו הנגיד הגי"מ זוסא אולריך ז"ל, ובסוף ימיו התגורר בקראקא... חי מפורסם למליץ נפלא, ושיריו נדפסו במאספים שונים... בשחי"ג השלם סוף חיי"ב כותב עליו: הרב מו"ה שמחה בונם סופר... חכם וסופר, נאה דורש ונאה מקיים ויודע לרצות את קונו, דבש וחלב תחת לשונו, עכ"ל... [נפטר] בעשי"ק זיין אדר שנת תרמ"ט לפ"ק.

[...בנותיו]: מרת טויבא ע"ה, בעלה היי ממשפחת זוסמאן; מרת שרל ע"ה, בעלה ממשפחת האממער; מרת גיטל ע"ה, בעלה היי ממשפחת לופשיץ מריגא; מרת ריזל תחי' הדרה כעת במדינת מעקסיקא (עכ"ל הסי' כתב זאת זכרון).

ואיני יודע האם אשתו הראשונה של הרמ"מ נמנית בין הבנות הללו, ואם כן, הרי שנרשם כאן שם הבעל מהזיווג המאוחר.

קינה זו נדפסה, כאמור, בכתה"ע "מחזיקי הדת", אשר גליונותיו מאותן שנים אינן מצויים אפילו אחד במדינה. תודתנו לרי חיים ליברמן שיי שמהעותק השמור בגנוזיו קבלנו את ה"קינה לדוד".

יש לציין כי הכותב מציין את י"ב תשרי כיום ההסתלקות, בה בשעה שיי"ג בו הוא התאריך הנכון.

ו"סת שמואל ויקצו כל ישראל ויספו לו" (שמאל 6' כ"ה 6')
ה"ה! לנ"ו, הצ"דיק נא"ספ עוידנו בא"כו לפ"ק.

קִינָה לְדוּד!

על מות כבוד מחותני הרב הגאון הגדול, מעוז ומגדול,
צדיק ביראת אלקים מושל, מליו הימו כושל, שר
התורה, ליהודים הי' לאודה, ראש גלת אריאל, אליו
נהדו רבבות אלפי ישראל, נחשת מוהר"ר שמואל
שניארוזאהן זצלה"ה נאסף אל עמיו יום כ' י"ב תשרי
שנת תרמ"ג, עדת ליבאוויטש תתפחת מהה! נ"שבה
א"רון א"ל (לפ"ק)
וכל העם יעשו אי"בל כ"בד לא"כי יש"ראל (לפ"ק)

גם אנכי הצעיר השרתי מספר טר בארץ שיר, ואמרת
לחוק במכתב עתי. מחזיקי הרת' לזכרון, ור' המושב ישבית
מאתנו אף וחרון, ערי ישיבו אסירי התקוה לבצרון.

ויקין דוד את אב"ד (אב ישראל ונר דהנ"ג) ויאמר!

שמו שמים! שישו שלק ששלתכם שרר שרנו!
מ"י מנגלה מצפוני כרחם מ"י מזיזה מאלפנו?
ומי חתיק וחסיד ומוכיח ומנהל ועורי וער
אם אדוננו איש אלקים אכיר אמונה אבד?
לנו לספוד לצרה לעורר לויתן לשבר לבכנו,
שוא שקר שחודר! שערור שער! שכת לשוננו,
נפל נזרנו! נדעך נרנו! נסתר נוחם נפשנו,
יודעיו יצעקו ילילו, יום יום ירב יגוננו,
אנשי אמוניו, אנו אכלו אהה! אסף אורנו,
רוחו רחפה רומה! רעד רערו רחק רוענו,
זיו זהרו זורח זבר זברנו** זה זכרו,
אף אנחם אם אזכור, אתנו איתן אוצרו,
הלא הסה הבנים היקרים הם הסה הדרו,
נחי נפש נקיה! נטעי נעמך נחלו נזרך,
עובדים עתה עבודת עבד עלישו על עדרך
הם הקהילו הערה הקרושה העלותה הררי הירך.

על זה דוח לבנו, ועינינו יורדות מים, אהה! אבוי!
רבינו שמואל עלה בסערה השמים, המנחם ציון ובונה
ירושלים, הוא ינחמנו בכפלים, ירפא גורל שבר עמנו
זכותו יגן עלינו (לפרט גדול).

ה' הסוב ישקה כוס תנחומים, לאלמנתו הרבנית הצדקת
הצענעה והחסידה תחי' ולבניו הנעימים, וישלם נחומים
לאבליו, המתאבלים עליו, וכתוכם גם אני מחותנו,
הסתהדר בהדרו, ומקונן על העדרו
ישראל דוד שמחה המכונה בונם סופר
בהגאון אב"ד דק"ק קראקא שליט"א.

זאראשא יוס' א' מ' למר"חשון (לפ"ק)

* הרוסא היותר מומחה מעיר סעטערסבורג מרד לבוא אליו העלות
רסאות לבשרו, אבל לריק הי' עמלו, הה! עינינו לא יראו עוד
את מורינו, גלה כבוד ס' ישראל נגידע קירן ע"מנו (לפ"ק).
** הוא חלק חורחו הקדושה מד' אשר השאיר אחרינו ברבה, והמון
חבוריו הסה בכחובים, סי יתן ויסתנו סעימתיו חוצה למען
תהיינה שסתחיו וזבנות בקבר, ודזיבר עיולם יהייה צדיק (לפ"ק).

אח"ד באח"ד יגשו...

קודם הסתלקותו של אדמו"ר הצמח-צדקי (בי"ג ניסן תרכ"ו), אמר לבנו מוהר"ש: "אחד באחד יגשו", ניסן בתשרי". ברבות הימים הובהרו הדברים: אדמו"ר מוהר"ש נסתלק בי"ג תשרי (תרמ"ג), ונתקיים בשניהם שיצאה נפשם באח"ד (גימטריא י"ג) לחודש הראשון (ניסן ותשרי – ראשונים לחדשי השנה). ולא עוד אלא שגם בהמשך הפסוק (איוב מא, ח) מצאו החסידים רמז: 'ורוח לא יבא ביניהם', אל תקרי רוח אלא ריווח, האהובים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, שקבריהם סמוכים זה אצל זה ללא ריווח ביניהם.

לפנינו זכרונותיו של מי שזכה להיות אצל האב ובנו, אדמו"ר הצמח-צדק ואדמו"ר מוהר"ש, משניהם קיבל הוראות ברורות להנהגתו, ואילו היה מציינת לשניהם אולי היו חייו מוצלחים יותר... על כך ועל תיאוריו המקוריים מחצר ליובאוויטש קוראים אנו בספר זכרונותיו שלפנינו.

בגיל חמש נותר הילד פינייע בער (גולדנשטיין) יתום מאביו ומאמו. זמן קצר אחר כך מתו עליו עוד מאחיו ואחיותיו, ובגיל רך החלה מסכת נודויו מעיר לעיר וממדינה למדינה, מטיראספאל מולדתו (היושבת על נהר הדנייסטר, בפלך חרסון) אל תוך אוקראינה, אודסה, רומניה – ובחזרה לאוקראינה.

הפעם התיישב בראמאנאווקע, ונתארח בבית אחותו שהיתה נשואה לשוחט ר' שואל, שהיה – כאביו ר' הירש שו"ב – נמנה עם חסידי חב"ד, וכך רוב אנשי העיירה (שהצטיינה בכך שהיתה כולה על טהרת אחב"י) ורבים בראשם – הוא הרה"ח ר' משה יוסף, שהיה עוד אצל אדמו"ר הזקן בעל ה'תניא' – היו מהנוסעים אל אדמו"ר הצמח צדקי אשר בליובאוויטש.

חסידי חב"ד קירבוהו מאד, והוא אף נלווה אל הרב הישיש לשמשו בנסיעותיו (שאחת מהן היתה ללוייתו של הרה"ח ר' הלל מפאריטש נ"ע). ביני לביני חזר לטיראספאל, נשתדך שם, ומפאת גילה הצעיר של המשודכת נדחה מועד החתונה לעוד כמה שנים. שוב חזר פינייע בער לראמאנאווקע, ישב שם כמה חדשים, אך בהיותו חסר תעודות אישיות התגנב לרומניה, השיג שם ניירות רומניים, ואחר שב וישב בבענדער, בין חסידי רוזין וטשערנאביל.

אזירה זו לא היתה לרוחו ששאפה להיות במחיצתם של חסידי חב"ד, והוא החליט לשים פעמיו לליובאוויטש, ולשאול את פי הרבי היכן ללמוד עד שיגיע עת נשואיו. קם ונסע מבענדער לבאלטע, שם תמו פרוטותיו ולפיכך החליט לעשות ברגל את מאה וחמשים המייל שעד לליובאוויטש. וילך הלוך ונסוע (גם הלוך, ולעתים גם נסוע, ברחמיהם של בעלי עגלות שנקלעו לו בדרכו),

שטיטשילניק, בערשיד, טעפליק, טיריפקע, אומאן (שם פגש בחסיד חב"ד שבשמעו את מטרת נסיעתו קיבץ עבורו רובל שלם להוצאות הדרך) ומשם, בעגלה, לקיוב. ושוב רגלי עד מאהילוב, וגם שם קיבצו אנ"ש עבורו סך מסוים, ועתה לא ארכה לו עוד דרכו, קאזעליץ – והנה הוא כבר בליובאוויטש, ב"ח אלול [כנראה בשנת תרכ"ה], אחר מסע בן ארבעה שבועות.

בראותו את העיר מרחוק רקד משמחה, ושמחתו גדלה בכפליים כאשר פגש בבית המדרש את מיודעיו מראמאנאווקע וקשינוב, ומה גם ששמע מפיהם כי עוד רבים מאנשי מקומם יבואו אל הרבי לימים נוראים. ומכאן נעבור לתיאור חוויותיו האישיות של פינייע בער, כפי שהן מסופרות בספר זכרונותיו "מיין לעבענס-געשיכטע" (פתח-תקוה, תרפ"ח-תרפ"ט), אלא שכאן זה כמובן בתרגום מאידיש.

טובים. "תורה" היה הוא אומר בכל שבת ויו"ט, אבל לא בשולחן כפי שהדבר נהוג בפולין, אלא כך היה הסדר: אולם גדול היה שם והוא ריק מריהוט, ורק בימה במרכזו וספסלים סביב לה. בשבתות ובמועדים היו הבעלי-בתים והחסידים המקומיים, אף אלו שלא היו מתפללים בבית-מדרשו של הרבי, מתפללים בבוקר השכם ואחר התפלה הלכו מיד לאולם הגדול שבחצרו של הרבי. וכמובן שכך עשו גם כל החסידים האורחים וכל אלו שהתפללו בבית-מדרשו של הרבי, כולם נחפזו בסיום התפלה לרוץ ולתפוס מקום באולם הגדול.

חמשת בני הרבי,* גדולי הדור שנתגוררו בליובאוויטש, היה לכל אחד מהם בית-מדרש משלו, והחסידים היו מתפללים במחיצתם. גם הם באו כולם אחר התפלה אל הרבי, הבנים המפוארים, בניהם וחתניהם, ומקומם הקבוע היה על הספסלים שסביב הבימה. שאר העם עמד על עמדות, ועוד קודם שהרבי הגיע כבר היה האולם מלא באנשים. עם כניסת הרבי פלסו לו בקושי דרך בין ההמון הצפוף, הרבי עלה על הבימה ואחריו ה"חוזר".

אמירת התורה נמשכה כשעה ולעתים אף שעתיים, ובסיימו שוב נבקעה בקהל דרך שאיפשרה את חזרתו של הרבי לחדרו, ובניו גם הם יצאו אחריו. ה"עולם" נשאר באולם לשמוע שוב את התורה מפי החוזר, שהוא קלט את התורה כבר בפעם הראשונה ששמעה מהרבי. לא כולם נשארו לשמוע את החזרה, ורבים הלכו מיד בסיום אמירת התורה. בדרך כלל היו הבעלי-בתים הולכים לביתם, אך החסידים נשארו תמיד עד שגמר החוזר את חזרת דברי הרבי.

אחרי שסעדו את לבם היו החסידים הולכים לבני הרבי, כל אחד לבן אחר: לרי ישראל נח או לרי לייב, לרי זלמן או לרי ברוך שלום ולרי שמואליקע. שם היו שומעים כיצד חוזרים שוב את התורה, וכך היה יכול כל אחד לשמוע פעמים רבות את דברי הרבי. כל הבנים היו אומרים תורה במשך השבוע (חוץ משבתות), באם היתה באה אליהם קבוצת חסידים ומבקשת זאת. חזרת התורה בפעם האחרונה היתה מתקיימת תמיד אצל ר' לייב – אחר קבלת שבת וקודם תפלת מעריב. מובן מאליו שהחסידים היו חוזרים את תורת השבת של הרבי במשך כל ימות השבוע, עד שהיתה שגורה בפייהם והיו בקיאים בה על-פה. עובדה זו מצאה חן בעיני עד למאד.

עוד ראיתי שנהוג היה שם שכל החסידים האורחים שנזקקו להחזקה והספקה, מקבלים היו מחצר הרבי 25 קופיקות להוצאות השבת, ועוד 75 קופיקות (ולאחרים רובל שלם) למשך השבוע, ובסכום זה היו משלמים עבור הלינה והאוכל באכסניה. אני, למשל, קבלתי 75 קופיקות לשבוע (מחוץ להוצאות השבת) ויכול הייתי לקבל

נחתי מעמל הדרך עד אחר יום השבת, וביום השבת עצמו ראיתי חידושים רבים. מאד מצא חן בעיני סדר ההנהגה אצל הרבי, וכדאי היה לי כל טורח הדרך ותלאותיה, והעיקר שזכיתי לראות רבי כזה ואשר לו בנים כאלו לתפארת, וכאלו חסידים שהנהגתם מעולה – וכפי שעוד אספר בהמשך.

מיד אחר השבת נכנסתי אל הרבי וקוויטל* בידי כמנהג המקום. גבאים רבים לא הסתובבו שם, אלא רק גבאי אחד שהוא גם המשרת.* שלא כבמקומות אחרים, לא הגבאי הוא שכותב את הקוויטל, אלא אדרבה, צריך כל אחד לכתבו בעצמו. הכניסה אל הרבי אף היא מתנהלת בפשטות, ללא מהומה וללא דחיקות ודחופות.

בקוויטל כתבתי את שמי ושאלתי, באשר אני יתום אביון מטיראספאל, נפשי חשקה בתורה, ומה אעשה? הרבי הסתכל בקוויטל, אח"כ הביט בי ושאלני: האם זה לך כבר זמן רב שיתום אתה? סיפרתי לו בקצרה שנתיימתי בגיל חמש, הורי מתו עלי בשנות הארבעים לחיייהם, אחי נפטר בגיל עשרים, אחות אחת מתה בגיל עשרים ואחת שנה והשניה בשנות השלושים לחייה. ראשו של הרבי היה בדרך כלל רכון וכפוף מחמת זיקנתו וחולשת גופו, אך כשסיימתי את דבריי הרים את ראשו, תמכו בשתי ידיו, ויאמר אלי בעודנו מביט בי מבעד גבות עיניו העבותות: אל תתחנן עד גיל עשרים. שאלתיו, הרי כבר שנה שאני "חתן" ויען הרבי: ואם כך אז מה? הרי שומע אתה מה שאני אומר לך, אל לך להתחנן עד גיל עשרים. הוספתי ואמרתי: רבי, אין לי מקום שאוכל לשהות בו, ורוצה אני לישב בישיבה וללמוד תורה. "סע לשקלאב, ושם תשב ותלמד תורה". ועם תשובתו זו יצאתי מחדרו ופניתי לאכסניה שלי.

סיפרתי לחסידים את אשר עבר עלי במחיצתו של הרבי, וגם להם היה דבר זה לפלא: שהרבי יצווה לבחור לעמוד ברווקותו עד גיל עשרים!! אך הם שיערו שכנראה ציוונו לנהוג כך כדי שלא אמות בגיל צעיר כאחרים מבני משפחתי. שמחתי מאד שהקב"ה הנחני בדרך אמת, ומה גם שמעתה אוכל לשבת במקום תורה וללמוד עד גיל עשרים. קיימתי את אשר הורני הרבי, ובשבוע השני שמתו פעמיים לדרך שקלאב, ורגלי הלכתי לדובראוונא, משם לקאפוסט, אורשע – ובאמצע חודש אלול הגעתי אל שקלאב מחוז חפצי.

* * *

קודם שאמשיך בסיפור המאורעות אותי, אחזור ואתאר את ההנהגה שראיתי במחיצת הרבי בליובאוויטש. אצל הרבי ר' מענדעלע זצ"ל נהוג היה שבשום אופן לא היו מניחים שנשים תכנסנה לחדרו עם שאלותיהן. הרבי לא היה עורך שולחן (י"טיש"י) לא בשבתות ולא בימים-

* **קוויטל**: הכותב משתמש במונחים שהיו שגורים בלשונו, אבל בקרב חסידי חב"ד לא השתמשו בכיטוי 'קוויטל'. פתקת הבקשות שהוגשה לאדמו"ר נקראה 'צעטיל'.

* **גבאי... משרת**: המשמש בבית הרבי נקרא 'משרת', ולא 'גבאי'.

* **חמשת בני הרבי**: נראה שהכותב לא ידע על קיומו של בן נוסף, הרה"ק ר' יוסף יצחק – שכן באותן שנים נתגורר כבר באווראוטש (וגם להלן אין הוא נמנה בשמו בין הבנים שהכותב ראם בליובאוויטש).

באכסנייתי יום לחם וזניד גריסים (קרופניק). ביום השבת סעדתי אצל ר' זלמן בן הרבי, וכך גם לכל אחד מהבנים היה על שולחנו אורח מן החסידים. הרבי עצמו היה אוכל כל ימות השבוע – לבדו – באותו חדר שבו היה עוסק בתורה ובתפלה, הוא החדר שבו היה מקבל את החסידים עם פתקאותיהם. בדבר זה נוכחתי בעצמי באופן הבא:

התחבאתי בבית-המדרש, והשמש – שלא הבחין בי – נעל את דלתות הבית אחר התפלה. נותרתי שם אני לבדי, ורציתי לראות מה עושה עתה הרבי בחדרו. שתי דלתות היו לו לחדר זה, האחת פנתה אל בית-המדרש, והשנייה אל חדרי ביתו הפנימיים. השעה הייתה 11 לפנ הצהריים. הצצתי מבעד לחור המנעול, והיות והשולחן היה בדיוק מול פני, ראיתי כיצד הרבי יושב עטור בטלית ובתפלין, ומתפלל.

המתנתי שעה ארוכה, ולפתע שמעתי את הכאת ידו של הרבי על השולחן. נחפותי שוב להביט בחור המנעול, וראיתי כיצד נכנס הגבאי אל הרבי, מקפל את תפיליו, ומוליך את הרבי משם. אח"כ שמעתי מים ניגרים, והבנתי שעתה נוטל הרבי את ידיו. המשרת הוביל את הרבי אל השולחן ויצא. עתה ראיתי שהרבי התחיל לכתוב. הכתיבה ארכה כשעה, וכשהכה שוב על השולחן נכנס הגבאי, קיפל את הטלית, ויצא. עכשיו ישב הרבי ולמד במשך כשעה, ולקול הדפיקה על שולחנו נכנס הגבאי, ערך את השולחן לאוכל, והגיש לרבי מים לנטילת-ידיים. הרבי נטל ידיו, בירך "המוציא", ואז הגיש הגבאי את המרק עם העוף (או הברש). הרבי טעם קמעא מכל דבר, והגבאי הוציא את השיריים חזרה. הגיש לו מים אחרונים, הרבי בירך ברכת המזון, ושוב המשיך בלימודו. פשטות הנהגה כזו כפי שהיתה לרבי, צדיק הדור, אי אפשר למצוא בפולין.

שני קירות מחדרו של הרבי עטורים היו בספרים, ליד הקיר השלישי עמדה מטה ותיבה גדולה לצדה, ולקיר הרביעי היה סמוך כסאו של הרבי, משהו שבקושי אפשר לכוונתו שולחן, ועוד שני כסאות קטנים. "קאבינעט מפואר" שכזה גם-כן לא תוכלו למצוא בפולין! "אשרי עין ראתה כל אלה".

הרבי היה לבוש בגדי לבן, ואפילו כיפת השטריימעל היתה מקטיפה (או בד אטלס) בצבע לבן. והיה נראה כמלאך אלקים. יומם ולילה ישב על התורה ועל העבודה, ורק שעתים ביום הוקדשו לענייני החסידים ("פראווען חסידות") דהיינו לקבל בחדרו את החסידים אשר בקשות בניהם. וכל הפדיונות* שהיו הם נותנים לו, היה הרבי מפזר לצדקה עבור החסידים האביונים שבאו ללמוד תורה במחיצתו: אלו שנתגוררו בסביבות ליובאוויטש והיו באים רק לשבתות, היו מקבלים את הוצאות השבת. והחסידים שבאו ממרתקים, ורצו לשהות אצל הרבי

במשך שבועות או אף חדשים, להם נתנו מעות החזקה למשך כל השבוע. והיה, אם ראו במישהו מהאורחים שאינו שוקד על לימוד התורה, היו מפסיקים את התמיכה השבועית, וכך היה הוא נאלץ לחזור למקום שממנו בא. כל הבאים לליובאוויטש היו מתגוררים באכסניות, ולא בחצרו של הרבי. לרבי או לבניו היו באים רק לשמיעת תורה וללימוד תורה. ועל כן היה שם עיקר החסידות רק תורה ועבודה, וכל מי שאינו עוסק בתורה לאו חסיד איתקרי. ולא כמו וכו'. ועתה יכולים אתם לשער בעצמכם את קדושתו של הרבי מליובאוויטש ואת מעשיהם הנאים של חסידיו, החב"דינקעס.

* * *

עתה ממשיך פינייע בער לספר את אשר אירע עמו בשקלאב; תחלה פנה אל הישיבה אשר בבית המדרש דחסידים, אבל היא נועדה לנערים צעירים ממנו, כך שהוא לא מצא בה את מקומו. משך זמן מה למד בישיבה שבבית מדרשו של ר' הלל, ולבסוף קבע את מקומו בבית המדרש "פועלי צדק", שבה כיהן המגיד דמתא כראש-ישיבה (הכותב שכח את שמו). היה זה ר"י מוצלח במאד, בעל הסברה מצויינת שהתמסרותו לתלמידיו עשתה לה שם. לבד מהשיעורים הקבועים בביהמ"ד היה פינייע בער לומד אתו ביחידות כל לילה, והכל ללא קבלת פרס ושכר לימוד.

בעוד שאר התלמידים אוכלים "ימים" אצל בעלי-בתיים (שרובם עניים ואביונים), הוזמן פינייע בער לאכול במשך כל ימות השבוע אצל הגביר ר' שלמה מאנסזאהן, ולעתים אצל בניו ר' שמואל, ר' מאניס ור' בער – כולם חסידי ליובאוויטש. אחד הבנים היה אצל הרבי באותו זמן שהוא שהה שם, ודרכו נודע לכל בני המשפחה על שהרבי ציווהו ללמוד בשקלאב עד גיל עשרים. כמובן שכולם קירבוהו מאד, ובשבתות, כשכל בני המשפחה נתכנסו לבית ההורים לקידוש היום, היי גם פינייע בער קרוא אל השולחן. וכך גם לסעודה השלישית שבה ישבו אצל ר' שלמה כמנין אנשים, והאריכו בה עד מאוחר בלילה (בסעודות אלו היי פינייע בער הבעל-מנגן).

הנער הרגיש כי אור חדש נגה על חייו, ודומה היה לו כי מלאה כבר סאת יסוריו. מאושר היה בגשמיות וברוחניות, עד שבא המאורע שהעיב עליו כל ימיו; כעבור כמה חדשים פג תוקפם של ניירותיו, והיה עליו לשלוח את תעודותיו הרומניות ולהחליפן בתעודות רוסיות (שניתנו למשך שנה, והיה אח"כ צורך להחליפן מדי שנה בשנה). כעבור שנים, בשעת כתיבת הזכרונות, עושה הוא את חשבון נפשו, ואומר ששום דבר לא היה קורה לו אילו לא היה מחליף את ניירותיו, ולכל היותר היה נקנס כעבור כמה שנים בעשרה רובל. אך הוא "הידר" לשלוח את ניירותיו לגוברנאטאר מיד בבוא השעה, ומושל רשע זה מיאן לאשר את שהותו ברוסיה וציווהו לעקור משם

* **פדיונות:** הכותב משתמש בביטוי המקובל אצל חסידי פולין, במשמעות המעות הניתנות לרבי במצורף ליקוויטל. אבל אצל חסידי חב"ד משמעותו של 'פדיון' (או 'פייני' = פדיון נפש) הוא פתקת בקשה עבור חולה ר"ל (בגשמיות או ברוחניות) וכן שאר בקשות שנוסח הפתיחה "אנא לעורר רחמים רבים" מעיד על טיבן. הכסף שצורף לפייני נקרא 'מעות פייני' או 'דמי פייני' וכד'.

חזרה לרומניה, ובאם לאו – ענוש ייענש מיד!
עולמו חשך בעדו, ועל הכל יסרוהו כליותיו מדוע לא
שמע לקול הרבי לשבת במקום תורה זה וללמוד במשך
כמה שנים, והרי כך היה גדל בתורה כפי שחזו לו כל
רבותיו, והנה עתה ברצותו להיות "בסדר" עם השלטונות,
איבד את כל אשר בא עליו לטובה...

בני משפחת מאנסזאהן נשתתפו בצערו, אך לא יכלו
להושיעו במאומה. אחר פורים נאלץ לעזוב את שקלאב,
בניסו 15 רובל שנתן לו ר' שלמה, ושוב לוקח הוא את
מקל נדודיו בידו וחוזר לדרך יסוריו...
לא נאריך בתיאור מסעו הנוכחי וגלגוליו השונים
ממקום למקום, עשה הוא את דרכו לרומניה לשם חידוש
ניירותיו, שם עסק במלמדות בכפרים ובעיירות, ביניהם
בעיירה קאדעיעשט. בעיירה זו היו שני שוחטים, האחד
חסיד ליעווע, והשני – ר' בער מוואסלוי – חסיד
ליובאוויטש. וכמובן שפינייע בער נתיידד עם השוי"ב
החב"ד.

* * *

שוב לקטע מזכרונותיו:

בערך בימי החנוכה [דשנת תרכ"ז] נודע לנו שבנו
הבכור של ר' מענדלע ליובאוויטשער, ר' ברוך שלום,
מגיע ליאסי (ר' ברוך שלום הי' גאון גדול. ולו יד אחת
שלקתה בחסר). לשבת פרשת מקץ נסעתי עם ר' בער
שוחט ליאסי. ר' ברוך שלום עצמו קרא בתורה. המון
אנשים צבאו לפתחו והעניקו לו בהרחבה, שכן אף כי
רומניה וסביבותיה מלאה היתה באדמו"רים, אבל רבי
שכמותו עדיין לא נראה שם. צדיק, חכם, למדן, גאון
ובקי ברפואות. הוא עצמו היה כותב את מרשמי הרפואה
(״רעצעפטן״). תופעה שכזו לא נראתה אצל אדמו"רי
רומניה, ועם כל זאת היתה הנהגתו בפשטות גדולה, לא
הניח שיחטפו שיריים ממאכליו, וכל יום היה אומר תורה
ברביבו.

ביאסי שהינו שלשה ימים, וחזרנו מאושרים על שזכינו
להיות אצל בן הרבי. אני סיפרתי לו על שנצטוויתי מאביו
שלא להתחתן עד גיל עשרים, ושאלתיו האם אוכל
להתחתן בתוך שנתי העשרים, קודם שתתמלא השנה. ר'
ברוך שלום השיבני בחיוב, אמר לי שזה "עד ולא עד
בכללי", וכשיהיה לי חודש אחד בתוך שנתי העשרים אוכל
כבר להתחתן.

כעבור זמן קצר חזרתי ליאסי לשם קבלת אישור
כניסה לאוקראינה, ומאחר ששמעתי שמשבחים שם את
שמו של הרבי ר' נחום משטעפענעשטי, החלטתי להכנס
אליו ולשמוע גם את חוות דעתו באותה שאלה ששאלתי
את ר' ברוך שלום. סיפרתי לו על דברי הרבי ר' מענדעלי,

הבעתי לפניו את רגשי בושתי על שבחור כמוני שזקנו
מגודל ומראהו מבוגר מתפלל עדיין ללא טלית, אמרתי לו
את דעתו של ר' ברוך שלום, ושאלתי בעצתו. גם הוא
סבור היה ש"עד ולא עד בכללי", ואחר כמה ימים בשנתי
העשרים יכולני להתחתן. ואף בירכני באריכות ימים.
[אחר שנתגלגלה לידו הזכות להביא לר' בער מליעווע
אתרוג לחג הסוכות, זכה גם להכנס אליו פנימה (אף
שמזה שנתיים לא קיבל ר' בער שום אדם, לא ערך
שולחנות ולא נטל פדיונות מאף אחד), וכמובן ששאל אף
אותו את השאלה שהטרידה אותו כל-כך. וכך ממשיך
הוא ומספר]: הרבי חקר ודרש אותי רבות אודות
משפחתי, כמה האריכו ימים, מאילו מחלות נפטרו וכדו',
ואני השבתי על הכל כפי יכולתי. הוא התפלא מאד על
שהרבי מליובאוויטש הזהירני כ"כ שלא להתחתן עד
מלאות לי עשרים שנה, אך בכל זאת הצטרף גם הוא
לשתי הדיעות הקודמות כי "עד ולא עד בכללי".

בדרכי החוצה עצרני הרבי ואמר: שמע, הכנס לרופא
שלי, ואמור לו בשמי שאני שלחתיך אליו כדי שיבדוק
אותך היטב, ותשמע מה בפיו. הרופא בדקני ואמר שאני
בריא לחלוטין ואין שום מניעה שאתחתן. חזרתי וסיפרתי
לרבי את דברי הרופא, והוא בירכני באריכות ימים
ושנים, באמרו עוד: מותר לך להתחתן, אתה תהי' בריא
בעז"ה, סע לביתך ושא אשה. סיפרתי לו על השידוך שלי
אשר איננו לפי ערכי כלל, ועתה מציעים לפני שידוכים
נאים מבתיים מכובדים ועשירים. שאלני הרבי: האם מזה
זמן רב שנשתדכת? ארבע שנים, ענית. "אס-כן – השיב
הרבי – לא כדאי! אל תביט על הייחוס, נחות דרגא
ונסיב איתתא אמרו חז"ל".

* * *

ואכן ירידה גדולה היתה לו בנישואין אלו, מאחר
שהורי אשתו ירדו מנכסיהם, ובביתם אין כל. ר' פינייע
בער מחל להם את כל התחייבותיהם ופנה לחיים
עצמאיים. הוא ניסה להחזיק חנות קטנה בטיראספאל,
השקיע בה את כל רכושו המעט, אך אחר זמן קצר של
הצלחה מועטה נתהפך עליו הגלגל, ויצא נקי מנכסיו. אחר
כמה נסיונות נוספים במסחר הלכו חובותיו ותפחו עוד
ועוד, ואלמלא טובת עין שנהגו בו המלווים ומחלו על
חובם, היה נאלץ לפשוט להם את הרגל. אך בין כך וכך
נותר ר' פינייע בער ללא פרוטה לפורטה. עקרו בני הזוג
את מקום מושבם לפירקאן, פתחו בית מזיגה, אבל
השתיינים לא אהבו מוזג שאינו משתתף עמהם
בסביאתם, והוקירו רגליהם מביתו.

ברוב ייאושו נטל ר' פינייע בער את שק הטלית
והתפלן, והלך לאשר תשאהו הרוח. שהה כמה ימים

* **תרכ"ז**: על שהותו של מוהרב"ש ברומניה בתקופה זו קוראים אנו גם ב'בית רבי' (ח"ג פ"ח). בהיותו בעיר סקוליעין (העומדת על גבול רוסיה ורומיניא) נתודע לו מפטירת אחיו הקדוש אדמו"ר הררייל נייע נייע (מקאפוסט) שנפטר בזמן קריב אחר פטירת אביו רבינו [הצ"צ] נייע... וכתב שם צוואה לבניו בז' כסלו תרכ"ז.

* **לקתה בחסר**: כידוע שאודותיו היתה השאלה במי שחסרה לו פס ידו, מה דינו לענין תפלין (שו"ת צ"צ או"ח סי' ה"ז. ובהע"כ כ"ק אד"ש לשם מציין לשו"ת שארית יהודה או"ח ס"ב, שו"ת דברי נחמיה או"ח סי' יא"ב ועוד כי שם ששאלה זו היתה ע"ד בנו הבכור של הצ"צ, כ"ק הרב ברוך שלום נייע).

בטיראספאל, משם המשיך לאודסה (בלא שידע למה ומדוע). ישב כמה ימים בבית-המדרש, ושוב המשיך במסעו אל הבלתי נודע: גאזלאוו, ניקאלאיב, חארסאן, אליעשקיס, ומשם חזרה לחארסאן (ובפעם זו נתארח אצל המלבי"ם), ושוב לאודסה ולביתו. בידיים ריקות יצא ובידיים ריקות חזר, ובביתו אין כל.

אחר כמה ימים לא יכול היה לראות בצערה של אשתו, ושוב יצא לדרך כשנפשו שואלת לה למות ברעב או בצמא. קישינוב, קאלאראש, שבועות של הליכה רגלית ללא פרוטה, ללא פת בסלו וללא מטרה. לא נאריך בתיאור יסוריו בדרכים ובביתו, אחת מבנותיו שבה חיים, כמה נסיונות-נפל לפרנסה, כמה חדשים של מלמדות בכפר סאוויצקיס, והכל ללא תכלית.

אז גמלה בלבו ההחלטה ללמוד שחיטה. והדבר כלל לא קל לביצוע, יש לשלם לשוחטים שכר לימוד, יש לשלם עבור אכסניה ומזונות, יש לשלוח מעות למשפחתו, וכסף מנלן? נסע למחותניו השוחטים דראמאנאווקע, ואחר זמן קצר פנה אל השוחטים דטיראספאל שהסכימו ללמדו את אומנות השחיטה תמורת תשלום שיקבלו ממנו בהגיע יום מתן תעודות הקבלה וההסמכה. שנה שלימה למד והתמחה בזביחה (מחדש תמוז תר"ל ועד חדש תמוז תרל"א), ובאין לו פרוטה בכיסו חייו לא היו חיים. אך השנה חלפה עברה – ואחר שהצליח ברוב עמל ויסורים להשיג את הכסף שנתחייב לשוחטים, קיבל את ההעדאות הנכספות, משוחטי טיראספאל ומשוחטי בענדער.

בחודשי החגים נמצאו לו עבודות מזדמנות, אך אחריהם נותר שוב ללא מקום עבודה. היו לו בכיסו כמה רובל שבכחם יכול היה לנסוע ולתור אחר מקום ישוב הנזקק לשוחט, אך כאן עלו לפתע הרהורים במוחו:

עתה, כשאני נצב על פרשת דרכים, שומה עלי לנסוע לרבי! הרי יהודי אני, שוחט וחסיד, וכשאמצא מקום לשבתי ולעבודתי הרי אהיה קשור ואסור, ולא יעלה בידי לנסוע אל הרבי. אם-כן, עתה הוא איפוא הזמן המתאים לנסיעה. ומכיון שחסיד ליובאוויטש אני מנעורי, אסע לי אל רבי מליובאוויטש! הדרך ארוכה היא במאד? אין לי מעות להוצאות הדרך? חסיד אמיתי אינו שואל שאלות, ושום דבר אינו יכול לעמוד לו במכשול בדרכו אל הרבי.

זוגתי היתה בחודש השביעי להריונה, ושבעות מספר עיכבני דבר זה מלבצע את רעיונותי. אך לבסוף נתגברתי על כל המניעות והעיקובים, והחלטתי ששום דבר לא יעמוד בעדי מלנסוע אל הרבי ולקבל את ברכתו שאהיה שוחט ירי"ש, ושלא יכשלו חייו מזביחתי. תכננתי את דרכי לפרטי פרטיה, ויום אחד נפרדתי מזוגתי אך לא גליתי לה לאן מועדות פני. בלבי ידעתי שעוד הרבה עגמת נפש נכונה לי מכך שלא אהיה בביתי בשעה שאשתי תכרע ללדת, ואם יהיה זה בן זכר הרי שלא אזכה להיות בשעה שיכניסוהו בביתו של אברהם אבינו. אך כעין מגנט שלא יכולתי לעמוד בפניו משכני לשים פעמי לדרך ליובאוויטש.

באמצע חדש כסלו [תרל"ב] יצאתי לדרך, לקחתי את הטלית והתפליו, שמתני באמתחתי את החלפיים, כך

שזוגתי היתה בטוחה שאני נוסע לטיראספאל הסמוכה כימים ימימה. לבי נקפני על העוולה שאני מעולל לה, אך בטוח הייתי שכשאחזור עם ברכותיו של הצדיק תשמח אף היא על שעמדתי בנסיון. ואף חרה לי מעט מדוע יכול הייתי לסבול כל-כך הרבה יסורים עד שרכשתי בזיעת אפי ובדם לבי את אומנות הזביחה, ועתה כשבא נסיון זה לידי לא אוכל לו?!

מטיראספאל המשכתי לבאלטע (שם קניתי בקבוק שמן ושמונה שמיים להדלקת נרות חנוכה בדרכי), בעגלה נסעתי לחאדזשיוואטא, אח"כ לאומאן, קייעב, מאהילאוו הגדולה – והכל רגלי או בעגלות מזדמנות. בימים ובלילות, בעיצומם של חודשי החורף הקרים שברוסיה, כפור, סופות שלג, ומלבושים חמים לגופי אין...

בתום שלשה שבועות של מסע מפרך ומייגע, הגעתי בשארית כחותי לליובאוויטש, אל הרבי ר' שמואל'קע זצ"ל.

פניתי מיד אל ביתו של השוחט, וקבעתי בו את אכסנייתי. באתי לשם ביום שלישי בשבוע, נשכבתי באפיסת כחות, ולמחרת בבוקר קמתי והתכוננתי להכנס אל הרבי לקבלת שלום. שחרית התפללתי בבית מדרשו של הרבי, כתבתי את הקוויתל שבו בקשתי את ברכתו שאקבל מקום פרנסה בעבודת השחיטה, וכן שאהיה שוחט הגון וזביחתי כשרה וכו' וכו'. נכנסתי אל הרבי, והוא הביט בי ואמר: לו לעצתי שמעת, היית נוסע מיד לביתך. אל תתמהמה כאן כלל, וסע מכאן מיד... ומסתמא יזמן לך הקב"ה מקום פרנסה...

נותרתי משתומם על עמדי. פקחתי על הרבי עינים תמהות, לשוני דבקה לחכי ונאלמתי דומיה מרוב פחד. "ימה לך כי נעמדת כהלום רעם! – שאלני הרבי – לא אמרתי לך אלא שתסע לביתך, ותו לא!"

– הכיצד, שאלתי ודמעות זולגות מעיני וחונקות את גרוני, איך אקום עתה ואסע לביתי אחרי דרך יסורים שכזו שעברתי עד שהגעתי הלום, בכפור הנורא, ללא פרוטה בכיסי, ועדיין עצמותי רוחפות מקור... ואיך מצווני הרבי לנסוע מיד ללא שאנוח קמעא, וללא שארוויח מעט להוצאות הדרך...

"עה! שום דבר, נישקשה – המשיך הרבי – יעזרך הקב"ה ותעבור את הדרך בשלום, אך ראה לבלתי התמהמה, וסע מיד! והא לך רובל אחד להוצאותיך". הושיט לי הרבי את ידו לאות פרידה, ויצאתי מאת פניו.

בלב רגז שבתי לאכסנייתי, ונסער כאחוז קדחת טענתי עם עצמי: איך אצא עתה למסע מתיש שכזה ללא כמה ימי מנוחה? איך אפשר להחפו ולעזוב את חצר הרבי כשרק זה עתה הגעתי? ומי יודע מתי, ואם בכלל, אוכל שוב לעלות ולראות את פניו? ולשם מה ערכתי את כל מסעי, אם לא כדי שאוכל לשבת זמן מה במחיצתו, לקבל את ברכתו ואולי גם העדאות על כשרותי, ולבסוף, "פסק" שכזה... מה הוא רוצה ממני? מה מצא בי עוול יותר מאשר באורחים האחרים! כל הטרוניות הללו

אזרתי עוז בנפשי והמשכתי לשיר כדבעי למהוי מזמירות השבת, וברגע שהפסקתי המשיכו ובקשוני לשיר עוד ועוד. אחר-כך סיפר לי השוחט, בעל האכסניה שלי, כי משהבחין בי הרבי שאל: "עדיין הוא כאן?! וזה היה פשר המבט שנעץ בי.

סעודת מלוה-מלכה היתה מליאת חדוה, בדתן מצויין שימח את הנוכחים בהלצותיו החרוזות בלשון-הקודש, והוא אף הצליח להביא את הרבי לידי שחוק. בדוחק הרב ששרר במקום נגררתי למקום מרוחק שממנו לא יכלו בכלל לראות את הרבי, מה עשיתי, ברוב מאמץ פלסתי לי דרך אל מתחת לספסל, משם אל תחת השולחן, ומקצהו האחד נדחקתי עד קצהו השני, והנה אני תחת רגלי הרבי... וכך יכול הייתי לשמוע את הדברים ששח הרבי למקורביו, דברי תורה, שיחות חולין ואמרי שפר. וגם באותה שעה הרגשתי כי בכך משתלמת לי כל נסיעתי לכאן. שעות מספר שהייתי תחת השולחן, ויותר לא יכולתי. מרוב הצפיפות כמעט ונחנקתי, ובשארית כחותי זחלתי אל מחוץ לשולחן, אבל נשארתי במקום עד שהרבי יצא לביתו וכל הנוכחים התפזרו.

חזרתי אף אני לאכסנייתי, ועם בוקר נכנסתי לרבי על-מנת להפרד ממנו. הרבי הוכיחני על פני מדוע זה לא נסעתי בו ביום שנצטוויתי, הצטדקתי לפניו, ונענית: "נו, סע לשלום ויהי ה' עמך. אין דבר, אתה אברך הגון ("אן עהרליכער יונגערמאן"), יעזרך ה'".

יצאתי לדרך, והפעם בחפזון גדול. צעדתי רגלי לדובראוונא, משם נזדמנו לי מפעם לפעם בעלי-עגלות רחמניים והמשכתי במסלול קאפוסט, ארשע, שקלאב, מאהילב... דאגות החלו לחלחל ולכרסם בי, מי יודע מה ראה הרבי ברוח קדשו, הרי השארתי את זוגתי קרובה ללדת, האם עברה עליה הלידה בשלום! השלום גם לרך הילוד! ושמא משום כך שלחני הרבי מעל פניו בבהילות כזו? כל אלו שסיפרתי להם בדרכי את הקורות אתי היו בטוחים שהרבי ראה משהו המתרחש בביתי, ואף בקשוני לכתוב להם אחי"כ ולהודיעם מה באמת קרה. דבריהם הגבירו את חששותי, ואלו החישו את צעדי. נשאתי כרוח על ההרים והגבעות, עד שהגעתי לקיוב. מקיוב אפשר כבר לנסוע ברכבת, וכך עשיתי את חצי הדרך בכרטיס שרכשתי בסיוע נדיבים מקיוב, ובמשך כמה ימים שבליתי מתחת לספסלי הרכבת עשיתי את המחצית השניה.

הגעתי לביתי ביו"ד שבט, מצאתי את זוגתי בריאה ושלימה, ועמה תינוק יפה כבן חודש, ואף לו שלום. הברית נתקיימה בעתה ובזמנה, אלא ששמחתה לא היתה שלימה בגלל העדרו של האב, ולכן לוותה הברית בבכי רב. כל זאת סיפרה לי אשתי, ולפתע, "אוי, אילו רק היית חוזר לפני שלשה ימים, כבר היינו נושעים... באותו יום באו לכאן שני יהודים נכבדים ונשואי פנים, ושאלו עליך. כשלא יכלו לשמוע מפי מתי תחזור, פלטו אנחה: איי, חבל חבל, חבל בשבילו וחבל בשבילנו, באנו במיוחד

העיקו על לבי, ופרצתי בבכי תמרורים. השוחט ובני ביתו התאספו סביבי מודאגים, ולא יכלו להבין מה אירע עמי. בכיי גבר מרגע לרגע: איך לא אבכה, אמרתי להם, כשהרבי אינו חס עלי, ומצווני לנסוע תיכף ומיד לביתי? השוחט הביע דעתו שהרבי אינו מתכוון מיד בזה הרגע לקום ולנסוע, אלא שאמתין כמה ימים, ואחר יום השבת אצא לדרכי. לא! – אמרתי – מהרבי היה מובן היטב שעלי לנסוע מיד, בו ביום. ואפילו לו יהי כדברייכם, המשכתי, שיכולני להתמהמה שלשה ימים נוספים, האם אין זה כאב לב לעבור דרך תלאות שכזו רק עבור שהיית שלשה ימים בחצר הרבי?

הצדק עמך, השיבני השוחט, אבל כשהרבי מצווה מוכרחים לציית. ואומר לך את האמת, המשיך, כל הענין הזה נפלא ממני! מעולם לא שמעתי שהרבי ינהג כך אפילו עם האורחים הבאים מקרוב, ומה גם עם החסידים המגיעים ממרחקים, שכולם יכולים לשהות במחיצת הרבי ככל שיוכלו וכמה שיעלה ברצונם, ופתאום, דבר שכזה כמו שקרה לך, הפלא ופלא!

כמובן שגם אני לא הייתי מסוגל להבין את הדברים, והחלטתי להשתוות עד אחר השבת. החלטתי זו נבעה גם מכך שעדיין לא הרגשתי כי בכחי לצאת לדרך, ומה גם שבאותה שבת היה הרבי אמור לערוך "שולחן" – מקרה נדיר ביותר בליובאוויטש (שהרי הרבי אינו עורך שולחן כל שבת כפי שהדבר נהוג אצל הצדיקים בפולין), דבר העלול לקרות אך פעם בשנה לרגל אירוע מזדמן. ובדיוק להזדמנות כזו נקלעתי הפעם מאחר ובערב שבת נערכו בליובאוויטש נישואיה של אחות הרבי (או אחייניתו). הרבי ערך שולחן ביום הש"ק, וכן סעודת מלוה-מלכה ושבע-ברכות במוצאי השבת.

מובן שנאספו אורחים לרוב, מחותנים, רבנים, גדולי החסידים ושאר אורחים נכבדים. הדוחק היה רב, על מקום ישיבה לא היה אפשר כלל לחשוב, ומאושר היה מי שזכה להיות בפנים ולא נותר בחוץ.

ואילו לא היו כל טרחתי ותלאותי אלא כדי לזכות לשבת זו – דייני; לשבות אצל הרבי, להיות נוכח בחופה, להשתתף בכיבוד אחר תפלת השבת (אף כי הרבי עצמו לא נכח בקידוש, ורק המחותנים הנכבדים) – אגב, דבר שלא עלה לי בנקל כל-כך, שהרי סעודה זו לא נועדה לכל דכפין, אלא שאפילו זרועותיהם החזקות של הגבאים לא יכלו לעמוד לנגדי... ואחר-כך, עריכת השולחן של הרבי. בשעת הסעודה פצח החזן בזמר שלא מצא חן בעיני, ולפיכך התחלתי לנגן ניגון אף שלא נתבקשתי לכך. כל העיניים הופנו לעברי, ואלו לאלו שאלו בתמיהה מיהו אברך זה... עתה הרגיש גם הרבי בנוכחותי, והביט עלי בהשתוממות. נשתתקתי ונרתעתי לאחור בבהלה, מתוך מחשבה שהרבי אינו חפץ בזמרתי, אבל הרבי הניע בידו לעברי: זינג, זינג – נגן, נגן... וכל המסובים החרו החזיקו אחריו: נגן אברך, נאה שירתך מזמרת החזן...

• שולחן: גם ביטוי זה לא היה מקובל אצל חסידי חב"ד, וישיבת הרבי עם החסידים נקראה 'ארבריינגען' (מסיבה, הנוועדות).

חלק שלם מכתבי זכרונותיו של ר' פינייע בער מוקדש לתיאור יסוריו בעיר זו שבה ישב למעלה משלשים שנה. לעת זו החליט לעלות לא"י, והגיע אליה בשנת תרע"ד, קרוב לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. תלאות החיים באה"ק באותה תקופה ידועים, ואף ר' פינייע בער לא נוקה מהם. והוא גם בין הגולים מפתח-תקוה לקלקיליה ומשם לכפר-סבא.

ר' פינייע בער האריך ימים, אך רק מעטים מהם עברו עליו בשלוח ובקורת רוח. אף בשעותיו הקשות ביותר לא בעט ח"ו, ותמיד היתה שגורה בפיו ובקולמוסו האמונה החזקה בהשגחתו הפרטית של הבורא ית' המנהלו בחסדו. אף בשנות חייו המאוחרות לא שכח שאילו היה מציינת לאדמו"ר הצמח-צדק ולבנו אדמו"ר מהר"ש יתכן וחייו היו קלים יותר, אבל גם בכך ראה את יד ה'. הבאנו אך מעט מן המעט מקורות חייו המסופרים ביותר מ-500 עמודי זכרונותיו, ונסיימם כפי שחתמם הוא עצמו (בכ"ד אייר תרפ"ט): "...שבח והודי' להשי"ת על כל הטוב שעשה עמדי עד היום. ובתקוה שספר זכרונותי ישפיע על יוצאי חלצי ובניהם לחזק את בטחונם בהשי"ת, שילכו בדרך הישר, למען יאמינו בהקב"ה ובהשגחתו הפרטית, כפי שאביהם הזקן חי כל ימיו. ואף את מכיריהם ילמדו לדעת את ה' והשגחתו, ושיחיו בבטחון בבורא ית'. זו כל משאלתי, ובתקוה זו אני מסיים את קורות-חייו".

* * *

מי יגלה עפר מעיניך ר' פינייע בער, וראית כי מבני בניך לומדים בישיבת "תומכי תמימים" באה"ק ומקושרים לבית ליובאוויטש, וידעת כי שלום אהלך.

מפעטראווקע, השוחט שלנו שבק חיים לכל חי, ורצינו לקבל את ר' פינייע בער תחתיו. שמענו עליו טובות מהשוחטים דבענדער, אבל עכשיו, כשאין איש יודע מתי יחזור לביתו... חבל, חבל... ובמלים אלו עזבו את ביתנו והותירו אחריהם עגמת נפש ואכזבה מרוע מזלנו".

הבנתי מיד שלשם כך זירזני הרבי לשוב לביתי, ואף נחמתי את זוגתי באמרי לה כי אלמלא דבריו של הרבי הייתי מגיע הביתה רק לקראת פסח, ועכשיו משהקדמתי לבוא, ונתאחרתי רק בשלשה ימים, לבי אומר לי שעדיין לא הפסדתי. וכבר למחרת, בלי הבט על עייפותי הרבה, יצאתי לדרך פעטראווקע, מי יודע, אולי ירחם...

* * *

לא נלאה את הקורא בתיאור תלאותיו של ר' פינייע בער; שלשת הימים שנשתהה בליובאוויטש יתר על המדה היו הפעם משמעותיים מאד, מאחר ובאותם ימים נתפשה המישרה בפעטראווקע ע"י השוחט דסלאבאדזע. ברוב עמל ויגיעה הצליח ר' פינייע בער לרכוש ממנו את חזקת השחיטה בסלאבאדזע, שאליה עקר אחר שמכר את כל אשר לו. במהרה נתברר לו מדוע שש כל-כך השוחט הקודם לעזוב את מישרתו זו: כפר קטן ואנשים בו מעט, אך מחלוקותיהם רבות ופגיעתם קשה. ולא נראתה להם שום סיבה מדוע שלא ירדפו את ר' פינייע בער כשם שרדפו את קודמו. ובלשונו של ר' פינייע בער: "שוב חשך עלי עולמי. שלש וחצי שנים חייתי אתם כבתוך ים של צרות, עד שהצלחתי להפטר מהם".

משם עבר לבאזינאווע, אשר בה נתברך ב"כבוד מרובה ופרנסה מועטה", ומשום כך נאלץ לתור אחר מקום אחר, עד שהגיע למדינת קרים ונתמנה לשו"ב דבאכציסעריי.

לכתחילה אריבער!

תקס"ה (ח"ב, עמ' תתיקג): והנה העצה היעוצה לתקן הפגם של הנפש בדי' אותיות דשם הוי"א א"א שיהי' התיקון בדרך הני"ל מלמטה למעלה... כי מאחר שכבר פגם מה יועיל גם כשימשיך מחדש... דמ"מ האיך יתקן מה שכבר פגם... אלא העצה היא שיהי' בחי' התיקון מלמעלה למטה **(כמו שידוע במילי דעלמא המשל למי שלא יוכל מלמטה שמוכרח לעלות מלמעלה כו')** והיינו בבחי' אנכי מי שאנכי שלמעלה מעלה מכל ההשתלשלו' די"ס כו'... וזהו אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני כו', פי' אנכי מי שאנכי דוקא הוא שמוחה פשעיך כו'... עיי' אנכי מי שאנכי יתוקן כל פגם ויתמלא כל חסרון מלמעלה למטה בהיותו למעלה עדיין משם הוי"ו... וזהו שובה ישראל עד ה' אלקיך כו', פי' כי לאחר שנעשה הפגם בשם הוי"ו אין עצה רק לעלות למעלה משם הוי"ו ולהמשיך משם שם הוי"ו מחדש כני"ל. ועיי' אמר שאין עצה לדרך עליי' זו למקום גבוה כ"כ אלא עיי' התשובה דוקא.

ועדיין בדי"ה שובה ישראל **תקפ"ו**: כמשל שאוי' העולם אם לא יוכל לכנוס מלמטה יהי' מוכרח לעלות מלמעלה, וכמו מחיצה המפסקת שמוכרח לעלות מלמעלה דוקא. ובדי"ה שה"מ ממעמקים **(ס' המאמרים תרס"ד עמ' שס)**: דהנה יש תשו"ת ותשו"ע, ובתשו"ע גופא יש בי' מדרי' שיש תשו"ע שהוא בבחי' בינה... ויש עוד בחי' תשו"ע שלמעלה מזה (שבחי' תשו"ע דבינה נחשב תשו"ת לגבה) שזהו ישוב ירחמינו וכמ"ש בזהר מאן ישוב האי עתיקא קדישא ישוב לאתגלאה, וכמא' מאי בע"ת, בע"ת ממש כו', **והיינו כמא' העולם אז מען קען ניט ארונטער גייט מען אריבער...** בכדי להמשיך מבחי' עצמות אוא"ס בחי' אתעדליע מצייע דהיינו בחי' תשו"ע שמלמעלה, הרי זה מצד עצמות הנפש שלמעלה מהכחות המקיפים וכחות הנעלמים, והיינו הזזת עצם הנפש שיוצא מגדר הכלי וגדר הכחות לגמרי מכל וכל.

עד כאן ממ"ש בקובץ הני"ל, והנראה מכל האמור הוא שעבודת ה"אריבער" היא עבודת התשובה למי שחטא ופגם ועבר את הדרך (ושוב אי-אפשר לו לילך בדרך וסדר ההשתלשלות הקבועים לכל) או אף עבודת התשובה דצדיקים (עיין במא' דתרס"ד שס).

ברם מצינו מאמר נוסף באותו ענין, וממנו נקח לעבוד את ה' שה"אריבער" הוא במשמעות רחבה יותר של עבודת הבעל תשובה. וז"ל אדמו"ר הצ"צ ברשימתו הנדפסת באוה"ת מגלת-אסתר (עמ' בירצט-ביש), אלא ששם נדפס מכת"י משובש קמעא של מעתיקים, וכאן מדפיסים אנו כפי שהוא בגוף כתי"ק הצ"צ (והוא נכתב בסביבות שנת תקצ"א, ונחשב מהביכלאך המוקדמים של הצ"צ. לשעבר הי' כ"י ירושלים 2314, וכיום מס' 1114

מרגלא בפומיה דכ"ק אדמו"ר שליט"א פתגמו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נבגי"מ ידי וועלט זאגט, אז מ'קען ניט ארונטער דארף מען אריבער, און איך האלט [או: אין זאג] אז מ'דארף לכתחילה אריבער! [העולם אומרים שכשאי-אפשר מלמטה צריכים לדלג מלמעלה, ואני אומר שצריכים לכתחילה מלמעלה] (ראה: לקו"ש ח"א עמ' 124; ח"ב עמ' 186). ומקורו במכתבו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש צ"צ נ"ע (מיום ט"ו מר"ח תרפ"ח) ממה שקיבל מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אג"ק ח"א עמ' תריז).

ובלקו"ש (ח"ב שם) כותב אד"ש שבמאמר זה באה לכלל ביטוי נקודה מיוחדת מדרכו הפרטית של מוהר"ש, והיא אמורה כהוראה כללית לכאוי"א שעליו לתבוע מעצמו מדריגה נעלה יותר בלימוד התורה וקיום מצוותיה, הן בכמות והן באיכות.

ידוע כי ל"מאמר העולם" יש מקור בתורה, וכמ"ש בהעי' לשי' אחש"פ תשכ"ט: "להעיר מסוגיא שלימה מנה"מ דאמרי אינשי (ב"ק צב, א) ובכ"מ מפוזרים", ובס' **מדבר קדמות** להרב החיד"א (מע' ת' אות יא): "זהו מ"ש בקמא דף צ"ב מנא הא מילתא דאמרי אינשי, הכונה כי כל דבר טוב, משל או מוסר אמיתי, כל רמוז בתורה, ולכן שאל דמה שאומרים הבני אדם והוא טוב, היכא נרמוז בתורה, כי לא יבצר ממנה מאומה לא תחסר כל בה". ובס' **דברי תורה** להרה"ק ממונקאטש (מהדו' ד אות קיב): "מקובל בידינו ומסורה מאבותינו כי כל מה שיאמרו (גם הילדים) בבניי מאמר העולם, הוא יש בו ממש כו' וגם כמקובל בידינו מהצדיקים ז"ע כי סודות רבות רמוזים בהם, טובא גניז בגווי', כי אין שום דבר ריק בעולם".

וגם מאמר העולם "אז מ'קען ניט ארונטער דארף מען אריבער" מצא את תיקונו בתורה, והובא כמה פעמים במאמרי רבוה"ק. וכך מביא הר"ר אלי' מטוסוב בקובץ 'הערות וביאורים' דביהמ"ד 'אהלי תורה' (גל' רו, סעיף יז) מכ"מ בדא"ח:

באור-התורה (להצ"צ) נ"ך, עמ' רפח: אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו כו'... וענין או כולו כו' שאזי נאמר למעני אעשה, מבחי' שאין אתעלדי"ת מגעת שם, היינו מיסוד אבא או יסוד דעתיק כו'... שאזי ההכרח שיתגלה בחי' לובן העליון, רחמים פשוטים דכתר, וזהו אם יגאלך טוב יגאל, בענין דור שכולו זכאי, ואם לאו, ח"ו דור שכולו כו', אזי וגאלתיך אנכי בחי' כתר... **וזהו המשל הנזכר סד"ה שובה ישראל אז מיא קען ניט ארונטער מוז מען אריבער.**

ואמנם מצאנוהו בסוד"ה שובה ישראל בס' **המאמרים**

י. כמה פעמים אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א וזהו כסגנון היתנא דבי אליהו (רבא, פרק יד): "דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה (לישראל) שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו', אבל אני אומר ישראל קדמו, שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתה" (יאני אומר" לעומת "בני אדם אומרים". וגם כאן אמירת בני האדם אחוזה ומעוגנת בתוה"ק, ואפ"כ "יאני אומר"...) — דרך שונה לעבודת ה', ממקרא אחר).

בספרית כ"ק אד"ש. וראה בפקסימיל בעמוד הבא):
ענין אסתר שאמרה כל איש כו' אל חצר הפנימי אשר
לא יקרא אחת דתו כו', ומרדכי אמר אעפ"כ כו'. ני"ל
שית' ע"פ ג' הקדמות, האי מ"ש באגה"ק ד"ה כתיב מה
יפית, דבחי' אהבה בתענוגי ע"ז נאמר עבודת מתנה וגו'
והזר הקרב וגו' אא"כ נופלת לאדם מלמעלה כו' אבל סדר
העבודה מלמטה צ"ל להתייגע ביראה ובאהבה לדבקה בו
איך שהוא חיי החיים כו' (וצ"ל פ"י הזר הקרב היינו
כשיאמר שיש לו שמחה ותענוג בלבד יוכל להיות נפילה
הנק' מיתה. וצ"ע בלק"א ספ"ד תהי' צדיק כו', ועי' תורה
דלאזני תחת אשר לא עבדת. והתירוץ צ"ל דא"א להקדים
שמח' ותענוג אא"כ יש לו תחלה ירא' ואהבה הני"ל
לדבקה). הב' ני"ל דאחב' בתענוגי הני"ל זהו ענין חצר
הפנימי היכלו דא"א, וירא' ואהבה הקודמי' הם חצר
החיצונה זוי"נ. והנה בגלוי' ההנהג' חצר החיצונה מטי"ט,
ע"כ אין גילוי' כו', ולזה לפעול נס הוצרך להי' מבחי' חצר
הפנימי' ובית המלי' סכ"ע כי הוא לבדו כו'. ואסתר אמרה
אשר לא יקרא, שלבחי' זו צ"ל גלוי' מלמעלה עבודת
מתנה, אבל הזר הקרב יומת ויפול מדרגתו. ומרדכי השיב
דכ"ז בצדיקי' שהולכי' מדרגא לדרגא, אבל בע"ת בחילא
יתיר, אהבה דמאדך היא גדולה מאהב' בתענוגי', ולכן
יוכל להיות בחצר הפנימי' ע"י בחילא יתיר, מס"נ, אף
שאינו בבחי' תענוג כו'. ולקחתני זה מהקדמה הידוע בענין
יום א' ש"פ שנכנסו' מוחי' דגדלו' קודם לקטנו', להיותו
בחי' בע"ת שאין לו סדר כו'. וכנודע ממאדך ומענין
ממעמקים ותשו' **שאמר תמיד בל"א אז מיא קענט ניט**
ארונטער מוז מען אריבער, וזה היפך מוהזר הקרב כו'
דצ"ל מדרגא לדרגא, אעכצ"ל שאני מאדך. וז"ש רווח
והצלה כו' ממקום אח"ר, פ"י שיהי' אתהפכא חשוכא
הנק' אחר – כמ"ש במ"א בפ"י יוסף לי בן אחר –

לנהורא. והוא ע"ד פרעה הקריב.
בביאור, מפתחו' החיצוני' שם אלקי', ופנימי' הוי' הן זוי"נ,
ויש פנימי' לפנימי' ע"י, וההסבר ועד אחד יחיד וכמ"ש
בתורה שמע תקס"ב להמשיך גילוי' בחי' הוי' דיחיד למטה
זהו ענין פנימי' דפנימי', וזהו ל' מפתחו' הפנימי' ל' רבים,
והחיצוני' ל' רבים י"ל ג"כ מטי"ט ומדת מל'.
(הקטע האחרון "בביאור, מפתחו'... נדפס באוה"ת שם
כהמשך ישיר לרשימה ד"ה ענין אסתר, מחמת שמעתיק
הכתי"ק לכוך דבאברויסק – שממנו נדפס באוה"ת –
לא ידע לשייך שורות אלו למקומן הראוי. אך הן ענין
לעצמו, ונדפס שוב באוה"ת דברים ח"יו עמי' בישמ, עיי"ש).
ושלשה דברים למדנו ממאמר יקר זה: א] שעבודת
ה"אריבער" אינה עבודת התשובה לבדה, אלא כל סדר
עבודתם של הבעלי-תשובה באוה"ת, עבודה במס"נ ובכל
מאדך, עבודה "שאין לה סדר" שבכחה אפשר לבא
ולהכנס אף לחצר הפנימית שבדרך כלל כל הנכנס לשם
שלא ב"סדר המסודר" – אחת דתו... ב] הפתגם "אז
מיא קענט ניט ארונטער מוז מען אריבער" היה נאמר
תמיד ע"י אדמו"ר הזקן נ"ע, ג] ומכך שהי' אומר זאת
"תמיד" ולא במקרים מסויימים בלבד, משמע לכאוי' שגם
לדעת אדמוה"ז צ"ל "לכתחילה אריבער", כי בזה"ז
ובדרגתו תמיד אנו בבחי' "אז מיא קענט ניט ארונטער".
וכידוע שרבנו הזקן רצה לקרוא את עדת אנ"ש בשם
"בעלי תשובה" ולא "חסידים", אלא שנמנע מכך מטעם
מסויים (ראה 'מגדל עז' עמי' שמח).
ואעפ"כ בסגנונו של מוהר"ש (ובתביעתו של אד"ש)
רמוזה דרך נעלית יותר, שהרי דעת לנכון נקל כי
ה"אריבער" שהולכים בו מלכתחילה רחוק ומושלל
מה"ארונטער" יותר מאשר ה"אריבער" שהולכים בו רק
בדלית ברירה, והוא גם בחילא יתיר. כנלעני"ד.

הערה: עפ"י גוף הכתי"ק ניתן לתקן כמה שיבושים שבנוסח הדפוס, ואצביע כאן על כמה מהם ויוכלו המעיינים לתקן
בספרים שתח"י.

שורה המתחלת: מתנה, נדפס: והדר הקרב, צ"ל: והזר הקרב.
שו"ה: הני"ל, נדפס: פקוד מ"י, צ"ל: הקודמי'.

שו"ה: מלמעלה, נדפס: הזר הקרוב... למדריגתו, צ"ל: הזר הקרב... מדרגתו.

שו"ה: דכ"ז, נדפס: בחילא יתיר מס"נ, צ"ל: בחילא יתיר אהבה דמאדך היא גדולה מאהב' בתענוגי' ולכן יוכל להיות
בחצר הפנימי' ע"י בחילא יתיר מס"נ.

שו"ה: קען, נדפס: קען, צ"ל: קענט.

עיינין פקיחין ואודנין אטימין

א

”סיפור קצר מכ”ק אדמו”ר מהר”ש זצלה”ה נבג”מ זי”ע”

סיפור זה נתפרסם ביחב”ד בולעטיין (בטאונה של אגודת חסידי דארצה”ב וקנדה) בגליון אייר תרצ”ו, ע”י הרה”ג רד”מ רבינוביץ ע”ה מבוסטון. ראוי הוא רב חסידי זה שיתארו את דמותו וקורות חייו, וכאן נצביע רק על העובדה שבמפתח השמות לכרכי ‘אגרות קודש’ של אדמו”ר מוהרי”צ נבג”מ נזכר שמו כשמונים פעם – והעיון באותם מקומות מלמדנו היטב על קשריו ההדוקים עם בית חייו משך כל ימי חייו, ועיסוקו המתמיד בענייני החסידות והחסידיים. לאחרונה חזר הסיפור ונדפס באחד ממכתבי העתים, אבל לא זו בלבד שלא צויין שם הכותב ומקור הדברים, אלא שלא נזכר שם כלל שמדובר בו אודות אדמו”ר מוהר”ש... במקורו נדפס הסיפור בשגיאות דפוס רבות, חלקן תוקנו כאן, אך כמה תיבות שלא הצלחנו לעמוד על פשרן נשמטו. כן תוקנו כמה שיבושי לשון קלים.

רמז לי להתקרב אליו ואמר לי לישב על הכסא השני. תיכף פתח לפני את הקופסא הכספית והמוזהבת של הסיגריות, ואמר לי: ”איהר רויכערט דאך, נעמט און רויכערט” [=הרי מעשן הוא, יקח ויעשן]. לולא פניו השוחקות במבטו הנעים השיב רוחי, כי כנדהם נרעש ונפחד נמצאתי. הרגשתי רעידה ורתיתה בכל אבריי הפנימיים, אך מבטו עלי בניעימה ומתיקות הרגיע אותי, ושבתי לחושיי בשלימות.

והתחיל לדבר אלי ממש כדרך איש אל אחיו כערכו, והתחיל לדרוש למצב חייתי בכל פרטיו וענייניו, בחומר וברוח, הנהגת ביתי, ענייני נסיעותיי התמידיות, ובפרט מצב תהלכותי בפטרבורג: מי ומי הם המכירים אותי, וערך ההכרה. וכה האריך לחקור ממני שעה ארוכה בדקדוק פרטי, עד שכמעט ושכחתי אצל מי אני יושב, כי נתעמקתי ליתן תשובות על כל פרטי שאלותיו.

וממש כמו באמצע ענין הפסיק רגעים אחדים, ואמר לי בזה”ל: ”זייענדיג אין די קאבינעטען פון אייניגע מיניסטארען, ווייסטו דאך געוויס, אז קאזנע סטראייטע יעצט זעלעזני דאראגעס אין סיביר, קענסטו געוויס קריגען גוטע רעקאמענדאציעס צום מיניסטער פוטייסאקשעניעו, און דוא וועסט קענען צושטיין צו גוטע פאדראדען” [=כמי שנכנס בחדריהם של כמה וכמה שרים, ידוע לך בוודאי כי הממשלה בונה עתה מסילות ברזל בסיביר, יכול אתה בוודאי להשיג המלצות טובות אל השר פוטייסוקשניקוב, וכך תוכל להשתתף בעבודת קבלנות טובה]. יותר לא דיבר עמי, הרגשתי חילוף במצב רעיונותיו והבנתי שזו ההפסקה. הרכנתי ראשי, וגם הוא השיב בהרכנת ראש כמו לפרידת השלום, ושבתי למקומי. האמת כי שעה גדולה ישבתי כמשתומם, ואחר הואלתי לחשוב ולהתבונן בכל מאמריו ושאלותיו מאתי כל פרט, מוקשה הי לי איזה שאלות פרטיות, וביותר דבריו האחרונים לומר לאיש היושב ביסוד נכון ומנהל ביתו בכבוד ובמנוחה, לנווד לסיביר, כי בהשתדלות בבתים הגבוהים אוכל להשיג פתיחת שערים לענייני מסחר. כשחוק קל עבר על פני, ולא תפסו דברים האלה שום מקום בקרב לבי, כי כמו חידה הי לי הדבר.

בעיר מולדתי צערניגוב, היי איש מפורסם (ולא אזכיר את שמו), למדן, נכבד ונשוא פנים, חכם מצוין והנהגת ביתו ברחבות. דר בבית חומה מפוארה במקצוע דירות הרוזנים, אך בתכלית היהדות בכל פרטיו ודקדוקיו. רוב ירחי השנה היי יושב בפטרבורג, וגם ביקר בבתי השרים ושרי המלוכה. במצב כזה חי שנים רבות – כמאמר ההמון – בעושר ובכבוד.

ובאיזה יום מימים נשמע בעיר כי האיש הנ”ל עם עוד גביר אחד מהעיר הנ”ל נתאבכו ונתעטפו במשפט מר שערך עליהם רוזן אחד, על שבגדו בשטרות על סך גדול. מובן כי משך גדול היי הדבר בהצנע וסתר, ואילו היהודים ודאי לא שקטו ולא נחו, ובכל מה שהיי בכחם השתדלו לגול מהם המשפט, אך לא הועיל להם כל מאומה. ויאסרו שניהם בבית-האסורים, לחכות על משפטם בבית המשפט העליון (אקרוזנאי סוד) כידוע דרך הזה בערי רוסיא. מובן כי השתדלו להשיג עורכי-דין המצוינים, אך לא הועיל להם מאומה, ונחרץ משפטם לסיביר על כמה שנים. עד כעת חי בפני הרגש וההתמרמרות מכל העיר בחריצת משפט מר כזה, בפרט על החכם המצוין הנ”ל. וכאשר הגיע זמן השילוחין שלו, יום אחד טרם השילוחין, שלח שליח להרה”ג ר’ דוד צבי חן ז”ל הרב דמתא, בבקשה שרצונו להתראות עמו. וכאשר הרב צ”ל בא לבית מאסרו, התפרץ בבכי גדולה, ופתח בפסוק ”את חטאי אני מזכיר היום”... לכאורה – המשיך – אקרא בשם חסיד, מפני שאני מתפלל בסידור חב”ד, אך ימי המאסר פתחו עיניי העוורות, ונודעתי כי שם חסיד יורה על אמונתו ברבו.

ועתה אפרש לכם מרי שיחי; זה יותר משלש שנים, כדרכי תמיד בנסיעתי לפטרבורג, נוסע אני תמיד במדרגה העליונה [=המחלקה הראשונה], והקאנדוקטארים [=פקידי הרכבת] יודעים אותי. ואמר לי אחד מהם: ”כעת נוסע בוואגאן [=בקרונ] השני, גייכ ממדרגה הזאת, הרבי שניאורסאהן המפורסם, ואוכל לפתוח לך פתח ותוכל להתראות עמו”. וכן עשה, וכאשר נכנסתי וראיתי הדרת פניו הקי נרתעתי ונרעשתי למאד. מובן כי הרגיש זאת, ותיכף עבר על פני קדשו חזות נעימה רצופה אהבה,

ועתה, אוי ואבוי! בער ובער, אטום הלב וערל אזניים!
כאשר זיכני ד' – אפשר מאיזו זכות אבות – להתראות
עם האספקלריי המאירה ברוה"ק, והזהירני ממלכות
ומיסורים... ואם היתה לי האמונה הפשוטה בצדיקו של
עולם... נתקיים בי המדרש שנאמר על יעקב אבינו "ראוי
היי לירד בשלשלאות של ברזל למצרים, והקדימו יוסף
הצדיק ובא בכבוד". ואני, החסר דעה, לא שמתו מקום

לעינא פקיחא של הצדיק שראה הליכתי לסיביר, וריחם
עלי שאלך בכבוד ולא בשלשלאות של ברזל... וכאשר
עוויתי, הולך אנכי בשלשלאות של ברזל...
ויבכה מאין הפוגות...

הרב רד"צ חן זצ"ל, בבואו מהמאסר וסיפר הפרדה
המרה עם כל הדיבורים, עשה רושם גדול על כל
השומעים.

ב

ה"זגג" וגיסו

הסיפור שלפנינו נמצא ברשימותיו של הרה"ח ר' שלום בער שיי נאטיק (ששמעו מפי הרה"ח ר' ברוך
שיפריץ ע"ה, והוא – בהיותו מתגורר בוויטעבסק – שמעו מפי בעל המעשה עצמו), ובשינויים
קלים נתפרסם בישמועות וסיפורים חלק שני (כפר - חב"ד תשל"ז, עמ' 277-278. ללא ציון מקורו).
על-פי שניהם הורכב הנוסח שלפנינו.

פנה הרבי אל המספר, התעניין במקום מגוריו ובטיב
עיסוקיו, ואמר לו: טוב שתתיק את מגוריך
לויטעבסק... חרה אפו של המספר ואמר לרבי שטוב לו
במקום שהוא שם עתה, פרנסתו מצויה לו בשפע, והוא
בכלל לא בא לשאול עצה... "אבל אתה רואה שנאווא-
רזשעווסק הוא מקום סכנה המועד לפורענות" ניסה הרבי
להסביר לו, והוא בשלו...

ביציאתם את פני הרבי נתרעם על גיסו שמשך אותו
ללויבאוויטש, והכריז מפורשות שלא עולה כלל בדעתו
לעקור ממקומו! גיסו, לעומתו, אף שעלה מגור בלבו מן
השיבה אל העיר שממנה גורש, ומן הפגישה הצפויה עם
שר-העיר בלבו של גוב האריות – לא סר מדברי הרבי
ימין ושמאל: נסע לנאווא-רזשעווסק, מצא את החלונות
השבורים בבית המועצה, ביקש מהפקיד שיאשר כי הוא
זה שתיקם, ופנה ללכת לביתו של שר-העיר.

אותה שעה לא היה השר בביתו, ויעש החסיד "עסק"
עם אשת השר: הציע לה כמה כלי כסף במחיר זעום
שנתקבל על דעתה, אבל באין השר בביתו אמרה לו
שישוב מחר וישמע ממנה את תשובת בעלה. הוציא האיש
מכיסו שעון זהב משובח, התבונן בו ארוכות כמחשב את
אשר לפניו, ומיד עלתה בלב האשה תשוקה לשעון שכזה...
סיפר לה החסיד את כל פרטי העניין שיש לו לדבר עם
השר, והיא הבטיחתו לשוחח עם בעלה על כל הנושא,
וכשיבוא מחר תהיה לה תשובה עבורו. וילך מבית השר,
ואת שעון הזהב השאיר שם...

בבקר השכים האיש לבית השר טרם שהלה יצא
לשכתו, ונוכח מיד שה' הצליח דרכו: שר-העיר הורה לו
לבוא מאוחר יותר למשרדו להציע את עניינו ובקשתו,
"ואף שאמטיר עליך חרפות וגיזופים בקולי קולות אל
תבהל, עמוד על שלך בתוקף, ולבסוף העניין יסודר על הצד
הטוב ביותר". וכך הווה, השר שפך עליו את מלא חמתו
וקילל את היהודים הסוחרים – והיהודי בשלו: אני
בעל-מקצוע, הנה תעודת זגג, ואף בבית המועצה עצמו
התקנתי זגגיות לחלונות השבורים! הפקיד שנכח במקום

אחר נישואי נתגוררתי בוויטעבסק, ושמעתי שם מזקן
אחד (מר ה-ן) שבדידיה הווה עובדא זו. אחר חתונתו
היה דר בבית גיסו (אח אשתו) בעיר נאווא-רזשעווסק
(פלך פאסקאו) שהיתה מחוץ ליתחום המושבי המותר
למגורי היהודים, וזכות הישיבה באותן ערים ניתן רק
ליהודים ששירתו בצבא הצאר (ניקאלאייסקעס) או
שהיתה בידם תעודה של בעל-מקצוע נדרש. לגיסו היתה
תעודת זגג שבזכותה הורשה להתגורר שם, אבל עסקו לא
היה בזגגות אלא במסחר בתכשיטין וכדומה בכלי זהב
וכסף.

בקומה התחתונה של ביתם דר חיט שעינו היתה צרה
בהצלחת היהודי, הלך אותו חיט והלשין על גיסו שאין
הוא עוסק כלל במלאכת הזגגות, אלא במסחר – כשאר
אחיו היהודים ששיבתם בעיר אסורה. בדקו ומצאו
שכדבריו כן הוא, החרים אותו כל כספו וזהבו, ואותו
גירשו משם וציווהו לגור בפאלאצק.

המספר נשאר לגור באותה דירה, ואף המשיך באותם
עסקים "אסורים". כעבור זמן נפגשו השנים בוויטעבסק
(בעלותם על קבר-אבות) וגיסו סיפר לו עד כמה שאין הוא
מצליח להסתדר בפאלאצק, ומשום כך נוסע הוא עתה
ללויבאוויטש אל אדמו"ר מוהר"ש להשיח לו את רוע
מצבו ולשאול בעצתו, "ואם אתה כבר כאן – המשיך –
בוא גם אתה עמי ותזכה להכיר את הרבי".

נכנסו השנים לחדר היחידות, גיסו התקרב לשלחן
הרבי, ואילו הוא עצמו נותר לעמוד ליד הדלת. הרבי
הקשיב למאורעות גיסו, התעניין האם הוא גם יודע את
מלאכת הזגגות או שתעודתו היא ניר בעלמא, וכשקיבל
תשובה חיובית אמר לו: חזור לנאווא-רזשעווסק, לך
לבנין המועצה, שם – בקומה השניה – תבחין בכמה
חלונות שזגגיותיהם שבורות, תקן אותם, שים לב
שהפקיד ירשום כי החלונות תוקנו על-ידך, ואחר-כך
תיצור קשרי היכרות עם שר-העיר. "ומיהו אברך זה
העומד ליד הדלת", שאל הרבי בסיום דבריו? – גיסי
הוא, השיב.

דבריו נפלו על אוזן קשבת, רכושו של המספר הוחרם, והוא גורש לוויטעבסק...
ובספרו את קורותיו אלו היה מסיים: "אילו שמעתי אז בקולו של הרבי, הייתי בא לוויטעבסק וכל רכושי בידי. וכשהלכתי אחרי "חכמתי" הגעתי אמנם בסופו של דבר לאותו מקום, אבל בעירום ובחוסר כל..."
יזכנו השי"ת לילך בדרכי ישרים, ולא נסור מכל אשר יורונו ימין ושמאל.

התערב ואמר שאמנם כן הוא, והראה לשר כי מפורש בפנקסו כי יהודי זה הוא שתיקן אתמול את החלונות בקומה השנייה. "נתרכך" השר, נתן לו אישור ישיבה בעיר, ומפה לאוזן לחש לו שבכל עת שיעמדו לערוך חיפוש בביתו יודיענו מראש, כדי שיהא סיפק בידו להעלים את עסקיו מפני "עינא בישא".
ומה נעשה עם גיסו, המספר? אותו חיש שנוכח כי לא עלתה בידו מזימתו עם האחד, החליט להלשין על רעהו.

ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים

שלי, ובכן לכל שואל אני צריך לעשות פעמיים פשיטה ולבישה, ומעתה הגע בעצמך: במשך שעה, אם צריך חמשים פעם להתפשט ולהתלבש, כלום אפשר שלא להזיע!...

עד כאן סיפור המעשה. והעירני הרה"ג ר' שמאי גינזבורג שליט"א (בעהמח"ס אמרי שמאי) מדברי הירושלמי תענית (פ"ב ה"ז): כתיב [שמואל א ז, ו] "ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה'", וכי מים שפכו? אלא מלמד ששפכו את לבם כמים. "ויאמר שמואל חטאנו לה'", א"ר שמואל ב"ר יצחק, לבש שמואל חלוקן של כל ישראל [נשתתף עמהן לומר כן – פי פ"מ]. והוא הענין שהצדיק, שמואל, פושט את בגדיו שלו, לובש את מלבוש החוטא ואומר אתו עמו "חטאנו". ודפח"ח.

והנה מפורשים הדברים בשה"ק תולדות יעקב יוסף (ר"פ מצורע): [כלל גדול בתורתו ועבודתו ית'] במ"ש לך אל העם ולא אמר בא אל העם... וגם תואר העם ולא תואר ישראל. והוא, כי צורך גבוה הוא להעלות מדריגה תחתונה אל העליונה... וכדי שיוכל להעלות צריך לירד תחלה לאותו מדריגה כדי שיוכל להעלותה, וכמו שזכרנו במשל שר אחד ששינה לבושי בגדי החמודות ולבש בגדי הפחותין כדי להעלות בן אל אביו המלך וכו'. והנמשל, כי אדם שהוא מלגאו הם שלומי אמוני ישראל, ולבושי האדם הם אנשי ההמונים מלבר... וצריך לפשוט את עצמו מן מדריגת ובחינת אדם מלגאו לירד לבחי' לבוש מלבר כדי שיהי' במדריגתו, אז יוכל להעלותו. כמו שזכרנו בפ"י השי"ס כל שאינו מחווי"ב בדבר אינו מוציא הרבים ידי"י חובתן יעו"ש. וכמו שזכר ירושלמי שמואל הנביא לבש חלוקן של ישראל ואמר חטאנו, וא"ש. וז"ש לך אל העם, ר"ל שיחשב להליכה שירד ממדריגתו אל מדריגת העם

מספר הגרש"י ז"ל ביספורי חסידים' עה"ת (עמ' 260):

הרב החסיד ר' דוד צבי חן, ז"ל, רב דצ'רניגוב כשהיה מבקר, כדרכו, את אדמו"ר מהר"ש (ר' שמואל, בנו של אדמו"ר בעל "צמח צדק") בליובאוויטץ, אחר פעם את זמן היחידות. הלך לחדר הסמוך לחדרו של הרבי, וחיכה שם עד שהרבי יעבור דרך חדר זה, ואז ישאל אותה מה לעשות, כי הוא מוכרח לנסוע הביתה. לאותו חדר בא אז המשרת של הרבי להחליף את כלי-הלבן של הרבי אחר היחידות, כי במשך היחידות היו נעשים רטובים מזיעה. אמר המשרת להרד"צ:

— אולי יודע מר מה הוא מזיע שם כל-כך ביחידות! זמן היחידות נמשך היום סך-הכל שעה אחת, והוא כל-כך מזיע!

שתק הרד"צ. והמשרת אמר עוד פעם:

— מה הוא, רבונר-של-עולם, מזיע שם כל כך? מיד נפתחה הדלת של חדר הרבי, והרבי פנה למשרתו ואמר:

— אני מפטר אותך מהיום מעבודתך; ממשכורתך לא ייגרע דבר. לך לך הביתה, ובכל שבוע אשלח לך את משכורתך לביתך.
והוסיף:

— למה לא תבין על מה אני מזיע. במשך השעה היו אצלי על יחידותי חמשה ועשרים אנשים. בשביל שאוכל להשיב עצה נכונה להשואל, אני צריך להרגיש בצרתו ממש כמו שהוא בעצמו מרגיש, ואני מוכרח להפשיט את עצמי מלבושי ולהתלבש בלבושיו שלו, ושוב כשאני צריך ליתן לו עצה לא אוכל לעשות כן כשאני עדיין בלבושיו, כשם שהוא בעצמו אינו יכול לשית עצות בנפשו, ואני צריך להפשיט את עצמי מלבושיו ולהתלבש בלבושים

שהם פחותי הערך כנודע, וקדשתם וכבסו שמלותם, כי הם לבושי אדם, ועייזו יוכלו לכבס ולהתקדש כאמור. עכ"ל.

ובביאור משי"ש כל שאינו מחויב בדבר וכו' מעתיק בס' בעשי"ט עה"י (ר"פ אחריו) מסי שארית ישראל: כידוע מאמר הריב"ש נבג"מ כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו, ואמר הוא ז"ל הפירוש, החכם שאינו מחויב בעצמו, שאין לו שום השתתפות עם המון עם, פ"י שאינו נופל ממדרגתו, אינו יכול להוציא את הרבים פ"י הכלל ישראל, מידי חובתו ולתקנם, כמו למשל מי שמונח ברפש, ורוצה חבירו להוציאו, מוכרח הוא ללכלך את עצמו מעט, ולהתקרב אליו, ויכול להוציאו, אבל כשעומד במקומו לא יוציאנו בשום אופן עכ"ל (וראה שם מעוד ספרי תלמידי הבעשי"ט בביאור הענין).

עוד על ירידת הצדיק לשם התכללות עם התחתונים והעלאתם, ראה ב'קדושת לוי' דרושים לחנוכה ד"ה המעשה מיהודית (הכלל הוא, הצדיקים כשרוצים להעלות ניצוצות צריכים לפעמים לעבור על ד"ת, כמו בגדעון... ולכך הצדיקים שרוצים להעלות לה' צריך לעשות איזה עובדה כעובדא שלהם כדי שעל ידי זה יוכל לשבור את הקליפ. וכן בנס של דבורה וכו'), וביכתם אופירי (להרה"ק מקאמארא) עה"פ ויעבור מרדכי (שנתלבש בעיני עצמו בעבירה שגם הוא עבר איזה עבירה דקה כמו ששלחה לו בגדים להתלבש בחלוקן של ישראל כשמואל הנביא ואמר חטאתי, אני החוטא. וכן משה רבינו שבר על פי הגבורה כלים בחמתו, הלוחות [והמשבר כליו בחמתו כו' יהא בעיניך כעובד ע"ז – שבת קה, ב], כדי להשתתף עצמו עם ישראל שעבדו ע"ז. ובזה ע"י תשובתו הרמתה יעלה גם ישראל לתשובה, כי כל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו, הכל ידוע ליודעיו). וכך נתבאר בשי" יום ב' דחגה"ס תשכ"ז ממעשה דסוכת הבעשי"ט שהוכשרה בקושי, ועשה כן כדי לפעול הכשר גם לסוכותיהם של "חוטב עציך" שתוכל אף היא להגן עליהם, עיישי"ב.

ויש לקשר כל זה עם מה שהצדיק מוצא בעצמו בדקות את עוונותיהם של הבאים לפניו, ראה מכתב מוהרי"צ הנדפס בקונטרס ל' (ס' המאמרים, קונטרסים, עמ' 712, ובאג"ק ח"ג עמ' שעט).

ודוגמא לדבר מצינו בסיפורים הנדפסים, שאדמו"ר

הצ"צ מצא בעצמו בדקות עוון אכילת נר של חלב ר"ל, בכך שהשהה מענה שו"ת בענין נר ש"י ונר חנוכה (מעשה שהיה, בסוף 'הלקח והלבוב' לרא"ס יודאסין, ח"ב עמ' קצח).

ועוד מהתבטאויותיו של מוהרי"ש על קשיי היחידות: "היינטיקע נאכט האב איך געהאט מורא'דיקע יסורים [גשמיים]... קומט דאס ניט צו די שווערקייט פון ענטפערן א יונגערמאן יחידות" ('לשמע אזן' עמ' 74. וראה עוד שם בעמ' 77).

ובלקוטי-דיבורים (עמ' 900): דער זיידע [מוהרי"ש] זאגט, אז דער עיקר שווערקייט פון יחידות איז די כסדר'דיקע הלבשה והפשטה (א חוץ דעם וואס צו יחידות מוז מען האבען לכל הפחות, דעם דלא ידעדיקן רוח הקדש).

והכל חוזר אל ענין ההפשטה שפושט הצדיק את עצמו מלבושי קדשו, מלביש אי"ע בלבושי ההמון, וחוזר ומתלבש במלבוש העליון (אלא שעפ"י כל האמור לעיל נראה שיש עליות שהצדיק מעלה את התחתון כשהוא מלובש במלבושים פחותים, ויש עליות הנעשות כשהצדיק לבוש במלבושי העליונים. ואין אתנו יודע עד מה בסוד הברורים).

ונחתום בסיפור שהוא מעין הפתיחה, ושמא הוא נוסח שונה מאותו מעשה (והוא מרשימותיו של הרה"ח ר' סעדי' ליבעראו ע"ה, 'שמועות וסיפורים' חלק ב' עמ' 59):

אדמו"ר המהרי"ש ני"ע הפסיק פעם באמצע יחידות, והרבה אנשים שנקבעו להיכנס ליחידות לאותו יום נשארו. הרד"ץ ז"ל [הוא הרב דוד צבי חן מצירינגוב, שבשמו גם הסיפור דלעיל בפתיחה] היה אז בליובאוויטש, וידע שהרבי אמר פעם שאינו אוהב כשיש "נותר", כלומר שנשארים אנשים מבלי שנכנסו ליחידות, חשב שזה שעכשיו הפסיק באמצע, הסיבה היא מחמת חלישות, ונכנס אחר כך לשאול לשלמו.

אמר לו אדמו"ר מהרי"ש, שהסיבה היא כי צריכים להלביש את עצמו בענין של הזולת כמו ענין עצמי, ואז יכולים לענות לזולת, והיום היו אצלי שני אנשים ושאלו בעיניי כאלו, שאם יארע לי עוד פעם לא אוכל אויסהאלטן [לא יוכל לעמוד בכך]... ולכן הפסיק.

* * *

מגילת אדמו"ר מוהר"ש

כשהדפיס כ"ק אדמו"ר שליט"א בשנת תשי"ז את "ספר התולדות – מוהר"ש", זיכה אז את הרבים בצילום "שני עמודים של מגלה גוף כתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ני"ע" (שם, מול עמי' 21).

לימים גילה אד"ש דעתו כי "מטעמי זהירות בכתבי הקדש, הנה לא נראה לי כלל כשמדפיסים פסוקים כתובים בכתב סת"ם אפילו בספרי הלכה ואגדה, ועאכו"כ בספרי תולדות... ומוכן שאינו דומה למה שהדפיסו עמוד ממגלת אסתר – כיון שאין בה השם. והי' בזה גם מעין הוראה לרבים באופן כתיבת המגילה" (לקו"ש חט"ז עמי' 552).

בסי' המנהגים נלמדות שתי הוראות ממגילה זו: א] לא כל העמודים מתחילים בתיבת "המלך", ב] עשרת בני המן אינם בעמוד בפני עצמו.

ועוד כותב הרב משה לנדא שליט"א [כיום גאב"ד ב"ב] בקובץ 'יגדיל תורה' (נ.י. תשמ"ב עמי' קפ) וז"ל: במנחת שי על מגילת אסתר כתב, לגבי ארדי, בעשרת בני המן, מאן סליק לעילא ואתא ואמר אם מלת ארידי מלא יו"ד או חסר.

ובתקוני סופרים כתוב מלא, וכן ברוב המגילות. והנה כ"ק אדמו"ר מהר"ש ני"ע סליק לעילא ואתא ואמר לן עם הספר ארדי חסר, כי כן כתוב במגילה המצולמת בסי' תולדות מהר"ש. עכ"ל ודפח"ח.

גם רואים אנו במגילה הנ"ל כי עשרת בני המן כתובים באותיות רגילות ולא גדולות (ראה קול יעקב תרצא, כז; אישים ושיטות להגרש"י ז"ל עמי' 98). הוי"ו דו"זתא אינה מוארכת, אלא ראשה כפול באלכסון (ראה עיטור סופרים על מאיר עיני סופרים סוסי"י יד אות ג, וקול יעקב תרצא, כב. ובמאיר ע"ס שם מביא מהכוונות בשם הארז"ל שבתבת ויזתא צ"ל הזי"ן גדולה והוי"ו קטנה. ואילו במגילת מהר"ש הוי"ו כני"ל, והזי"ן קטנה).

והנה ביגדי"ת (שם, עמי' רנג) הביא הר"ר יהודה קעלער שי' ממגילה אחרת המיוחסת לכתי"ק מוהר"ש, ובה מתחילים כל העמודים ב"המלך"; בקאפי' ח פסוק יא כתוב ולהרג; ארידי מלא; בקאפי' ט פסי' יט משלח חסר, ובפסי' כב משלוח מלא (ובמגילה המצולמת נכתב בפסי' יט מלא, ולפ"ז צ"ל שבפסי' כב חסר).

אבל אנו אין לנו ללמוד אלא מהמגילה המצולמת, כמפורש בכתב כ"ק אד"ש דלעיל.

שוב מגישים אנו לעין הקורא את צילום אותם עמודים, אך הפעם בצורה מאירת עינים וברורה יותר, כדי שאפשר יהיה ללמוד ממנה גם דיוקים בצורת כתיבת האותיות. ונודה לקוראים שישלחו לנו עוד דברים מחדשים שניתן ללמוד ממגילת מוהר"ש.

שיח קדושים

"מה דגים הללו גדילין במים, כיון שיורדת טיפה אחת מלמעלה מקבלים אותה בצמאון כמי שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל, גדלים במים בתורה, כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהן" (ב"ר צ"ז, ה). ספרות חב"ד ארוכה מני ארץ ורחבה מני ים, מלאה ומפיקה מזן אל זן מפרד"ס התורה, והנה באים ומלקטים עוד כמה פירוורי שמועות לריות את צמאונם של ישראל ל"דבר חדש מן התורה..."

מטיבו של לקט לשאוף אל השלימות, אבל הפעם גבול שמונו לעצמנו, ולא אספנו שמועות ואמרים המובאים בספרים שיד הכל יכולה למשמש בהם, כגון אלו שנדפסו ע"י הוצאת קה"ת, או ספרי השמועות והזכרונות שפרסמו זקני אנ"ש בשנים האחרונות (ומכיון שדוקא באלו האחרונים באו שמועות לעשרות בשם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, לכן כה זעום חלקו בלקוט זה). וכדרך המלקטים אספנו גם שמועות שאינן בדוקות ואין אנו יכולים להיות בטוחים שאמנם יצאו מפי נשיאי חב"ד (כגון דברים שלא נכתבו ע"י תלמידי רבוה"ק או כותבים שאינם מוסרים את מקור שמועתם), אבל אין אתנו יודע עד מה, ואין אנו יכולים לרחק אף שמועה כל עוד לא יצאה מכלל ספק.

ואף אותן השמועות הנאמרות מפי גדולי ישראל אחרים, גם אם קדמו בזמן למי שבשמו נמסרה כאן אותה שמועה (וכפי שהשתדלנו לציין בהערות מקבילות לאותן השמועות), גם בהן אי אפשר לומר בודאות שלא נאמרו אותם דברים גם מפי רבוה"ק, הן אם אמרום כדבר ידוע ומקובל ולא נתכוונו לחדש בזה מאומה (ואולי אף אמרו בשם אמרם, אלא שהשומעים מסרו רק את תורף הדברים ולא את מקורם), והן אם אמרום כדבר שנתחדש להם, "וכמו ששמעתי בשם הרב ב"י שטרך ויגע עד שבא על פירוש איזה מאמר, ואח"כ שמע אותו פירוש מאחרים ג"כ, ונצטער, ואמר לו האריז"ל אתה פתחת הצנור" (כתר ש"ט אות רנו), וכן "מורי [הרב המגיד] זלה"ה ה"י נוהג כשנפלה לו איזה השגה כמותו ה"י אומרה ככה... בכדי להמשיך את ההשגה שנפלה לו בזה העולם... ואזי, כשימשיכנה לעזה"י יוכל אחר, אף שהוא בסוף העולם, להשיגה ע"י יגיעתו... מאחר שישנה בעזה"י ע"י שהמשיכה בדברו אותה..." (מאמרי אדמוה"ז, הקצרים, עמ' תסד).

אך חובה לזכור כי כל עוד לא יצאה השמועה מכלל ספק, חל עליה הכלל של "אין אנו אחראין לכל השמועות" (דברי כ"ק אד"ש, ס' המנהגים עמ' 45 הע' 3), "ואין לעשות יסודות מן השמועות" (שערי-הכולל לו, ה. ועיי"ש שגם הוא ראה הכרח לחלק בין שמועה לשמועה). ובענין היחס לשמועות ראה עוד בקובץ "יגדיל תורה", ירות"ו, גל' ט עמ' 83.

ומחמת שבטוחים אנו שמצויות בספרים עוד שמועות משמועות שונות בשם רבוה"ק נשיאי חב"ד, תקוותנו שבעקבות לקט זה יבואו אחרים ויפרסמו מקורות נוספים שנעלמו מאתנו.

כ"ק אדמו"ר הזקן

שלשה ספרים דר"ה

מעט שמצמצם הקב"ה שכינת עוזה בד"א של הלכה. והרב אלפסי חשב ד"א של הלכה שלו ובית דינו כמו מקדש ממש. לכן סמך לעשות מעשה לתקוע בד"ה שחל להיות בשבת. עכ"ל אדמו"ר הזקן זצללה"ה.

שיח שרפי קודש ח"ב אות רמד, מאשר מ"כ "בין כתבי ידות ישנים של הרב החסיד מו"ה טוב"י אשר ז"ל נכד הה"ק הרשנ"ז זצללה"ה מלאדי (מנ"כ בא"י)".

ולהעיר מרש"י שבת נו, א לפני שנכנה אהל מועד כו'. מלחמת מצוה להרשב"ץ. צוואת הריב"ש יו, ב. עשר-אורות מע' החוזה מלובלין (מרש"י הרח"י אייזבך).

כאן ליחיד כאן לצבור

ובזה"ל שמענו בלאדי [כאן ליחיד כאן לצבור, תענית ח, א] כאן ליחיד הוא בחי' תשובה דיחידה ליחידו ש"ע, כאן לצבור לבחי' הג' קוין דמדות.

חנה אריאל לרי"א מהאמיל, דברים, עמ' 88 (ולכאורה נראה יותר דמיירי במארו"ל החם ביחיד הכא בצבור, ר"ה ית, א).

מותרות בעשי"ת

וכזה שמעתי בשם הגה"ק בעל התניא, כמה דאיתא בשו"ע [או"ח תרג, א] דבעשרת ימי תשובה יש ליהור מפת עכו"ם, דהכוונה דעל כל פנים בעשרת ימי תשובה, צריכין ליהור

מאמרו"ל [ר"ה טז, ב] ר"ה ג' ספרים כו' בינונים תלויים ועומדים כו' ומהו"ע הלשון תלויים ועומדים כו' הנה צדיקים יצ"ט שופטן [ברכות סא, ב] והם תמיד למעלה כו' רשעים יצה"ר שופטן כו' והם תמיד למטה כו' בינונים זו"ז שופטן כו' והיצה"ר אינו מניחו שיעלה למעלה כו' והיצ"ט אינו מניחו לירד למטה ח"ו כו' נמצא הם תלויים בין שמים ובין הארץ כו' תלויים באויר כו'. אדמו"ר הצ"צ נ"ע בשם אדמו"ר הזקן נ"ע וד"ל.

לקוט"ס יקרים, ריגא תר"צ, עמ' לט.

תקיי"ש כר"ה שחל בשבת

ר"ה פ"ד: ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין. וכתב הר"ן ז"ל שהרב אלפסי ז"ל היה סומך לעשות מעשה בדבר שהיו תוקעין בבית דינו כר"ה שחל להיות בשבת. ותמהו עליו הר"ן והרב ב"י על מה סמך האלפסי להתיר... ובשם אדמו"ר הזקן זצללה"ה תירוץ עפ"י מה שאמרו חז"ל (ברכות ח, א) א"ר חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה כלבד. וזה מובן אשר ד' אמות של הלכה הוא כמו מקדש

ממותרות דזה הוי פת עכו"ם, דהמותרות שייך לעשיר. שו"ת מחזה אברהם לרא"מ שטיינברג אב"ד בראדן, ח"א סי' לו.

וכך הי' מונה...

שמעתי בשם אדמו"ר שזהו שביו"כ אומרים וכך הי' מונה אחת, היינו שהי' ממשיך ממקום עליון ביותר, היינו השני כפי"ן של אנכי אנכי הוא מוחה פשעך, ששם כחשכה כאורה שיוכל להיות נושא עון (וזהו החלוק בין אני אני לאנכי אנכי) והי' הכה"ג ממשיך כן לכל ספירה וספירה. שער הכולל לרא"ד לאוואוט, פי"א אות כח.

אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו

שמעתי בשם גדול אחד, שכחתי שמו, וכמדומה לי שהוא בשם אדמו"ר הזקן ז"ל נבג"ם ז"ע, ע"פ אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעי' א, יח), וצ"ל למה כפל הלשון כשנים כו' וכתולע כו', וגם למה שינה הלשון כי גבי שנים כתוב כשלג כו' וגבי כתולע כתי' כצמר כו' וד"ל. אך בקושי' השני' יתורץ גם קושי' הא', היינו כי ידוע אשר אדימת השנים אינו עצם, רק [הצמר] צבוע ארום, ואדימת התולע הוא עצם כו', וזהו פי' הפסוק: אם יהי' חטאיכם מכותמי' רק כשנים, שאינו עצם, אזי יהי' הסליחה רק מבחי' כשלג, לבושי' כתלג חירור כו' [דניאל ז, ט]. רק בחי' לבוש למע' כו' וד"ל. אך אם יהי' חטאיכם מכותמים כתולע, שהוא מראה ארום כעצם, אזי צריך להיות הסליחה ממקום גבוה יותר היינו מבחי' הצמר, שער רישי' כעמר נקא כו' [שם], וד"ל.

קובץ יגדי"ת, נ"י, גלי לא עמי שלג-שלד (מכרך [כת"י] מס' 416 שבספרי"ת כ"ק אדמו"ר שליט"א, רעט, ב). וכעין זה מובא באריכות בס' לקוטים יקרים עמי' נהינו מיד"ח.

עד כאן הקפה...

בליל שמע"צ שמקיפין בתורה עצמה (עיין בסדור הגדול) לא יוכלו עוד החצונים לקבל יניקה משם... ושמעתי בשם אדמו"ר הזקן שזהו שאחר כל הקפה אומרים עד כאן כו' היינו עד כאן ותו לא. שם, פמ"ה אות ו.

ראשית העבודה — ביטול הישות

הרה"ק כו' אדמו"ר מהרש"ז נ"ע פי"א בא אחד לפניו והציע סדר עבודתו לפניו איך שת"ל הוא הולך בדרך הישר ותורתו ותפלתו זכה ונקי' רק שיש לו עדיין הרגשת היש דהיינו שהוא מרגיש ומחזיק עצמו לעובד ה', ובקש ממנו עצה גם נגד זה שלא יחזיק עצמו לעובד ה'. ענה אותו אדמו"ר נ"ע חדע בני דשמו של היצה"ר נשתנה כ"פ בהזמנים שכאו. כעת בריאת העולם הי' שמו מלאך המות כמ"ש במד"ר [כ"ר ט, ט; יב] על פסוק והנה טוב מאד [בראשית א, לא]: טוב זה יצ"ט, מאד זה מלאך המות. וכאשר הגיע זמן שכלל ישראל הצדיקו מעשיהם ולא שמעו לעצת היצר וברחו ממנו כבורח מן המות, אז טען לפני הקב"ה ששמו אין נאה לו לעבודתו להיות מסית, שהכל יראים לשמוע לו כמו היראה מן המות. אז נשתנה שמו ליצה"ר. וכאשר כרכות הזמן הרגישו העולם שגם יצה"ר הוא מלאך המות כמ"ש בתורה [דב' ל, טו] ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת

המות ואת הרע, הרי דרע ומות הוא דבר א', והטיבו מעשיהם, אז טען שנית שגם שם זה לא טוב לו לעבודתו שגם מן שם זה יראים ובורחים ממנו. אז נשתנה שמו לנה"ב ונשתמשו בשם זה כמה ספרי מוסר האחרונים. וכאשר כעתים הללו הרגישו והכירו העולם שגם לנפש הבהמית אין לשמוע כי היא פחיתות גדול, כמ"ש [קהלת ג, כא] רוח האדם עולה למעלה כו' ורוח הבהמה יורדת למטה כו', נשתנה שמו של המסית להרגשת היש. אבל הוא הרגשת היש, הוא נפש הבהמית, והוא היצה"ר, והוא מלאך המות, ועדיין אתה עומד כחוץ שכל עבודה שלך הוא ממנו להיות מחזיק עצמך לעובד אלוקים.

ס' אמרי יאי וגדיא יאי לר' דוד שבתי משה, ברי"טשוכ תרמ"ח, עמ' 32 (וראה שם בהקדמתו, שאחר תחונתו הי' "אצל אדמו"ר הגאון הקדוש מהר"ם מליבאוויטש נ"ע, וטעמתי מעט מנופת צוף אמריו הקדושים דא"ח ותאורנה עיני...").

וראה הענין הנ"ל בארוכה ב"שמועות וסיפורים" ח"ב עמ' 152-154 (מרשימות ר' טובי' בעלקין ע"ה, בשם כ"ק אדמו"ר האמצעי), ובקצרה בס' 'לשמע און' עמ' 224 (עפ"י מה ששמע מר"ש גרינס ע"ה, וללא הזכרת מקורו מרבוה"ק).

עובד אלוקים ואשר לא עבדו

בשם הה"צ הקוה"ט מוהרש"ז מלאדי זצוקלה"ה. שמעתי, שאמר להגביר המופלג ר' שמאי מעיר מאהליב פאדאליען הסמוכה לנהר דניסטר, אשר טבעו של הגביר הנ"ל היה שהתמיד בלימודו מאד מאד, והיה קמצן גדול, ואמר לו הה"ק רש"ז הנ"ל כי בש"ס [ע"ז יח, א] מכואר אשר ר' חנינא בן תרדיון הקהיל קהלות כרבים, ושאל אם יש לו חלק לעוה"ב. ושאל אותו ריב"ק אם בא מעשה לפניו, וא"ל כי נתחלף לו מעות פורים בממונו ופיזר את הכל. וקשה בזה, דהלא ת"ת כנגד כולם [פאה א, א] ואם זה כאן הכל כאן, ולמה זה שאלו אם בא מעשה לידו.

אולם זאת נודע כי יש בעלי מרה שחורה ויש בעלי מרה לבנה (כאו"א מתגבר עליו יותר מרה זאת מיתר המרות), בעלי מרה שחורה המה בודדים כמועדס ויושבים על התורה ועל העבודה וקמצנים המה בטבעם. ובעלי מרה הלבנה יאהבו חברת אנשים ופורנים בטבעם. ולזאת נוכל לומר כי ר' חנינא בן תרדיון לא היה מקבל שכר על שהקהיל קהילות כרבים, יען כי טבעו היה משוקע בהתגברות המרה שחורה, ולזאת [הי'] תוקע א"ע לדבר הלכה ואהבת התורה ולומדיה. אולם אם עשה ההפכיות מבעלי מרה שחורה, שהיה פוזן, ממה נפשך יגיע לו שכר כי כפף את יצרו בממה נפשך, דאם הוא מבעלי מרה שחורה כפף את יצרו בנדיבת לבו ופורנותו, ואם הוא מבעלי מרה לבנה כפף את יצרו להתבודד בחדריו ולהיות תם יושב אהל באהלה של תורה ולא כחכרת אנשים. עכ"ד, ודפ"ח (תוכחה מגולה הוכיח בזה את הגביר ר' שמאי הנ"ל אשר יהיה פוזן למען יוכיח סופו על תחלתו כי אשר התחיל ללמוד תורה לא מחמת טבעו אשר יאהוב להיות בודד במועדו נזיר אחיו להיות מובדל ומפורש מאנשים, רק ארובה, הלא פוזן הוא, וזה כטבע איש אשר יאהב חברת אנשים, ואזי אם יעשה כן תהיה תורתו וזרחת כאור השמש בצהריים. ה' ישים חלקנו עם הלומדים תורתו ככפיפת יצרם,

ס' שמועות טובות לר' חיים אברהם דייטשמן, ווארשא תרנ"ו, עמ' 17. והשווה למ"ש אדמוה"ו בתו"א י"ט, א ואילך; דרך חיים (לאדמוה"א) פ"א, א ואילך.

עבודה מאונה

וכאשר פי' מו"ר נ"ע הפ' יונתי תמתי [שה"ש ה, ב], כי יונה הוא לשון אונאה, אשר ע"כ כל יחוש לעבודתו שהיא מאונה באיזה תערובת, כי הגם שהיא מאונה אעפ"כ היא תמימה.

הקדמת ר"א מסטרושילא לספרו שערי עבודה, שקלאו תקפ"א. עיי"ש בארוכה.

קדימת "ועשה טוב"

שמעתי מפיו הקדוש של הצדיק הקדוש מוה' ליב המכונה בשם זידא [משפולא] זצוקלה"ה כאשר פעם אחת הייתי לבדי עמו בבית, ואמר לי בזה הלשון, שמע דברי שאני אומר אשר איש הישראלי צריך להיות מקודם סור מרע ואח"כ יעשה טוב, וכל אשר מרגיש בנפשו כמה הוא סור מרע כך יכניס עצמו בעשה טוב ולא יותר, כדי שלא יהי' ח"ו זורע אל הקוצים [ירמ' ד, ד וברש"י. וראה פסחים קז, ב וברש"י ותוס' שם].

וכאשר באתי לעמוד לשרת בקודש לפני ולפנים אדמו"ר הצדיק הקדוש מוה' שניאור זלמן נב"ג"מ זצוקלה"ה ונימיתי לו הדברים הללו, אמר לי בזה הלשון, זהו דעת בית שמאי שהוא שם אורחותיו בחי' דין וצימצום, אבל הל' מדה אחרת היתה לו, כי נר אחד רוחה חושך הרבה. וזה ביאר מאמר רו"ל [כתובות טז, ב] כיצד מרקדין לפני הכלה בש"א כלה כמות שהיא ובה"א כלה נאה וחסידה אפילו חגירת ואפי' סומא. אשר מחלוקתם בדרך העבודה בכלות הנפש, כידוע מדברי קדשו מרן הבעש"ט זצוקלה"ה אשר כלה הוא מלשון כלתה נפשי אל ה' [תה' פד, ג]. ובש"א כמות שהיא שאין ראוי לאדם להיות בחי' עשה טוב רק כפי שמרגיש בנפשו בחי' סור מרע, ובה"א כלה נאה אפילו חגירת וסומא ר"ל שיותר טוב תיכף להקדיש א"ע בכתי' ועשה טוב בכלות הנפש, אפילו פגם את נפשו. בכמה עבירות. כי התורה נקראת אור והמצוה נר כמ"ש [משלי ו, כג] כי נר מצוה ותורה אור, וכמו שהבית מלא חושך וכשמכניסין נר אחד נדחה החושך ממילא. כן הדבר בנפש האדם אם יעשה מצות ומעש"ט ויעסוק בתורה אזי יתבטל היצה"ר והס"א ממילא יהי' נדחה מהמאור שבה, ותחזור אותו למוטב [ראה פתיחתא איכ"ר ב. ירוש' חגיגה א, ז. הלי' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ד וקו"א שם].

תוספות חיים להרה"ק ר' חיים יוסף מפיסטין. לעמבערג תרכ"ג, פ' קרח דף ו, ג (תורה נו מובאת גם בח"א מספרו, טשערנאוויץ תרכ"א, פ' לך דף יב, ב. וראה עוד בלקו"ת שה"ש ד"ה תנו רבנן [מח, ב]. מאמרי אדה"ו הנחות הר"פ עמ' מה, ובכ"מ).

בהקדמת בן המחבר כותב עליו: "נתגדל על ברכי הצדיק הקדוש... מוה' ליב... ואח"כ הי' אצל הגאון הצדיק אור ישראל מוה' שניאור זלמן זצלה"ה בעהמ"ח ספר תניא, ולמד ממנו הרבה חכמה". ובהסכמת רי"ש טנטואהן: "שימש כמה צדיקי וגדולי הדור, ואחד המיוחד בהם הרב הגאון הקדוש מוה"ה זלמן זלה"ה בע"ס התניא, והרבה דברים קיבל ממנו בלחישו".

רחמיך רבים ה'

בעת שהי' רו"ל [ר"נ מבראסלב] בא"י הבטיח להר"ר אברהם ז"ל קאליסקער כי תיכף כשיבא לחוץ לארץ תיכף יסע אל הרב מלאדי הר"ר שניאור זלמן לדבר עמו... וקיים זאת, כי בבואו לביתו לא ירד מעגלה ליכנוס לביתו, אלא תיכף נסע להרב מלאדי... ואמר הרב תורה בערך שמונה שעות... וסיים אז על הפסוק [תהלים קיט, קנו] רחמיך רבים ה', עס איז אויף דיר גאט אגרויס רחמנות. אבני"ה ברול לר' אברהם מטולטשין, ירושלים תרצ"ה, עמ' לד.

עצה להרהורי עבירה

העצה היעוצה לזה (הרהורי עבירה), לנוס לגמרי תיכף ומיד, ולא לעסוק במלחמה כלל וליאבק עמה וכו'. וכמאמר הרב ז"ל מלאדי: מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו — בלתי שום מלחמה.

שארית ישראל להרה"ק רי"ד מווילעדניק, דרוש עשירי, שובבי"ם ת"ת (וראה תניא פי"ב ופכ"ח).

עצה לפחד

בשם אדמו"ר סבא נ"ע שמעתי בזה"ל הפחד אות לסכנה, והעצה שלא להתפחד ואז בטל הסכנה ע"כ.

אוצר אגרות קדש לרא"ד לוי, ירושלים תשי"ב, לו, ב (וממשיך שם: ובספר לק"ת מאדמו"ר הנוצר ע"פ גדולים ועצומים ממך, שאתה בעצמך עושה אותם גדולים ועצומים, ועם שהדברים עמוקים ועתיקים בעיני עבודה, אמנם פשוטיהם ג"כ אמת ויציב. ע"ל. וראה מכתב ה"צ, אג"ק [ברוקלין, תש"מ] עמ' שכב. ולהעיר ממארו"ל ברכות ס, א עה"פ כי פחד פחדתי ויאתני ואשר יגרת יבא לי).

כובד ראש שלפני התפלה

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש [ברכות לא, ב]... כשם שיש דין שקודם התפילה צריכים לנקות את הגוף, כן צריכים לנקות ולטאטא (מלשון "מכבדים את הבית" [שם, נא, ב]) את הראש... לכבד ולטאטא ולנקות אותו מכל מיני לכלוך ופסולת שבמוח.

לתורה ולמועדים לרש"י זיין, עמ' 188 ("פירוש זה... שמעתי מהרה"ת הרב"ש ז"ל, זקנו של אדמו"ר הרמ"מ שניאורסון שליט"א, בשם אדמו"ר הזקן בעל ה"תניא").

ענין התפלה

וכן נמצא כמה פעמים בכתבי הרב מלאדי זצ"ל שענין התפלה איננו לבקש טובתו, כ"א לבקש מהשי"ת שיתגלה אלקותו בכל פרט, והיינו גם שמבקש צרכי בני אדם כמו למשל שיהיה לו רפואה ולברך השנים ולבנות ירושלים ולהחזיר נפוצים וכדומה, לא יהיה כוונתו לטובת עצמו כ"א יהיה כוונתו שיהיה בזה התגלות אלקות למען ידעו ויכירו כי לו הכח והממשלה והוא המשרד המערכות והוא שליט בכל העולם כרצונו. וכל ענין זה ביטול דעת עצמו, כמאמר [אבות ב, ד] בטל רצונך וד"ל.

יד אבי שלום לר' מאיר צבי ב"ר יעקב יצחק שו"ב בואמושטין, ווארשא תרמ"ב, עמ' 60 (וראה בפתיחה שם שהי' מרואי פני האדמו"ר מקאצק ואדמו"ר ה"צ). וראה לק"ש חייט עמ' 293 ובהע' שם; מאמרי אדמוה"ו — ענינים — עמ' רעח; ומאמריו — הקצרים — עמ' תי"ב (תיב).

העליה בתפלה

שמעתי בפירוש מ"ש [רות ד, ז] וזאת לפני כישראל, שסדר העליות דאבי"ע הוא הנק' זאת, דכד איהי סלקא כולהו סלקין וכו', הוא בסדר הזה דוקא מעשי' ליצירה וכו', לפנים, קודם לזמן האחרון דדרין בתראין דעקבות משיחא. אבל עכשיו יכול להיות שלא כסדר הזה כלל, עד שיכול להיות בתחלת התפילה הנק' תפלת העשי' עליה גדולה יותר מבק"ש וש"ע (ונראין הדברים לפי שעכשיו הכלל הוא בבחי' תשובה, וסדר הזה הוא בבחי' מע"ט).

מאמר השפלות והשמחה לרי"א מהאמיל, [לבוז?] תרכ"ח, מה, ב.

עליית התפלות

מה ששמעתי פא"פ מאדמו"ר שעליית כל התפלות דחול עולים בשבת, ודכל השבתות עולים כיוהכ"פ, ודכל יוהכ"פ עולים ביובל.

חנה אריאל, ויקרא עמ' לט (ובספרו שני המאורות עמ' 226: מ"ש בכתבים שבכל שבתות השנה עולים כיוה"כ שבכל שנה, וכל יוהכ"פ עולים בשנת השמיטה, וכל השמיטות עולות ביובל. רק שכשגלו אין נוהג למטה מצות השמיטה ויובל).

בי ברכת אשר יצר

ש' בשם הרב הק' בעל מ' ס' התניא, שהעולם טועים בברכת אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נק' נק' חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך שאם יפתח א' מהם או יסתם אחד מהם, וסוכרים שתיבות גלוי וידוע קאי על תיבות שאם יפתח א' מהם או יסתם א' מהם, ע"ז לא צריך לומר גלוי וידוע לפניך, שזה גלוי וידוע לפני אדם ג"כ. רק קאי על תיבות אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נק' נק' ח' ח', שאפילו האדם הבקי בנייתו האברים ובהילוך הדם בהאברים אינו יודע האיך הוא כח המושך הדם מאבר לאבר, רק הוא גלוי וידוע לפני כסא כבודך.

משנת משה לר' יחיאל משה אבד"ק קאמאראווקע. פיעטרקוב תרס"ט, עמ' 53.

התורה — לחם ויין

כמ"ש [תהלים קד, טו] ולחם לבב אנוש יסעד, ושמעתי מפיו הקדוש של הצדיק הק' מוה' שניאור זלמן זצלה"ה שאמר פי' הפסוק הוא כך, כי תיבת אנוש הוא ענין חלישות כמ"ש [ירמי' יז, ט] כי אנוש הוא, ר"ל כאשר אדם רואה שנחלש אצלו העבודה שבכל לבבך בשני יצריך, אז אין לו סעד אחר כי אם התוה"ק, וזהו ולחם לבב אנוש יסעד, וגם יין הוא מרמוז על התוה"ק כמ"ש [משלי ט, ה] ושתו כבין מסכתי, וגם יין הוא לארמא קלא בתורה ותפלה באהבה עזה כרשפי אש בצימאון גדול, כמ"ש [תהלים מב, ג] צמאה נפשי אל ד'.

חוספות חיים, טשערנאוויץ תרכ"ב, פ' אמור לג, ג (ובמ"ש אנוש לשון חלישות כענין כי אנוש הוא, ראה: לקו"ת שה"ש כה, א; ד"ה ואיש כי ימרט תרכ"ה; ס' הערכים — חב"ד ערך אדם ס"ט וש"נ).

תלמוד — פת

אא"ז ה"ר שמאי ז"ל ממאהליב... רבים מצדיקי דורו... והגאון הקדוש הר"ב מלאדי זצ"ל התאכסנו בכיתו וחבבו אותו עד לאחת... ופ"א שאל אא"ז... את הר"ב ז"ל (שהי')

דרכו אחר התפלה לעסוק בתורה כמה שעות) מה יענה לרברי חז"ל [ב"ק צב, ב] שהזוהירו כ"כ על אכילת פת שחרית. והשיב בקדשו, תלמוד בגימטריא פת. ודפח"ח. נפש חיה (עמ"ס מגילה) לר"י סגל לנדא, ברייטשוב עת"ר, עמ' 10 הע' ב.

תורה ותפלה

(ישעיה כ"ט, יג) יען נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודני ולבם רחוק כו' על כן הנני כו' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר כו'... שמעתי בשם הגאון אדמו"ר ג"ע, שאמר שבפסוק זה מצא מפורש למה ששמע בשם הבעל שם טוב, שמי שיש לו מחשבות זרות בתפילתו לא יוכל להמציא ולהבין חכמה וסכרא אמיתית בתורה, בדבר התלוי בסכרא (ואם לא דבר המפורש בפירוש במוזמן כו'), ואמר שזהו כוונת הכתוב בעונש מי שבפיו ובשפתיו יכבד וליבו רחוק, במחשבת חוץ מעניני התפילה, ואבדה חכמת כו' ובינת נבוניו כו', היינו בסכרא. עד כאן שמעתי.

אוהלי יוסף לר' אלי' יוסף ריבלין מדריבין, ירושלים תשט"ז, עמ' יא.

אורייתא בלא דו"ר

שמעתי אשר פ"א שאל להרב הק' רש"ז מלאדי על מה שמוזכר בזוה"ק בכמה דוכתי כי אורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרכת לעילא [ראה תקו"ז ת"י], ולמה לא נזכר זה בגמרא, ואולי באיזה מקום נזכר זה בש"ס. והשיב לו אדמו"ר הק' רש"ז מלאדי בלשונו הזהב טהור וז"ל, הנני מפליא א"ע הפלא ופלא למה לא ידע כבודו מגמ' מפורשת אשר מוזכר בדרך רמי קראי אהרדי, כתיב [תהלים נו, יא] כי גדול עד שמים חסדך, וכתיב [שם קח, ה] כי גדול מעל שמים חסדך, ומתוך הש"ס הא כיצד, כאן בעושי' לשמה וכאן בעושי' שלא לשמה (כמבואר בש"ס דפסחים דף ג ע"ב), ובעושי' לשמה כי גדול מעל שמים חסדך ופרכת לעילא, ובעושי' שלא לשמה הוא מגיע עד לשמים ולא פרכת לעילא כלל.

שמעות טובות, עמ' 21-22 (ושם שהי' זה עם הרה"ג ר' משה חפץ מטשאוואס. ובבית-רבי ח"א עמ' 78 שהי' זה אצל הג"ר יהושע צייטליש משקלאוו (השר מאושיצא) אחר שנשתחרר אדמו"ר ממאסרו. ותרוייהו הו' מגדולי המתנגדים שאדמו"ר נתחייב לילך אצלם לכשישתחרר).

תורה וישראל

שמעתי מאדמו"ר הזקן נ"ע בשם ספרים קדמונים בזה"ל, התורה היא רושם אלקות וישראל הם רושם התורה. מאמר השפלות והשמחה, דף לב, ב (וכמדומה שמקורו בשל"ה הק').

תלמידי חכמים

והחכמים שתורתם אומנתן, שמעתי מאדמו"ר שת"ח אין נקראין אלא מי שיש לו בחי' התפעלות הנק' התפעלו' אלקי' כידוע לידועים... וזהו ענין התפעלות אלקות שהחכמים הגדולים לא זוו מזאת המדרג' כל ימיהם (ות"ח היינו שלומדים החכ' לידע מענין התפעלות הזאת לפעמים אך לא תמיד כו').

חנה אריאל, שמות, עמ' נב (וגם בספרו שני המאורות עמ' 64: כפי מה שמעתי פא"פ שלא נק' בגמ' בשם ת"ח אלא מי שהי' בבחי' התפעלות

בחבירו, כמ"ש כ"פ בשם בעל המחבר ספר תניא על המאמר חז"ל [נגעים ב, ה] כל הנגעים אדם רואה חוץ — מנגעי עצמו.

משמרת איתמר להרה"ק ר' איתמר מקאנסקיוואלי, ווארשא תרכ"ח (וראה לקו"ש ח"י עמ' 24, וש"נ). ובלקוטים חדשים שבסו"ס אוהב ישראל: כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו... והעצה היעוצה לזה להסתכל במי שכנגדו, היינו אם יראה באדם אחר שעושה איזה דבר שלא כהוגן, יחשוב גם הוא בדעתו מפני מה הזמין ה' לפני לראות הדבר הזה, אם לא כי הגע הזוה נוגע בקירות הבית שלי, ומחמת הסתת היצר טח עיני מראות, וישוב אל ה' וירחמהו.

יוסף ה' עליכם

בשם הה"ק הרש"ז הרב מלאדי זלה"ה, יוסף ה' עליכם [דברים א, לא], כל"א: גא"ט זאל זיך מערין אויף אייך, ר"ל שיתוסף עליכם יראת ואהבת ה'.

יסוד העבודה לר' ישעי' בורוכוביץ שו"ב דאדעסי, ווארשא תרנ"ג, עמ' 71.

שמש בגבעון דום

שמעתי מזקני חסידיו חכ"ד ע"ה, שבעת שהיה אדמו"ר הזקן כעל התניא נ"ע במאסר בפ"ב ה"י שם שר א' משרי המשפט שה"י חוקר ובקי בחכמת הקבלה... ושאל כמה שאלות מרבנו ז"ל בעניני תורתנו הקדושה. וא' מהן, שיסביר לו עפ"י טבע איך היה אפשר לו ליהושע להעמיד את השמש. והשיבו כי יהושע היה יודע למצוא כל הפעולות והכחות שישנם באדם, וע"י כח השמש שלו היה בידו להעמיד את השמש. וזוהי כונת הכתוב שאמר שמש בגבעון דום (יהושע י) דלכאורה תיבת בגבעון מיותרת, אבל זה קאי על כח השמש שלו שעמד בגבעון, וק"ל.

פרד"ס הארץ לר"י הורוויץ, עמ' רכ"זא.

חכמת שלמה

וכבר אמר על זה הרב הגאון הצדיק המפורסם בדורו הר' שניאור זלמן מלאדי נבג"מ לאיש אחד שבא לפניו, והרב הקדוש היה מדבר עמו לפי דרכו של המבקש כנ"ל, ושאל אותו האיש מהו היתרון והמעלה מהצדיקים על שאר אנשים. והנה נודע לכל העולם חכמתו הגדולה של הרב הצדיק הנ"ל, והיתה תשובתו בזה"ל, כתיב [מלכים א ה, יא] ויחכם שלמה מכל האדם וגו' והיה שליט ומושל על האדם ועל הבהמות. והנה כשהיה צריך לדבר עם הסוס היה צריך להלביש א"ע בשכל הסוס לדבר עמו לפי ערכו, וכן כתיב [שם שם, יג] וידבר על העצים ועל האבנים, המכוון שה"י יכול להשפיל דעתו הגדולה והרחבה לאין שיעור שיוכל לדבר על דברת בני אדם שהם בדמות עצים ואבנים. כך אתה, אל תקשה בעיניך שאני מדבר עמך כערכך להאריך בהבלים אשר המה כפי דעתך ושכלך, כי זהו ממש כערך הסוס שהיה מדבר עמו שלמה המלך ע"ה, וכי קטן הוא בעיניך שאני יכול לדבר עם הסוס (והלך האיש הלזה בפחי נפש. ואני הייתי מכיר האיש הזה שהיה נכבד מאוד, והיה מפליא חכמתו של הרב ז"ל איך שנעשה איש כשר ע"י דבריו הקדושים).

עטרת (תפארת) ישראל לר' ישראל מ"מ דק"ק באהפאלי (נכד הרה"ק רמ"ג מטשנרוביל), זיטאמיר תרכ"ז, דף ב, א"ב.

הנ"ל, שזה בא ע"י שמוש ת"ח דוקא [עיי"ש שמביא כמה ראיות מש"ס, ומסיים "כבוד אלקים הסתר דבר"].

שמאל דוחה וימין מקרבת

ההולך לימין רבו הרי זה בור [יומא לו, א], פירש הרב מלאדי שהכוונה עפ"י מה שאמרו חז"ל [סוטה מז, א] לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, ואם אין התלמיד מבקש אלא ימינו של הרב ולא את השמאל דוחה, אזי ודאי יהא בור.

רי"א ז"ל מרגליות מפי רבי מרדכי מסלונים (דער אידישער שטראל, יז אדר תשל"ה).

בירור האכילה

וכמאמר הרב הקדוש ר' זלמן מליאדי ז"ל נבג"מ על פסוק ואכלתם אכול [יואל ב, כו], שהאכילה שהיא בסוד הבירור יתברר עוד בעילוי אחר עילוי. ודפ"ח.

שארית ישראל להרה"ק מווילעדניק, דרושים לסכות (וראה בלקו"ת פ' צו ד"ה ואכלתם ובנסמן כמ"מ שבמהדורת תשר"מ עמ' 58. וראה עוד בס' מאמרי אדמוה"ז — הקצרים — עמ' שסט).

איסור בשר בחלב — כשתתאה גבר

שמעתי אומרים בשם אדמו"ר בעל הש"ע והתניא נ"ע, דמפני זה הלכתא כשמואל בפסחים ע"ו דתתאה גבר, מפני שישראל שוכני מטה נצחו את מלאכי מעלה וקבלו את התורה. ופירש בזה דברי המדרש תהלים ח' דכשעלה משה לקבל פעם ב' את הלוחות אמרו מאה"ש והלא אתמול עברו עליה וכו', א"ל הקב"ה וכו' והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב שנא' ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה וכו'. והקשה ע"ז דהרי בשר אחר חלב מותר לאכול, ובכאן כתיב קודם חמאה וחלב, ואח"כ וכן הבקר אשר עשה, ומשמע דחמאה וחלב לקח תיכף דהרי א"צ עשייה, אבל בן הבקר צריך עשייה ותיקון וכמ"ש רש"י שם מב"מ פ"ו: קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קממיהו, וגם אברהם אע"ה שקיים כל התורה (יומא כח:) בודאי לא נתן לפניהם בב"ח.

ותירץ הוא ז"ל, דהנה טעם איסור בכ"ח, כי בשר הוא בח"י דין וגבורה, ולב הוא בח"י חסד ורחמים, ואסור לערסם. וע"כ כשאוכלין קודם חלב ואח"כ בשר תתאה גבר ומתגבר חסד על הדין, ומותר. משא"כ להיפך אסור להגביר דין על חסד. וזהו הוא אם ישראל קבלו את התורה הלכה שתתאה גבר, אבל אם המלאכים היו מקבלין אותה ה"י ההלכה להיפך דעילאה גבר, והיה אסור לאכול חלב קודם בשר. וזה שא"ל הקב"ה להמלאכים אם אתם תקבלו את התורה ותהיה ההלכה דעילאה גבר, א"כ למפרע אכלתם בכ"ח אצל אברהם, אלא בזה שאכלתם חלב קודם בשר גליתם דעתכם שתתאה גבר והתורה נתונה לישראל.

פרד"ס הארץ לר' ישעי' הורוויץ, ירושלים תרצ"ג, עמ' תקמח (וראה שו"ת הר"ר סי' טו בשם השר שלום מבעלז זי"ע, ובפתח הדעת להגאון רח"פ לוריא ז"ל מלודו' [מסך הפתח יו"ד פ"ז] ובס' פרד"ס יוסף פ"י וירא, הביאו הדברים בשם היהודי הק' מפשיסחא זי"ע — הערת הרח"י אייזנבך בכפר חב"ד גל' 146 עמ' 7).

הרואה נגעים — מנגעי עצמו

וכיון שיודע תמיד חסרונותיו ממילא שאינו רואה חסרונות

ל"ב נתיבות החכמה

וז"ש אדמו"ר שהסימן של מי שיש לו כל הל"ב נ"ח הוא שבכל חכמה שיעסוק בה ימצא בה חדשות תומ"י. והיינו לפי שיש בו בחי' עצם ומקור כל הנתיבות, וד"ל.

מאמר יצ"מ לרי"א מהאמיל, עמ' י.

שיחת עופות

כמ"ש אדמו"ר הזקן נ"ע על ענין שיחת עופות שהיא חכ' ככל חכ' לימודיות, רק שלא יוכל ללמדה כ"א מי שיש לו רוח"ק.

חנה אריאל, ויקרא, עמ' י.

פסולת האדם גרעא טפי

וכמו ששמעתי בשם אדמו"ר הזקן בעל התניא נ"ע על ענין כיוצא בזה, שאמר, במשל, כי צואת אדם גרועה מצואת בהמה, וד"ל.

פרד"ס הארץ לר"י הורוויץ, עמ' רדע.

איני יודע באיזו דרך מוליכין אותי

שמעתי ביאור מאמרם ז"ל (בברכות כ"ח ע"ב) בשם הרה"ג הקדוש רבי שניאור זלמן מליאדי הנקרא בפי כל הרב בעל התניא זצ"ל, כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכשראה אותם התחיל לבכות כו' ולא עוד שיש לפני ב' דרכים אחת לג"ע ואחת לגיהנם, הלא אמרו עליו (בסוכה כ"ח) שלא הניח מקרא משנה גמרא כו' והאיך יכול לטעות עצמו כי יהי לפניו ב' דרכים, כי בגיהנם מאי עבדתי.

וביאר הגאון הנ"ל בטוב טעם ודעת, כי יש ב' בחינות לעבודת השי"ת בצדיקים גמורים שכל מגמתם הוא רק לצורך גבוה שהוא לעשות נח"ר ליוצרם בעבודתם, הבחי' האחת הוא כל כל מעשיו לש"ש יומם ולילה לא פסק פומי' מגירסא ועובד עבודתו כל היום וכל הלילה הכל בכונה פנימית ולומד תורה לשמה, כמו שארז"ל [אבות ו, א] שזוכה לדברים הרבה, שהוא צדיק גמור וטוב לו [בברכות ז, א, וראה תניא פ"א], אך עכ"ז הלא גם הצדיק האמתי הנה אין ביכלתו לעמוד תמיד על מדריגה אחת ונופל ממדריגתו, ולפעמים נכשל גם באיזה חטא כמאה"כ [קהלת ז, כ] כי אין צדיק בארץ שיעשה טוב ולא יחטא, ואם גם הוא חטא רק מן הדק עכ"ז נעשה פגם בנפשו כדאמרו רז"ל [יבמות קכא, ב] וסביביו נשערה מאד [תהלים נ, ג] הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ולכן קובע הצדיק הזה לו עתים לפשפש במעשיו, ואם הוא מוצא או מרגיש איזה חטא שהוא פגם בנפשו מפסיק בעבודתו ועוסק בתיקוני נפשו, ומסיר הכתם והחלאה שנדבקו בנפשו מחטא זה, וכן הוא עושה כל ימיו. ולכן כאשר תבוא עת פקודתו להאסף אל עמיו יודע צדיק הזה כי אין לפניו דרך אחת רק לג"ע לבוא על שכרו ותענוגי המצות ומעש"ט שעשה בחיים חיותו, כי כבר טוהר נפשו ואין לו עסק בגיהנם.

אבל לא כן הצדיק הגדול מבחינה השני', הנה הוא עובד עבודתו יומם ולילה בכל מצוות ה' לעשות נח"ר ליוצרו כפי דעתו והבנתו, ואיננו חפץ להפסיק מעבודת הבורא אף רגע אחד לפשפש במעשיו שחטא כשגגה באחת ממצוות ה', גם

או הוא רק מתחרט ע"ז ואינו עוסק בתיקונים, כי אהבתו להשי"ת בוערת כאש שלהבת בלבו שאינו מביט על עצמו, גם רגע א' אינו חפץ להיות בלי עבודת הבורא. והנה צדיק כזה שלא עסק כלל בתיקוני נפשו ששכרו הרבה מאד על הצדיק מבחינה הראשונה, אבל בכוא יום פקודתו ואין אדם צדיק בארץ כו' ואין ליכנס בשער המלך בלבוש מזוהם וברכב שעל בגדו, הנה הוא מוכרח ליכנס מקודם לגיהנם לכבס כתמיו, ואח"כ יבוא על שכרו ועל מקומו בשלום. וזהו שאמר ריב"ז, שהוא ה' הצדיק הגדול כדאי' בסוכה ע"ש, ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים, אחת לג"ע עבור מעשי הטובים ועבודתי כל ימי חיי, ואחת לגיהנם כי אולי פגם בנפשו, ואינו יודע באיזה דרך מוליכין אותו, ודו"ק כי קצרתיו, ונאה הדבר למי שאמרם.

מלין יקירין לרא"י דובאס, פיעטרקוב תרס"ב, בסופו (וראה בסידור אדמו"ר שער חהמ"צ (רפח, ב); תניא פ' מא"מב; אגרת הויכוח והשלום; לקו"ש חט"ז עמ' 271 ובנסמן בהע' 25 שם).

ורפא ירפא

שמעתי בשם רבינו ז"ל נ"ע בענין הרפואות. הרמב"ן ז"ל סובר דאין רשות לרפאות מחושי' פנימי' [ראה פירושו פ' בחוקותי כו, יא], ומ"ש [שמות כא, יט] ורפא ירפא [וידרו"ל ב"ק פה, א מכאן שניתנה רשות לרפוא [היינו כאב ומכה חיצוני', וכ"כ הרב ראב"ע ז"ל בפ"י על התורה בפ' ורפא ירפא... וכת"ב באסא (ד"ה ב, ט"ז) גם בחליו לא דרש את ה' כ"א ברופאים, הרי שנחשב לו לעון... עכ"ל הראב"ע, והרמב"ן ז"ל הוסיף להביא ראי' לזה ממשארז"ל (פסחים ס"פ מקום שנהגו) חזקי' גנו ספר רפואות והודו לו... והרמב"ם ז"ל ס"ל דרשות לרפאות גם מחושי' הפנימי' (ועון אסא היינו מפני שלא דרש את ה' כלל כ"א ברופאים) וספר רפואות שגנו חזקי' היינו ספור מודיע צורות הכוכבים וטלמסאות... ע"ש בפ"י המשניות [פסחים שם]... אבל רפואות שע"י סמים ורפואות הטבעיים מותר... וכמו"כ אפשר לומר ג"כ דמה שדרש אסא ברופאים הי' ג"כ כעין הטלמסאות כו'.

אבל רבינו הגדול ז"ל הכריע, רבזמן הבית שהי' חיי ישראל בחיי אלקי' ולא הי' מקבלים חיות לגופם כ"א ע"י נפה"א לבדה, ולכן א"צ לעסוק ברפואות שאם משלים רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת כתיקונם שבוה נשלמו תרי"ג אברי נפה"א, או ממילא גם רמ"ח אברי גופו ושס"ה גידי' הם בשלימות ותיקון בריאו' בלי שום מחוש וחולי כלל, שאברי גופו מקבלים שלימותם ע"י אברי נפשו. וכמ"ש [שמות טו, כו] ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך וגו' כל המחלה וגו' לא אשים כו' כי אני ה' רופאך, אני ולא אחר, ועבדתם את ה' אלקיכם [גו'] והסירותי מחלה מקרבך [שם כג, כה]. ואם אינו שלם במעשה המצות להשלים אברי נפשו ממילא נעשה פגם וקלקול באברי גופו שלא יועיל לו שום רפואות כלל. וזהו מ"ש באסא ולא דרש את ה' כ"א ברופאים, וא"כ כיון שלא דרש את ה' להשלים תרי"ג אברי נפשו, מה יועילו לו הרופאים. וכן מה שגנו חזקי' ס' הרפואות הי' מטעם הנ"ל.

אך בזמן הגלות שגרמו במעשיהם סוד גלות השכינה, שירדה השפעתה ונתלבשה בייס דנוגה, וע"י מעבר המזלות וצבא השמים מקבלי חיותם גם הכע"ח וצומח, וא"כ גם האדם אף שאינו משלים תרי"ג אברי נפשו ע"י מעשה המצות כנ"ל יכול ג"כ לקבל חיות לגופו ונה"ב כמו שאר בעלי חיים, והאדם הוא בעל בחירה אם לקבל חיותו והשפעתו מהיכלות הס"א ח"ו או מהיכלות הקדושה (וכמ"ש באגה"ת פ"ו), ויכול להיות בריא וחזק בכל אברי גופו... ויועיל לו רפואה וצריך לעסוק ברפואות.

קובץ יגדו"ת נ"י גל' לו עמ' רעטר"פ (מבוך [כת"ו] מס' 1201 שבספרי"ת כ"ק אדמו"ר שליט"א. ותוקן כאן בהשוואה לכת"ו מס' 189 שבאותה ספרי"ת).

יראה טהורה

כמ"ש אדמו"ר נ"ע בלאזני שדקדק כמ"ש [שמות כ, יז] ויאמר משה אל העם אל תיראו, והלא מצות ה' היא את הוי' אלקיך תירא [דב' ו, יג] וכי"פ נאמרה ונשנית מצוה זו, ועוד שסוף הפ' גם הוא אומר ובעבור תהי' יראתו על פניכם וגו'. ואמר שכוונת אל תיראו בבחי' יש מי שירא וכו'.

חנה אריאל, שמות, עמ' 76

יראת העונש

יראת העונש... באמת לא לנו הוא העבודה כזאת שהוא בחי' רצועה לאלקאה חייביא, וכאשר שמעתי מאדמו"ר נש"ע אשר יראה כזו אינו אלא בבחי' חגור חרבך על ירך גבור, להיות במזומן אולי יקרה מקרה אשר לא טהור בעת אפיסת השכל וחוסר דעת, ואזי מוכרח להיות מזומן בידו יראה זו ג"כ לעמוד נגד היצר לבלתי יחטיא את האדם ח"ו בפועל ממש. אבל לא לעבודה זו תורה או תפלה ח"ו ור"ל. ס' שארית ישראל להר"ר ישראל מדוכראוונא, תלמיד אדמו"ר הוקן (קלוזש, תרפ"ד) דף נה, ב. וראה מאמרי אדמו"ר – הקצרים – עמ' תפ"ח-ט. ס' המאמרים תרנ"ט עמ' יט.

מלא כל הארץ כבודו

הגם שמלא כה"כ [ישעי' ו, ג] ולית אתר פנוי מיני' [תקו"ז נז], אעפ"כ לא נאסר לאדם להיות יושב ומפלה את כליו, מה שלא יתכן כלל וכלל לעשות בפני מלך ב"ו. ושמעתי בפירוש שזהו מפני שהוא ית' נכדל בערך.

מאמר השפלות והשמחה, מא, א.

עולמות שלפני הקו

וכמו ששמעתי מהמנוח ר"ז [ר' זלמן זעזמיר] נבג"מ בשם אדמו"ר הזקן נבג"מ דכל העולמות המשתלשלות מבחי' הקו"ח הוא בחי' הקשורים ליעקב [אותיות יבקע כשי"ת], אבל יש עולמות לאין שיעור בא"ס עצמו קודם גילוי הקו, ונרמזו בתיבת העטופים ללבן, כי לבן הוא לובן העליון כו' וד"ל.

מאמר בריש הורמנוטא דמלכא לר"ה מפאריטש, אה"ק תשמ"ב, עמ' 3 (הרז"ז, מגדולי חסידי אדמו"ר, ור"ה מפאריטש קיבל ממנו שפע רב. דאה אשר כתב אודותיו במכתבו הנדפס בס' מגדל עז עמ' תרלז).

עמלק

עמלק, אמר אדמו"ר שהוא נוטריקון עם מלק, שהיא קליפה שהיא מפרשת את העם מלהתפעל מאלקות אף שיודע

מגדולתו ית' וממשלתו וכו'.

חנה אריאל, שמות, עמ' נג (ושם עמ' 60: וז"ש אדמו"ר נ"ע עמלק לשון עם מלק שהפריד את העם מן המל').

לפני הצדיקים לא הי' חורבן

ששמעתי ביחוד מאדמו"ר נ"ע שחורבן בהמ"ק אינו אלא לגבי כללות עמב"י, אבל כמדרי' תנאים ואמוראים וצדיקים הגדולים בחי' בהמ"ק שלהם לעולם קיים.

חנה אריאל, בראשית, עמ' 94. וכפ' ראה עמ' 58: וכמ"ש בפירוש שלגדולי ישראל גם עתה יש בנין ביהמ"ק במדרי' האין והפשטת היש ובחי' יהוד דפב"פ ממש, וכמ"ש בפע"ח בענין התפלה. וכפ' בהגלותך עמ' 18: ובחורבן בהמ"ק בטל היחוד דפב"פ, ומ"מ עדיין ישנו בעולם לקדישי עליונין.

פושעי ישראל

ופי' פושעי ישראל מאדמו"ר נ"ע, כלומר פושע בשמירת את אשר הפקד אתו, וזהו פושעי ישראל כידוע בענין יעקב ישורון ישראל שישאל הוא בחי' מוחין דגדלות דוקא ומי שיש לו מוחין דגדלות א"ס ב"ה ואינו יכול לשמרן שלא יסיח דעתו מהן כל היום נק' פושעי ישראל.

חנה אריאל, ויקרא, עמ' 72 (וראה גם כפ' נשא עמ' ה).

אדה"ר ראה שתיים

בשם הה"צ הגאון הקדוש מוהרש"ז מלאדי זצוקלה"ה, שמעתי כאשר בא לעיר שקלאב שאלו אותו מדרש פליאה, מה ראה אדם הראשון שחטא ראה שתיים ולא ראה שלש. אשר באמת המדרש הזה יפליג עליו עין כל רואיו. ואמר הרב הגאון הצדיק הנ"ל דמוכן דכרי המדרש הללו ע"פ מה דמבואר במס' אבות רפ"ג עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה וכו' ואדם הראשון היה יציר כפיו של הקב"ה ולזאת א' מאלו השלשה היינו דע מאין באת לא היה לפניו, עכ"ד של הגאון ז"ל.

שמעות טובות, עמ' 18. (ובפי' בינת נבונים על המדרש פליאה (ווראשא תרנ"ה) מביא כנ"ל מס' חמדת צבי. והוא לר' צבי הירש הורוויץ מזאלאזין (לעמבערג תרל"ו), ונמצא שם בסו"פ קדושים: "אומרים בשם הגאון הקדוש כו' מוילנא זצ"ל").

עין תחת עין

עין תחת עין [שמות כא, כד]... ודרשו חז"ל במסכת בבא קמא דף פ"ד שצריך ליתן ממון כעד מה שסימא עין של חבירו עיי"ש, ועיין בפירש"י על התורה שם. והנה אעתיק בכאן מה ששמעתי אומרים בשם הרב הגאון הקדוש המפורסם מו"ה רכיננו שניאור זלמן זצ"ל מלאדי בעל המחבר ספר התניא, שהוא אמר בעת שהי' לו וויכוחא רבא עם חכמי האומות העולם ושאלוהו אותו מנין להם לחז"ל לדרוש כן שהכוונה הוא שצריך ליתן ממון, דילמא הוא הפירוש כפשוטו של מקרא שמחויב לסמא את עינו של חבירו עבור מה שסימא לו את עינו. ומלבד זה קשה, הלא אמרו חז"ל דלית מילתא דלא רמיזא באורייתא, והיכא מרומזו כן בהתורה הקדושה.

ותירץ הוא ז"ל דמהתורה הקדושה בעצמה יכולים ללמוד כן, וכך הוא הפירוש של הכתוב, עין היינו מי שסימא עינו

של חבירו, יהא העונש שלו תחת עין, היינו באותיות שאחו עין. והכוונה כי אחר האות של ע' הוא אות פ' ואחר האות של י' הוא אות כ' ואחר האות של נ' הוא אות ס' והחיבור של האותיות ביחד תיבת כסף, ולכן שפיר דרשו חז"ל שצריך לשלם כסף. אלו דבריו ז"ל ודפח"ח (כעת הגיעני לקוטי שושנים מא"ז הה"ק המקובל הגדול מו"ה שמשון ז"ל מאוסטרפאלע, וראיתי שכתב כן).

שם משמעון לר' אלטר שפירא מק"ק טלוסטע (נין ונכד לר"פ מקאריץ). זאלעשטטיק תרס"ה, חלק שמות, דף י. ד — יא. א (והתוספת שבמוסגרים, בלוח הטעות והתיקון שבסוף הספר). ובס' גן רוה לר' חנוך העניך ערואהן (לאדו' תרפ"ז-תרפ"ח, עמ' 143-144) העתיק מכאן תורף הענין, וסיים: "ובספרים אחרים ראיתי מביאים זאת בשם הקדוש מהר"ש מאסטרופלי זצ"ל הי"ד".

בס' שער בת רבים לרח"ל פנסטר (חלק ויקרא, ווארשא תר"ס, פ' אמור עמ' 154) מביא כנ"ל בשם הגר"א, ומשם נתקן לספרים קול אליהו ודברי אליהו (פ' משפטים).

בס' לקוטי שושנים לר"ש מאסטרופאליא נמצא הנ"ל במהדורות מונקאטש תרס"ב (שהיא היתה כנראה לעיני בעהמ"ס שם משמעון), אבל לא נמצא במהדורות הישנות. בליקוטי ר"ש מאסטרופאליא אשר בס' ניצוצי שמשון (ב"ב תשמ"א) פ' אמור מוכא הנ"ל מס' פתגמין

קרישין (ווארשא תרמ"ו) ושמקורו מס' גאולת ישראל (אוסטרהא תקפ"א), ולא ראיתי. וכשם אדמו"ר הזקן נדפס כנראה לראשונה בספר המעשיות מעשה נפלאה וגורא מהרב... מוהר"ר זלמינא וויפסקער, טשערנאוויץ תרכ"ג, עמ' יג (וגם שם כסיפור מעשה שהי' עם שרי המלוכה).

ה"א אמת

פ"א נודמן הגה"ק מוה' שניאור זלמן זי"ע בעל התניא עם גאון אחד, ואחר שהשתעשו בפלפולא דאורייתא, אמר לו הגאון יגיד נא לי כבודו אי' איפוא נמצא פסוק בתורה שבאותן שלשה תיבות שמתחיל הפסוק, באותן שלשה תיבות הוא מסיים. והשיב לו הרה"ק תוכ"ד, ידעתי, וזה האות כי משה רבינו לא אמר אמת. האנשים העומדים שם המה שמעו כן תמהו, ומיד ביאר הרב את כונתו כי הוא פ' ציצית בסוף פ' שלח, והוא הפסוק אני ד' אלקיכם כו' שמסיים ג"כ בהני ג' תיבות אני ד' אלקיכם, והן אנחנו אומרים בק"ש אחר תיבות הללו תיבת אמת, אבל משה רבינו לא אמר מלת אמת. ודפח"ח.

דעת זקנים לר"א איטינגא, דוקלא-סאניק, תרע"א, עמ' מר"מו (וממנו נתקן לס' היחס מטשרנוביל ורויין, לובלין תרח"ץ, עמ' 44).

כ"ק אדמו"ר האמצעי

ז"ל, שאחד הלומדים היה שואל אותו על הכתוב הנאמר [מלאכי ג, ו]: "אני ה' לא שנית, ואתם בני יעקב לא כליתם". ודרשו חז"ל על זה: כשם שלא אשנה את שמי, כך אתם בני יעקב לא יהיה לכם כיליון חר"ש, ושאל אותו האיש מה זה נאמר בלשון עבר: לא שנית, הלא לפי הדרש היה צריך לכתוב בלשון הווה? או יותר טוב לכתוב בלשון עתיד: אני ה' לא אשנה. וענה לו הרב ז"ל: זה נאמר על פעם בשנה, כי ביום ראש השנה בא השטן לפני ה' ומקטרג על עם ישראל שחטאו ושעו ושפשעו, ומחוייבים כיליון לכלותם. ואמר לו ה': הביא לפני עדים. ואז הולך השטן להשמש ואומר לה: בואי להעיד לפני ה' כי ישראל חטאו ופשעו ומחוייבים לכלותם, והיא השמש (החמה) הולכת אתו להיות עד בדבר, כי העכ"ס מונין שנותיהם שנות חמה. ואז אומר השי"ת להשטן: הבא לי עוד עד, כי אין עוד אחד נאמן. כתוב בתורה: על פי שנים עדים יקום דבר. ואז הולך אל הלבנה (הירח) ואומר לה: בואי אתי לפני ה' להעיד על ישראל שחטאו ומחוייבים כיליון. ואיננה רוצה ללכת אתו ומחביאה עצמה. ואמר השטן: למה את מתחבאה? הלא כתוב בתורה (ויקרא ד') "ונפש כי תחטא וכו' והוא עד או ראה או ידע — אם לא יגיד ונשא עונו? והלא יהיה לך עון בזה? ענתה לו הלבנה: אם הי' כתוב בתורה, אם לא יגיד כרגיל (לא: למד אלה) — הייתי אומרת כמוך, שאקבל עונש אם לא אניגד. אבל כאן כתוב בתורה מלא: אם לוא יגיד ונשא עונו. ואני חוששת שאקבל עון ועונש להיות עד לך. ועל זה כתוב לוא מלא למד-ואר-אלף, רוצה לומר: אם לו יגיד — ונשא עונו. אם יגיד להשטן תישא עון. אז נשאר השטן עם עד אחד, רק עם השמש, ודבריו והקטרוג שלו בטלין ומבוטלין; ועל זה ניחא שאמר הנביא בשם ה': אני ה' "לא" שנית, שכתבתי בתורתך "לוא" יגיד למד-ואר-אלף, בכדי שאתם בני יעקב לא כליתם, שלא תבואו לכליון ע"פ שני העדים: השמש והירח. ודפח"ח. עכ"ל.

והנה בעהמ"ס אמרי יאי נתגורר כמה שנים בק"ק אוסטילא (כמש"ש בהקדמתו), וגם בעהמ"ס שרשרת זהב הוא מילידי אוסטילא, וא"כ נראה שמקור שמועה זו אחד הוא, אלא שנשתבש כמשך השנים ובהקרתו מכלי לכלי.

אני ה' לא שנית

הרה"ק כו' אדמו"ר מהרד"ב נ"ע התראה עצמו פ"א עם הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל, ושאל אותו רע"א לפרש לו הפסוק [מלאכי ג, ו] אני ה' לא שנית ואתם בני יעקב לא כליתם, מהו ענין הסמיכות זל"ז ע"פ פשוטו. אמר לו אדמו"ר נ"ע, הנה איתא בזה"ק שופטים [ערה, א] בד"ה לא יקום עד אחד כו' ולא עוד אלא שמשא וסיהרא סהדין על בר נש כו' והוא יימא ל"י דייתי סהדין והוא ייתי לשמשא עמי אזל למייתי סיהרא והיא מתכסית כו', ובמס' שבועות (פרק ד' משנה יב) שלח ביד עבדו כו' עד שישמעו מפי התובע, והטעם דכתיב [ויקרא ה, א] אם לוא יגיד ונשא עונו מלא בויו ואלף למרדש הכי אם לו לא יגיד דהיינו להתובע ונשא עונו, הא אם לאחר לא יגיד פטור. ולכן אינו יכול המסטין להשביע לסיהרא שתלך ג"כ עמו להעיד לו ולא להתכסות מיני' דהא הוא אינו התובע רק הקב"ה בעצמו הוא התובע, וא"כ זהו פ"י הפסוק אני ה' לא שנית היינו ה"לא" דאם לא יגיד שנית משאר "לא" לכתבו בויו ואלף, ועי"ז ואתם בני יעקב לא כליתם ע"י הדילטוריא של המסטין ביומא דר"ה. והוטב בעיניו למאד.

אמרי יאי וגדיא יאי, עמ' 32. על ביקורו אצל הגרע"א ראה במכתבו של אדמו"ר האמצעי אל חתנו אדמו"ר הצ"צ (אג"ק, ברקולין תשמ"מ, עמ' רפא ואילך. תורה זו לא נזכרת שם, אך ראה בהע' למכתב הנ"ל על עניינים נוספים המיוחסים לאותה פגישה ואף הם לא נזכרו במכתב). שמועה זו נמסרה גם באופן שונה — וכשם אדמוה"ז — בס' שרשרת זהב לר' שלמה גור-אריה (אינגרליב), ת"א תש"י, עמ' יד: שמעתי בשם הרב הקדוש בעל ה"תניא" ובעל "שולחן ברוך", הרב הלאדי שנא"ז

כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק

שבת ורפואה

מהרב ר' הלל מפאריץ וז"ל, שמעתי מאדמו"ר (הוא הצ"צ) בעת שבא אלי בשבת לבקר אותי. פי' שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא [שבת יב,א], ע"ד למנצח על השמינית [תהלים יב,א] זו מילה שנתנה בשמיני [מנחות מג, ב], ואיתא בגמרא [יומא פב, ב] הטעם כדי שיעבור עליו שבת אחת. והיינו משום דמצות מילה שרשה גבוהה משרש השבת, שהוא בחי' מלך השמיני הדר [ראה תו"א קג, ב] לכן א"א שתתגלה הארת מצות מילה עד שיוקדם לפניו השבת. וכ"ה ענין הרפואה ששרשה ג"כ למעלה בבחי' מלך השמיני כו' כמו מצות מילה, ולכן בשמ"ע ברכה שמינית היא ברכת רפאינו, ולכן כשכא השבת תתגלה ג"כ בחי' הרפואה. וזהו דקדוק לשון קרובה לבא, שבאמת שרשה למעלה משבת, אך כיוון שנתגלה בחי' השבת אזי היא קרובה לבא. ע"כ.

לקוטים יקרים, ריגא תר"צ, עמ' לט (וממשיך שם מביאורו של ר"ה מפאריטש: אך קצת אינו מובן, והארת מצות מילה אינה בא רק עד שיעבור השבת, ומשמעות הלשון דרפואה קרובה לבא שתוכל להתגלות בשבת עצמו. ועוד, במצות מילה לא תוכל להתגלות הארתה אפי' אחר שיעבור השבת עד יום השמיני, ורפואה אינו תלוי ביום השמיני רק בכניסת השבת וצ"ע אם אפי' שהרפואה היא להשלים החסרונות והפגמים בפנימי' הכחות וממילא נעשה הרפואה גשמי' ודבר זה אינו תלוי בזמן, כי כחות פנימי' הם למעלה מהזמן, אבל מצות מילה עיקר הוא ההמשכה בגשמי' הרברים שיהי' כלים כל ימי חייו לעשות המצות שתהי' מצוה, ואם לאו לא יפעל כלום בעשיית המצוה. והמשכה זאת מוכרח שתחלש בזמן, ולכן הוא ביום השמיני דוקא. ע"כ).

ונסו יגון ואנחה

בימי אדמו"ר בעל צ"צ ז"ל מליבאוויטש נדפסו בסלאוויטא סדורים הללו [נוסח אדמו"ר] והוסיפו שם [ב"ויתן לך] דמוצ"ש"ק את הפסוק ופדויי ה' ישובון [ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישעי' לה, יד)], ושאלו את אדמו"ר אם לאמר את זה הפסוק, והשיב הנה אדמו"ר הזקן לא רצה כלל שיוזכרו במו"ש יגון ואנחה (כן שמעתי ממגיד אמת). שער הכולל, פל"ב אות ה.

סגולת ספר תהלים

ונחוץ להבין מנהג כל ישראל בין בצרת יחיד... ובין בענין הנוגע לכלל ישראל... אומרים מזמורי תהלים, ולמה לא נקרא פרשה בתורה או באיזה קאפיטל מכתה"ק של תנ"ך וכחרו רק בספר תהלים.

וכאשר הייתי בליבאוויטש בשיבת ת"ת (כמעט הראשון שבתלמידיו של מורי ורבי אדמו"ר הגה"ק רשכבה"ג הרש"ב נשכג"מ) שמעתי שם על זה תשובת מרן איש אלוקי אדמו"ר הגה"ק בעל הצ"צ אשר השיב לבנו הגה"ק מהרי"נ מניעושים ששאל שאלה זאת, והשיב לו: הנה ידוע שבמחלת הגוף יש לכל מחלה רפואה של עשבים, וכדאיתא (ב"ב דף ע"ו) דאמר שמואל שידוע עשב להחיות מתים, ולזאת נראה כי הבהמות שיש להם מחלות מיוחדות וכשרועין כשדה אוכלים אותם העשבים המיוחדות למחלתם ומתרפאים. וכן

בכתבי הקדש יש עשבים פסוקים אשר מקורם לרפואה לכל מחלה, כדתיב [שמות טו, כו] אני ה' רופאיך, ודוד המלך ברוח קדשו אסף כל הפסוקים המיוחדים לרפואת הגוף ולישועה בעת צרה בין בכלל ובין בפרט וקבען בספר תהלים, וכשאומרים תהלים ולפעמים מכוונים באותם הפסוקים לש"ש נענים ומתרפאים ונושעים בישועה. וכדאיתא (בר"ה דף כ"ח) על המקרא [שמות יז, יא] והיה כאשר ירים משה ידו וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה וכו' אלא כשירים משה ידו ומשעבדים ישראל לבם לאביהם שבשמים מתגברים, וכן כשאומרים הפסוקים בתהלים ומכוונים לבם לאביהם שבשמים באותם הפסוקים הנחוצים, מתרפאים ומתגברים ונושעים.

נאות דשא לר' שמואל אליהו אלקין, ח"כ, ירושלים תשי"ט, עמ' ד"ה.

איש מסכן חכם

עיר קטנה ואנשים בה מעט, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה... ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו... (קהלת ט, יד-טו). ואיתא במדרש ע"ז שזה קאי על הדין הגדול שבראש השנה. והנה מלך גדול יש בזה פירוש שקאי על המלך של צד השמאל... ומצא בה איש מסכן חכם ומלט את העיר בחכמתו, ואיתא ע"ז במדרש זה דוד מלכא. והנה אינו מובן מה הוא ענין דוד מלכא, ואיתא בכ"ק אדמו"ר הצ"צ נ"ע שיש לומר שהכוונה על ספר תהלים של דוד המעשה"ש שנמצא אתנו בכל מקום ובכל זמן (אכן צריך לומר ספר תהלים קודם ר"ה וביום ר"ה ובזה אנו בטוחים בחסדי ד' שיוציא לאור משפטינו).

לקוטים יקרים, עמ' נו.

גם צפור מצאה בית

כנשמע צעקת אדמו"ר בעל הצמח צדק נ"ע זי"ע מתוך שינתו, גם צפור מצאה בית [תהלים פד, ד], א פייגעלע האט אויך איין ארט, און דוא האסט ניט קיין ארט.

אוצר אגרות קודש, ירושלים תשי"ב, כו, א (ובס' לקוטי ספורים לרח"מ פרלוב, כפ"ח תשכ"ו עמ' קיט בשם הצ"צ, שפעם שמעוהו בלילה שהי' אומר תהלים והי' אומר בדביקות ובנגינה, גם צפור מצאה בית ודרור קן לה: אלע קלייניקע פון דיא קלענסטע האבן א ארט, און דוא דער גרעסטער פון אלע גרויסע האסט קיין ארט ניט. ובס' שמועות וסיפורים ח"ב, כפ"ח תשל"ד עמ' 41 (מרשימות הגרונ"ש דווארקין) באריכות המעשה, וסיומו ששמעו את הצ"צ אומר בחדרו תהלים בדביקות נפלאה, באישון לילה, וכשהגיע לפס' הנ"ל אמר מתוך דביקותו: אויך א פייגעלע האט א נעסט, און דו האסט גאר קיין ארט ניט. ובס' רשימות דברים לר"י חטריק, ברוקלין תשמ"א, ח"א עמ' קח בנוסח אחר, שפ"א בעת ההתועדות שמעוהו שדיבר בינו לבין עצמו כנ"ל, ואמר אלע פייגעלעך האבן אן ארט, און איך האב גארניט קיין ארט).

כולם ברורים

שמעתי מפי הק' הצ"צ נבג"מ: כלם אהובים כלם ברורים — בירורי נוגה, הפי' שמבררים מנוגה.

קיצור כונת התפלה בס' חסד לאברהם לר' אברהם צבי ברודנא, ירושלים תרצ"ג, עמ' ו (וראה שם בראש הספר ממכתב כ"ק אדמו"ר מהרי"צ: "יקר לי המלין אחדים אשר זכה לשמוע מפי קדש הקדישים הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק אדמו"ר צ"צ וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע במאמר כולם אהובים וכו'").

הקורא ק"ש בלא תפילין

אמר על מאמר רו"ל (ברכות י"ד ע"ב) אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלי נסכים. ולכאורה אין שום שייכות מאמר זה לזה, אך יש לתרץ כי המאמר של עולא הוא ע"ז האיש שאין בדעתו להניח תפילין אח"כ ואומר וקשרתם וכו' הרי זה מעיד עדות שקר. אבל לדעת רבי יוחנן מותר לקרות ק"ש בלא תפילין כדי שלא יעבור הזמן, כמו הדין אשר הזבחנים נקרבים היום והנסכים מותרין להביא לאחר זמן אפילו עד עשרה ימים [מנחות טו, ב. רמב"ם פ"ב ממעשה הקרבנות הי"ב] ע"כ יותר טוב לקרות ק"ש בזמנה אפילו בלא תפילין אם אין לו באפשרי להניחם ולא לעבור הזמן ח"ו, והתפילין יניח אח"כ.

ארץ החיים לר' חיים ליבערוואהן, פשעמישל תרפ"ז, אות שעט. תורף הענין מובא כבר בס' נתיב רש"י לר' לוי"צ סמינאווסקי, מס' שבת, ירושלים תרנ"ה, עמ' לב — מאשר שמע מרבו הר"ה מפאריטש כשם הצ"צ (ומשם נעתק לס' לקוטי רשימות ומעשיות, כפ"ח תשכ"ט, אות קכט). תורה זו מפורסמת גם משמו של הרה"ק החוזה מלובלין (ראה שו"ת בית יצחק תא"ח סי' י"ז, אות חיים ושלום להרה"צ ממנוקאטש סי' כה אות ו, שיחת ש"פ שלח תשי"ב אות ו), ונמצאת בספרים גם בשם הרה"ק רמ"מ מקאצק (שיח שרפי קודש ח"ב עמ' 87). וראה עוד בס' ברכת אברהם (מהדור ירושלים תשכ"ו) עמ' קנט, מגיד תעלומה (להרה"ק מדינאב) עמ"ס ברכות שם, מאסף לכל המחנות סי' כה סי"ד אות לא, שו"ת נחלה לישראל (לר"מ היבנער) סי' מג, עמק ברכה (להגרמ"ח לנדא) בסידור יצולתא דאברהם ח"א עמ' עז, שו"ת מבשר טוב (ברוקלין, תשל"ה) סי' א סק"ה.

ובס' נפש חי' (לר"ר מרגליות) סי' כה סוס"י ב הביא שהעיררה הגר"מ אריק למ"ש הרמ"ע מפאנו בספרו אלפסי זוטא לברכות שם, וראה שם במהדורת מכון ירושלים תשל"ט עמ' ז ובהע' המו"ל שציין לשו"ת בית יצחק הנ"ל, והוסיף לציין לשו"ת תורת יקותיאל (לר"י רוזנברגר) אור"ח סי' י"א ושו"ת דברי יעקב לר' יעקב שור סי' ל"א שכיוונו כולם לדעת הרמ"ע הנ"ל (ועוד ציין לשו"ת שו"מ מה"ג ח"ג סי' נ"א; טל תורה [לגר"מ אריק]: שו"ת יביע אומר ח"א סי' ד).

לולי ה' גוי' יאמר נא ישראל

שמעתי כי שאלו את הרב הצדיק ר' מנחם מענדיל נ"ע מעיר ליובאוויטש מפני מה אומרים בשמונה עשרה ואלקי יעקב ולא ישראל, כאמר אמרו בברכות י"ג ישראל עיקר ויעקב טפל לו? ויען ויאמר, לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל [תהלים קכד, א]. וכוונתו, כי בשש תיבות אלו יש כ"ו אותיות כמספר השם בן ארבע, ואם היינו אומרים ישראל תחת יעקב יהיו שבע ועשרים אותיות ולא יהיו כמספר השם. וזה פירוש דקרא לולי כמו לולא באלף עיין במצודת דוד, ור"ל אם לא לכונת השם שהיה לנו, אז אמרנו שם ישראל... ודפח"ח (ועיין בספר לשמוע בלמודים פסחים קי"ז).

זכרון בספר לר' יהושע העשיל סינגער [חזן]. ווילנא תר"ס, עמ' נט (וראה המובא בס' מעינה של תורה עה"פ ואגדה שמך [פ' לך עמ' נג] בשם מהר"ש מאוסטרופולי).

נשיאת הארון

במ"ש הרמב"ם ה' כלי מקדש [פ"ב ה"ג] כשה"י נושאים הלויים את הארון ה' נושאים אותו פנים כנגד פנים, ולא נמצא מקורו, והגאון מוהר"מ ז"ל מליבאוויטש אמר שכן

מבואר במדרש רבה פ' במדבר [ז, ח], ודפח"ח.

שו"ת שואל ומשיב לר"י נטנאוהן, מהר"ק ח"ג סוס"י נג (קטע זה נעתק גם בלקו"ש לפ' נשא תשר"מ הע' 20, ושם: "וכ"כ גם בחידושי הרה"ל והרש"ש לכמדבר"ר שם, וכן מפורש במאירי ע"ז כד, ב. וראה צפע"נ הפלאה בהשטות להל' ס"ת [נח, ד]).

ועוד בהע' הנ"ל: ולהעיר שמוזע משמע שבאתרי' דבעהמ"ס שו"מ "חזרו" מאמרי הצ"צ. ואולי הפי' שהצ"צ ענה זה לא, ששאלו המקור להנ"ל. ולהעיר שתשובה הנ"ל נכתבה "להרבני המופלג מה' משה מיאסע" ומלשון התשובה משמע שזהו חלק ממ"ש ה"שואל" לבעהמ"ס שואל ומשיב. ויתכן שהשואל הי' החסיד הידוע ר' יצחק משה מיאס — ראה אודותיו לקו"ד ח"א כט, ב. בית רבי סוף ח"ב (קו, א). ועוד: עכ"ל ההע' (ויציין גם כי בשו"ת שו"מ מהדור' תליתאי סי' רי"ג נז"נ בתשובת הצ"צ, ונעתקו דבריו — עם הגהות מהג"ר זלמן נחמ"י גולדברג שליט"א — ביגדי"ת [ירוח"ן] גל' ה עמ' 48 ואילך).

לשון הרע קטיל תליתאי

פעם אחת הוכיח לאחד על לה"ר ואמר לו הנה אמרו רו"ל [ערכין טו, ב] על לה"ר שהורגת שלשה המקבלו והאמרו והנאמר עליו. ולהבין זה למה חמור כ"כ, הנה הבעש"ט פירש הפסוק מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני [תהלים לט, ט. וראה כש"ט סי' תדן], דלכאורה הבקשה הוא לגרמי'. אך הענין הוא דאיתא במשנה [אבות ג, טז] ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו בשניהם יחד, שאין השי"ת מביא על אדם יסורין עד שהאדם בעצמו פוסק עליו יסורים אלו, כדמצינו בדוד המלך ע"ה שבא אליו נתן הנביא והציע לפניו דבר משפט שעשיר א' גזל כשבה מן הענין ודן דוד המלך ע"ה ע"ז בעד הכשבה ישלם ארבעתים, ואז אמר לו נתן הנביא זה המשפט חרצת עליך, וכן הי' לו [ראה שמואל ב פי"ב]. וכן מתנהג השי"ת עם כל אדם ששולח לפני האדם ענין לה"ר על אחד והוא דן ע"ז שעבור מעשה זאת ראוי הוא לבוא עליו כך וכך. וזהו משפטו על עצמו שהוא בעצמו עשה כזאת, רק שאין אדם רואה חובה על עצמו [ראה שבת קיט, א]. וזהו הפי' ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, דהיינו שהוא בעצמו דן היסורים אלו על עצמו רק שלא ידע שהוא על עצמו. וזהו מכל פשעי הצילני כו' שביקש דוד שלא יזמין לו השי"ת לחרף את הנבל באיזה עונש ויהי' נמצא בעצמו אותו החירוף ח"ו. ולכן צריך אדם להזהר מאד שלא לקבל לה"ר.

ואא"ז [אדמוה"ן] נ"ע אמר דהחומר של לה"ר הוא משום שכל זמן שהרע מעורב עם הטוב אינו עולה בשם רע כלל, דהרי אנו רואים עד"מ לחם יפה מסולת נקי' עולה על שולחן מלכים ולאחר שנתברר בהאיצטומכא הטוב מן הרע נעשה פסולת גמור שהוא מכאיב ומסרית, ובתחלה כשהי' מעורב עם הטוב הי' אותו הדבר בעצמו עולה על שולחן מלכים, כן באדם שיש בו טו"ר, כל זמן שאינו מחלקים ממנו הרע מן הטוב אין הרע שבו עולה בשם להיות נקרא רע כלל, וכאלו אין בו באותו אדם מציאות רע כלל, אבל כשמדברים ממנו ואומרים עליו שיש בו מעשה רע זאת, אז מחלקים ומושכים הרע שבו מן הטוב שבו, אז עושין את הרע בו, ונמצא בו רע. ולכן עלה הרע ומקטרג על האומרו והמקבלו על שחלקו והמשיכו אותו מן הטוב, וכן הנאמר עליו נמצא בו עתה רע ומקוים בו תיסרך רעתך [ירמי' ב, ט ר"ל].

נפש הטבעית

מאדמו"ר בעל צ"צ ז"ע, למה נקראת נפש הטבעית, מחמת שטובעת [היינו מטבעת] לנפש האלקית, כמו [שמות טו, ד] טובעו בים סוף.

חכמי ישראל — בעש"ט, נ"י, תרפ"ד, עמ' סא.

הייאוש מפקיר

אמר לאחד שנלקח ממנו מעמד פרנסתו ליתן לאחר, לא תתייבש מזה ועי"ז א"א לאחר ליקח ממך המעמד. וכדי לחזקו שיהי' לבו בטוח בזה ולא יתייבש, הסביר לו הדבר. דהנה הדין דכל מה שהוא ביד האדם הרי הוא שלו ואינו רשאי שום אדם ליקח ממנו הדבר בע"כ, והיינו מפני שכל מה שיש לו לאדם מלובש בזה רצונו ועי"ז נעשית שלו. וענין המסחר הנהוג הוא שזה מושך רצונו מהמעות ומלביש רצונו בהחפץ הנקנה, וזה מושך רצונו מהחפץ ומלביש רצונו בהמעות. ולכן מדין התורה אם נאכד לאדם איזה דבר ושמענינו דמייאש מזה האבירה הרי הוא של המוצאו. משום דכיון דמייאש מהאבירה אזי נמשך רצונו מזה הדבר ונעשה הדבר כהפקר. כן מי שמוחזק באיזה ענין, כ"ז שאינו מייאש עצמו מזה הענין א"א לאחר ליקח ממנו אותו ענין. וכן מי שעבר עבירה ר"ל כ"ז שאינו מייאש עצמו שיועיל לו תשובה ע"ז ונקרא העבירה שלו, מועיל לו תשובה ע"ז, אבל מי שמייאש עצמו שיועיל לו תשובה ע"ז העבירה, הר"ז כמי שעושה שיעושה תשובה על עבירה של אחר. וכן ה"י, שהוחזר אותו האיש לאותו המעמד פרנסה כבתחלה.

אמרי יאי, עמ' יח.

בדברים ששורה עליהם רו"ר

בענין הדברים שאמרו חז"ל ששורה עליהם רו"ר כגון אוכלין שהיו תחת המטה וכדומה, אמר לי כ"ק רבינו [מהרש"ב נ"ע] בשם הצ"צ שזה דוקא אם זה היה ממש באותו האופן [שאמרו חז"ל], למשל: בענין אוכלין תחת המטה, היינו דוקא תחת המטה, אבל אם סתם קרה שישן על האוכלים אין לחוש לזה. מרשימות הרה"ג ר"י לנדא ע"ה (והשווה למ"ש בענין זה באג"ק מהרש"ב ח"א עמ' שיז, וצע"ק).

תענית חלום

בדבר החלומות שציוו חז"ל להתענות עליהם, וענה ע"ז כי זה ה"י אך בדור החכמים הראשונים כאשר חלומותיהם היו קרובים לנבואה, אך בזמנינו החלומות שוא ידברו. נחלת אבות לר' לוי אווטשינסקי, ווילנא תרנ"ד, עמ' לח, בשם מי שראה בעצמו את תשובת הצ"צ (וראה עוד המסופר בשם הצ"צ בס' מגדל עז [כפ"ח תש"מ] עמ' רסב אות לט; אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' קנג בשם מוהר"ש; מאמרי אדמוה"ז — הקצרים — עמ' תקז). בכרכות נו, ב (ובכ"מ בווה"ר): חלום אחד מששים לנבואה. ובבעה"ט עה"פ ויחלום (ויצא כח, יב): חלום בגי' נבואה. ובמו"נ ח"ב פמ"א-מ"ה אשר חלומות הם בצורת נבואה. וראה עוד בר"ר פס"ד, ה.

בדין נפל לגבי יבום

ודכירנא כדי הוינא טליא סיפרו לי רבני קשישאי שהי' מחלוקת גדולה בכעין זה בין גדולי רבני ליטא בעסק יבמה שנפלה לפני יבם קטן, וילדה, ומת הולד בתוך למ"ד, אי

ובשם עצמו אמר, בפשיטות יש לומר הרי אנו רואים שקיבוץ משוטים (ריטער) כרוכים ומקושרים יחד (הנקרא בייזים) מנקים בהם הבית ונקרא מכבדת בלשון כבוד. וכשמפרידין שוט אחד מהקיבוץ אין בו שום שימוש רק להכות את התינוק שהוא שימוש רע, אבל כל זמן שהם ביחד אפי' קיבוץ משוטים שכ"א בפ"ע הוא רע, אבל כשנכרכים ביחד שימושם אז לטוב.

אמרי יאי, יז, א"ב. והשווה להנרפס בס' מגדל עז (כפר חב"ד תש"מ) עמ' ר-רא.

בענין ונפרעין מן האדם מדעתו וכו', ראה סה"מ איריש עמ' 76. לקו"ש ח"ד עמ' 1207. הוספות לס' כש"ט (קה"ת) עמ' כו ובהע' שם. המובא כאן בשם אדמוה"ז, השווה למאמרי אדמוה"ז — הקצרים — עמ' חזז (ממגדל עז עמ' רמ). ובסיפור הצ"צ שבמגדל עז (עמ' רא) הוא בשם הה"מ ממעוריטש. וראה גם לקו"ש ח"ה עמ' 44 הע' 47. חט"ו עמ' 32 הע' 28. ולקו"ש פ' אמור תשר"מ בארוכה. ובמ"א הערתו מאגה"ק סי' כב: ואיש את רעת רעהו אל תחשבו כלבככם... וכמו מחשבת ע"ז ממש, כי גדולה לה"ר כנגד ע"ז וג"ע ושי"ד, ואם בדיבור כן כו'.

לקונה עבדיו בדין

פעם אחת בימים נוראים אמר בבדיחותא לקונה עבדיו בדין [פיוט לא"ל עורך דין], והקונה עבד חייב במזונות אשתו ובניו [קרושין כב, א], לכן צריך השי"ת מן הדין ליתן לכל ישראל לכאור"א די פרנסתו עם אשתו ובניו.

אמרי יאי, עמ' 34 (ובס' שמועות וסיפורים ח"ב, כפר-חב"ד תשל"ז עמ' 262 באופן אחר: אדמו"ר הצ"צ אמר פעם בר"ה אחר התפלה, אומרים "אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עינינו לך תלויות", הלא איפכא מסתברא, היה לו לומר אם כבנים עינינו לך תלויות וכו' וכו' תחנינו, ואם כעבדים רחמנו. אלא משום שאמרז"ל "כל הקונה עבד כאלו קונה ארון לעצמו", וע"כ אם כעבדים בטוחים אנו שתחנינו").

מצות גמ"ח

כמו למשל במצות ג"ח לימוד לנו אדמו"ר זצ"ל מליבאוויטץ נ"ע, שהוא גם שמגי'ע ריעותא להגומל, וזאת מתנגד לשכלהאנושי, אכן טעמו ונימוקו עמו — כי ענין ג"ח מדת אברהם אבינו ע"ה מפני שפלות עפר ואפר שהיה בעצמו כמותר בעולם, וזולתו טוב ממנו. אכן מי שהוא מרגיש בעצמו ישות, את הכל יצטרך לעצמו ולא יחוש לחבירו כלום (ע"ש כמובא באורך בחסידות כ"פ).

יד אבי שלום, עמ' ה.

ראי' לענווה מההלכה

ושמעתי מאדמו"ר דליבאוויטץ זצ"ל ראי' על מדת ענווה מההלכה, ממאמר המשנה במנחות פ"ח משנה ז' שהיין למנחות לא היו מביאים מן הדליות כי אם מן הרגליות, היינו שנדרסים ברגלים, ע"ש כי כן הוא.

יד אבי שלום, עמ' מג.

ונפשי כעפר לכל תהי'

ושמעתי מפי אדמו"ר הרב הגאון הצדיק רב מנחם זצ"ל מלובאוויטש ע"ז המאמר ונפשי כעפר לכל תהיה, שלא יוכל אדם למצוא טעם והשגה בתורה כ"א עד שיבוא למדה הזאת שיהיה נפשו כעפר לכל, וע"ז אנו מבקשים ונפשי כעפר כו' ואזי פתח לבי בתורתך כו'.

יד אבי שלום, עמ' 42.

בכה"ג סמכינן ארבנן דרשב"ג [שבת קלו, א ושל"נ].
והוגד לי אז בשם אדמו"ר הגאון מליובאוויטש שאמר ע"ד
סמך להביא רא"י מקרא דשלמה (מלכים א' ג') בזאת אומרת
בני החי ובני המת כו', ואיתא במדרש [ראה שהש"ר א, י
ובפ"י י"מ שם] דכלה וחמותה היו, שחמותה רצתה שתהיה
הכלה זקוקה ליבם קטן הזה, והכלה אמרה שכנה החי ואינה
זקוקה ליבם. ומוכח מזה דכל שמת הילד תוך שלשים
זקוקה ליבם קטן. ודפח"ח.

שו"ת שערי דעה לר' חיים יהודה ליב ליטוויץ מסאסניצע, ח"ב,
פשמעישל תרמ"ד, סי' רלח (ועי"ש מש"כ בזה).

עדותך נאמני מאד

הגאון אדמו"ר רמ"מ מליובאוויטש בהיותו בוויילנא שאלוהו
מדרש פליאה, כתיב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב
(איכה ג' ל"ח) הדה"ד עדתיך נאמנו מאד לכיתך נאוה קדש
ה' לארך ימים (תהלים צ"ג ה'). ותיריך זה עפ"י מאמר חז"ל
[ירושלמי מכות פ"ב ה"י] שאלו לנבואה חוטא מה ענשו?
אמרה הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לחכמה וכו' אמרה
יבאו יסורים ויכפרו, שאלו לתורה וכו' אמרה יביא קרבן
וכו', שאלו להקב"ה וכו' אמר יעשה תשובה ויתודה ויכפר.
והנה בפה יש לדקדק בכתוב מפי עליון לא תצא הרעות
שזה לשון רבים, והטוב הוא לשון יחיד. אבל הנכון בזה כי
במאמר חז"ל הנ"ל יש שני תשובות רעות, והם מיתה
ויסורים, וזה מפי עליון לא תצא הרעות, השני רעות מיתה
ויסורים, וגם התשובה השלישית מהתורה "קרבן" אם כי זה
טוב, אבל זה לא יוכל היות רק לכיתך נאוה קדש, אם יבנה
בהמ"ק שאז יוכלו להביא קרבנות, אבל ד' עצת ה' לעשות
תשובה זה אף לאורך ימים ככל עת אף כי לא יהיה בהמ"ק
יוכלו לקיים זאת.

סי' אגרת השלום מאת ברוך בן רפאל הלוי יפית (פט"ב תרמ"ג)
עמ' 41.

ויקרא לו אי-ל

אפיקורס אחד שאל לאדמו"ר רמ"מ ז"ל הלא הקב"ה כל

יכול הוא ומדוע לא יברא עוד אלוה אחד. ויאמר לו
אדמו"ר, אם כי הזהירנו החכם [משלי כו, ד] אל תען מ"מ
אקיים ענה [שם שם ה.], כי גם זה לא תברא, צא וראה
המדרש (וישלח פ' ע"ט) ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר
אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, והרמב"ן פירש
שהקב"ה אמר לו כן.

סי' אגרת השלום, עמ' 41-42.

כתיבת שם בתישבע

שמעתי בעת שהי' אדמו"ר מהרמ"מ נבג"מ במינסק שאלו
לו אודות הגט שנתרחש שם בעת היותו שם, ע"ד האשה
ששמה בת שבע, איך לכתוב בת שבע, כתיבה אחת או
בשתיים. ובשעת מעשה לא השיבם כלל, ואח"כ בעת עכרו
משם כתב על פתקא תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות,
ושלח להם ונסע לדרכו. המה כאשר ראו הפתקא כן תמהו
שלא ירדו לסוף דעתו להבין כוונתו, אח"כ באו בעצמם
אליו והפצירו שיגלה להם פירושו של הפיתקא. ואמר
דאיתא בדרז"ל ע"פ וחבא בת שבע החזרה ארז"ל
כסנהדרין ד' כ"ב א' מלמד שקינחה בת שבת ב"ג
מטפחות, ופירש"י שרז"ל מוכיחים מדכתיב שלש עשרה
תיבות במקרא זה דבת שבע וכו', כי יש במקרא זה י"ג
תיבות (מלכים א' פ' ט"ו), וכיון שחז"ל חשבו תיבות הפ'
ל"ג מוכרח לומר שתיבת בת שבע הוא תיבה א', כי אי
איתא שבת שבע הם ב' תיבות הלא ייצא כהפ' הנ"ל י"ד
תיבות, וכיון שחז"ל חשבו זה ל"ג מסתמא בת שבע הוא
תיבה אחת.

בןך מאמרי רא"ת, כ"י ירושלים 3522.

[סיפור מעשה כנ"ל מובא בס' נפלאות חדשות לר' יחיאל משה אבד"ק
קאמאראווקע (פיעטרקוב תרנ"ז, עמ' 78) על הר"ר ארי' ליב אבד"ק
בריסק; ובס' שרשרת זהב לר"ש גו"א (ת"א תש"י, עמ' כב) על הר"ר
אלטער מקאנסטאנטין-ישן; ובס' הגר"א (ירושלים תשי"ד, עמ' קלב) על
הר"ר חיים מוואלאזין. עצם הרא"י לנדו"ז מהגמ' הנ"ל ופירש"י שם
מוכא בכאה"ט לשו"ע אה"ע"ו סי' קכט אות מה בשם ר' שלמה אלגוי.
וראה שו"ת מכשר טוב (ברוקלין, תשל"ה) סי' עח. — העורך.]

כ"ק אדמו"ר מהר"ש

הוא חסד שבחסד וחציו הב' ו"ה הוא גבורה שבחסד,
והאותיות השניות משם הוי' היינו כוזו הוא יורר במדרגה
משם הוי' וא"כ אותיות כ"ו השניות מי"ה הוא גבורה
שבחסד ואותיות ז"ו השניות מו"ה הוא גבורה שבגבורה
והוא הפך גם ז"ו לטובה.

אמרי יאי, עמ' יח (והשווה להמכואר בלקו"ש ח"ב עמ' 393-395).

אדם דואג על איבוד דמיו

כאשר בא אדמו"ר הצדיק מהר"ש שניאורסאן הרבי
מליבאוויץ וצק"ל לוויטעבסק לחתונת בנו ר' מנדל עם בתו
של הגביר ר' יוסף פאפיערין, נכדתו של הג' מלבי"ם זצ"ל,
וגם הוא בא לחתונת נכדתו, וכאשר ישבו אצל החתן בעת
"קבלת פנים" כמנהג, אמר ר' יוסף הנ"ל, עתה יושבים פה
שני גדולי ישראל, ואשר זכיתי להיות בחברתם, אבקש
אתכם לכאר לי מדרש פליאה א' אשר לא אוכל להבין (הר')

מה בין נחום איש גם זו ור"ע

שמעתי בשם הרה"ק כו' אדמו"ר מהר"ש נ"ע מליבאוויטש,
להבין החילוק שבין ר"ע שעל כל המאורעות שעברו עליו
אמר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ובין נחום איש גם זו
שאמר גם זו לטובה. דר"ע הי' מדרגתו רק כדעבד, אחר
שבא אליו דבר המאורע לא טובה ולא הי' אפשר לסלקה
מעליו כמ"ש בגמ' ברכות (דף ס' ע"ב) בעא אושפיזא לא
יהיב' לי' אמר כל דעביד רחמנא כו' אתא זיקא כו' אתא
שונרא כו' אתא ארי' כו' אמר כל מה דעביד רחמנא לטב
עביד, וכיון שקיבל עליו באהבה עי"ז נתגלה הטוב המוסתר
בזה כמו שמסיק בגמ' שם. אבל נחום איש גם זו גם אם הי'
יכול לסלק המאורע לא טובה כמ"ש בגמ' תענית [כא, א]
שבאושפיזא פתח התיבה וראה שהי' בה עפר, סמך על הנס
לכתחלה והוליק העפר להקיסר ונתהפך לטובה. וזהו גם זו
לטובה, דהיינו שהשם הוי' הוא חסד וחציו הראשון י"ה

ר' יוסף הי' ג"כ למדן מופלג), על פסוק וילכו שניהם יחדיו (וירא כב, ו) אומר מדרש פליאה ישן, הה"ד הלוך ילך ובכה [תהלים קכו, ו], אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו.

ויען המהר"ש ויאמר כי הסבא של הכלה, הוא זקן ממני, וראוי לו הכבוד שנשמע ממנו קודם את חות דעתו בזה. ויקם הג' ויפרש את המדרש בפלפול נאה כדרכו. ועתה נשמע, אמר ר' יוסף, מאבי החתן את ביאורו. ויען המהר"ש ויאמר, המדרש יבואר ע"פ הגמ' זבחים [עח, א], שאם נפסל הדם של הקרבן, נשפך לאמה. ולכן, כאשר שמע יצחק מאביו, לעולה בני, חרד ואמר בלבו, שמא אבא לא יוכל לכבוש את רחמיו מעל בן יחירו, ודעתו לא תהי' צלולה ומיושבת עליו, ועלול לטעות ויפסול את הדם, וילך הדם לאיבוד. וזהו פי' המדרש פליאה, ההד"כ הלוך ילך ובכה, כלומר יצחק הלוך ובכה, וזהו אדם דואג על איבוד דמיו, דואג שהדם שלו יאבד, ואינו דואג מה שיאבד ימיו כלומר חייו. וכאשר סיים את דבריו קם הגאון המלבי"ם ז"ל מעל כסאו ואמר אין זה כ"א כרות הקודש שבו פירש המחותן את המדרש פליאה, והוא ביאור נפלא מאד, וגם פשוט כ"כ. בעל הטורים האלה שמע בעצמו מאחד ששמע זה מפי הגאונים הנ"ל, כאשר הי' לומד בוויטעבסק בישיבת זקינו הגאון ר' יצחק ליפקין זצ"ל.

חבל בנימין לר' חיים בנימין ליפקין, יוהניסבורג תרצ"ד, עמ' 153-154 (וסיפור זה צע"ג, שהרי בין ג' זיווגיו של הרמ"מ בן מוהר"ש לא הי' זיווג עם משפ' פאפיערין [ראה ס' התולדות מוהר"ש, ברוקלין תש"ז, עמ' 22], ולא עוד אלא שזיווגו הראשון הי' בשנת תרמ"ב [שם], ואילו המלבי"ם נפטר ברי"ה דשנת תר"מ!).

עוד מביא שם בעמ' 154 סיפור על ר' יוסף בער מסלוצק וציציותיו הארוכות, וסיפור זה מובא על הצ"צ בס' דעת זקנים (לר"א איטינגא) עמ' נב.

ולעצם ביאורו של אותו "מדרש פליאה" נמצא כעין זה בכ"י ירושלים הנ"ל בשם אדמו"ר הזקן, וז"ל:

אי' במד' ע"פ וילכו שניהם יחדיו, הה"ד אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו. ולכא"ו הוא כולו תמוה. והענין יוכן בהקדים

המשנה בסדר קדשים נחערב דם עולה בדם בכור ישפך הדם, כי דם עולה טעון שתי מתנות שהן ד', ודם בכור אינו טעון כ"א מתנה א', וכיון שנתערב דם עולה בדם בכור מוכרח להיות נשפך הדם. וזהו מה דאי' במד' הה"ד אדם דואג על איבוד דמיו כו', כי יצחק היה בכור, וכיון שאמר אברהם לעולה בני, והי' דואג על איבוד דמיו כנ"ל בדם עולה שנתערב בכבוד. אבל אינו דואג על איבוד ימיו כי משמעות וילכו שניהם יחדיו שכמו שהי' אברהם בשמחה של מצות העקידה כן יצחק הלך ג"כ בשמחה ולא דאג על איבוד ימיו. זה שמעתי בשם הרב מלאדי.

המקור הראשון הידוע לביטוי "אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו" נמצא בס' החיים לר' שמעון פראנקפורט, ח"א יום ה' (אמשטרדם תס"ג דף י' א), ושם: אמרי אינשי אדם דואג וכו'.

קניית נחלה בא"י

כבוד קדשו מרן אדמו"ר ר' שמואל מליבאוויץ נ"ע וזי"ע ספר לי בפעם האחרונה שראיתי אותו בשנת תרמ"א, שהוא בעצמו רצה לקנות בית ונחלה בארץ הקדושה דוקא, ורצה לקבוע דירתו שמה באופן שתספיק לו נחלתו לפרנסת בני ביתו, והשתדל בזה הרבה, רק שע"י סבה לא נתמלאה בקשתו אז.

ממכתבו של הרב דוב זאב קאזעווינקאו אב"ד יעקאטערינאסלאוו, נדפס באסיפת המכתבים 'שיבת ציון', ווארשא תרנ"א, עמ' 95 (וראה במ"ש בשם מוהר"ש בס' השיחות תש"ה עמ' 32-33, שאילו היו מוסיפים לביל"ו את סיפ' דקרא "באור ה'" הי' גם הוא — מוהר"ש — מצטרף אליהם).

תקיעת יתד בבה"ק

שמעתי שאדמו"ר מהר"ש כשנסע לחו"ל לרחוץ באמבטאות מקומות החמים הלך על בית עלמין ותקע יתד (אפשר שהי' סמוך לקבר אדמו"ר הצ"צ כי הוא מוקבר אצלו סמוך (ממש).

הרוצה להיות נקבר אצל אבותיו או כו' יתקע יתד בבה"ק ששם נקברו אבותיו.

ראיתי בכת"י לא נודע למי (וראה גם ס' לשמע און לרש"ז דוכמאן, ברוקלין תשכ"ג, עמ' 75 ועמ' 102).

כ"ק אדמו"ר מהרש"ב

פכ"ה ובמ"מ לשם]... ומרומז זה כזו ההלכה כל מה שאומר בעה"ב, היינו מי שהוא בעה"ב האמיתי, עשה, חוץ מצא היינו צא ממחיצתי וד"ל זו אינו מחויב לשמוע, גם אם ששמע הב"ק שאין רוצים לקבלו אפ"כ הי' [לר] לדחוק את השעה ולעשות תשובה, שהו"ע דחק ונכנס [ראה תניא שם] וד"ל.

לקטים יקרים, עמ' נו (וכמדומה שמוכא בכ"מ בשם השל"ה).

כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה
כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא [פסחים פו, ב].
הנה ידוע שאמר ר"מ לאלישע בן אבויה הנקרא אחר, גם אתה חזור בך, א"ל כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שוכו בנים שוכבים חוץ מאחר [ראה ירוש' חגיגה פ"ב ה"א], דא"כ מה פשעו מה שלא שב בתשובה. אלא משמע שאעפ"כ הי' מחוייב לחזור בתשובה, היינו שיש דין דחק ונכנס. כי כבר פסקו רז"ל אין לך דבר שעומד בפני התשובה [ראה תניא

כ"ק אדמו"ר מהרי"צ

בענין קו התאריך

כנרות שכת שנה ה כותב עד ראי' מיפן בזמן שנתעוררה השאלה ביפן, פנו חסידי ליובאוויטש אל כ"ק אדמו"ר וצ"ל אם יש להם לשנות השבת ויוה"כ או לא, והשיב להם שחס ושלום לשנות השבת בשום מקום.

ס' קו התאריך הישראלי (מהדור' תשל"ז) מבוא עמ' 11 (וראה מכתב כ"ק אד"ש, לקו"ש ח"ז עמ' 285 ואילך, ואכ"מ).

חולי הנפש ורפואתו

שמעתי מכ"ק אדמו"ר שליט"א דליובאוויטש. הנה, אז א מענטש האלט זיך גרויס, בלה"ק א בעל גאווה, הייסט דאס

א קרייניק, היינו "חולי הנפש". והענין, ווייל ער פילט זיינע מעלות און מיר ווייסן דאס פון חולי הגוף ר"ל ווען דער מענטש געפינט זיך פאלקאם געזונט, דאן פילט ער ניט קיין פרט פון זיינע אברי הגוף, נאר ווען עס איז קראנק וועלכער אבר ר"ל דאן פילט ער יא, די קאפ די הארץ, די הענט און אזוי ווייטער. ממילא ווען ער פילט זיך הייסט דאס חולי הנפש ר"ל. הן מחולי הגוף והן מחולי הנפש וירפאיני רוי"ש, נאר מען דארף וויסן אז מען דארף א רפואה ור"ל עכ"ל.

לקטים יקרים לר' שמעון נח נעמאיטין, ריגא תר"צ. עמ' לה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א

כפרות למעוברת

נשאלתי מידידנו הגדול החכם ר' ניסן שי' מינדל טעם לכפרות בשביל מעוברות שלוקחים כפרה גם בעד העובר אשר יולד לאחר זמן, הלא במעי אמו הוא ומדוע צריך כפרה... ושאל הר"נ הנ"ל את חוות דעתו של אדמו"ר מליובאוויץ וענה לו כי יש בזה שני טעמים, א' מחמת גלגול, ב' כי אם היא עכשיו כיום כפור תלד הולד בשנה זו, וילדים מתים בעון הוריהם, לפיכך עושים כפרה בשבילו. מנחת אליהו לר"א קווינט, נ"י. תשכ"ה, עמ' 173-פח (וראה בארוכה בלקו"ש חכ"ב עמ' 59 ואילך).

קול באשה — בתקליט

בענין קול באשה ערוה [בכרות כד, א], לפי מה דקיי"ל [ראה לקו"ש ח"ט עמ' 336] דאין זה קול המשמיע לענין לצאת ידי חובתו, וכל-שכן מהגרמופן ע"י (רעקארד בלע"ז) דבהא כולי עלמא מודי דאינו יוצא, אי מותר לשמוע קול אשה, דכה"ג לא הוה ערוה לפ"ז.

שו"ת משנה הלכות לר' מנשה קליין, ח"ד, נ"י. תשכ"ט, סי' פו (והוא לשונו של המחבר בשם כ"ק אד"ש). ומתבארים הדברים בס' החשמל בהלכה (עמ' 199): דעתו של האדמו"ר בענין זה נוטה לחלק בין

שמיעת שידור חי, שכזה יש לאסור, לבין שמיעת תקליט — שכזה יש להקל. אבל אין לחלק כדבר בין מכירה לאין מכירה. אך בשיחת ש"פ בלק תשר"מ נאמר שאף שמדינא "יש מקום לומר... ששמיעה מתוך תקליט אינה פועלת על רגש האדם וכו'... אמנם כאשר הנהגה היא עפ"י 'מילי דחסידותא' — פשיטא שאין מקום כלל לשקר"ט כזו, כי מכיון שלכל הדעות לא יביא הדבר ליר"ש... ואין בו משום: 'כל מעשיך יהיו לש"ש'... מושלל הוא אצלו מכל וכל".

פרסומי ניסא בחנוכה

נהטעם שהרמב"ם בהל' חנוכה פ"ג ה"א וה"ב מקדים סיפור המעשה של הנס, ואילו בשאר המועדים אינו מבאר את אשר אירע לאבותינו בקשר לאותו חג, כגון בחגה"ס וכו' [ונראה לי... והנה בשנת תשל"ז הצעתי חידוש הנ"ל לפני מרן כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א והסכים עמי, והוסיף מעכת"ה שליט"א שבפשיטות אפש"ל שהיות וכל עיקר תכלית מצות נר חנוכה היא להגיע לפרסום הנס, ע"כ הצטרך הרמב"ם להקדים הלכותיו עם ביאור קצר על הנס שרוצים לפרסם. עכ"ל.

כארות נתן לר' נתן דוד רבינוביץ, תש"מ, עמ' מ"א (וראה שם עמ' מא"ג ביאורו בדברי כ"ק אד"ש, ושקר"ט שם בעמ' מד).

ממקור מהימן, אלא ממגבני שמועות שאינם יכולים להביא סמך לשמועותיהם. ואילו בכתביהם המקוריים של רבוה"ק (או בכתבי תלמידיהם המובהקים) לא מצינו דברי חידודים ו'פשעטלאך' ב"מדרשי פליאה" וכד' (ויודגש שכמובן אין אלו מדרשי חז"ל אשר רוח ה' דבר בס ומלתו על לשונם, אלא — כדברי הרב החיד"א ב'שם הגדולים' מערכת 'פליאה': "מפרשי התורה מרבני אשכנז מביאים מאמרים תמוהים, ומטו בהם משם פליאה,

אמר העורך: כ"ק אדמו"ר מוהר"ש התבטא פעם — בתגובה למה שאמרו לו על דבר מסויים שהוא "כתוב בספרים" — ואמר: באיי אונו איז מקובל, אז וואס רופט מען אז "עס שטייט", היינו בגמרא, מדרש, זוהר הק' ועץ-חיים. ויותר מזה אין זה "עס שטייט" (ראה מגדל-עז עמ' רטז). וכלפי מה אמורים הדברים? לעיל הובאו כמה וכמה 'פשעטלאך' וביאורי "מדרשי פליאה" ומטו בהם משם רבוה"ק נ"ע. ויראה הרואה שלעולם אין הדברים מובאים

ועולים ויורדים בו"י).

והן המה דברי חכמה וחיזוד המהלכים מדור לדור (וסביר שלעולם לא היה ה"מדרש פליאה" שתום ונעלם, ומאז ומתמיד הלך בצמוד לפתרונו המפולפל), ואם אולי יצא פעם מפיהם של רבוה"ק – אבל לא כחידושם שלחם, אלא כדבר מקובל שכבר היה לעולמים. בא וראה שכל ביאורים אלו מופיעים תמיד בספרים אחרים בשם גדולים אחרים, ובכל דור מייחסים את הדברים לחכמי דרא, דור דור וחכמיו. ולא פעם מוסיפים לביאורים רקע דמיוני, כגון שהדברים נאמרו כתשובה לקיסר רוסיא "החכם" ששאל את הרבי. ומכיון שידוע כי רבנו הזקן וכן אדמו"ר הצמח-צדק היו שניהם מופלגים בחכמה, וגם לפני מלכים נתייצבו, הרי שהסיפור "מתאים" להם לחלוטין, ויכול כל סופר זריז לשים בפהם ככל העולה על רוחו.

וטענתי היא "מדוע עלינו להאמין שמהצ"צ יצאו דברים אלו שאין בהם ריח דא"ח כבשאר כתביו הספוגים חכמה אלקית, ולא מצינו בכתבי הצ"צ רמז לביאור פסוקים ומארז"ל 'בדרך הלצה'" – כמ"ש בקובץ 'יגדיל-תורה' (ירות"ו, ג' ח) בתגובה לאשר העתיקו שם (בגל' ז) מדברים שנדפסו בזמנם במאסף 'כנסת הגדולה' (ווארשא תר"ט). וגם שם הראתי כי הדברים עתיקים, ומובאים בשם חכמי קדם.

ומאז שנכתבו דבריי אלו נדפסו ביאור התורה' שני ביאורים מאדמו"ר הצ"צ ל"מדרשי פליאה" (כמובן לא מכת"ק), ויש להעיר בזה; פירוש אחד נדפס באוה"ת על מארז"ל וענינים (קה"ת, תשמ"ג) עמ' סג, וקדם ונדפס בקובץ 'יגדיל תורה' (נ.י., גל' מח). הענין נפתח במ"ש כ"ק אד"ש במכתבו הנדפס בלקו"ש חט"ז עמ' 492 בשם מהר"ש מאסטורופוליא [וכפי שאמנם הובא בשמו בפי 'בינת נבונים' על ה"מדרש פליאה"], ואחר שנים הוסיף אד"ש וכתב כי "בכמה ביכלאך דא"ח שראיתי לאחרי זמן מצאתי עדי"ז" (יגדי"ת שם). וצינו שם לחמשה עשר כתי"י שבהם מופיע הענין (בבי נוסחים), רק בארבעה מהם מיוחס לאדמו"ר הצ"צ, בשנים מיוחס לאדמו"ר הזקן, ובאחד נרשם סתם "מאדמו"ר נבג"מ". ועוד נעתק שם מכת"י ספרדי להרב משה רביבו מפאס. ויש להעיר כי הענין בשלימותו נדפס מכבר בסי' 'לקוטים יקרים' (ריגא תרצ"ט, עמ' לח) תחת הכותרת "שאלת ר' אבעלע מוויילנא מאדמו"ר הצ"צ ני"ע", וסיומו (שם): "תשובה מאדמו"ר להרה"ג ר' אבעלע מוויילנא". הרי לעינינו כיצד ה"ווארט" הולך ומתגלגל, נעתק ממקום למקום ומגברא לגברא, ברוב כה"י נעתק בסתם, מאן-דהוא החליט פתאום לייחסו לאדמו"ר הצ"צ, רעהו לאדמו"ר הזקן, ופלוגני יודע כבר שזה היה כתשובה לר' אבלי מוויילנא (וראה להלן על פירוש נוסף שנאמר לר' אבלי). והמכיר את דרכי המעתיקים יודע כי בדרך-כלל הם **מוסיפים** כותרות ואינם גורעים. ולכן יש להתייחס בהסתייגות לכותרות המופיעות רק בחלק מההעתיקות, ומה גם בשעה שיש כותרות סותרות. ולפי"ז צע"ג מדוע החליטו בכלל

להדפיסו בספרי דא"ח רבוה"ק (שהרי גם אד"ש לא כתב שהוא לאחד מהם, אלא העיר שהענין מצוי בביכלאך דא"ח), ומה ראו על ככה להדפיסו דוקא בספר אוה"ת לאדמו"ר הצ"צ.

הפירוש השני נדפס באוה"ת בראשית (כרך ז, קה"ת תשמ"ג) עמ' תתתלח. צויין שם לשמונה כתבי-יד, שרק אחד מהם מיוחס הוא לאדמו"ר (הצ"צ): "תשובה מאדמו"ר לר' אברהם אבא מוויילנא". וגם בזה יש להעיר שכבר נדפס בסי' 'לקוטים יקרים' שם (והפעם ללא איזכורו של ר' אבעלע מוויילנא).

ובפעם זו אאריך, אעתיק את תורף המאמר, וכן מאמרים דומים בספרים שונים, וייראה לעינינו כיצד הענין אינו מחודש כלל, ואדרבה – במקומות אחרים מבואר יותר, ודברים שהובאו כאן בשם מקובלים וספרים מאוחרים נמצאים מפורשים בש"ס! וכמובן שהמובא כאן בפתיחה מ"רבות וישב ע"פ אחיך גוי"י אינו נמצא כלל במדרש רבה (וראה לכללות הענין בהערותיו של הסבא-קדישא מהרש"א אלפאנדרי על ה'אוהב ישראל' דלהלן, בסי' הזכרון לר"י הוטנר, ירושלים תשד"מ עמ' תרנג' תרנד). ואל יטעה המעיין להוכיח מהציונים לדא"ח (אשר בנוסח השלם שבאוה"ת) שזה מידו של הצ"צ, שהרי – לבד מכך שהם ציונים סתמיים ביותר – משונים הם מהעתקה להעתקה, ובהעתיקות אחרות נעדרים הם לחלוטין.

וכ"ה הענין באוה"ת שם:

[א] ברבות וישב ע"פ אחיך רועים בשכם, אבל לע"ל לדור ודור ישבחוך כו' לא ימוש לעולם ועד.

[ב] במאו"א: ישע"י קודם הגולה לכן ראה שש כנפים, יחזקאל אחר הגולה לכן ראה ד' כנפים.

[ג] בכהאריז"ל: ו' תיבות בשכמל"ו כנגד ו' גדפין, תיבות "לעולם ועד" כנגד גדפי הרגל.

[ד] ומובן שכשחסרות ב' גדפין חסרות גם התיבות "לעולם ועד".

[ה] כוונת המד"ר: רעים (חסר וי"ו), כששרוים בצער הגלות, בשכ"ם (ר"ת ברוך שם כבוד מלכותו, וחסר ב' תיבות).

[ו] בשכמל"ו יחו"ת, ביטול חיזוני, ובזה"ג אין הביטול בשלימות. אבל לע"ל לדור ודור כו' לא ימוש לעולם ועד, היינו ב' התיבות [לעולם ועד] כנגד הב' גדפין, שהי' הביטול בשלימות.

ובסי' **אוהב ישראל** להרה"ק מאפטא, פ' וישב:

[א] במדרש ע"פ הלא אחיך רועים בשכם, הה"ד לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש ושבחך אלקינו מפינו לא ימוש לעולם ועד.

[ב] בגמ' (תגיגה יג, ב) מ"ט גבי ישע"י שש כנפים ויחזקאל ארבע כנפים, כאן בזמן שבהמ"ק קיים וכאן וכ'.

[ג] בכהאריז"ל: בשכמל"ו כנגד ו' גדפין. נמצא שעתה חסרות ב' גדפין.

ד] הר"ר אלימלך אמר שחסרות תיבות "כבוד מלכותו" (גלה כבוד מלכותך). ואני אומר שחסרות התיבות "לעולם ועד".

ה] בגמ' (ב"ב עה, ב) עתידין הצדיקים שיקראו קדוש. ומק' (זה אינו בגמ' שם) היאך יהי נקי הקב"ה, ומשני שיהי נקי קדוש לעולם ועד.

ו] פ"י המדרש: רועים, בזמן הגלות המר, וחסר בי גדפין, היינו "לעולם ועד", ונשאר רק תיבות בשכ"ס. וע"ז א' הה"ד לדור ודור נגיד גדלך, בזה"ז, אבל לנצח נצחים, לע"ל, קדושתך נקדיש, נתקדש בשמך קדוש. ושמו של הקב"ה יהי קדוש לעולם ועד, וע"ז אנו אומרים ושבחך אלקינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אז ישובו התיבות הללו למקומן. כתירוץ הגמ' הנ"ל.

ובס' **דרושים הלולים** (לעמבערג תרנ"א, דף ט, א) הביא את כל הענין בקיצור לשון קצת, ולא בשם האוהב ישראל. ומ"ש לעיל בשם הר"ר אלימלך, כותב שם בשם "רבינו הקדוש ר' צבי אלימלך ז"ל".

בס' **קול יעקב** (להר"ר יעקב קאפיל מרגלית), ויניציאה ת"ח, דף ד, ב (ובמהדורת אמשטרדם תסח הוא בדף ז, ב): א] בפרקי היכלות ז"ל: אתה מוצא בשעת חרבן הבית באו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו ראה מה גרמו בניך תש כחנו ונתמעט כבוד מלכותך ונתמעטו משרתיך הקדושים. אמר הקב"ה לעתיד תחזור המלוכה שנא' ה' ימלוך לעולם ועד.

ב] במס' חגיגה, מיום שחרב ביהמ"ק נתמעטו כנפי החיות. ועוד שם, קודם חורבן שש כנפים אחר חורבן ארבע כנפים.

ג] מתחלה הי להם שש כנפים לכסות בשתים רגליהם שלא יזכיר הקב"ה עון העגל (כמ"ש רש"י בישעי' סי' ו), אבל אחר החורבן נמחל עון העגל (כמ"ש במדרש ע"פ תם עונך בת ציון, ופ"י בעשרה מאמרות שעונך לי יחיד הוא חטא העגל), וע"ז אמרו בפי היכלות שתש כחנו, שיש להם רק ארבע כנפים.

ד] ומ"ש נתמעט כבוד מלכותך, יתורץ עפ"י מ"ש בס' הקנה ובתקונים תי' י"ד עה"פ בעל כנפים יגיד דבר, זה בשכמל"ו הנכתבים על שש כנפי המלאך, על בי שמכסה פניו "ברוך שם", על בי שמכסה רגליו "כבוד מלכותו", ועל בי שמעופף "לעולם ועד". וזהו נתמעט כבוד מלכותך, הם בי הכנפים שמכסים רגליהם כנ"ל.

ונעתק כל הענין בס' **מדרש אליהו** (לבעהמח"ס שבט מוסר), אזמיר תקי"ט, דרוש א (ומהדורה שניה טשערנאוויץ תר"כ):

בכתה"ע "**הבאור**", גל' אדר תרפ"ז, עמ' סט, בשם הגה"ק מוהר"א מטארניגראד בעהמח"ס "נועם מגדים" (נשלח ע"י הר"ר ישראל גארזיצנסקי מטאמשוב):

א] ביאור על מאמר סתום וחתום במדרש אכביר [צ"ל אבכיר], ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם,

רימו לו שיתמעטו כנפי החיות, לכך תקנו לומר לדור ודור נגיד גדלך. ע"כ.

ב] דאיתא בגמ' חגיגה בזמן שבהמ"ק קיים ו' כנפים, בזמן שאין בהמ"ק קיים ד' כנפים. הי מינייהו אימעוט, אמר ר' חנינא אמר רב אותן שאומרות בהן שירה. ורבנן אמרו אותן שמכסות בהן רגליהן. ואיתא במהרש"א דמוכח כרבנן, דאחז"ל אין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל, ונתמעטו בשתים יכסה רגליו המזכירים עון העגל, ונתמעטו בחורבן שיש בו מפקודת העגל.

ג] ובילקוט ראובני איתא שעל שש הכנפים רשומים התיבות בשכמל"ו, והן בוודאי רשומים כסדר, ועל בי התחתונות רשומים לפי"ז התיבות "לעולם ועד".

ד] אחז"ל עתידין צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש. ה] וזהו לדור ודור (בזה"ז) נגיד גדלך כו', ולנצח נצחים היינו לע"ל אז קדושתך נקדיש, כלומר נתקדש בקדושתך שיאמרו לפנינו קדוש. ושבחך אלקינו, בתמיהה? לזה מתרצים אנו "לא ימוש לעולם ועד", שלע"ל לא יזכר עון העגל ויחזרו בי הכנפים של "לעולם ועד" למקומן, וזה יהי שבחך אלקינו, שמפינו לא ימוש "לעולם ועד".

ו] וקרוב לענין זה שמעתי בפ"י מ"ש גלה כבוד מלכותך, שמבקשים על בנין בהמ"ק ואז יחזרו הכנפים האמצעיות שעליהן כתוב "כבוד מלכותו".

ז] ומעתה יתפרש המדרש הנ"ל, הלא אחיך רועים בשכ"ס נוטריקון ברוך שם כבוד מלכותו, ללא התיבות "לעולם ועד", ובזה רמז לו שיתמעטו בי הכנפים התחתונות. לכן תקנו לומר לדור ודור נגיד גדלך וכי' ושם אנו מבקשים ושבחך אלקינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כנ"ל.

בסו"ס **שנות אליהו** (למס' זרעים), לעמבערג תקנ"ט, ליקוטים מהגר"א שנכתבו ע"י חתנו ר' משה, ובדף נו, ד הענין דלהלן (ומכאן נעתק לס' 'קול אליהו' וידברי אליהו):

גלה כבוד מלכותך כו' דאיתא בגמ' חגיגה (יג, ב) בזמן שבהמ"ק קיים שש כנפים כו' ובזמן שאין בהמ"ק קיים כו' שנתמעטו כנפי החיות. הי מינייהו אמעוט אמר ר' חננאל אמר רב אותן שאומרות שירה בהן כו' והוא כנפים האמצעים. והפס' בשכמל"ו יש בו ו' תיבות והי' כתוב על הכנפים כסדר מלמעלה למטה, על כל כנף תיבה אחת, נמצא על כנפים האמצעים הי' כתוב "כבוד מלכותו" לכך נא' גלה כבוד מלכותך, הוא בי כנפים האמצעים.

ולא באתי אלא להראות שהענין הוא קדמון, ואילו היה אדמו"ר הצ"צ כותבו היה נוהג כדרכו בקודש לומר דבר בשם אומרו; לא היה מביא מהמד"ר דבר שאינו בו; את דברי הש"ס לא היה מייחס לימאורי-אורי; לא היה מביא מכהאריז"ל [ללא ציון מקום מדויק] דברים שכמעט מפורשים בתקו"ז (כמ"ש בס' קול-יעקב, אלא שהענין נמצא בתי' יג ולא בתי' יד).

שנת השבע

וביום ו' טבת כותב מוהרש"ב לבנו ממקום שהותו – ויעסבאדען – ומבקשו י"ג גם תודיעני אם נתקבל ממחוי רש"א [ר' שמואל אבא] דאליצקי ומהרש"ש [ר' ברוך שלום בעזפאלאו] יחיו עבור השומרי שביעית, ואם שלחת אותם, ועייש [ועל-שם] מי"י. עכ"ל (ואמנם שניהם חתומים ברשימת משתתפי המגבית).

וזלה"ק של אדמו"ר מוהרש"ב נייע במכתבו הני"ל:

ב"ה

מצוה וחובה על כאו"א מישראל לבוא לעזרת ה' בגבורים גבורי כח שומרי מצוה במס"נ בפו"מ, ובעוד שיש להם מצירים ומעיקים על הדבר הזה, והשליכו נפשם מנגד לקיים מצות ה' בלי שום מונע ומעכב. חובה היא על יר"א לבוא לעזרתם שיוכלו עמוד בעזרתו ית'. ובפרט שהם מוציאים גם אותנו ידי חובת מצוה זו (כנודע שכאו"א צריך לקיים כל התרי"ג מצות, ומצות שא"א לכאו"א לקיים כמו מצות התלוים בכהנים וכה"ג מוציאים זא"ז (באשר כל ישראל הן ציור קומה כו') וי"ל דכמו"כ הוא גם במצוה זו, אף שאפשר להביא עצמו לידי חיובה). וע"כ הנני לעורר את אחינו ידידנו לנדב ברוח נדיבה לטובת אחינו הני"ל, ואת נדבתם ייטיבו לרשום על הגליון הזה, ואת כסף תרומתם יכולים לשלוח ישר לתמן, או אם ירצו ישלחו אלי ואני אשלח אי"ה את המתאסף יחד מכל המקומות. ובטוח אני אשר בטח יתעוררו להדבר הגדול הזה. ובגלל הדבר הזה יברכם ה' בכל הטוב, ונוכה לביאת ג"צ בב"א, ונעלה לציון ברינה כו'.

וראוי לשום לב אל הרשום לעיל בכתב אמת דבר הי"ג דא"י, גם נכון להזהר בשנה הזאת מלקנות האראנשוין הבאים מיפו.

כ"ד יידס אמת דו"ש טובם והצלחתם ברו"ג תכה"י שלום דובער

לרגל שנת השמיטה שהחלה עתה מדפיסים אנו בזה את ה"קול קורא לעזרת אחינו שומרי שביעית במושבות יהודה והגליל". כרוז מעין זה נשלח גם אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נייע מאת הרידב"ז ע"ה, ועלו הוסיף הרידב"ז את פנייתו האישית אל הרבי.

הרבי נייע הוסיף מעבר לכרוז את מכתבו המעורר ומזרז בדבר ה"מצוה וחובה על כאו"א מישראל לבוא לעזרת ה' בגבורים", חתם ראשון ברשימת הנדיבים, ואחריו עוד כו"כ מגבירי א"ש.

העתקת הכרוז וההוספות, וכן תצלום כתה"י נדפסו בקובץ יגדיל-תורה (נ.י.) גל' לד; תצלומי כתה"י (דמוהרש"ב ודרידב"ז) והעתקת מכתב הרבי נדפסו בסי מגדל-עז (כפר-חבי"ד תש"מ) עמי תרכא-תרכב; המכתב לבדו נדפס ב"אגרות קודש" מוהרש"ב (ברוקלין תשמ"ב) עמי תקמב.

בדבריו מבקש הרידב"ז מהרבי להזהיר גם על איסור היין של שביעית, ואכן, הוסיף הרבי נייע בסוף מכתבו כי "ראוי לשום לב אל הרשום לעיל בכתב אמת דבר הי"ג [=היין-גפן] דא"י.

וז"ל בקשתו של הרידב"ז (הכתובה מעבר לכרוז): להרב הק' אדמו"ר דליובאוויטש, בצדקתו ישים אל לבו לעזור לאחינו הושבתים! [שביעית, והעיקר התמיכה הוא בשנה של מוצאי שביעית כמובן. וגם ישתדל להזהיר על הפרשת איסורא מהיין של שביעית, שאסור לפי ישראל. והנני מברכו בכוח"ט יעקב דוד רידב"ז

גם מכתבו של מוהרש"ב וחתומות הנדיבים דלהלן נכתבו מעבר לדף הכרוז.

וראה בהע' המו"ל באג"ק שם, כי המכתב נכתב בין החדשים תשרי-כסלו דשנת תרע"א

ואלו חתימותיהם של הנודבים למגבית זו (ראשון החותמים הוא כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב; השורה השביעית – "בהעלם שם" – כתובה בכתי"ק של אדמו"ר מוהרי"צ):

10 p.	שמואל אבא דוליצקי	25 p.	נדבתי ע"ז כ"ה רו"כ שלום דובער
5	רו"כ ראובן גרינבערג	100 p.	האחים גורארי' מאה רו"כ שמואל
10	זאב וואלף בלומבערג (בלומבערג)	36 p.	נחום ראבינאוויץ
15	האחים קאבאקאו	25 p.	נחמ' גינזבורג
20	ש. גאליצקי	10 p.	חיים יהושע פאליק גורארי'
4-	יהושע מרדכי ראדאנבערג	10 p.	צבי הירש גורארי'
3	יהודא מאלץ	6	בהעלם שם
3	ש. לוריא	50 p.	יעקב לושצינסקע מאלכסנדראווסק פלך יעקטרינאסלאוו
2	ש"ש הורעוויץ	50	.....
3	מ"מ	50	שמואל מיכל טריינין. חמשים רו"כ
		25	ברוך שלום בעזפאלאו

כול מורא

לעזרת אחינו שומרי שביעית

במושבות יהודה והגליל.

אחינו בית ישראל, שמעונו וישמעכם אקים.

חמשים משפחות (יותר משלש מאות נפש כ"ז וכ"ח) מאחינו האכרים במושבות יהודה והגליל, זכו וזכו את הרבים **בשנה הזאת שנת השמיטה** לקיים את סקירת הית בדבר השמטה כהלכתה, כי שכתו סכל עבודה בשדה ובכרם, ו**שבתה הארץ שבת לה**.

מעשי הכמות הם אחינו שומרי שביעית אלה, אבל רבי האיכות, כי עשו דבר גדול ונשגב לישראל ולתשועתו, ועליהם אחיזי נכוני כח עושי דברו, בשומרי שביעית הכתוב מדברי, הם מסרו נפשם ונפשות בתיהם לקיים דת קרשנו ולקרש שיש ברבים, ועל כל ישראל שומרי תורה ונוצרי מצותיה, לתסבם ולסערם, לפי גועיו חיו ברעב, כי באמת מצבם נורא מאד בעת הזאת, לעת עתה אך מצער הוא הכסף אשר בא מאינו עירות בחייל לתמיכתם, לתשעה אלפים זראנק בערך עלה כל הכסף הנאסף וכמעט כבר נחלק, כי אך במדינות גאליציען אוונאן ואשכנז נעונו אינו נדיבים בעם לבא לעזרת אחינו אלה, וביתר המדינות עוד לא נענו אחינו החרדים תושביהן לבקשתנו, ולכן כמעט שאחינו שומרי שביעית סובלים רעב, אין דעו להוציע את שהותיהם בשנה השמינית, ואין להם לאכול עד עת הקציר, והעיקר נתיצת העזרה, בשנה שלאחר השמטה, כמובן.

כי על כן מחדשים אנו את בקשתנו היוצאת מקרב ולב וסתחננים לכם אחים רחמים בני רחמים: **הומו ורחמו את אחיכם שומרי שביעית בארץ ישראל!** קחו חלק בהמציה הזאת שבעה עור עד בה כמעט הורש לא היה לה, והוא בעני דרישה טובה! באזנים שנה לא שבתה הארץ בשנת השבע, ועלולה היתה מצות שמיטה להשתכח חיו מישראל, ועכשוו שנמצאו בחסשים בני אבות אשר בחקר נפשם ונפשות בתיהם קיימו את המצוה כהלכתה, האם רשאים אנו לעמוד על דמם ולראות בסבלם? הלינה וחס: **אין איש מישראל החרד לעמו ודתו רשאי להפטר מתמוך את אחינו אלה בכל אשר יוכל**, ובחרישי אלוה ותשרי ימי הרחמים, מסוגלים לה אשר הרבנים והדרשנים יעוררו את הנדיבים המאספים יאספו המעשים יעשו והעושים יעשו, העשיר בגרבתו הגדולה הביטני בגרבתו הביטנית, והעני בגרבתו או המרבה ואי המסעיט ובכלר שוכין לבו לשמים, להיסך קרן התורה והדת, לטען חוק ידיו רשות ולאסין ברבים כושלות, והאו כל עמי הארץ כי שם הי נקרא עלינו, וכי לא אלסן ישראל, וכמאון כנס עתה שומר מצוה לא ידע דבר רע!

כל פרוטה ופרוטה תצטרף לחשבון גדול, ועזרה מהירה עזרה בפולה הגה, כי על כן יקרנו אחינו את השתללותם ועשייתם, ואת גרבתם וחיסו לשלוח יפה עשה אחת קודם על אדר עם החתום ראשון הם בואר למטה.

ובזכות שביעית הארץ טובה לעת בה יקום דבר הי נאולה תהיה לארץ בשוכ בה שבות עמו יתחם ציון וינאל יהושלם בבוא.

פתיח ירושלם תוכביא בשלהי ירח מנחם שנת פדותך לעמך ליפק.

נאם חיים ברלין בהגאון אדמיר הנצי"ב וציל סלגניס רב בראסקיא ואביד זרים בוואלאוין וכעת ביהושלם עהק ת"ו.

נאם שאול חיים הלוי הורוויץ נאם דוד צבי שלמה בהרה"צ הק' ר' אלעזר מנחם בירערמאן וצוקלעה"ה נאם הובער אפרת

נאם ישראל יעקב יעבין מקרעמענשוק

נאם נפתלי דוב אמשטרדם מקאוונא

נאם ארי' ליב ראשקעס משניפישאק

נאם יצחק ווינאגראד נאם שלמה גדול

נאם חיים צבי הירש במורה ש ברודא הרב דואנר

גם אנחנו בד"צ הח"מ באנו למלאות דברי הרבנים הנאונים הג"ל המבקשים בצדק מאחינו הנדיבים לעמוד לעזרה לאחינו הקאלאניסטים השומרי שביעית כד"ת, וגדול יהי שכר התוסכים בהם ומסייעים אותם שיעלה בידם שמירת דיני שמיטה כמצוה עלינו בחזרתנו הק', ויתברכו בכל טוב, בעתידת הכתי דינין דפעה"ק ירושלם ת"ו.

נאם משה נחום וואלעגנשטיין נאם ליפמאן דוד במהר"י ז"ל

נאם ארי' ליב בהרר"ד נאם יוסף יהודה בר"ד הלוי ז"ל

נאם צבי פסח במהר"י פראנק נאם אברהם בלא"א מו"ה דוד הכהן ז"ל

מקום היהם בר"צ רקהל אשכנזים בירושלם ת"ו מקום חיהם בר"צ רקהל אשכנזים חסידים בירושלם ת"ו

גם אנחנו דו"ר עיה"ק צפת הובכ"א, מעוררים רחמים עבור אחינו נכוני כח אלו שומרי שביעית אשר רובם הם המה מסוכים לפה, ואנחנו יודעים שבמסירת נפש ממש שמרו את שנת השבתון מלח"ל 1515- ועל כן לכנו יתמה אליכם אחינו שכנגולה, תחזיקו ידי שומרי תורה מצות שמיטה אשר בגולה נהגרשנו מארצנו ובקיומה הקתונו לחזור אליה בביאת סוף המשיח בכ"א. — וה' ישלח ברכה במעשי ייכם, כנפש הסנדך ונית: וחותם בשם כל חו"ר וכשם כל הקהל הקדוש בפה עיר הקודש צפת אמת הבון לעד שנת עת"ה, פרט לכובין "בשם ד' אקרא".

יעקב דוד רירב"ז

אדרעסע:

Oberrabbiner CHAIM BERLIN in Jerusalem (Palästina). בער שומרי שביעית.

על משפטים מוסגרים בשו"ע אדמו"ר

בשבת", ואילו כשהכניסו את המשפט לתוך הקו"א העמידוהו **אחר** הקטע הפותח "אבל בשבת". שהרי תוכנה של הגייה זו הוא לסתור את מה שיתבאר מכאן ואילך בקטע זה, ולומר עליו ש"זה אינו". אך דבר זה יתפרש נכונה רק כל עוד תהיה זו הגייה שבצד, אבל בשעה שמשלבים אותה בגוף הקו"א, הרי שוב אין מקום לכתוב את השובר לדברים שעדיין לא נאמרו (ואדרבה, אם היו מעמידים זאת לפני הקטע שעליו סובבים הדברים, הי אפשר לטעות ולחשוב שהם חלים על הקטע שלפניהם), ולכן כתבוהו אחר הקטע הפותח "אבל בשבת", ומעתה ברור שקביעת רבנו "זה אינו" מתייחסת לקטע זה.

ועתה גם מובן מדוע קטע מוסגר זה נקבע באמצע המשפט, שהרי אין הוא מסוג המוסגרים הבאים להשתלב בהרצאת הדברים ומשתייכים למעלה או למטה, אלא זו הגייה הבאה לסתור את האמור. והיא נקבעה במקום זה כדי שלא יבואו לכלל טעות וידעו בבירור אהיכא קאי. ועל-פי האמור נראה לומר שה"ה בכל המוסגרים שאינם משתלבים בשטף הדברים, מחמת שבמקורם נכתבו ע"י רבנו כהג"ה בצד, ומעיקרם לא באו כהמשך למה שנכתב בפנים. ולכן, גם אחרי שהוקפו בסוגריים ושולבו בפנים, יש עדיין לראותם כהג"ה בשולי הגליון ולפרשם בהתאם.

ומעתה אפשר לומר בשני אופנים, או שההג"ה נתוספה ע"י רבנו לצד אותו מקום שאמנם שם נדפסה אח"כ במוסגר, וכשהדברים נכתבים כהג"ה מן הצד אין הם קוטעים את רצף הדיבור באמצע המשפט, או – כפי שראינו לעיל בדוגמה מסי' רנו – שבמקורה נכתבה התוספת ליד תחלת הדברים, והמעתיק הוא שהעתיקה ממקומה ושילבה לאמצע הדברים (כדי שיהיה ברור אהיכא קאי). אבל בין כך ובין כך צריך משפט זה להתפרש כהג"ה מן מן הצד.

ואגב כך נראה לומר שבקו"א הני"ל (בסי' רנו) ייתור הי"ג שורות (שנכפלו) הן כשמופיעות לראשונה, והקו"א צריך להתחיל בתיבות "יכ"מ בהדיא בב"י", שהרי בתחלת הקו"א אין מקום לכל הנאמר באותן יג שורות. ואילו להלן, כשדן במחלוקת הר"י והטור אם הטמנה במקצת שמה הטמנה אם לאו, אז כותב בהמשך לזה "והיינו דוקא" – לומר שכל זה במוסיף הבל, משא"כ במעמיד הבל כולי עלמא מודו. ודו"ק.

כבר האריך הגרא"ח נאה בביאור סוגים שונים של סוגריים בשו"ע רבנו ומשמעותם (ראה הקדמתו ליקונטרס השלחן עמי י"א), וכן דובר בס במבוא לסי' הביבליוגרפיה 'תורת חב"ד' (ח"ב, ספרי ההלכה של אדמוה"ז, עמי כ"כד), ועדיין נותרו עניינים הטעונים הבהרה.

מצינו בשו"ע רבנו כו"כ פעמים שתוכן הדברים אשר במוסגר אינם מתאימים למקומם כלל, ואין הם משתלבים ועולים כיאות לא לפניהם ולא לאחריהם, ורק כשנעתיקים ממקומם למעלה או למטה יקבלו הדברים משמעות.

זאת ועוד אחרת, עתים עומדות התיבות המוסגרות באמצע משפט, ואין אנו יכולים להבינו אלא רק אם נתעלם מהמוסגרים. כגון סי' קסח ב'יקונטרס' אחרון אות י [ז"ל: "ורש"י (וע' במנחו"ל... לאורחא דמילתא) שפירש... הרי שהמוסגר מפסיק בין ב' התיבות "ורש"י שפירש"י], ועדיין בסי' קעד קו"א אות ט [ליד המוסגר האחרון: "ולפמ"ש התוס' (ורשב"א לשיטתיה... הסעודה נמי) במסקנא..."] הסוגריים מפרידים את צמד המלים "התוס' במסקנא"י], וכך בסי' תקז קו"א אות ג, וכן המוסגר האחרון שבאות ד שם, ועוד כהנה וכהנה דוגמאות למכביר.

ונראה הפתרון לזה ממ"ש בסי' רנו קו"א אות ב, שבו י"ג השורות הראשונות נכפלו ונשנו בטעות בהמשך הדברים (וכבר עמד על כך הגרא"ח נאה), בפעם הראשונה באה לצד שורות אלו הגייה שפתיחתה "הגהת הרב עצמו", ובפעם השנייה נכתב תוכן הגייה זו בתוך סוגריים בתוך הקו"א עצמו (ללא הכותרת הני"ל).

נראה אי"כ בעליל שהקו"א נדפס כפי שהורכב (ע"י המבלבה"ד או ע"י כותב ההעתיקה שהיתה לפנייהם) משתי העתקות. ומחמת שאי-אפשר לומר שאחד המעתיקים שלף משפט והעמידו כהג"ה בצד, על-כרחנו נאמר שרבנו הזקן כתב זאת לכתחילה כהג"ה בשולי הגליון, אחד המעתיקים העתיק את הדברים כהווייתן בצד (והוסיף את הכותרת "הגהת הרב עצמו"), ואילו מעתיק אחר הקיף את ההג"ה בסוגריים, ושילב אותה בתוך הענין גופו (וכמובן ללא כותרת).

ובכך יובן גם פשרו של שינוי נוסף, מדוע כשנכתבו הדברים כהג"ה בצד צויין מקומם לפני התיבות "אבל

* * *

קיצור תולדות הרה"ק ר' אהרן מסטרושילא

לפי ה'בית רבי' (חלק א פרק כו; חלק ב פרק ב)

פטירת רבינו נתרחב הפרץ יותר, כי אנ"ש התחלקו אז לב' מחלוקות, הא' אחר אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו שהוא ימלא מקום אבותיו (כי כן הו' דעת רבינו הגדול, ורוב אנ"ש הנאמנים לבית רבינו הגדול נ"ע דבקו בו, ונמשכו אחרי דברי קדשו בכל לב ונפש, וגדלו והצליחו וגם עשו פרי), והב' נתנו עיניהם בו שהוא יהי' להם לרב. וכן הו', שקבע דירתו בשטראשיעליע (פלך מאהליב) ומשם הפיץ אור תורתו ע"פ תבל ע"פ דרכו הקדוש שסלל לו. והיו (חלק גדול מאנ"ש) נוסעים אליו לקבל לקח מפיו הקדוש. אופן עבודתו הו' מבהיל מאד ברעש גדול והתפעלות עצומה ("אצלו הו' התפעלות אלקי" אמר אדמו"ר בעל הצ"צ) עד שכל הרואה ושומע הו' מתלהב מאד. וכל המקושרים אליו הו' דרך עבודתם בהתפעלות והתלהבות כו'.

חיבר ספרים יקרים ונוראים, הא' ספר שער היחוד והאמונה ביאור על שער היחוד והאמונה של רבינו נ"ע... גם חיבר ס' שערי עבודה הנקרא בשם עבודת הבינונים שהוא ביאור על ח"א מס' לקו"א... ועל חלק הג' הוא אגרת התשובה של רבינו נ"ע נקרא הכיאר פתח התשובה... ואחר פטירתו הדפיסו נכדיו ס' עבודת הלוי — דרושים על ס' פרשיות התורה ומועדי השנה, וגם לקוטים מאגרותיו לאנ"ש, והרכה אגרות ודרושים שכתב עוד בחיי רבינו נ"ע, גם ביאור על מאמר איהו וחיוהי שבאגה"ק מרבינו נ"ע, וגם איזה שו"ת בנגלה... גם נמצא אצלינו איזה אגרות יקרים ממנו לאנ"ש בחיי רבינו נ"ע שלא באו לדפוס, וגם על המאמר נפש השפלה שכתב רבינו לפני הסתלקותו נמצא ביאור ממנו בכת"י באריכות.

ימי רבנותו הו' ערך ט"ו שנה ויותר, משנת תקע"ג עד תחלת שנת תקפ"ט, כי נפטר בשמע"צ דשנה הנ"ל (בן ס"ג שנה), בעירו שטראשיעליע⁵ (ערך י' חדשים אחרי פטירת אדמו"ר האמצעי נ"ע. וקודם פטירתו חצי שנה מינו אנ"ש את אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע לרב על מקום חותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע, ושמע הרה"ק מזה ונהנה מאוד ואמר ברוך ה' אשר לא עזב חסדו מבית רבינו להיות מזרעו איש יושב על כסאו אחריו שישמור דברי קדשו שלא יאבדו ח"ו).⁶ על קברו בנוי אהל אבנים ויש שנוסעים להשתטח שם, זיע"א.

האחד המיוחד [מתלמידיו הגדולים והמפורסמים של אדמו"ר הזקן] הוא מרן הרה"ק רבינו אהרן הלוי נ"ע המפורסם בעולם בשם אדמו"ר משטראשיעליע, בן הרה"ח ר' משה הלוי זלה"ה איש הורוויץ (אשר הקדושים אשר בארץ המה הכירו בו שלא נפגם אצלו הצלם אלקים כלל,¹ ושע"כ זכה לבן כזה). שרש גזע מחצבתו הוא מבעל של"ה הקדוש, והוא הו' דור שמיני ממנו. מימי נעוריו מאס בחמדות העולם, ושם כתורת ה' חפצו בשקידה נפלאה. ובהיותו עוד רך בשנים נתקרב לרבינו² (בפתח השער לספרו שער היחוד והאמונה כ' בזה"ל: כי קרוב לשלשים שנה שנתאבקתי בעפר רגליו [של רבינו] ושמשתי לפניו כו' ולפ"ז הו' ראשית כואו לרבינו בערך שנת תקמ"ג [שהו' אז בערך בן י"ז שנה] כי רבינו נפטר בשנת תקע"ג), ורבינו קרבו וחבכו מאד והושיבו ללמוד ביחד עם בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע, והיו לומדים ביחד תמיד נגלה וד"ת, והיתה ביניהם אהבה עזה כאחים ממש, ועוד יותר (אדמו"ר האמצעי נ"ע הו' אומר שכשאומר דורשי יחודך ככתב שמרם כוונתו בפרט הוא על חבירו הרה"ק הנ"ל). ולהם היו הולכים אנ"ש לשמוע חזרת הד"ח של רבינו בתוספת ביאור. והוא הו' מהעיילי בלא בר לרבינו כמו בניו ממש. והו' כותב מכתבים לאנ"ש לזרזם בדברים הצריכים זירוז וחיוזק להצטרפות רבינו. בעת שנלקח רבינו לפ"כ היה לו מס"ג רב על רבינו כו'. ובכוא רבינו מפ"כ בפעם הב' וקבע דירתו בלאדי קבע גם הוא דירתו שם עם כב"ב, וקנה לו שם בית ודר שם ערך שמונה שנים.

אך איזה שנים קודם פטירת רבינו נעשה עליו קטגוריא גדולה (מבית רבינו, והרבה גדולי אנ"ש), והובא עליו מלשינות לפני רבינו, ומזה סבל עג"נ רב, וע"כ מכר ביתו והעתיק אהלו לעיר מולדתו אשווע³ וישב שם על התורה ועל העבודה, ולרבינו הו' בא לפרקים כו'. ומאז נעשה פירוד בין הדבקים, היינו כינו ובין בן רבינו הנ"ל (שמענו שבחיי רבינו הגדול, בהיותם ארבעים עדיין, הלכו פ"א שניהם לפני חלון רבינו אחוים ושלוכים יחד וחוזרים ד"ח כו', ואחד מהחסידים עמד בתדר רבינו אז ואמר לרבינו זהו תרין רעין דלא מתפרשין, ואמר לו רבינו, הלואי דלא מתפרשין כו'), וגם בדרך עבודתם נתפרדו כידוע. ואחר

1. בספורי הרה"ח ר' בער יפה ע"ה שאדמו"ר הזקן שמע כזאת מהרה"ק ר' ישראל מפאלאצק, ועלי"כ רצה רבנו לקחת את ר' אהרן לחתן לבתו, אלא שכבר היה משובך באותה שעה. כס' אין די געצעלטען פון חב"ד עמ' 197 ואילך שאדמו"ר שמע את הדברים כמעוויטש מהרה"ק ר' לייב שרה"ס, ורצה להשתדך כנ"ל.
2. בספורי ר"ב יפה שבגיל יג בא ר' אהרן בפעם הראשונה לאדמו"ר, ומסר לו פתקא בזה"ל: "נפש שפלה ועמלה איך תוכל להתקשר באין-סוף עצמותו ומהותו". ויצא אדמו"ר מהיכלו, הראה הפתקא לחסידים, ואמר להם ראו מה שצעיר לימים שואל, דבר שזקני החסידים לא שאלו [נומכאן נעתק ל'שמועות וסיפורים' ח"ג עמ' 306. ביספר זכרון לר"ש ברוק' עמ' 104 מיוחסת הפתקא הנ"ל להרה"ח ר' יצחק אייזיק מהאמיל].
3. וכשעקר אהלו מלאדי אמר אדמו"ר "מען האט בא מיר ארויס גינמען אן אויג פון קאפ" [ניקרו עין מראשין] (סיפורי ר"ב יפה, ושמו"ס שם).
4. כס' השיחות תורת-שלום עמ' 213 נדפס שהרא"ה נפטר בשנת תקס"ט. אך זו טה"ד, ובמהדורה הראשונה (רשנת חש"ו, עמ' 328) הוא לנכון (על הרא"ה כס' תור"ש ראה בנוסף להנ"ל גם בעמ' 256, 244, 255).
5. בספורי ר"ב יפה כותב שבאותו שמע"צ "עמד התפלל בדביקות עצומה ט' שעות, התפלל והתפלל עד שגוע מתוך הדביקות". ואילו בספורי הרה"ח ר' יחיאל היילפרין (מגדל-עז עמ' רלג) נאמר: הרה"ח ר"א שיינעס נכח בשעת הסתלקות הרה"ק ר"א מסטראשעליע... והפטירה היתה מתוך אמירת מאמר חסידות, כשבאמצע פנה לר"א ובקשהו שייסיים הדרוש.
6. נוספו כאן כמה תיבות עפ"י האמור בבית-רבי ח"ג עמ' 6 הע' ד.

דורשי יחודך

מכתבי הרה"ק מוהר"א הלוי מסטרושילא אל כ"ק אדמו"ר האמצעי
(ליום הסתלקותו — שמיני עצרת)

מכתבים אלו כתבם הרה"ק מוהר"ר אהרן הלוי מסטרושילא אל כ"ק אדמו"ר האמצעי מוהר"ר דובער נ"ע כהיותם יושבים שבבת תחמוני בצלא דמהימנותא דרבנו הזקן נבג"מ. מדור לדור נעתקו האגרות ע"י מעתיקים שונים, והמשותף שבכל ההעתקות הוא ריבוי השיבושים, המקשים עוד יותר את ההבנה הקשה רייה גם בלאו הכי — מפאת סגנון האגרות ולשונון. לשם יצירת נוסח ברור ככל האפשר בררתי מתוך שלשה כתבי-יד את הנוסח היותר מובן, ומבין שלשתם עלו האגרות בצורתן הנוכחית (הרחוקה עדיין מלהיות מושלמת).

שלשת כתבי-היד הם: [1] כ"י ווארשא 1064 (לשעבר בבית הרב, ועתה שוב בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א), [2] כ"י ירושלים (2, 3836, [3] כ"י ירושלים 28 (כ"י זה נכתב בחיי אדמו"ר הזקן, והוא כולל קטעים מהאגרת ד"ה להיות הפתח). קטעי מכתבים נמצאים בהעתקות נוספות, ובאלו מהן שהיו לעיני השתמשתי גם-כן. כ"י ווארשא נרשם במפתח: "ממוהר"א הלוי", ובראשי כמה עמודים: "אגרת החמודה ממוהר"א", ובתחילת אחת האגרות מופיעה שם הפתיחה: "אגרת החמודה בל"א כאשר יספר איש אל רעהו". כ"י ירושלים (מס' 2 דלעיל) מופיעה כותרת: "מכתבי קודש אשר כתב הרה"ק ר' אהרן הלוי משטאראשעלע לאדמו"ר דובער נבג"מ בימי נעוריהם כשהיו תלמידים אצל אדמו"ר הזקן נבג"מ זי"ע" (כותרת זהה רשומה גם כ"י 540 שבספריית כ"ק אד"ש).

עוד נמצאנו למדים אודות חילופי אגרות בין הני תרי צנתרי דדהבא, ממ"ש הרב שלום בער לוי"ן שי' בס' מאמרי אדמו"ר הזקן (הקצרים) עמ' כ: ..בכת"י... מופיע מאמר זה בתוך מכתב, המתחיל: "ועתה אודיעך פרטי פרטיות [מ]כל הענין [דבר] קטן וגדול [מראש] מעט החסידות הטובים בקצרה אכתוב לך להחיותך [על הארץ] נכריה, ואלה הם בקיצור מופלג, לאחר שתראה העתקה מהתורה שבשבת העבר"י... וכותב לו כמה דברים שנאמרו במאמר הנ"ל, ומוסיף: "עוד ווערטיל... ושאלתיו... והשיב... עכ"ד. בקשתי להודיע כוונתו... גם במאמרים הנ"ל נראה שנכתבו כלשון מכתב, שכותב: "עוד ביאור הענין... אמר משל יפה... "והמשל מאד הפלא". [ועוד כ' שם בעמ' כג]: ממה שכותב בהמשך המאמר "כן הי' לשונו ולחור"ן [=ולחכם ונכון] כמוך יובן כוונתו", נראה שגם מאמר זה נכתב במכתב... ונראה שנכתב ע"י אדמו"ר האמצעי, וכפי שמסיים "אחיך הדוב".

מאמרים-מכתבים אלו נכתבו בשנת תקנ"ז, ועוד מצינו שם (בעמ' תריג הע' 33) שמצטט ממכתבי הרא"ה דלהלן את המשפט "שיק מיר ביד מוכ"ז תורה לך ה' הגדולה... דרוש מעשה המנורה ג"כ שמעתי... הלא שמעת הדרוש וישלח יהושע מרגלים" — ומוכיח שדרושים אלו הם משנת תקנ"ה.

מוהר"א הלוי הי' כותב בחיי רבנו הזקן מכתבים אל הכלל בענייני ה'מעמד' (ראה בס' 'מגדל עז' [כפר-חב"ד, תשמ"מ] עמ' שכ"ש-שג), וגם ידועה אגרת "לכללות אנ"ש" בענין עבודת התפלה, שכתבו השנים יחדיו — בשנת תקס"ד — אגרת שנדפסה לראשונה בס' 'אגרות קודש' (ברוקלין תש"מ, עמ' רכג). וראה עוד שם בעמ' תפח כי "מחמת חביבות יתירה, חושב גם את הר"א מסטאראשעלע ככנו של אדה"ו", ואשר על-כן קרויים הם שם "בני הרב שיחיו", ושוב חזרנו והדפסנוהו כאן מתוכו.

וכאן המקום להעיר כי נראה שהאגרת ד"ה "עיקר ההשגה" (הנדפסת ב'קונטרס מילואים' לאג"ק אדמוה"ז, ברוקלין תשמ"א, סי' ב) אף היא להרא"ה מסטרושילא.

להיות הפתח להתחיל היא היראה תתאה בוודאי כמבואר בתניא שזהו פתח ושער לה' כי זהו כטל רצונך מפני מי שגדול ממנו וד"ל. ובכחי' דעת נעשה הבדלה וד"ל. און למען השם, גוואלד ברודער צו מטערין דעם מוח גאר ווילד על ידי ההתבוננות ודעת בגדולת א"ס כ"ה בכדי ארוש צו בריינגן נקודת הלב. נר אלקים נשמת אדם העולה למעלה בהתגלות המוח עכ"פ בכחי' צמאה נפשי וגו', ובלבדו למעלה כהתבוננות בגדולת א"ס כ"ה ועיניו למטה גודל ועוצם השפלות ההסתרות שלו יש ודבר נפרד היפך האין עובר רצונו ית', בכחי' אהבת עולם הוא לשון העלם והסתר וד"ל.

ממילא ווייל איך זע גודל היש שלי רייש איך זיך מיך צו אלקות, דהיינו להבטל ולהכלל באורו ית', און מחמת דעם איז דער רים גרעשיר מעומקא דליבא. אך שלא לערבב שמחת הנפש בצאתה מהגלות ממאסר הגוף בעצבון הגוף, דער גוף איז אלאננדיקער דראב איך דארף מער ניט אקוק טאן וויא דער נפש אלקית ליגט, וגדול הרחמנות עלי' אבער דוא הסתר בלייבשט טעקי אדראב. נישמער איך וויל מער נישט ארוש גיין דער פון ולהבטל ולהכלל באורו ית' וד"ל. נאר ניט נעם דאש אן אוף לגרמי' לשון וואס איך בין אדראב וכו' רק מחמת גודל ההתבוננות בתחילה מגדולת א"ס כ"ה איך שהוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין וכולא קמי' כלא ממש חשיב און דער נאך אבישל אקוק צו געבין על גודל השפלות ויש שלו היפך אלקות והוא סיטרא אחרא ר"ל, דארף איך זייער ארוש צו רייסיין מיך דער פון ולהבטל ולהכלל באורו ית'. אבר איך זאל ניט אן הייבין מיט זיך אוי איך בין אדראב דאש איש דאך רעכטי קליפת נוגה וד"ל. אבער אז איך הייב אן מיט התבוננות אלקית איז דער נאך דער גוף מער נישט אין אוואשער שפלות דער אלקות ליגט, אבער איך

און דער קוק דארף זאל און נישט זיין תמיד רק אבישל כו' וד"ל. דער צו איז פראגן אמשל נאמיר זעהן אין זיין דארף מען הייווין כדי לחזק היין, ממילא דארף מען דיא הייווין, נישמער מעדארף דיא הייווין זאלין זיין אונטין, היין לבד והשמרים לבד אכער אז עש איז צו מיסט אין איינעם מיילע איז דאך גאר נישט אפי' דיא היין וד"ל. שלא לערכב שמרים ביין דהיינו שמחת הנפש בעצבון הגוף וכו', און וויטער זע איך צו תמיד היין און דיא הייווין דארף זיין כדי לחזק היין וכו'. (דאכצען דער זיין איז דער עיקר און דער הייווין איז כדי לחזק היין, אכער נישט תמיד צוא לייגן דערין, רק העיקר איז בהתבוננות, והשפלות צריך להיות כדי לחזק היין כו'), ולהבין זה מאוד ומאוד, וכל זה הוא רק בחי' צמאה נפשי חרישה מרפיא ארעא דהיינו החושך והיש המסמא ומסתיר על נפשו האלקית שלא להאיר בגלוי אם תחפשנה כנסף כדרך המחפשים אוצרות וכו' אז תבין דהיינו ההתגלות כמוהו וד"ל.

כתת עצמך ללמוד תורה פי' עצמיות [נ"א: עצמותין] וד"ל. דהיינו מחמת ההתבוננות הנ"ל, אבל העיקר הוא בכדי להפוך חשוכא לנהורא וד"ל. ולכן צריך ללמוד כדי לרוות צמאון נפשו והוא ג"כ כנ"ל, אלץ איז פון מיר זאל נישט ווערין וד"ל. כי בהשים מחשבה דיבור ומעשה במחשבה דיבור ומעשה של התורה וקב"ה כולא חד, נעשה מרכבה אליו ית' כידוע ענין מרכבה שהסוס בטל אל הרוכב דהיינו שאינו עולה בשם וד"ל. אבל בלא חרישה הנ"ל, אדרבה הוא להיפך שהתורה נעשה מרכבה אצלו וד"ל. כי רוח אייתי רוח ואמשיך רוח וכו' וד"ל. והמכוון מכל החסידות הוא רק על גודל גסות הרוח כידוע, כי צריך להיות תבירא דרוחא ואח"כ תקיפא דנפשא וד"ל. למעה"ש ארום צו קוקען ארום זיך גאר ווילד אפי' חיצוניות כי יש פנימיות און ווארף אוועק דיין מעשה אינגעל אז זאל אויף זיין בחי' חלום נישט צו מאטריין דעם מוח רק למעה"ש צו מאטריין גאר ווילד.

וזהו צדיק באמונתו יחי' שבא חבוק והעמידן על אחת, היא [שיהי'] האמונה שלו תקוע בלבו שהוא באחד, שהרי כל ישראל מאמינים בני מאמינים ואפי' רשעים מלאים הרטות ועצת יצר הרע לומר לנפשו להחזיק עצמו שאינו מאמין, אבל צדיק באמונתו יחי' שיש לו חיות מואת האמונה להחיות את נפשו ממש להדבק בהוי' ושלא להפרד ממנו, וגם לכן מראים לאדם חלומות כדי שיכיר את מקומו ויוכל להתפלל ביותר כי כאשר יראה שמולוכין אותו ומלעיגים ממנו יתעורר בנפשו לומר הלא ישראל עלו במחשבה תחלה ואלקי נשמה שנתת בי אתה נפחת בי שהוא חלק אליו ממעל, איך ירדה למעין תהום ועומק מצולת הקליפות, ומכל מקום לא ירבה בזה. וזה פי' המלות ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם וכל הברכות דשחרית שהם פסוקי דזמרה, וזהו בא"י כלומר לנוכח השם ית' שמבקשים שיהי' בזה ריבוי וברכה שיתגלה אלקות בעולם, וזהו הוי' אלקיני שהוא מלשון כח שהוי"ה הוא כחינו וכל חיותנו ומה שנראה העולם הוא מחמת שרצון השי"ת הוא להיות מלך ואין מלך בלא עם, וזהו מלך העולם פי' מה שהוא עולם הוא רק בחי' מלך, מלכותו ית' שמראה העולם שנראה לכולם שיש עולם, וזהו אני ה' לא שניתי כי השינוי הוא באדם. וזהו בחי' יום הדין של ר"ה ויזה"כ שדנין אותו אם ראוי להמשיך עליו בחי' אחדותו ית', וכן כל המצות הם בחי' המשכות בחי' אדם וד"ל.

* * *

לכבוד אהובי אחי חביבי ממש וכו' הערצו בעריל מיינער, [כתוב] נרגן מפריד אלוף לתאוה יבקש נפרד איז דער פי' אז מען ליגט אין תאוות ווערט מען גירופין א נפרד, מעדארף מקושר זיין באחד ער ווערט גירופין אל עולם. למשל דער חיות פון אמענשין איז איין נאמן וויא אראי' וויא מען רופט עם (מרדכי) רופט ער זיך באלד אפ, ממילא גיט דער נאמען אחיות. אזו איז און דער חיות פון דער וועלט הוי"ה וכולא חד כמו באדם עם שמו, דעריבער האט אברהם אבינו ע"ה גישריען אל עולם ולא העולם ולא כדעת הגוים שנאמר בהם רם על כל גוים ה' שהוא רחוק וכו' ודו"ק.

הערצו בעריל מיין ליבער דימענט פאלג מיך, שיק מיר כיד מוכי' תורה לך ה' הגדולה וכו' געך און גישוינד, וגם חסידות וועליך אבישל זאגין דיר מיין ליבער חבר, דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב אליו עשי"ת מחמת שבעשי"ת הוא הארת פנים מלך יושב על כסא רחמים ונקרא רעוא דרעוין, ונקרא טמירא דכל טמירין. למשל כמו מעיין שאינו נראה ונגלה רק נהרות המושכין ממנו נגלה, ככה ממש כביכול בבורא עולם שאינו נראה מקומו וכל המלאכים קוראין איה מקומו, רק י"ג מדות הוא י"ג נהרות דאפרסמונא דכיא, ובעשי"ת הוא התעוררות המדות הוא אתערותא דלעילא, וגם יש בחינת רעוא דרעוין באדם ג"כ, היינו נקודת הלב למעלה מהדעת, אלא שצריך להתעורר משינתו דהיינו הארת פנים באדם. ובמה מעורר אותם בשופר, וכשמעורר רעוא דרעוין היינו נקודת הלב היינו אהבה ותשוקה שהוא כמעיין אזי נשפך ממנו הי"ג מדות הרחמים, וצריך הכנה לזה תעניות וסגופים היינו ויענך וירעיבך ויאכילך את המן, הוא בחינת רחמים רבים. הקיצר בעריל מיינער, פאלג מיך, נישט קוק און עולם, דאש איז דאך מער נישט אז העלם.

הערצו ברודער וואש זאל איך דיר פיל שרייבין, דער קיצור איז אז מיר מוזין זעהן אז כל עניני עוה"ז זאל באיי אונז זיין איין אחר, דאש הייסט איין ארום גיינג, נישט דאש איז דער עיקר, ווארום בודאי נישט דאש איז דער תכלית הבריאה רק תכלית הבריאה הם ישראל, רק עש האט נישט גיקענט בשאפין ווערין ישראל עד שמתחילה מוכרח להיות די' עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, ואז יוכל להתצמצם בכדי שיוכל להבראות עוה"ז השפל מלא קליפות, ובו ישראל שיהפכו מחשוכא לנהורא ממש. נוא ברודער, זעט מען דאש כחוש אז אפילו כל העולמות עליונים זיינן בחינת אהוריים לבד, והפנימיות זיינן ישראל. ובודאי דארף זיין כמים הפנים אל פנים אז מיר מוזין און זעהן אז כל עניני עוה"ז זאל זיין בחינת אהוריים נישט דאש איז דער עיקר, און נישט אריין צו לייגן דעם מוח און הארץ אין עניני עוה"ז כלל, בין בהיות בין באיסור, כי אש אוכלה אש וד"ל. וכדכתיב יגיע כפיך כי תאכל פי' דיא הענט און דער גוף זאלין הארעווען אין עניני עוה"ז אכר נישט מיט מוח און הארץ אריין לייגן זעך, והפנימי הוא העיקר יהי' רק לדבקה בו ולעשות לו דירה בתחתונים שבכל מה דאפשר מיט התבוננת ממלא כל עלמין וסוכב כל עלמין וכל העולמות כלולים וכו'.

ולמשל כמו הארה מהשמש ובודאי יש הארה זו בהשמש עצמו, רק בהמקור עצמו הוא בטל במציאות וגם עתה בהארה זו יש בו כח מהשמש עצמו, וכ"כ הוא העולמות כולם רק זיו והארה ממנו ית' ובודאי במקור הם בטלים וכו' וגם עתה שנראים עולמות הוא שהש"ת מהוה ומחיה אותם בכל רגע ממש, כי אלו ה' מסתלק מהם כרגע ח"ו אזי היו כל העולמות כלא היו ממש. נוא זעט מען אז כל העולמות זיינן באמת אין, רק מיר זיינן דאש ניט משיג, ממילא קען מען דאך דער פון ארוש נעמין אז כל עניני עוה"ז זיינען בחינת אחריים ובע"כ אתה חי. ובודאי ברודער ווענט זיך גאר אלץ אן אונז אז באיי אונז איז כל עניני עוה"ז בחינת אחריים והפנימיות הוא עיקר ולהמשיכו כו', דאש ווערט גירופין בחינת פנים, אזי כמים הפנים לפנים ויהי' גילוי אלקותו ג"כ בחינת פנים. וכשאנחנו עושין עניני עוה"ז לעיקר און דאוונן אוך און לערנין אוך מהיכי תיתי, וויא דאוונט מען ניט, וויא לערנט מען ניט, עש איז קיין ברירה, דאש היישט בחינת אחר, אזי ג"כ הוא ית' יתראה אצלינו בבחינת אחר כמאן דשדי לשונאו בתר כתפוי. וכמו הפנים שבמים אזי מתראה הפנים כמו"כ אליו, וכשמראים האחר כו' כ"כ הוא ודו"ק. וכדכתיב יאר ה' פניו אתנו סלה פי' שיהיה הוי"ה ית' אצלינו בבחינת הארת פנים הוא אתנו, תלוי במעשינו, אם אנחנו מראין אליו פנים כו' ובאם לאו כו'. נישט מער ברודער הערצו נאר דער תכלית איז בודאי ניט צו וויסן חסידות, וויא דען רק צו טאן כדכתיב כי קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך כו' נישמער ווען אז לעשותו וד"ל.

* * *

ברודער האב חס און דיין לעבין, טו זיך אריין אין דאוונן העמק גאר ווילד אין גדולת ה' והדר גאונו אז השכל אנושי זאל נתפעל ווערין צו רירט ווערין פון ארט בחינת הפקרות מכל וכל, קיינע שוועט [נ"א: קעפ שוועט] ניטא קיין וועלט מיין און איך מיט אלע דראבישקעש בין בטל ומבוטל כעפרא דארעא, יוא און ניט גאר טאקי גלייך ממש. העיקר יגיעת הנפש והבשר יגיעה ביראה להגביר השכל על המדות נפש הבהמיות המנהגת אותנו וכל אשר לנו נתונים נתונים המה תחת הגוף ומדותיו, והם המה המנהיגים שלנו, וגם השכל בטל להמדות, כי כל עיקר בנין האדם ומנהיגיו הם המדות, ולמקום אשר המדות יחפצון לשם שכלו נוטה, כי השכל אשר במוח האדם אינו ממהות ועצמות האדם כי הוא נקרא שכל הנקנה ובא בתוספות גדול. והראי' שאדם יכול לחשוב דברים אשר אינם מעניני עצמו ואינם נוגעים אליו כלל, וכל עיקר שיש שכל המנהיג הוא לפי המדות כי בכל דבר שיש חשק יותר שם יתחייב שכל יותר, וכן בכל עניני עולם אשר המדות הבהמיות הגדלות עם האדם מנעוריו, שם שכלו נוטה קשור ומהודק. לכן קשה לנו לשנות העולם שיהי' בטלים אצלינו, כי שכלנו יתחייב שזה צריך הנהגה שלו שהשכל [נ"א: שהכל] באמת כך. אמנם אדרבה כשתבונן בשכלך תראה שלא כן הדבר, והבן.

אך מחמת שאנו קשורים מאוד במדותינו קשה לנו מאוד להפריד מן הישוב שבאמת הוא חורבה, וכתוב והמתים אינם יודעין מאומה, ובאמת השכל הבא מהמדות אינו שכל כי המדות הבהמיות בטבע אין להם דעת, כי רוח הבהמה היא הירודת למטה בארץ, ובארציות אין שום דעת והבנה כי השכל בגלות אצלם. והוא מהמנויין אשר בחייהם אינו חיים מי שאשתו מושלת עליו דהיינו המדות הארציות הפחותים משכלו בהשכל, כי נשים דעתן קלות ואין להם דעת בטבע ולכן נקרא בהמית, ולכן חייהם אינם חיים, ימותו ולא בחכמה כי החכמה תחיה בעליה דהיינו להגביר השכל על המדות. והוא באמת ישוב הדעת שיהי' הדעת מיושב על המדות. ואף שאמרתי שיעקר האדם הוא המדות כן הדבר באמת, אך צריך לגלותם ממאסרם האסורים תחת העוורון וחשך שלא ראו אור למקום אשר יחפצון מחמת הקליפה החופפת עליהם המסתירים האור לכל יראה באור ה', לכן נקרא התבוננות תורה, והיינו שמורה להם הדרך למקום אשר יחפצון בהגביר החכמה כ"ח מ"ה עליהם שיראה להם השקר, ממילא טבע המדות לחפון בדעת אשר יראה כל אחד יהי' מעט התנכרות השכל עליהם אזי ממילא אין טבע הגוף ותנועותיו יכולין לעמוד. ותראה בנביאי אשר מאוד הי' התנכרות אור השכל אצלם היו יוצאין מטבע הגוף והיו נראים כמשוגעים וד"ל.

עת לעשות לד', עד מתי יהיו המדות נתונים תחת הגוף תחת עבד כי ימלוך, תן הממשלה למי שראוי למשול כי אין עוד, ובאמת כשתראה להתגבר השכל [נ"א: כשיאיר השכל] על המדות אזי יתגלה קלונם ושטותם מראות שוא המדות, כי מי בראם רק הם סכרם אכד, כי באמת אין דבר המתנגד אצלו ית', ואין דבר נפרד רק אשר נראה שיש דבר אחר הוא שוא, לכן צריך להורות להם הדרך הישר. ומה שאתה אהובי אחי מתקשה בהתחלת מעשה המנורה הוא כי כל התחלות קשות, וזהו ההתחלה שיהי' תמיד קשה קיין ארט זאל ניט זיין, כי שמוע שמעתי מה שדרש דרש הרב מבלי אשר ימצא האדם ראש וסוף זהו נעוץ תחילתן בסופן וכו' והבין. ודרוש מעשה המנורה ג"כ שמעתי שצריכין להיות מקשה. מיין ליבער ברודער, אל תתרעם עלי שאני מרחיק אותך, לא כן, אני דורש טובתך באמת וכפי שכלי אני מתנהג עמך בכבודות לטובתך, צו שלאגין דער גראבין ליטוועק שהוא שוא ושקר, ואני כאשר אבדתי וכו' ואתה ראוי להיות איד רק שתהי' שמח בה' ואם תשאל האיך לשמוח בה' ליאש את עצמך מכל וכל ואעפ"כ רצונו לעבדו, וזהו אשר שמענו מהרב הודאה דהיינו מעש"ט רק ע"ד זה, וזהו שמחה אמיתית להנשמה ולא להגוף כי אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כתיב וד"ל.

איך קען דיר ברודער ניט אוש שרייבין וואש איך מיין, אז איך וועל קענין וועל איך דיר נאך שרייבין, הלא שמעת הדרוש וישלח יהושע מרגלים אנשים חרש דווקא, ויקרא משה בחינת הדעת להושע יהושע דהיינו י"ה יושיעך והבן. ככן ברודער זייא גאנץ פריש בתכלית בכדי שתוכל לעבוד ה', והעיקר העמקת הדעת בהתבוננות גדולת ה' רק בהשגה הנקרא דעת כמ"ש בתנאי שהוא הרגשה בנפש, רק שיהי' ברור הדבר כשמש בצהרים חאץ צו שווערין אז חיות רוחני איז דער עיקר והגשמי הנראה ליש בטל ומבוטל שהוא טפל דטפל, ובהסתלקות החיות הי' כלא הי' ולא כהסתלקות הנשמה מהגוף שהגוף נשאר דומם כו'. אבל העולמות כל חד לפי מדרגתו ממה עד למעלה מעלה הנקרא בשם נכראים

שהם כריאה יצירה עשיה טורי דפירודא החיות אלקי הנקרא ממלא כל עלמין המתלבש בהם להחיותן ולקיימם רגע שיסתלק ח"ו וועט טאקי פון זיין גאר נישט ווערין, דען דיא כלים זאלין זיין בחינת נבראים אין דורך גזמות העלמות וצימצומים און דורך ספי' מלכות וד"ל.

בעריל בעריל בעריל, מד' מצעדי גבר כוננו כתי' איך שאנו ממשכיין מהוי"ה בבחינת תפילה כן מצעדי גבר כוננו היינו הילוכו שצריך להלך בעבודת ה' באתעדל'ת אתעדל'ע, וזהו כל התפילה להמשיך הוי"ה בבחינת אתה, ונתהוה מזה אלקינו היינו ביטול היינו יראת מלך העולם הוא יראת העונש שצריך לעבוד הוי"ה בכל הבחינות, וזהו נקרא עובד הוי"ה, וגם מלך העולם הוא בבחי' יותר טובה וגדולה מחמת שעצמות הכורא לית מחשבה תפיסא בי' כלל כנדוע, ואור א"ס הוא רק זיו והתפשטות ממנו, וחכמה שבאצילות אינה יכולה לסבול הארה מאור א"ס רק דרך עלה ועלול, וכן כל השתלשלות הספירות הוא רק דרך הנ"ל [נ"א: דרך הוי"ן עד שנשתלשל בבחינת אותיות שהוא מדרגה תחתונה שבשכל, וכל העולמות נבראים רק באותיות הוי"ה, ולגבי הוי"ה בטל כל העולמות רק בבחינת אלקים נתהוה העולם ולך ה' הגדולה שמדת גדולה בטלה אצל הוי"ה, וכ"ש בחינת מלכות וממשלה, רק מחמת שאנו משבחין את הכורא שבאמת הוא א"ס עד בלי גבול ויכול להשתלשל עד בחינת מלכות שהוא מאיגרא רמה וכו' כי במקום שאתה מוצא גדולתו כו', בעריל בעריל הא הא וואש זאנשטן.

* * *

אגרת החמודה בל"א כאשר יספר איש אל רעהו

מבלי אשר ימצא ראש וסוף דאש אין גאר דער חסרון וואש אימלחער אין באיי זיך מרגיש וואש בין איך צי אראש צי אסוף, אבער יוא איין זאך ווארום אסוף איז אייך זאזאך ויא אראש, זעט בחוש צי איז דא אסוף אן אראש וואלט ער דאך ניט הייסין קיין סוף וואלט ער גופא זיין אראש וד"ל והמשכיל יבין. רק עש איז דא אבחינה צא ולמד מונב הנחש אשר יחתכו אותו לכמה חתיכות והוא חי, ובודאי לא יגיע אליו חיות מן הראש, כי אין לו חיות רק מפרכס, וכי תשיחו בעינא פקחא אין לו חיות כלל רק קופץ וד"ל מבלי שכל. ובאמת כל אשר המצא תמצא לו ראש ואפילו סוף הוא נפרד, כי אין סוף בלי ראש בלתי ספק, וזהו באמת היפך רצונו ית' כל אשר ימצא לו ראש וסוף ויזא באלד מע איז עפעש זאזאך ציא אזוי צי אזוי נאר עפעש אזוי, ממילא הוא נפרד באמת מאחדותו ית'. רק אז מע זאל זיך ניט אן זעהין פר זאזאך, ווארעם ווי באלד מע איז עפעש זאזאך אזוי ממילא איז אהיפך פון אמת, דער אמת איז אז מע איז ניט קיין זאך, ניטא קיין נגיד ניט קיין חסיד. אוי אוי ויא גאר כתבתי בקצרה אז איר וועט זיך מאטערין וועט איר אפשר עפעס פר שטיין אודות היש שקורין גסות הרוח וואש מען וויל זיין זאזאך, דער קיצור איז מע זאל צו זיך ניט שלעפין, לעלוקה שתי בנות הב הב וגוי וואש מע שלעפט צו זיך איז דאך זאזאך, איז דאך אהיפוך פון אמת וואש גאר ניטא, און וואש עש דאחט זיך עש איז דא זאזאך, ווערט גירופין אכדון. עש איז באמת אתה הוא עד שלא נברא כו' ואין עוד כתיב, ממילא וואש איז דער יש דאש איז נישט, וואש מער נישט איז מער יש, און אונז דאחט בהיפוך מחמת הסתרות נשתנה, לא שנשתנה באמת אלא מחמת ריחוק בא דמיון וד"ל והמ"י. והעיקר להבין שהמח"י אותנו הוא העיקר הוא היפך הדמיון כו' ממש, כי המח"י אינו תופס מקום ואינו בחיתוך איברים נשמי ורוחני ממילא בטל מחמת שאינו תופס מקום, וכן כל העיקר שלא לתפוס מקום.

ומה שכתבתם אלי אהוביי אחיי [נ"א: ומה שכתבת אלי אהובי אחין שרציתי לגלות את הקץ, לא כן אהובי אחי, איך אפשר לגלות את הקץ כשאין עדיין אפילו התחלה, ופי' הקין והתחלה הוא כמבואר שם שהשיבוהו בניו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד, וזהו הקץ וסוף דבר שיהיה גם בלבך רק רצון אחד, שלא יהיה שום רצון כלל לזה העולם ולתאותיו ורצונותיו הנפסדים ובטלים, שגם הגוף לא יחפין בהם כלל, שהלב הוא חיות הגוף שמשלח הארת [נ"א: פארות] חיותו לכל רמ"ח איברים ע"י הנידים שהם המשכות ע"י המצות שיהיה דירתו ית' בתחתונים דווקא, וראו כל בשר וגוי, וזהו הקץ והתכלית שיהיה לעתיד. אבל ההתחלה הוא למעלה מהלב ע"י הדעת המחבר והמקשר את השכל שבראשו להמדות שבלב [כנ"א נוסף: כמ"ש כתניאן. וזהו וידעת היום והשבות אל לבבך וגוי' [וגם] והיו הדברים האלה על לבבך אף שאינו בהתגלות לבו ממש ברשפי אש אהבתו לה' כו' מ"מ הדעת הוא פנימיות הלב וחיותו הכולל חסד וגבורה, ולכן נקרא הוא התחלה לעבודתו ית' שהוא כלב כמ"ש דע את אלקי אביך ועבדהו בלב וגוי' שממנו נמשך בחינת הלב והמדות חסד וגבורה כו'. אבל בלא דעת נפש לא טוב, אף שיש בו שכל ומבין דבר לאשורו, אם אינו מקשר דעתו ונקודת לבבו בעומק הלב, מחשבת הבינה שמתבונן אינו נוגע לעצמותו כלל, כי השכל הוא למעלה מעצמות האדם שהוא הלב, ולכן איתא כל מי שאין בו דעה וכו' אף שיש לו שכל והבנה ומבין בגדולתו ית', אם אין בו דעת אינו כלום, ויכול לעשות כל מה שלבו חפין וכל מה שרוצה לעשות כו'. אבל בחינת הדעת הוא שיהיה רעותא דלבא בהתלהבות לבבו ודבקותו בהענין שמחשב ומתבונן עד שיהי' דבוק כולו בהענין שמחשב בכל חושי גופו, זהו נקרא דעת וזהו ההתחלה. וכל עיקר אמיתית עבודת ה' המוסלת על האדם הוא הדעת, וממילא יבוא ללב, שיהיה יראת ה' על פניו לבלתי יוכל לחטוא. אבל כל אדם שאין בו דעת, דהיינו בחינת התקשרות החכמה כנ"ל, אסור לרחם עליו. וזה ודאי שאם יהיה בבחינה זו שיגיע הענין לנקודת הלב, שלא יהיה לו רצון אחר לשום דבר כ"א לדבקה בו ית'. וזה העבודה יכול כל אדם לעשות כל חד לפום שיעורא דילי' ואינו יכול לפטור עצמו ממנה [כנ"א נוסף: כמ"ש בדברי קדשו של אדמו"ר שי"ן].

והנה אהוביי אחיי [כנ"א כל הענין כל' יחיד] כתבתי לכם ההתחלה אפס קצהו, אבל לא כאשר כתבתם לי שרציתי לגלות את הקץ ח"ו, רחוק מאוד [נ"א: רחוק ממני] עמוק עמוק מי ימצאנו שיהי' גם הגוף כנ"ל ויתחפך חשוכא לנהורא שהוא מדרגת הצדיקים כידוע שקין כל בשר יבוא להשתחות לפניו ית'. והנה אהוביי אחיי וואש קומט ארוש פון אונזרע

ביקעש אונ פלודעראיי, האמת יורה דרכו אז מען דארף זיך אוועק לייגן אבישל, דער זיך איז ניט אוז גרייליך ויא ער מעלט זיך אוש, צו פיל דמיונות האבין מיר מיט אונזרע מגושעמע מוחות ושכליות, דאש איז ניט שכליות רק סכלות ורוח שטות, כי עיקר החכמה מאין תמצא, ואיזהו חכם הרואה את הנולד והתהות כל דבר מאין ליש ממש ורואה זה, זהו בחינת חכם אמיתי. ומה שנמשך מבחינת חכמה זו הוא הביטול והשיפלות, וזהו נפשות ק' הנמשכות מבחינת חכמה כנ"ל שרצונה וחפצה להבטל רק שהגוף מחשיך ומסתיר על אור הנפש וצריך לזה יגיעת בשר לבטש כו', ויגיעת הנפש היא הדעת להעמיק מאוד מחשבתו ושכלו כשעה ויותר לגלות מצפוני לבבו, אבל בלא זה איז אלץ שטותן וסכלות הכסיל לא יחפוץ בתבונה ודעת וד"ל.

* * *

מכתב מבת רבנו מרת פריידא(?) לאחיה מוהר"ד

בכמה כת"י נמצאה קטע מהמכתב הנ"ל (ופתיחתו: מה שכתבת אלי אהו' אחי שרציתי לגלות את הקץ), ולעתים בתוספת כותרת: "מכתב מבת אדמו"ר הזקן נ"ע לאחיה מוהר"ד נ"ע" (או בנוסח דומה). ונראה לומר שכשאחד המעתיקים ראה מכתב שנכתב בלשון אשכנז אל אדמו"ר האמצעי, ומה גם שאדה"א מכונה שם "אהובי אחי", שיער בוודאות שזה מכתב מאחותו של הרבי, ומחמת שמרת פריידא ידועה היתה כמשכילה בדא"ח וכו' הוסיף את הכותרת הנ"ל. ובכמה כת"י אף הוסיפו חתימה מתאימה (והוא דבר המצוי בהעתקות שמוסיפים חתימות ומשנים וכו' ואף נמצאים מכתבים זהים החתומים ע"י אנשים שונים, כידוע במכתבים המופיעים לעתים בחתימת רבנו הזקן ולעתים בחתימת הרמ"מ מוויטבסק או מוהר"א מקאליסק).

גם בעל ה'ביתרבי' פקפק בכוננות בעלותה של מרת פריידא על אותו המכתב, וכתב: "מכתב א' מד"ח נמצא שאנ"ש מייחסים אוהו לה, שכתבה לאחיה [אדמו"ה"א] הנ"ל. אך מי יודע אם כנים הדברים שזהו ממנה" (בי"ר עמ' 114).

מכתב בנוסח דומה נדפס על-שמה בכ"מ (ראה 'אגרות בעל התניא' עמ' רלו בהע'). ונראה שנדפס לראשונה בס' אמרי יאי, בא"ד תרנ"ח), ואף תורגם ללשונות רבות. אי-אפשר להתעלם מהדמיון הרב שבין שני הנוסחים, ועל-כרחנו לומר שהנוסח השונה — והמיוחס למרת פריידא — נערך ועובד ע"י מאן-דהוא, ויסודו הוא הנוסח הנ"ל במכתבו של מוהר"א מסטרושילא. כמעט ולא מצויים כת"י הדומים לנוסח הדפוס, ואפשר שאף אותם מעט מזעיר הידועים כיום נעתקו מא' הדפוסים.

וכאן מדפיסים אנו גם את נוסח הדפוס (כפי שנדפס ב'אגרות בעל התניא' עמ' רלה-רלו), ויוכל המעיין להשוות בין שני הנוסחים.

אהובי אחי,

מה שכתבת אלי שרציתי לגלות את הקץ, לא כן אחי אהובי, כי איך אפשר לגלות הקץ כל זמן שאין עדיין התחלה. ופירוש קץ והתחלה, כי תכלית ירידת הנשמה למטה בגוף ונפש הבהמית היא ירידה לצורך עליה, לאהפכא חשוכא לנהורא ומרירא למתקא. אמנם מי יעלה בחר ה' למקום גבוה ומדרגה נפלאה כזאת, להיות מאיר בו בחינה זו בבחינת פנימיות וחצוניות הלב ממש בהשוואה גמורה, שזהו נקרא קץ כל בשר בא לפני כמ"ש (סוף ישעי') יבוא כל בשר להשתחוות לפני וכו', שגם הבשר יגיע לבחינת ביטול אמתי והשתחויה פנימית, שיבטלו המסכים המבדילים, כמ"ש (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר וכו'. כי אבנים הן אותיות, שתי אבנים בונות שני בתים וכו' (ס' יצירה), ולב האבן פי' בינה לבא הנמשך ע"י אותיות המחשבה ודבור לבד, להתכונן בגדולת הוי' עד שיתפעל מזה לבא לאהבה ויראה. וכ"ז עבודתנו בזמן הזה. אמנם לעתיד כתיב (ישעי' מ) ונגלה כבוד ה', שיהיה התגלות ל"ב נתיבות חכמה שנקרא כבוד ה', וראו כל בשר ממש, שגם הבשר הגשמי יזכה לבחינת ביטול דחכמה, כ"ח מ"ה, שנקרא רא"י, איזהו חכם הרואה את הנולד מאין ליש. וזהו יחודא עילאה ממש. וזהו שארז"ל (פסחים נו) ביקש יעקב לגלות את הקץ, שהיה ברצונו להמשיך לבניו בחינה זו דקץ כל בשר, ונסתלקה ממנו שכינה, בינה עילאה, פירוש שהמשיך מלמעלה מהכינה. ועל זה אמרו השכטים (שם) כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, שאין לנו מחשבה ורצון אחר בלתי לה' לבדו.

לא כן אנחנו, לא נוכל עדיין לעלות למדרגה זו בלתי ע"י אתכפיא לבטל רצוננו מפני רצונו, וזהו נקרא התחלה בעבודה. ומי שמעמיק דעתו ומחשבתו פועל כנפשו את האתכפייא, שגם זה הוא דבר גדול לגבי נפשותינו הנמוכות, ועל ידי זה אולי נזכה ביגיעת בשר לבחינת קץ כל בשר הנ"ל, כמ"ש בזוה"ק (ת"ז תקון כ"א) מאן דקטיל לחויה יהבין ליה ברתא דמלכא, פירוש שבתחלה צריך להיות מחה תמחה את זכר עמלק ולבסוף יהי' מלחמה לה' בעמלק, כמו ששמענו מאדמו"ר שיחי' כמה פעמים בביאור ומחיתי את כל היקום וד"ל.

ועתה אהובי אחי, וואש ווערט פון אונזערע באייקעס און פלוידערינס, הכלל מיא דארף אוועק לייגן דעם זיך, לגמרי נאר ניט וועלין, ווארים אונדזערע התחכמות איז אלץ הבל ושטות גמור, נאר צוא מאכין איין הכנה לאתכפייא כי גם האתכפייא קומט ניט אן גרינג, און דאז איז ערשט רק התחלה וראשית עבודה, אבער וויא קאנען מיר מגלה זיין הקץ, גילוי רב כזה הנקרא קץ כל בשר בלתי אפשר להגלות כ"א מלמעלה כשיערה עלינו רוח ממרום כו'.

כ"ד פריידא בת אדמו"ר יחי'

איגרת] מבני הרב שיחיו, בקיץ שנת תקסדל"ת

לכללות אנ"ש שבכל עיר ועיר נ"י ויפיע,

אהו אחי ורעי, חברים מקשיכים, מה מאד לא טובה השמועה ששמענו כבר, ועכשיו נתגבר הקול מאד, קול ענות חלושה, שנחלש ח"ו ההתעוררות שבלבם הטהור לה' אחד בתפלה, מבלתי לשום לב כלל, אי עול היגיעה והעבודה בשעת התפלה בשעה גדולה בכל יום, אשר בלתי זה לא יחיו האדם כחי [בחיין] עולם חיי החיים אור א"ס ב"ה, וכידוע שלכך נק' התפלה חיי שעה, וכמ"ש כמי הפני' לפנים כן לב האדם לאדם, וכאשר הדיבור הזה מצוי להם תמיד. ולזאת אנו מצטערים וחסים על נפשם, פן ח"ו יהי' מההכרח להרחיקם מלבא בשער ה' כל חד מה דמשער בליבי, ההתבוננות באחדות ה' באריכות וכו', כי כוודאי לא נעשה מלאכת ה' ברמי' ח"ו וד"ל.

גלל כן, אתם המדע ליתן לב לדברינו אלה, המועטין המחזיקין כמרוכזין, ויחוסו נא על נפשם לעמוד ברוב עז התגברות יתירה, לקבוע בנפשם עול האמיתי מדי יום כיום שעה גדולה, לצרכי פקוח נפש נפשו ביגיעה רבה בתפילה, שכל חיי נפשו תלויים בה. וכפרט שיהיו מתאספים כולם כאיש אחד, ואיש את אחיו יעזרו ויאמר חזק כו', ולא להפרד בפ"ע ח"ו, וכ"ש וק"ו שלא יתגודדו ויעשו אגודות אגודות, זה מתפלל וזה מדבר בדברים בטלים, שדבר הרע הזה גורם כמה נפילות עצומות כפריקות עול מ"ש מעט מעט, עד אשר יפול הנופל תכלית הנפילה ח"ו, כידוע לנו בכירור גמור. ולחוי' כמותם יספיק הקיצור בכל זה.

וכודאי יודע לנו מי ומי ראשי המדברים כו', וראשי הפורקים עול היגיעה והעבודה וכו', ונדע איך להתנהג עמו, אך אין עונשין אא"כ מזהירין באזהרה כפולה ומכופלת, שאם לא ימינו דרכיהם כנ"ל, לא יהי' להם מקום בכאן למלאות משאלות לבכם, לא במילי דשמי' ולא במילי דעלמא כו' וד"ל.

ודעת לנכון נקל, שכל דברינו אלה לא מדעתינו בלבד הם, אלא ע"פ דעת אדמו"ר שליט"א שהשביענו במרורים על כל הנ"ל, כי אין די באר במכתב גודל עוצם מורת רוח שמקבל משמועות רעות כאלו כו'.

וה' הרועה אותנו מעודו, ימלא חפצו הטהור בכללות אנ"ש, ויערה עליהם רוח ממרום, לקבל עול מ"ש שלימה, באור התורה ועבודה אמיתי אכ"ר.

דברי אהוביהם מלב ונפש, העומדים לימין צדקכם בכל עון, ולה' הישועה

דוב בער בן הרב שיחי' אהרן סג"ל

* * *

* * *

* * *

ב"ה

לאוהבי ורעי ידידי הותיקי' ואנשי מעשה וכו' אנ"ש דכל עיר ועיר ה' עליהם] יחיו ויתברכו מהאיל המכרך את עמב"י הנה האי טהור גברא יקירא דאתי ממערכא ה"ה המופ' ומפלג ירא אלקי' דורש טוב ועשה חסד עם כל תושבי אה"ק כ"ש מו"ה שלמה מוכ"ז נ"י אשר משכן כבודו בקדש כעה"ק ירושלים תובכ"א, אשר פעל ועשה הטוב ועל ידו היתה הישועה הגדולה בישראל הם היראים והשלמים השוכנים באה"ק, אשר שם נפשו בכפו ומסר נפשו ממש עליהם, וה' ה' בעזרו משמי קדשו וגלגל זכות ע"י זכאי... ישועתו ית' להציל נפשות ממש, כאשר יספר בכבודו ובעצמו וכאשר מכתביו יעידון ויגידון על כשרון פעולת צדקתו בזה. אי לזאת כדאי הוא וראוי הוא להתנהג עמו כחסדו ולהשיב לו כצדקתו בזה, אשר לזאת באתי לעורר לבב ה' של נדיכי אנ"ש דכל עיר ועיר לדרוש טובתו בכל מה דאפשר לקבלו בכבוד כראוי לו ולעזרו במתנת ידם ביד רחבה ומלאה ובמנה גדושה כראוי לו, איש ככרכתו אשר ברכו ה'. וכדי שלא יהי'... אשר מצד מרדת מצוה רבה גם לא הי' לו פנאי לעסוק בצרכי נפשו ויעשו זה למען המצוה רבה ועצומה שהוא ממש חיוזק אה"ק. ובזכות זה יהי' חלקם בחיים באה"ח לעורר הטוב והחיים מחיי החיים ב"ה בחיות רוחניות ובגשמיות מנפש עד בשר. כנפשם ונפש המעורר והמבקש באמת, דורש שלום וטובתם באמת, ידידם

אהרן הלוי

אנו רבני ורשתי ורמי יהושע ואלו...
 הנה האוי טבור רבא יקרא בארמא ערבא הנה השור יסור ליה אגלא
 בורטוב וטעה חסדיה ט' מאבי אהל...
 סכנ בקוהו בקנה קלה יוטאום מבטא אהר פלא ועשה הטוב ועליו
 היות השורה בשלולו הם היאום וטאום שונקם לאה אשה סמ...
 כעין ויסר ערבו וט' איהו הין בערה משי רשנו...
 כשיל פולמקנה אהר טאוי הוא וטאוי הוא אהר טאוי ויקרא על
 טסו וטוב לאו טעמקא זטר אהר טאוי הוא אהר טאוי
 ארץ גלציה ועיה אהר טובא בטעה בארץ אקלו כענה טאוי ו...
 לעזא כהמקורם כיה רחב וטאה ובין זמשה טאוי ו...
 אשה כוכה וטאה יהויק אשה טאוי ו...
 טה אהר טאוי טאוי אעטע כרבי כויל וטעם אהר טאוי טאוי ו...
 שהוא טעם חנוף אהר טאוי יהוי חנוף אהר טאוי טאוי ו...
 והחיים חנוף חנוף בחור וטאוי וטאוי חנוף אהר טאוי טאוי ו...
 טעם כסעורי והטק/ טעם חנוף אהר טאוי טאוי ו...
 אהר טאוי

מכתב המלצה לר' שלמה פ"ח, בכתי"ק של רא"ה מסמרושילא
 לפשר שליחות הצלה זו ראה באריכות במאמרו של י' ורפל, סיני, ה (תרצ"ט), עמ' סט"קטז. ותורף הענין הוא להושיע את קהילת הפרושים
 בצפת ובירושלים ממועקת ותלאות החובות שגשו בהם הספרדים והערבים מימי קדם (מכתב זה נזכר שם בעמ' קט' הע' 33, אלא שכותבו לא
 זוהה).

מגעם האישי הראשון של חסידי חב"ד בחברון עם השר משה מונטיפיורי

של עיר-הקודש, אך בהתאם לעצתו של ציר אנגליה לא באו אל תוך העיר אלא תקעו את אהליהם בהר הזיתים מול מקום המקדש. על אף תנאי ההסגר והבידוד (קאראנטינה) שהגבילו את המגע האישי, נוצר הקשר עם חכמי העיר וראשיה, ונציגי שתי העדות ביקרו אותם שם על פני השדה. כמו בערי הגליל סדרו גם כאן את המפקד, האזינו להצעות כיצד לשפר את מצבם של התושבים, הושיטו עזרה לנצרכים והעניקו מטובם למוסדות הצדקה והחסד. מירושלים שלח מונטיפיורי והודיע לשתי העדות שבחברון – עדת הספרדים ועדת האשכנזים – שבדעתו לבקר גם את עיר קברות אבות העולם, ואף הודיעים מתוכנית שרצה להגשימה. ראשי העיר, הן מן הספרדים שהיוו את רובה של האוכלוסייה היהודית במקום, וגם פני הקהילה האשכנזית שרובם המכריע נמנו עם חסידי חב"ד, שמחו לקראת בואו של השר מונטיפיורי.

טרם שעזב את ירושלים כבר נוכח משה מונטיפיורי לדעת כי כלתה פרוטה מן הכיס² ותם הכסף – וכל מה שהביא עמו לחלקו בין עניי ארבע הארצות הוצא כבר לעניי צפת וטבריה. ובאשר הוא שם לא נותר בידו אפילו כדי החלוקה המשוערת לירושלים. הוא מצא עצמו במבוכה כשלא עמדו לרשותו האמצעים לעזרת המצפים לה. סניפי בנקים בין-לאומיים עדיין לא היו בירושלים, והעיר הקרובה ביותר ששם נתקיימו שרותים בנקאיים, היתה ביירוט. בצר לו פנה אל הציר האנגלי שבירושלים, ובקשו שיעמיד לרשותו סכום ניכר שאותו יחזיר לו מביירוט או מאלכסנדריה. אבל גם הלה לא יכול היה לבוא לעזרתו, מאחר והכסף שהיה אמור להגיע מלונדון נשתהה בדרכו ולא בא למועד. גם פנייתו לידידו יוסף אמזאלאג – שהיה נחשב בזמנו ליהודי העשיר ביותר בארץ – גרמה לו לאכזבה, היות ומונטיפיורי נזקק לכסף מזומן דוקא, וברשותו של אמזאלאג לא היו יותר ממאה לירות שטערלינג במזומנים. אבל הצלה פורתא מיהו הווה, אף שביחס לצרכיו היה זה סך זעום ביותר. כמוכר

ביום ראשון, כ"ח לחודש אייר תקצ"ט, עלו משה מונטיפיורי, אשתו יהודית ופמלייתם מן הספינה אל חוף ביירוט – לביקורו השני בארץ-הקודש¹. התוכנית שהיתוו לעצמם היתה לבקר את כל "ארבע הארצות", ועד כמה שאפשר – גם לסור אל היישובים הכפריים שבהם חיו אי-אילו משפחות מהיישוב היהודי. התכלית שקיוו להשיג בפעם זו מן הביקור כפולה היתה: הם רצו לוודא האם קיימות אפשרויות ליישב משפחות בכפרים באופן שיוכלו להתפרנס מיגיע כפיהם, וגם – לדעת את מספרה המדוייק של אוכלוסיית היהודים בארץ, ולצורך זה אף הביאו עמם תוכנית לעריכת מפקד מפורט לכל יושבי אה"ק. ולמעשה היו שתי המגמות הללו מעורות זו בזו.

מביירוט עשו דרכם ביבשה דרך אל-קנטרא וצידון, ופניהם לגליל-העליון. ביום ד' בסיון הגיעו לצפת. בלי לאבד זמן יצר השר משה מונטיפיורי קשר עם חכמי העיר, רבניה וכל העוסקים בצרכי ציבור, כדי להיוודע באמצעותם מהן בעיותיה של העיר ולעמוד על מצב תושביה. עודנו חונה בצפת סר גם לכפרים שסביב לה. עשרה ימים עשה מונטיפיורי בצפת. ממנה ירד לגליל התחתון והגיע לטבריה ביום י"ד בסיון. גם פה חקר ודרש אודות מצבה של העיר ובעיותיה, וממצאיו היו מעציבים עד למאד: בעטיים של רעידת האדמה (שפקדה את הגליל בשנת תקצ"ז ועשתה שמות בעריו) ומרד הדרוזים (שערער את היסודות החברתיים של הקהילות) נשאר הערים בשפל המדרגה – ותושביהן עניים מרודים. כדי להקל להם מסבלם הזילו השר ואשתו לנצרכים מלוא חופניהם מצדקת פזרונם.

עודם בצפת שמעו מנוסע שהגיע לשם, כי פרצה מגיפה בירושלים ואף הפילה חללים, וגם עתה – בטבריה – קבלו מכתב מהציר האנגלי שבו מייעץ הוא להם שלא לבוא לירושלים מאותו טעם. אבל עם-כל-זאת החליטו לנסוע ירושלימה. בכ"ד בסיון, לעת ערב, הגיעו לעיבורה

1. ביקורם השני של מונטיפיורי ורעייתו בשנת תקצ"ט, תואר יפה ובמפורט ביומנה של יהודית מונטיפיורי (שנתפרסם בעילום שם המחברת): *Notes from a Private Journal of a Visit to Egypt and Palestine by way of Italy and the Mediterranean.* (Not Published), London, 1884.

כלומר, הדפסה פרטית שאינה מיועדת להפצה ע"י מו"ל או מו"ס. היומן נועד להנתן לידידי המשפחה, למכרים ולמתעניינים בארץ הקדושה. הספר נדפס שנית, דף על דף כמו הראשון, בשנת 1885. גם הדפסה זו היתה (Not Published). ענייני חברון הם בעיקר בעמ' 289-313. (להלן יאוזכר הספר: "רישומים"). וראה גם:

Dr. Louis Loewe (ed.): *Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore*, second edition Jewish Historical Society of England and Jewish Museum, London, 1983. [with index]. המפתח (להלן: "יומנים").

2. רישומים, עמ' 293.

את תפלות יום השבת התפללו בבית־הכנסת של הפורטוגזים, ולעת המנחה סרו לביהכ"נ של עדת חסידי חב"ד. בשני בתי־הכנסת הללו הושיבו את האורחים במקומות המכובדים ביותר, והנחילום רוב כבוד והדר בכל המובנים, וביחס לאמצעיהם הדלים היה זה "כבוד מלכים" ממש. במוצאי ש"ק נתבקשו ראשי העדות לערוך גם שם את מפקד הקהילות, וסופרי הקהל עשו את המוטל עליהם. הם הביאו "את הרשימות של האוכלוסיה כפי המבוקש, אבל – כרגיל – כמה שינויים ותיקונים היו צריכים להיעשות".⁵ לבסוף נסדרו הרשימות לנכון, וביום המחרת – ביום א' בשבוע – נמסרו הן למונטיפיורי ע"י ראשי העדה.

גב' מונטיפיורי שדבריה צוטטו לעיל, מוסיפה ומספרת:⁶

"יחד עם אלו [המפקדים של שתי הקהילות] הביאו עמיהם תעודות להעביר אלינו, למשה ולי, את המקומות שעליהם הושיבו אותנו בבתי־הכנסת. את התעודות מסרו לידינו ברוב חדוה ובהבעת אהדה לבבית כנה. וכמורכך נתבקשנו לקבל עלינו להיות פטרוניים של חברה תלמוד תורה, והם אף כבדונו בצירוף שמנו אל שם המוסד. נוסף לזאת כיבדו אותי בהעניקם לי, כאות יקרות, להיות פטרונית של החברה ביקור חולים והכנסת כלה".

ראה המכתבים מס' ביה.

באותו היום שבו נכתבו מכתבי הכרת־הטובה והבעת אותות כבוד ויקר,⁷ הגישו ראשי העדה החב"דית גם מכתב שונה בתוכנו, אף כי שווה בנימתו האוהדת למונטיפיורי ולנסיונו לבוא לעזרתם. במשאו ומתנו עם ראשי העדה הציע השר לפנייהם את תכלית בואו לארץ, ותיאר באזניהם את תוכניותיו באשר לנכוונותו לסייע בידם להגיע למצב של "חי נושא את עצמו". הצעות אלו נועדו בעיקר לאותם שלא היו המסוגלים ביותר להיות מחובשי בית־המדרש, והכוונה היתה להעבירם למקצועות שבהם יוכלו לפרנס את עצמם בכבוד. האפשרות הסבירה ביותר היתה להרגילם לעבודת האדמה בשדה ובכרם.⁸ במכתבם האמור מביעים הם – חלק בבהירות וחלקו ברמיזה – את דעת הקהל ותגובתו לתוכניות אלו. ואמנם זהו הדבר שאותו רצה מונטיפיורי לוודא. יש במכתב דגן גם חומר חשוב לתיאור מצבה של חברון בכלל, והעדה האשכנזית־חב"דית בפרט, בתקופה קריטית זו – היא שנתו האחרונה של השלטון המצרי בארץ. מתאוננים הם ש"מאז נתייסד ביסודתנו⁹ בהררי קודש... גרים אנחנו בארץ". נפשם "יבישה" על אף

שעל אף הכל המשיך מונטיפיורי בתוכנית שהתווה לעצמו, והתכוון לביקורו בעיר האבות. ועוד טרם ששם לדרך פעמיו הגיעו שלוחי חברון למאהלו וקידמו את פניו במכתב הזמנה לבקר בעירם (ראה מכתב מס' א).

השלוחים הגיעו ירושלימה בפנות ערבו של יום ל' בסיון, תאריך חשוב ביומני המשפחה: ביום זה חגגו בני הזוג מונטיפיורי את חתונתם בשנת תקע"ב³ וכמה שנים אחר־כך – בדיוק באותו תאריך – זכו לחנוך את בית־הכנסת המפואר שבנו באחוזת ביתם אשר ברעמסגעיט.⁴ הם התכונו לחוג את זכרון המאורעות הללו בשמחה ובטוב לבב, שם על פני העיר הקדושה. השלוחים דחברון נשארו במקום ונמנו גם הם עם החוגגים בשמחת מארחיהם. ואת כל אותו הלילה עשו שם במאהל.

למחרתיים – ביום ב' תמוז ערב ש"ק – ברצותם לשבות שבתם בחברון, החזיקו בדרך השכם בבקר. אחרי חניה קלה אצל קבר רחל המשיכו במסעם ולעת מנחת ערב הגיעו למחוז חפצם. תושבי חברון כבר המתינו לבואם, ויצאו לקראתם בהמוניהם; המה וראשיהם, חכמיהם, נשיהם וטפם קיבלו את פני מונטיפיורי ופמלייתו עוד טרם שהגיעו לעיבורה של חברון. גם ידיו הנאמן מר יוסף אמזאלאג נלווה אל השיירה בדרכה לחברון, ונשאר שם עם המשפחה עד עזבם את העיר.

כמי שבא ממקום מגיפה, היו הם נתונים אף הפעם ב"הסגר", ולכן גם בהגיעם לחברון תקעו את אהליהם על פני העיר, בתוך גן עצי פרי שצלם חיפה עליהם מפני החום הכבד ששרר שם. מראה הנוף מרהיב העין קסם למונטיפיורים עד אין שיעור, ועיניה של הגב' יהודית שצפתה בו זמן רב לא ידעו שובעה. לדבריה היה זה ממש "עמק של פרחים". לשם הביאו חכמי העיר וראשיה את מתנותיהם שנועדו למונטיפיורי: בקבוקים מיינה הטוב של חברון, מתנובת עצי הפרי, שרבט וכל מיני מגדים. ההגמוניה של האוכלוסיה היהודית בחברון נתונה היתה לבני העדה הספרדית. במשך הדורות היו כמובן גם משפחות מבני האשכנזים שנתגוררו בעיר, ומפעם לפעם אף נתגבש גרעין קטן של קהילה מקרב כמה משפחות – אבל לא יותר מזה. רק משעקרו חסידי חב"ד מצפת לחברון נוצרה במקום קהילה אשכנזית־חסידית בעלת משקל, שצריכים היו להתחשב עמה מכאן ואילך. עתה נדון רק בקהילה חב"דית זו וביחסה למונטיפיורי, ולא ברקע חברוני הנרחב יותר.

עם דמדומי חמה בערב שבת, קיבלו מונטיפיורי ופמלייתו את השבת באהליהם אשר שם על פני השדה.

3. יומנים, א, עמ' 15.

4. שם, עמ' 88.

5. רישומים, 299.

6. שם, 301.

7. התאריך: יום א' ד' תמוז תקצ"ט.

8. ראה מכתב ו. ההצעות היו כמובן כמו אלו שהוצעו לראשי העדות בצפת, טבריה וירושלים. ראה בנספחים ל"רישומים" מעמ' [364] ואילך.

9. דהיינו מאז תקעה חב"ד יתד נאמן בחברון (התאריך המקובל: תקפ"ג) [וראה דברי רש"ב לוי'ן במקורות והערות' לסי' אגרות קודש... ברוקלין,

תש"מ, עמ' תק – העורך].

על חסידי חב"ד בירושלים ת"ו היה מעט מאד, ומשכן ההנהלה הרוחנית של חב"ד היה בחברון ולא בירושלים. גם היישוב האשכנזי על כל זרמיו – החסידיים, תלמידי הגר"א וכו' – היה זעיר מאד בירושלים, וכמעט בכל עניני ההנהלה היישובית שררו חילוקי דעות בין אותן עדות. האפשר לראות בדבריהם אלו של חכמי חברון התחמקות מה? דומני שכן הוא. אך יהיה הדבר כפי שהוא, ממשיכים הם ואומרים "וכאשר יוכשר בעיניהם הדרך ילכו בה... מהם יראו וכן יעשו בני כוללניו הקי דפעה"ק ת"ו" ולמה כל זה – "לשה"ן מועטים אשר יצלחו להשגיח בעבודת האדמה, וכאשר יראו עיניהם הטהורות ברשימתנו...". וצודקים הם מאד בדבריהם אלו. כל הסוקר את גילם של הרשומים במפקד חברון יראה שרובם המכריע של הנפקדים עברו כבר את גיל העמידה. ומה כבר אפשר לצפות מאנשים באים בימים, או מאלו העומדים על סף הזיקנה? ובסך-הכל בכחמשים בתיאב חברוניים עסקינן: מ"ה ראשי משפחות של חסידי חב"ד ועוד כחצי תריסר מחסידי וואהלין.¹¹

הערת-שוליים שהוסיפו בגמר מכתבם, בעלת-עניין היא לתולדות חברון; ראשי העיר מבקשים שמונטיפיורי ישתדל להשיג עבורם צו-עליון שיטיל חוב על בתי הדין הערביים שבעיר לקבל עדותם של יהודים בכל ריב אשר יבוא לפניהם.

מונטיפיורי ופמלייתו עשו עוד אי-אלו ימים בעיר. האכזבה שהנחילום הערבים בנסיונם לבקר את קברות האבות במערת-המכפלה ידועה למדי, ומה גם שאין בזה ענין מיוחד לקהילת חב"ד דחברון. ביום ז' בתמוז נסעו מחברון והחזיקו בדרכם חזרה. לבירוט הגיעו בכ"ג בו, ומשם שלח מונטיפיורי לידידו יוסף אמזאלאג את סך החמש-מאות ליש"ט שהבטיח לשלוח לעניי ירושלים.¹² וביום כ"ז בתמוז רושמת יהודית מונטיפיורי: "הוא [=בעלה] נתן המתנות לשלשת הרבנים שהיו עומדים לפרוש באניה ליפו בו ביום, אחרי שקבלו עליהם את האחריות בעד הכסף המיועד לעניי ירושלים ועניי חברון". לאלה האחרונים נתן גם את האוהלים שהשתמשו בהם בעשותם באה"ק, "שישתמשו בהם עניי העיר בימי החורף, לשמור עליהם מזרם וממטר".¹³

נוסף על אלה שלח מונטיפיורי גם את אשר הבטיח לתושבי צפת.¹⁴ אין אנו יודעים מי היה השליח להולכה לירושלים, אבל השלוחים לצפת ולחברון (וכן הסכומים שנשלחו לשם) ידועים לנו מתוך דבריו של ד"ר לוי;¹⁵ מוסר הוא כי ביום 8 ליוני [=כ"ו בתמוז] שלח מונטיפיורי

התמיכה הנשלחת להם מחו"ל באופן סדיר, כיון ש"אין הקומץ משיביע". כך היה המצב בזמן שהשנים כתיקונן, ועתה – "זה שנתיים הרעב בקרב הארץ". מרגישים הם עצמם כ"הנדחים בארץ הקדושה", שהרי מיקומה הגיאוגרפי של חברון אינו על דרך המלך, ובהתחשב עם קשרי התנועה (ואולי מדוייק יותר לדבר על העדר קשרי תנועה סדירים) בין חברון לבין שאר קהילות הארץ, נמצא כי כולל חב"ד בחברון – ועמם אי-אלו האשכנזים מחסידי וואהלין תושבי המקום – נדחו לצדדין, ובאופן טבעי שרויים הם ברגשי בדידות. הקרבות הבינ-שבטיים של ערביי חברון וסביבתה שנועדו כפראים,¹⁰ המרד המצרי כנגד ההגמוניה של התוגר והאנדרלמוסיה שבאה בעקבותיהן לא עברו על היישוב ללא פגע, "ומאז היינו לשבי ולביזה ולמשיסה ביד חיילי המלך, ושללו כל אשר בכתנו". ולא עוד אלא שאין לאל ידם להוושע בכחות עצמם מ"עול החובות מרובות לאלפים ולרבבות" שהועמס על הכלל ועל האנשים הפרטיים בסחטנותם הערבים.

ובדיוק בשעה קשה זו של ייאוש ודיכאון הנפש הגיע מונטיפיורי "ל..אשר בלבבו היקרה, עזב את ארץ מולדתו ואת הדרת כבודו..." עד שהגיע לחברון "למען יתקנו בעצה טובה מלפניו ולהמציא מזור ותרופה למחלתנו... להשפיע לנו מטובו למען נוכל לשבת על התורה והעבודה הק' כרצון ד' ויראיו".

ויתר על כן: "וזאת לקחה נפשינו ובאזינינו שמענו... לגמול חסד את העניה הלזו העלובה לרחם ארצינו החריבה הבזויה והשוממה ולמלאות חורבותיה להחזיק ישובה ישיבה שיש בה סמיכה לתורה ולעבודה הק' ולתת לעם ד' אחוזה ונחלה בארצינו הק'. הרימונו ידינו לדי בהלל ובהודאה. הנמצא איש כזה נכון וחכם וירא ד' כמהו". גישה חיובית מאד לעצם תוכניותיו של מונטיפיורי. וגם הד של תקוה משיחית שומעים אנו מדבריהם שבתוכניות אלו נמצאת ה"איתערותא דלתתא" שבה "תליא מלתא לעורר האהבה העליונה. והלואי ומי יתן והיה זה עינינו רואות בהוציאנו לאורה".

ברם, מה בדבר הגשמת שאיפותיו של מונטיפיורי? הגם שרעיון עבודת האדמה רציני הוא, בכל זאת קשה עליהם להחליט בדבר. שומה עליהם להתחשב בדעתם של אנשי עצתם "ויחדיו נמתיק עצה עם אחינו קשורי נפשינו האשכנזים יקירי ירושלים ת"ו היי"ו". האם היה בדעתם להתייעץ עם אנשי חב"ד בירושלים, או שמא עם כלל האשכנזים שבירושלים? קשה לומר דבר ברור. מספרם

10. יהודית מונטיפיורי מתארת אותם במלים הולמות: אחרי דבריה כי ערביי ירושלים מנומסים הם למדי, אומרת היא כי לא כן הם ערביי חברון: "המה הולכים בקומה זקופה, או יושבים בקרנות בחוצות העיר, נראים כמו שכל מאוים רק להראות לכל את גאווה, ולהבליט לעין כל את האכזריות של בעל נחון" (רישומים, עמ' 303).

11. זאת לפי מה שבדקתי במפקד הכרוך יחד עם המכתבים שבהם עסקינן.

12. יומנים, א, 106.

13. רישומים, 337-338.

14. יהודית מונטיפיורי אינה מזכירה את המשלוח לצפת.

15. יומנים, שם. ישנם עוד אי-אלו שינויים בלתי מהותיים. ועלי לנמק: בעוד שהגב' מונטיפיורי רשמה את פרטי הדברים המתהווים מדי יום ביומו, ערך ד"ר לוי את ה"יומנים" מתוך יומניהם של המונטיפיורים ומתוך רשימותיו וזכרונותיו שלו, אחרי 1886 (שנת מות מונטיפיורי) – דהיינו כארבעים ושבע שנים מאז התרחשותם של אותם מאורעות

מביירוט לאמזאלאג את 500 הלירות הנזכרות לעיל, "ולעניי צפת העביר הוא על ידי ר' משה שמערלינג 53.500 פיאסטר, ולעניי חברון — ע"י ר' ניסן ב"ק — 11.700 פיאסטר". כמוכן שיש כאן "מוחלפת השיטה": ר' משה שמערלינג היה בא־כחה של העדה החברונית הקטנה ביחס לזו של צפת, והם קיבלו את הסכום הקטן. ואילו ר' ניסן ב"ק היה נציגם של חסידי וואלין־רוזין שבצפת,

והוא היה שליח להולכת הסכום הגדול יותר עבור הקהילה הגדולה דצפת. הענקות חשובות מאד ודבר־בעתו מהאיש רחב־הלב משה מונטיפיורי.

הקי אברהם שישא הלוי
לונדון
ראשית תשמ"ז

* * *

ה מ כ ת ב י ם

ששת המכתבים המתפרסמים בזה נמצאים באוסף מונטיפיורי אשר בחסותם של נאמני העזבון, לונדון, ונדפסים כאן ברשותם האדיבה. תשואות חן להם. למכובדי מר ע.ד. קאהן הי"ו העומד על משמרם — תודה עבור עזרתו כדבר זה. המכתבים שקיבלו סיר משה מונטיפיורי ורעייתו בביקורם באה"ק בשנת תקצ"ט, נאספו יחדיו ונשמרים בכרך אחד. מתוך המון המכתבים נדפסים בזה ששה שנכתבו ע"י אנשי חב"ד בחברון, ונמסרו על־ידם למונטיפיורי. משום מה נכתבו המכתבים, כנראה, בידי סופר ספרדי (ואולי אף בידיהם של שני סופרים). ואולי חשבו אנשי חב"ד שמונטיפיורי אינו רגיל בכתיבה רהוטה (קורסיב) אשכנזית, ורצו להקל עליו באמצעות הכתיבה הספרדית. אבל המציאות היא שמונטיפיורי לא ידע לקרוא גם את הכתיבה הזו. בהתאם לדרכי המיון שנהגו בהתכתבויות שלאותם ימים, היה המקבל רושם מאחורי המכתב (או בגליון המעטפה) את תוכנו של המכתב. במכתבים שהגיעו למונטיפיורי — ואלו הגיעו בהמוניהם — עפ"י רוב רשם הוא בעצמו את תוכנם בקצרה, ולפעמים היתה כלולה באותן מלים גם ההוראה למזכיר לידע מה ששייב. ובמכתבים שהיו כתובים בלה"ק רשם איש בריתו — ד"ר אליעזר לוי — את קיצורם מעבר לדף, באנגלית. כך רשם גם על ששת המכתבים הללו, ורשימותיו נדפסות בשוליהם. על המכתבים חתמו ממוני הכולל החב"די בחברון וראשיו. את שמותיהם אספתי יחדיו להלן, וסיכמתי את הנרשם אודותם במפקד של שנת תקצ"ט. אכן, מן הראוי להעיר כי חתימתו של הרה"ג ר' שמואל הלוי מ"ץ מקי ראהאטשאו על המכתב הראשון אינה בכתב ידו ממש, וחתומה היא במסירת הקולמוס. וקשה לדעת על שום מה. בעיה נוספת היא בחתימה אחרת: במכתב הראשון חתום שמעון מנשה ב"ר יוסף, ואילו בשאר המכתבים מופיע שמו בצורה של מנשה שמעון ב"ר יוסף — וממקורות מן החוץ נראה שאכן כך היה שמו. למרבה ההפתעה גם במפקד מתנוסס שמו כשמעון מנשה.

מכתב א'

בעז"ה יום ב' כח סיון התקצט ליצירה פה עה"ק חברון ת"ו
אל רום מעלת הדרת כבוד הגביר המפורסם שר ושפסד האדון רודף צדקה וחסד ימצא חיים חן וכבוד חסי' מוהר"ר
משה מאנטיפיארי נ"י אתה ד' תשמרהו, וכבוד והדר תעטרהו, ושלוש נות ביתו הגבירה תכרך מנשים, וצאצאיהם זרע
ברך ד', ירום כסא גדולתם ותפארתם, וכל סיעת מרחמוהי שלום וברכה.
הנה כהיום האיר לעבר פנינו מכתבו הטהור כן נזכה להתראות באור פני כבודו, והננו ועלינו ליום מחר אי"ה
להקביל פניו נעימות בשובע שמחות, ולהתנפל לפני רגליו ולבקש מלפניו להתראות כבודו בעיר קרשינו, כי צמא
נפש כל ק"ק כוללינו לראות בעוז פניו ועלינו לקיים כאשר כתב אלינו, ועינינו אל ר' מיחלות כי ע"י כבודו תרום
קרן כלל ישיבת ארה"ק תוב"ב ער ביאת רגלי מבשר משמיע שלום בב"א.
הלא כ"ד אלה הבאים עה"ה ממוני ויה"ס כוללינו קה"ק חב"ד תושבי פה עה"ק חברון ת"ו המצפים לישועה
נאם הקי' שמואל הלוי מו"צ מראהאטשאו יצ"ו
נאם יהודא ליב ב"מ וואלף סענר נא' מנחם ארי' בלאאמ"ו הרב מוהר"ר שמואל הלוי נ"י מראהאטשאו יצ"ו
נאם יוסף יהודא ליב בהמנוה הרב מ' חיים זצללה"ה ונאו' מרדכי מנחם בא"א מו' שמואל זצ"ל
נאם שמעון מנשה בא"א מו"ה יוסף
ונא' דוד ב"מ ארי' ליב מליובאוויץ

מאחורי הדף רשם ד"ר אליעזר לוי את תמצית המכתב:

The German Congregation of Hebron inviting Sir Moses to town, and express the great happiness they all will feel at Sir Moses's arrival.

בע"ה יום ט' כח סיון

התקצט לזכרה אב ע"ה חביון ה"א

מכתב א'

א רוס מעלת קדמת כבוד. הגביר הגלוריוס שר ועלמכ הקדון רוקח
לדקק ומקד ימנא חיים חן וכבוד. הק"ל מוק"ר משה מאנטיפוליס ל"א
אתה ל' תמרין. וכבוד וקדרי תעטרין. ואלום נות ביתו קגברין
תברך מנשים ולא לאי"הס זרע ברך ל' ירוס כסא גדולתם ותלמדותם
וכל סיעת מרחמיהו שלום וכבוד

הנה פה יוס האיה לעבר פנינו מכתבו הטקור כן נזכר להתראות
באנו לני כבודו. והגנו ועלינו ליום מתר אי"ה לקבל פניו נעימות
בשוכע שמחות. ולהתנפל לפניו רגליו ולבקש מלפניו להתראות
כבודו כעיר קדשנו כי כמאה נפש כל ק"ק בולגרינו להקות בעוז
לני ועלינו לקיים כאשר כתב אי"ה. ועלינו א"ל מיתלות כי
ע"י כבודו תרום קרן כלל ישיבת ארקה תוכ"ב עד ביקת רגלי
מבשר משמיע שלום כפא הלא כ"ד א"ה הבאים ע"ה ממנוי וי"ה
כוללנו ק"ק חזר תושבי פה ע"ה חביון ת"ו המלים לישועת—

נאם הק"ק שמואל הלוי מ"ו מראקאטשאו י"ו

נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט

נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט

נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט

נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט
נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט
נאם י"ה יחזקאל אי"ה ק"ט זואל ס"ט

מכתב ב'

בעה"ת בסימן טוב ובמזל צומח ועולה

מודעת זאת בכל הארץ. הודענו נאמנה. כי כן אמת ויציב שהאיר זורה אל עבר פנינו מעלת תהלת אור זרחה הוד
ועטרה זכה וברה שר שרים ונגיד נגידים. בלו מלא חסדים. צדיק צדקות אהב הנהדר המשובח והמפואר הנביר רצ"ו
השר משה יצ"ו די יוסף אליאן מאנטיפוליס ה' ישמרהו ויחיהו אורך ימים ישביעהו ושנות חיים. וררד ובא לו עד
שבחברון תוכב"א ויעטר אלקים לארץ עטרה בראש כל. ועמד והתפלל בעת רצון זו תפלת מנחה של שבת קדש. בבית
הכנסת שאנו ק"ק אשכנזים ה"י מתפללים. הנה כי כן מודרים אנחנו הח"מ סקירי וממוני ורבני וחכמי ק"ק אשכנזים
הנ"ל הודאה נש"ו איך בכח המסור בדינו מכל ק"ק הנ"ל מטוב רצונינו והשלמת דעתינו הטוב והגמור מעתה
ומעכשיו אנחנו הח"מ נותנים במתנה גמורה שרירא המקום אשר עמד בו בבית הכנסת הנ"ל. והמקום הוא לדוח
צפון לימין היכל ה'. למעלת תהלת גדול ארוננו השר משה הנ"ל יצ"ו מתנה החלטית לצמיתות. מתנה עשויה כהוגן
ותחז"ל באופן היותר מועיל לפנ"ד ובתחז"ל. מתנה להוריש ולהנחיל לו ולזרעו עד עולם. מתנה בסבר פנים יפות
וצהיבות. כל הנ"ל נעשה בקוג"ש במרל"ב שקנו אחרים בלשון מ"ב לאשר ולקיים כל הנ"ל. ותפלתנו קבע לפני משכן

אבותינו הקדושים נשובה ונראה אותו ואת נוחו בתוכיכי עיר"ק נורא המקום הקדוש הזה קרית ארבע היא חברון ת"ב.
ועל מקומו יבא בשלום שש ושמה שוקט ובוטה ברב עז ותעצמות וכל יקר תפארת וגדולה בבנים ובני בנים נטעי
נעמנים תשתימו לשרים את מלכים לבסא אבי"ר.

ועל דבר אמת וצדק כתבנו והתמנו שמותינו פע"ק חברון ת"ב ביום ד' לחדש תמוז משנתנו התק"ץ ותשעה לרצ"י
ובא ס"י חיים ושלום יוסיפ"ו ל"ך לפ"ג ברב עז ושלום.

נאם שמואל בא"א מוהר"ר מרדכי הלוי זללה"ה מ"ץ דק' ראהאטשאוו נאם אפרים בר"י יפה זללה"ה
נאם יהודא ליב במ"י זאב וואלף סענר נאם מרדכי מנחם בא"א מו' שמואל ז"ל

נאם מנשה שמעון במ"י יוסף זצ"ל נאם משה בלא"א מו"ה שמעון ז"ל שמערלינג גבאי הכנסת
נאם יוסף יהודא ליב בהמנוח הרב מ' חיים זללה"ה

תמצית המכתב מאחורי הדף:

The German Congregation of Khebron offer a Seat in the Synagogue to Sir Moses and pray that he should consider it his own property for ever.

בעה"ת בסימן טוב ובמזל צומח ועולה

מכתב ב'

מודעת זאת בכל הארץ הודענו לחמנו כי כן אלוה וליב שהאז וזרח אל עבר פנינו מטלת תהלת
אור זרוח הוד ועזרה צבה וצרה שרשים ונגד נגידים כולו מלא חסדים כר"ק צדקות אהב
כבוד המשובח והמפורסם הנביא רצו **השר משה** יו"ד **יוסף אליא** ואלטלינ"ו ל' שמרה
ותי"ו אורך ימים שבעה ושנות חיים ונכחו עז ששחרת
תונכס ויעזר אלק"ם לארץ עמיה נראה כל ועמד והתפלל בעת רצון זו תפלת מנחה של שבת קדש צבית הכנסת
שאנו קק' אשכנזים ה' מתפללים הנב כ"ן **מודים** תמנו התלפ"ק די וממונ ודב"י וחמ"י קק' אשכנזים הנל
הודא גשו א"ך בבח המעור כידעו מכל קק' הנל מענו רצוננו והשלחת דעתנו בעוב והגמור מטתה
ומעבדו אנחנו החמו יותנס **במתנה** נמורה שר"ח אשר שמרנו צבית הכנסת הנל והמקום
הוא לדוח כספ' למזן היכל ה' לועלת תפלת גדול אדונינו השר **משה** הנל עז
מתנס החלג"ת ללג"י תות מתנה בשניה כהונן ותחול באופן היותר מושיל לפ"ד ותחול מתנה להודש
ולבנ"ל לו ולודש עב שנים **מתנה בסבר פנים יפות** וזהו צב"ל כל העל נשעה בקצ"ש במול"ב
שקט אחרים בלשון מכל אשר וק"י"ס כל הנל ותשתינו קצ"ש לפנ' משכן
אבותינו הקדושים נשובה ונראה אותו ואת נוחו בתוכיכי עיר"ק נורא המקום הקדוש הזה קרית ארבע היא חברון ת"ב.
ועל מקומו יבא בשלום שש ושמה שוקט ובוטה ברב עז ותעצמות וכל יקר תפארת וגדולה בבנים ובני בנים נטעי
נעמנים תשתימו לשרים את מלכים לבסא אבי"ר.

נאם יוסף יהודא ליב בהמנוח הרב מ' חיים זללה"ה
נאם משה בלא"א מו"ה שמעון ז"ל שמערלינג גבאי הכנסת
נאם יוסף יהודא ליב בהמנוח הרב מ' חיים זללה"ה
נאם משה בלא"א מו"ה שמעון ז"ל שמערלינג גבאי הכנסת

בעה"ת בסימן טוב ובמזל צומח ועולה

מכתב ג'

מודעת זאת בכל הארץ הודענו נאמנה כי בן אמת ויציב שהאיר זרח אל עבר פנינו מעלת תהלת הוד ועטרה זכה וברה שר שרים ונגיד נגידים בלומלא חסדים צדיק צדקות אהב הנהדר והמפואר רצו השר משה צדי יוסף אליאו מאנטפירי ה' ישמרהו ויחיהו אורך ימים ושנות חיים ועמו הדסה תמה הגדת המעטירה הגעימה אשה יראת ה' רבת המעלות הטובות בת מלכים ויועצי ארץ הצדקת הכשירה הכבודה והצנועה הגבירה מ' יהודית מבית איש ואשה שזכו לחזות בנועם ולבקר בהיכל ה' ועמדה והתפללה בבית הכנסת שאנו קהל קדוש אשכנזים ה' מתפללים ותתפלל חנה בעת רצון אז תפלת מנחה של שבת קדש הנה כי בן מודים אנחנו הח"מ פקידים וממוני ורבני וחכמי ק"ק אשכנזים הנ"ל הודאה גשו איך בכח המסור בדינו מכל ק"ק הנז' מטוב רצוננו והשלמת דעתנו הטוב והנמור מעתה ומעכשו אנחנו הח"מ נותנים במתנה גוש המקום אשר עמדה בו בבית הכנסת הנ"ל המעטירה הגבירה מ' יהודית הנ"ל מתנה החלטית לצמתות והמקום לרוח צפון לצד ימין ההיכל הנה המקום ההוא נתנו במתנה עשויה טהור וכתקון חז"ל באופן היתר מועיל לפנ"ד להגברת מ' יהודית הנ"ל מתנה להוריש ולהטחיל לה ולזרעה עד עולם מתנה בסבר פנים יפות וצהובות אחרים מדינו מלהנל נעשה בקדוש במדלכ בתחול שקנו לאשר ולקיים מלהנל ותפלתנו קבע עוד פה תשוב אל הר קדש נורא המקום הקדוש קרית הארבע היא חברון תוכנא בשישון ושמחה ברבעו ותעצום ותמלא יקר ותפארת ונדולה בבנים ובני ועד אמוץ חתום שמוחימ פעוק תברון תוכ ביום ד' לת' תמוז מש התקן ותשעה ליצי' ושירוקים נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי

בעה"ת בסימן טוב ובמזל צומח ועולה
 מודעת זאת בכל הארץ הודענו נאמנה כי בן אמת ויציב שהאיר זרח אל עבר פנינו מעלת תהלת הוד ועטרה זכה וברה שר שרים ונגיד נגידים בלומלא חסדים צדיק צדקות אהב הנהדר והמפואר רצו השר משה צדי יוסף אליאו מאנטפירי ה' ישמרהו ויחיהו אורך ימים ושנות חיים ועמו הדסה תמה הגדת המעטירה הגעימה אשה יראת ה' רבת המעלות הטובות בת מלכים ויועצי ארץ הצדקת הכשירה הכבודה והצנועה הגבירה מ' יהודית מבית איש ואשה שזכו לחזות בנועם ולבקר בהיכל ה' ועמדה והתפללה בבית הכנסת שאנו קהל קדוש אשכנזים ה' מתפללים ותתפלל חנה בעת רצון אז תפלת מנחה של שבת קדש הנה כי בן מודים אנחנו הח"מ פקידים וממוני ורבני וחכמי ק"ק אשכנזים הנ"ל הודאה גשו איך בכח המסור בדינו מכל ק"ק הנז' מטוב רצוננו והשלמת דעתנו הטוב והנמור מעתה ומעכשו אנחנו הח"מ נותנים במתנה גוש המקום אשר עמדה בו בבית הכנסת הנ"ל המעטירה הגבירה מ' יהודית הנ"ל מתנה החלטית לצמתות והמקום לרוח צפון לצד ימין ההיכל הנה המקום ההוא נתנו במתנה עשויה טהור וכתקון חז"ל באופן היתר מועיל לפנ"ד להגברת מ' יהודית הנ"ל מתנה להוריש ולהטחיל לה ולזרעה עד עולם מתנה בסבר פנים יפות וצהובות אחרים מדינו מלהנל נעשה בקדוש במדלכ בתחול שקנו לאשר ולקיים מלהנל ותפלתנו קבע עוד פה תשוב אל הר קדש נורא המקום הקדוש קרית הארבע היא חברון תוכנא בשישון ושמחה ברבעו ותעצום ותמלא יקר ותפארת ונדולה בבנים ובני ועד אמוץ חתום שמוחימ פעוק תברון תוכ ביום ד' לת' תמוז מש התקן ותשעה ליצי' ושירוקים נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי נאם יוסף יצ"ו משה יצ"ו ר' יוסף אליאו מאנטפירי

צפון לצד ימין החיבל. הנה המקום ההוא נתננו במתנה עשויה כהונן וכתקון חז"ל באוסן היותר מועיל לסו"ד להגברת מ' יהודית הנ"ל ת"מ מתנה להוריש ולהנחיל לה ולזרעה עד עולם מתנה בסבר פנים יפות וצחובות. כל הנ"ל נעשה בקבו"ש במדל"ב בתחז"ל שקנו אחרים מירינו לאשר ולקיים כל הנ"ל. ותסלתינו קבע עוד סח תשוב אל הר קדש נורא המקום הקדוש קרית הארבע היא חברון תובב"א בששון ושמחה ברב עז והעצומות כל יקר ותסארת וגרולה בבנים ובני בנים נטעו נעמנים השתימו לשרים את מלכים לבסא אבי"ר.

וע"ר אמו"ץ התמנו שמותינו סעה"ק חברון ת"ב ביום ד' לח' תמוז משי' התק"ץ ותשעה ליצי' ושריר וקים נאם שמואל בא"א מוהר"ר מרדכי סג"ל זללה"ה מ"ץ דק' ראחאטשאוו נאם אפרים בר"י יסה זללה"ה נאם יהודא ליב ב"מ זאב וואלף סענר נאם מרדכי מנחם בא"א מו' שמואל ז"ל נאם מנשה שמעון בא"א מו' יוסף זצ"ל נאם יוסף יהודא ליב בהמנוה הרב מ' חיים זללה"ה

תקציר המכתב מעבר לדף:

The German Congregation of Hebron offers a Seat to Lady Montefiore in the Synagogue. Her Ladyship was to consider it her own property for ever.

מכתב ד'

עשו עמי בינו

היש יאנו סקצה המדבר לשאם לפאר לאנצו אנצמס כי טבל כל אשר נמלנו אשר האיר תרת אל סבר סמנו אור ורוח מעלת תהלת הוד וטגרה זכה ונדד הנרד המזבח והמפואר ר"ו הגביר המרומס חנו יקום ער וגדול לאודים כול מלל סגדים כבוד שמו ויחיה אורך ימים טובהו שנים לנזכה ולברכה: ועגו קדסה תמה העבדו המעשרים הסגניה הנדקת הכשרה אשה יראתם רבח המטלות העוס בת מלביס נישא ארץ מצריפת הודרת מכס אס ואשה סוכו לחיות בנושם ולטקד טה סכו שך בתי אבנו קדושים אברהם יצחק ויעקב בש חותם טה חזק ביד למור התורה למנן יעמרו וקמדתם סגורה ולעבדה עבודה תמל: הנה כי כן מודים אנחנו חתמי טקד לוממוט ורבי וחכמי קה' השמשים ופשוט סגוב תוב קדוה נשו קיות ולדה שמשנה משה ינו לארץ ולערוץ ולמורסק נל לראש לחברת תלמוד תורה לקיץ טכ הגאות לקחין חמטו לעורנו ה כעונה טלו: ואנחנו על משמרתנו לעמודה אל הדנה ואל התפלה משתירים שנתת חיים והשלום למשן מו' הוד לעז קטש נשאן רע אליו חסד ונלא חן ועכל עוז טעט אלקים ואדם מלביס קרים וינעט ארץ ואויבנו לעצו בנות וכלימן ויחמו כל מרדו והיו כלא היו וכלא אמונו קדש משה ינו הנל נכו: יהי לעז כסודה ווחת כפוט נבט כטס טעני נג טשיתת לדים את מלביס לכסא: וחי לעולם כריא לאלס טג מלומי הקטלות כעובט שמתות ועל דבר אמת ואס מתנינו שמתיו פעק חברון טוב כזס ד' לה טעו ש' סתקן ותשנה לברה וסא' תיסו ושלום יוספו לך לעב וש

נאם יואל כאלו והר זיבכאו: אלהי אבראטאוו נאם יעקב יעקב נאם יואל זכר ונאל סגו נאם ינו סגון בא"א ינו נל נאם ינו סגון בא"א ינו נל נאם ינו סגון בא"א ינו נל

ביננו עמ"י עש"י
 היום יצאנו בקצה המדבר לשבת לסאר לאבינו שבשמים כי על כל אשר גמלנו אשר האיר זורה אל עבר פנינו אור זרה מעלת תהלת הוד ועטרה זכה וברה הנחרר המשובח והמפואר רצ"ו הגביר המרומם אור יומם שר וגדול ליאודים, כולו מלא חסדים כבוד שמו השר משה יצ"ו רי יוסף אליאז מאנטיפיורי, ה' ישמרהו ויחיהו, אורך ימים ישביעהו בכרכת השנים, כולם שוים לטובה ולברכה, ועמו הדסה תמה הגברת המעטירה הנעימה הצדקת הכשירה אשה יראת ה' רבת המעלות הטובות בת מלכים ויועצי ארץ, הגבירה מ' יהודית מב"ת איש ואשה שזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בחיכלו עיר בתי אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב זיע"א. ועיניהם הרואות את עמלנו ואת לחצנו את עונינו, העיר ה' את רוחם ונדב לבם אותם להחזיק ביד לומדי התורה למען יעמרו על משמרתם לתורה ולעבודה עבודה תמה. חנה כי בן מודים אנחנו הח"מ פקירי וממוני ורבני וחכמי ק"ק אשכנזים אשר פעה"ק חבון תו"ב, הודאח גש"ו היות אמת וצדק שמעתה ומעכשו מנינו למעלת תהלת גדול ארזינו השר פני משה יצ"ו לארון ולפטרון ולמורשה גו"ש לראש לחברת תלמוד תורה לקבץ על הגבאות להחזיק במעוז לעוזרינו ולתומכנו ביד ה' הטובה עליו. ואנחנו על משמרתנו נעמודה אל הרנה ואל התפלה, מעתירים עתרת החיים והשלום למען יחי' הוד לנצח שקט ושאנן ויט אלינו חסד ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם מלכים שרים ויועצי ארץ, ואויביו ילבשו בושת וכלימה ויחתו כל מריביו והיו כלא היו, וכסא ארזינו השר משה יצ"ו הנ"ל נבון יהיה לעד בשובה ונחת בבנים ובני בנים נטעי נעמנים תשתימו לשרים את מלכים לכסא, וחי לעולם בריא אולם ע"ג מרומי ההצלחות בשובע שמחות. ועל דבר אמת וצדק חתמנו שמותינו פעה"ק חבון תו"ב ביום ד' לח' תמוז ש' התק"ץ ותשעה ליצירה ובא סו' היים ושלום יוסיפו לך לפ"ג ושלם.

נאם שמואל בא"א מוהר"ר מרדכי הלוי זללה"ה מ"ץ דק"ק ראהאטשאו   נאם אפרים בהר"י יפה ז"ל
 נאם יהודא ליב ב"מ זאב וואלף סענר   נאם מרדכי מנחם בא"א מו' שמואל ז"ל
 נאם מנשה שמעון בא"א מו"ה יוסף ז"ל   נאם מנחם ארי' בלאאמ"ו הרב מוהר"ר שמואל הלוי נ"י
 נאם יוסף יהודא ליב בהמנוח הרב מ' היים זללה"ה

מעבר לדף, תמצית המכתב:

The German Synagogue of Hebron appoin Sir Moses as a Chief and Patron of the Talmud Thora School.

מכתב ה'

ביננו עמ"י עש"י
 הגדנו היום כי באנו לתת שבה והודאח לאבינו שבשמים חסדי ה' כי לא תמנו, אשר הארץ האירה מבכור מעלת הגברת המעטירה הצדקת הכשירה אשה יראת ה' רבת המעלות הטובות הכבודה וצנועה בת מלכים שרים ויועצי ארץ הגבירה יהודית מב"ת נאוה צדק של מעלת תהלת הוד ועטרה זכה וברה שר שרים ונגיד נגידים כולו מלא חסדים הנחרר המשובח והמפואר כבוד שמו רצ"ו השר משה יצ"ו רי יוסף אליאז מאנטיפיורי, איש ואשה שזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בחיכלו עיר בתי אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב זיע"א. ועיניהם הרואות את עונינו ואת לחצנו ואת דוחקינו, והעיר ה' את רוחם ונדב לבם אותם להחזיק ביד העניים והאביונים ה"י ביד ה' הטובה עליהם. חנה כי בן מודים אנחנו הח"מ פקירי וממוני ורבני וחכמי ק"ק אשכנזים ה"י אשר פעה"ק חבון תו"ב, הודאח גש"ו היות אמו"ץ שמנינו למעלת הגברת המעטירה הצדקת הגבירה מ' יהודית מב"ת הנ"ל למורשית ולפטרונית על מצות קופות ביקור חולים לקבץ על הגבאות לעוזרינו ולתמוך בידנו בכל הבא מירדה ביד ה' הטובה עליה לקרב התועלת. ואנן מהבא בכל שנה ושנה נשלח לה מוצאיהם ומובאיהם, גם לרבות מצוה גוררת מצות הכנסת בלה בנות עניים ויתומות אשר הגיעו לפרק בתולה נישאת וקצר קצרה ידם מהיות לאיש לעוזרם ולתומכם, וכגון דא מצוה רבה ויקרא, ואנחנו על משמרתנו נעמודה אל הרנה ואל התפלה, למען יאריך ימיה בטוב ושנותיה בנעימים בבנים ובני בנים נטעי נעמנים תשתימו לשרים את מלכים לכסא ברבות הטובה תמיד כל הימים. ועל דבר אמת וצדק חתמנו שמותינו פעה"ק חבון תו"ב ביום ד' לחדש תמוז שנת התק"ץ [ותשעה] ליצירה ברב עז ושלם

נאם שמואל בא"א מוהר"ר מרדכי הלוי זללה"ה מ"ץ דק"ק ראהאטשאו   נאם אפרים בהר"י יפה זללה"ה
 נאם יהודא ליב ב"מ זאב וואלף סענר   נאם מרדכי מנחם בא"א מו' שמואל ז"ל
 נאם מנשה שמעון במ"ו יוסף ז"ל   נאם מנחם ארי' בלאאמ"ו הרב מוהר"ר שמואל הלוי נ"י
 נאם יוסף יהודא ליב בהמנוח הרב מ' היים זללה"ה

עֲשׂו

עֲמִי

בִּינו

הַגְּדַנָּה קָמוּס כִּי בָּאנוּ לְתֵת שֶׁחָו וְהוּדָה לְאָדָמָה לְאַרְבָּע שָׁבָעִים תְּשִׁיר סֵפֶר הַיֵּץ הַיְאִירָה מִכְּבוֹד מַעֲלֵת הַגְּבִירָה

הַגְּבִירָה הַמֵּלֶכֶת הַמְּבַרְכֵת הַיָּעֲזֵב וְהַמְּבַרְכֵת הַיְּנֻעָה עַת מַלְבִּישׁ עֵדִים וְשֹׁפֵט אֶרֶץ
 עֵשֶׂה לְךָ עַל מַעֲשֵׂי תַּהֲלֵת הַיָּעֲזֵב וְהַמְּבַרְכֵת זֶסֶת וְכֹרֵה עַד שָׂרִים וּנְבִיד יָבִידִים
 הַהֵדֵד קַמְעֻבֵחַ וְהַמְּשִׁיר כְּכוֹד עָמוּ לְכָל הַיֵּשֶׁר מִשְׁהָ צוֹרֵי יַחַד

אֲבָהֵם יַצְחָק וְיַעֲקֹב חִזְקוּ לַחַזוֹת בְּיוֹשֶׁף וְלַבְּהַר כִּהְלַכְנוּ עַד כַּתִּיבֵנוּ הַמִּשְׁתָּה
 הַיֵּשֶׁר מִשְׁהָ הַקָּרוֹעִים

אֲבָהֵם יַצְחָק וְיַעֲקֹב זֵעֵל יְשִׁירֵם הַתְּלִוֹת אֵת עֲשִׂיחַ וְאֵת לִחְוָנוּ וְאֵת דְּוִחַ יְנוֹ וְהַעֲשִׂי
 הַיֵּשֶׁר מִשְׁהָ הַתְּרָוֶחַס וְעַד לְכַסֵּס אִתְּיָם לַחֲזוֹק כִּד הַעֲשִׂים וְהַכֹּזֵס כִּד הַיֵּשֶׁר

מַוֵּדִים קָמוּס עַלֵּהֶם הַנֵּה בִּי כֵן
 אִתְּנוּ הַחֲמַל עֲדֵר וּמִקְוֵי רַבֵּנִי וְהַמְּכָרֵי קָה אֵשׁכְּנֵים הַיֵּשֶׁר פְּשָׁה מִכְּבֹד
 שְׁמַעֲנוּ לַמַּעֲשֵׂה הַגְּבִירָה הַמְּשִׁירָה הַמְּבַרְכֵת הַיֵּשֶׁר מִשְׁהָ הַיֵּשֶׁר מִכֶּתֶלְכֵל

מִצּוֹת קוֹפֶת בִּקּוֹר חוֹלִים עֵלְכֵן עַלֵּבֵלֵנוּת
 אִתְּנוּ חַסֵּד חֶסֶד וְעַד שֶׁשֶׁה וְשֶׁחָו לְכָל הַיֵּשֶׁר מִשְׁהָ הַיֵּשֶׁר מִכֶּתֶלְכֵל

הַנִּגְשֵׁת כָּלֵה הַנִּגְשֵׁת מִלְּנֵי
 חֲנוּמֹת אֶדֶר הַגֵּשֶׁם לְפָדֶק בְּעוֹלָה שֶׁאֵת זִקְנֵי קִרְדָּה יָדָם מַעֲרֹת לֵאֵשׁ לְעוֹמֵס וּלְתוֹמֵס

מַכֹּזֵב רַבֵּה יָקִירָה וְאַחַתֵּנוּ עַלֵּמְשִׁירֵנוּ עֲשׂוּרָה אֶלֵי הַדַּעַב וְאֶלֵּהֲשִׁמְלָה לְמֶסֶךְ יֵדֶךָ שֶׁכּוֹבָה וְשִׁנּוֹתֶיךָ טַעֲמֵי
 טִבָּעִס נִכְסֵי כִּנֵּס נַעֲנֵשׁ נַעֲמֵטֵם חֲשָׁבִים לַעֲרִים אֵת מַלְכֵיִם לְכַסֵּס כְּנִיָּה קַעֲוִכָה יִתְּנֵה לְכָלֵיִם וְעַלֵּדֵם אִחֲדָה

זְכִירָה חֲתָמוּנֵי שְׁמוֹתֵינוּ עֲפֵקֵי חֲבָרוּת עֹכֵס כִּיֹּס דֹּ לְחֲשֵׁשׁ חָמוּס שֶׁתֵּי הַתְּלִירָה כְּרִדַּע עַד שֶׁנִּשְׁלֵם

נאם יישיבנו אלהינו
 נאם יישיבנו אלהינו
 נאם יישיבנו אלהינו

נאם יישיבנו אלהינו
 נאם יישיבנו אלהינו
 נאם יישיבנו אלהינו

ב"ה יום א' ד' תמוז ש' הקצ"ט פעה"ק חברון תובב"א

מקדיית ארבע היא חברון, שלום וברכה, לכבוד והדר עטרת תפארתנו, הודינו והדרנו, ידירינו השר וגרול ליהודים, בלו מהמדים, הגביר המפורסם רודף צדקה וחסד כל הימים, רודש טוב לעמו בנעימים, כבוד סי' משה מאנטיפירי חי"ו, וכבודת נ"ב הכבודה הצנועה המפורסמת גברת מעטרת סי' יהודית מאנטיפירי תבורך מנשים, יהי ה' אלדי הארץ עמכם, להצליחם בכל דרכיכם, ולהוציא לאורה אמייתית כוונתכם, למשמרת לדורותיכם, אבר"ר.

מאחר עלות דרך השלום לכבודו הרמה והנשאה, פיננו מלא תהלות ה', על כל הטוב הנמול אתנו אשר זכינו לראות סניו הטהור פעה"ק ת"ו גדלה שמחתינו עד מאד, ויה"ר מלפני אלרי הארץ, כשם שזכה לראותה בתורכנה, כן ישמה נפשו ותגל בישועת ה' לראות הארץ הק' והמקדש בבניינה, ובימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח על אדמתם, וכהנים לעבודתם, בב"א אהובינו וידי"ן השר הי"ו אשר ה' הפיץ בנו, להראינו את כל אלה, ובשפלנו זכר לנו, ולא השבית מאתנו גואל משיב נפשנו, ושלה לנו איש כלבבינו, אמרנו ארברה נא לספר לפני השר הי"ו במה אנחנו קיימיז באה"ק ת"ו, את כל התלאה אשר מצאתנו, מאז נתייסד ביסודותנו בהררי קדש, גדים אנחנו בארץ הזאת בין יושבי הארץ באין מעש בירינו להחיותנו בקרב הארץ הק', ב"א בתורתנו הק' ועבודת הק' עסקינו, והנה עבדכם מוכים בוקים ומבולקים, מאז גם עתה, ארץ הנגב ונפשינו יבישה בעו"ה בי גם שפעת גשמי נדבות אהב"י שבמדינתנו, איך הקומץ משביע להעניים אף בזמן שהשנים כסדרן, ובפרט בשנים הללו, באין סדר בעו"ה, זה שנתים הרעב בקרב הארץ, ומשינוי הורעו"ת שעות מבעל הסיבות כולם ומה יעשו הללו צאן קרשים הנרחים בארץ הק' באין משעץ ומשענה, מאז היינו לשבי ולביזה ולמשיסה ביד היילי המלך ביום מרדו בו בני המדינה כירוע, אשר באו גוים בנחלתנו, ובזו ושלו כל אשר בבתנו, ולא נשאר לנו ב"א גויתנו, וכל המלאכה היא נמבזה ונמס אותה שברו לא השאירו אף בלי הרס בו, עדיין לא חזרנו לאיתנו, ומאין יבא עזרתנו, ומדין גרמא ג"כ רבו עלינו חובות מרובות לאלפים ולרבבות על הכלל ועל הפרט, ולא ידענו לשות עצות כנפשנו, איך לנהל ערת ה' בלחם לפי הטף, וכעת הזאת אשר מאת ה' היתה זאת מחבת הק' אשר בלבבו היקרה, עזב את ארץ מולדתו, ואת הדרת כבודו, לנוע בימים ומרביות, עד הגיע למקום קרשנו ת"ו נחלת אבותנו, אמרנו דאגה בלבינו, לפניו נשיחנו, אשר שמו הטוב נודע בשערים, רודש טוב לעמו, לארצו ונחלתו, למען יתקנינו בעצה טובה מלפניו ולהמציא מזור ותרופה למחלתנו, להחיותנו כהיום הזה, אנא ארונינו השר הי"ו הושיעה נא חוסה נא ורחמו עלינו, בארץ הק' להשפיע לנו מטובו וחסדו הגדול, למען נוכל לשבת על התורה והעבודה הק' ברצון ה' ויראיו.

וזאת לקחה נפשנו ובאזנינו שמענו את כל אשר מלא ידו הטהורה לאלרי הארץ לגמול חסד את העני' הלזו העלובה לרחם ארצינו ההריבה הבזוי' והשוממה, ולמלא' הורבותי' להחזיק ישובה ישיבה שיש בה סמיכה לתורה ועבודת הק', ולתת לעם ה' אחוזה ונחלה, בארצינו הק', הרימונו ידינו לה', בהלל והודאה הנמצא איש כזה נכון וחסב וירא אלדים כמחונן, לדרוש טובת עם ה' בתכליתה, שמחנו באומדים לנו, ומי יודע אשר לעת הזאת הגעתם למלכות באתערותא דלתתא תליא מלתא לעורך האהבה העליונה, הלוואי מי יתן והי' זה עינינו רואות בהוציאו לאורה, כוונתו הרצויה, יראו עינינו וישמח לבינו, בישועת ה', ויחדיו נמתיק עצה עם אחינו קשורי נפשינו האשכנזים יקירי ירושלם ת"ו הי"ו כאשר יובשר בעיניהם הדרך ילכו בה ואיזה מקום מנוחתם, מהם יראו כזו יעשו בני כוללינו ק' רפה"ק ת"ו מועטים המה אשר יצלחו להשגיה בעבודת האדמה, כאשר יראו עיניהם הטהור' ברשימתנו, והיה הטוב אשר יטיב לעם ה' להחיותם כהיום, ואשר ירפא בע"ה את הארץ ושבדי' כי משה, הא וראי גדולה המצוה באין ערוך אלי', עיז לא ראתה בו, וטוב שלומם יסגא באות נה"ר ורצון ידירנו רודש באה"ר כל הימים, ומעתירים ומתפללים בכמה"ק עבורם למען ייטב לכם כל הימים.

אנחנו עמוסי התלאות הכמי ורבני וראשי ישיבות קדושות דכוללינו ק' אשכנזים חב"ד הי"ו פעה"ק חברון תובב"א הבעה"ח ברב עזי ושלום

נאם שמואל בא"א מו"ה מררכי הלוי זלה"ה מראהאטשאו ונאם מנשה שמעון בא"א מו' יוסף זצ"ל

נאם יהודא ליב במו"ה זאב סענר ונאם אפרים בהר"י יפה ז"ל

נאם יוסף יהודא בהרב המנוח מ' חיים זצללה"ה ונאם מררכי מנחם בא"א מו' שמואל ז"ל

נאם מנחם ארי' בלא"א מו' הרב מוהר"ר שמואל הלוי נ"י

ועוד זאת באנו לחלות סני ארונינו השר הי"ו אם אפשר ימחול לשלוח לנו ביורדינן] מהמשנה על רוב גלותינו מהגוים ואילי הארץ יותר מבבל ערי הקודש, ואינם מקבלים עדות יהודים כאשר ספרנו לפני השר יצ"ו ביום אתמול ש"ק.

הכתובת מאחורי המכתב:

אל רום מעלת אדונינו הנהדר והמפואר ברוב תוקפו השר משה די יוסף אליאו מאנטיפירי ה' ישמרו ויחיהו לעד לעולמים.

בצד הכתובת רשם ד"ר לוי את תמצית המכתב:

The German Congregation of Hebron after stating all their sufferings and former misfortunes, highly approve of Sir Moses' plan for the Holy Land and pray that it might soon brought into life. They also complain of the Mosslemen's not receiving evidence given by Jews.

הרה"ג ר' שמואל הלוי ד"צ מקי' ראהאטשאו זצ"ל, החתום בראש כל ששת המכתבים. כבר הזכרנו לעיל שחתימתו על המכתב הראשון נעשתה במסירת הקולמוס ואיננה בכתב ידו. גם במפקד שערך מונטיפיורי לתושביה האשכנזים של חברון רשום הוא בראש. עלה לארץ מראהאטשאו בשנת תקפ"ד, ובשנת תקצ"ט היה בן ס"ד שנים [נולד תקל"ה]. היה נשוי, בלי טפלי דתלו ביה. יושב על התורה והעבודה. בראש המפקד הוא רשום כ"הרב המגיד". חתימתו במכתב א: מו"צ מראהאטשאו; במכתבים ב"ה שהם בחתימת ידו עצמו, חותם הוא: מ"צ דקי' ראהאטשאו; במכתב ו חותם רק מראהאטשאו. גם בנו ר' מנחם ארי' גר בחברון (ראה בערכו להלן) ר' יהודה ליב ב"מ זאב וואלף סענר. חתום על כל ששת המכתבים. הוא מס' 7 במפקד מונטיפיורי, שלפיו עלה לארץ בשנת תקפ"א מקי"ק סענא, בשנת תקצ"ט היה בן ס"ד שנים, נשוי ועמו בביתו שלשה ילדים למטה מגיל יג. ר' אפרים יפה, חתום בכל ששת המכתבים. מס' 13 במפקד. יליד קאפוסט, עלה ארצה בשנת תקפ"ג. בשנת תקצ"ט היה בן מד שנים. נשוי, ובביתו בת קטנה בת ג' שנים. בנו של המדפיס ר' ישראל מדפיס דקאפוסט, וברוב חתימותיו מציין "בהרי"י יפה". ר' שמעון מנשה ב"ר יוסף, חתום בכל ששת המכתבים. מס' 25 במפקד, וגם שם בצורה זו: שמעון מנשה ב"ר יוסף. ואילו בשאר המכתבים רושם הוא בכתב ידו: מנשה שמעון ב"ר יוסף (דומני שהחתימה שבמכתב הראשון שונה במקצת משאר החתימות, ולא נהירא לי האם היא באמת בכתיבת ידו). בשנת תקי"פ עלה ארצה משקלאו, והיה בן לז בשנת תקצ"ט [נולד תקס"ב]. נשוי ואב לבן בגיל ג' שנים. חתנו ר' צבי רשום במס' 26. גם הוא עלה משקלאו (בשנת תקצ"ו), והיה בן יז שנים בשנת תקצ"ט.

אצל ד"ר משה שפירא, "עדת חסידי חבי"ד בחברון", ותיקין, ר"ג, תשל"ה, עמ' 80 הע' 6 (ע"פ ר' בצלאל לנדוי, המעיין, ירושלים תשכ"ט, גלי תמוז, עמ' 6): שר' שמעון מנשה [ב"ר משה חייקין] נזכר במכתב הממוען למונטיפיורי. אולי הכוונה למכתב א' הנ"ל, אבל – כאמור – יש כאן טעות. והוא מנשה שמעון ב"ר יוסף. ר' יוסף יהודה ליב ב"ר חיים. חתום בכל ששת המכתבים. מס' 24 במפקד. עלה ארצה משקלאו בשנת תק"צ. בשנת תקצ"ט היה בן לג, נשוי, ואב לחמשה בנים ובנות בני למטה מגיל יג. ר' מנחם ארי' ב"ר שמואל הלוי מראהאטשאו [הנ"ל], חתום במכתבים א, ד"ו. מס' 2 במפקד מונטיפיורי (אך שם רשום שמו בטעות: נחום ארי'). עלה לארץ מראהאטשאו בשנת תקצ"ב, ועסק בתורה ועבודה. בשנת תקצ"ט הי' בן מ"ם שנים. היה נשוי אשה. בנו ר' ישראל יוסף (מס' 3 במפקד) נולד גם הוא בראהאטשאו, בשנת תקצ"ט היה בן טז שנה, ואף הוא נשוי. רשום כ"יתלמיד". ר' מרדכי מנחם ב"ר שמואל חתם על המכתבים א"ה. מס' 12 במפקד. עלה מליאדי בשנת תקצ"ז. בן מג בשנת תקצ"ט. נשוי אשה ללא טפלא דתליא ביה. ר' משה ב"ר שמעון שמערלינג, חתום במכתבים ב"ג. מס' 28 במפקד. עלה ארצה משקלאו בשנת תקפ"א, בשנת תקצ"ט בן לב שנים. נשוי ואב לשני ילדים. חתום כאן בצירוף התואר "גבאי הכנסת" לשמו, ובכח משרתו זו חתם על המכתבים המקנים למשה מונטיפיורי ולרעייתו את המקומות שבהם ישבו בבית-הכנסת. הוא גם היה בא"כחה של עדת חסידי חבי"ד לקבל ממונטיפיורי בבירוט את הסכום שהובטח להם. ר' דוד ב"ר ארי' ליב מליובאוויץ. חתום רק במכתב הראשון. מס' 10 במפקד. עלה בשנת תקצ"ו מליובאוויץ, ובתקצ"ט היה בן נד שנים.

* * *

שאלות ותמיהות, תשובות וישובים

מדור זה – כשמו כן הוא, נועד לכל אשר לו שאלה בענייני חסידות, ולכל אשר נראים לו דברים ליישוב השאלות שיתפרסמו. ואין הכוונה לשאלות בעניינים שמי שלא קאי בהאי מסכתא לא ידע מאי קאמרי רבנן, אלא דוקא לעניינים כלליים יותר שכל מי שלמד דא"ח מוכרח שעסק בהם אי-פעם ומוכרח שיהיה לו בהם ענין ומחשבה. וגם בדברים שיתכן ולא עסקו בהם – כגון המובא להלן מ'פלח הרמון' – אך הוא ענין יקר כשלעצמו, ויחבבוהו כל אשר נשמת רוח דא"ח באפיו. ולפנינו שני עניינים המבקשים את ביאורם, ויכולים הם גם להוות דוגמה לסוג הדברים המתבקשים למדור זה.

א

מבואר בדא"ח (ראה לקו"ש ח"ב עמ' 378) עה"פ עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה גוי, שעמידתו של אאע"ה בנסיון העקידה שהוא בקו הגבורה גילתה והוכיחה כי עבודתו ונסיונותיו שהיו עד כה בקו החסד לא היו מצד טבעו אלא אף הם מצד עבודתו.

וכעין זה מבואר בתו"א (יט, ב"ג) ודרך-חיים (פא, א"ג) במעשה דר"ח בן תרדיון ששאל מה אני לחיי עוה"ב, וא"ל ר"י בן קיסמא כלום מעשה בא לידך, והשיבו שמעות פורים נתחלפו לו עם מעותיו, וחלקם כולם לצדקה. א"ל ר"י א"כ מחלקך יהא חלקי כו'. ונקודת הענין היא שרחב"ת נסתפק שמא התמדתו ומס"נ לתורה היו מצד טבע נפשו ולא לשם-שמים לאמיתתו, ושאלו ר"י כלום מעשה – שממנו ניתן לברר טבע נפשו – בא לידך, והשיבו ממעשה הני"ל, שהוא מעשה פזרנות שאינו שייך אצל בעלי המרה-שחורה שממנה טבע ההתמדה, "שזה אות ומופת שאין במס"נ שלו אפילו שרש המרה" (תו"א שם), "וא"כ כל מס"נ שלו על שקידה רבה על עסק התורה אין בה שום תערובת מן הטבעיות דנפש דגה כלל, רק גם הנה"ט בחשקה בתורה רק מצד אלקות מקור התורה" (דר"ח שם).

ולכאורה אינו מובן כלל: בשני המקרים הני"ל, דאאע"ה ודרחב"ת, מסתפקים שמא עבודתם התמידית והתדירה היתה מצד טבעם, וממקרה חד-פעמי מוכיחים שלא כן הוא! אצל אאע"ה אנו אומרים שמעשה העקידה שעשה בקו הגבורה מוכיח שכל עבודתו אשר עשה בקו החסד לא היה מטבע נפשו אלא מכח העבודה, ואצל

רחב"ת אנו מוכיחים ממעשה הפזרנות שעשה פ"א בקו המרה-לבנה, שטבע נפשו אינו מרה-שחורה. והדבר נפלא, שאנו אומרים שאותו מעשה יחידי מוכיח שכל חינו עבד היפך טבעו, ואין אנו חוששים שמא דוקא אותו מעשה חד-פעמי נעשה היפך טבעו לפי שעה בלבד. וצריך ביאור.

ב

הקטע הבא נעתק מ'פלח הרמון' להרה"ק ר' הלל מפאריטש נ"ע (פה"ר שה"ש עמ' 90), ונראה שהמאמר שם הוא דרוש של אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ר' הלל הניחו על הכתב והוסיף כי "אח"כ שאלו ממנו [=מהצ"צ] שתי שאלות" ומה שאמר הרבי בתגובה. וז"ל שם:

אח"כ שאלו ממנו שתי שאלות האידך חכי ובינה שניהם בחי יש שהוא ב"פ קנה הלא חכי הוא בחי אין ובינה הוא בחי יש. ועוד מה טעם להתחלקות בחי יש לשני חצאים. ואמר שאין אנו מבינים כלל. כי כן אי אדמו"ר הזקן נבג"מ שמה שאנו עושים משל למעלה לבחי הרוחני אין הכוונה שזהו דוגמא לבחי הרוחני רק שאינו מובן ומתיישב עי"ז רק האמת שאין אנו מבינים כלל עד שבחי העדר ההשגה שאין אנו משיגים הוא רק בחי דוגמא בעלמא לגבי בחי הרוחני שלמעלה שהוא בחי העדר ההשגה באמת (ואפ"ל שתיבות אלו המה תשובה לבי השאלות הני"ל ודי"ל). עכ"ל ביפלח-הרמון.

והנה, השאלות מובנות גם למי שלא למד את הדרוש הני"ל, שהרי הענין נזכר במקומות רבים אחרים בדא"ח. אך דברי הצ"צ כשלעצמם טעונים ביאור, וכן כיצד מצא בהם ר' הלל תשובה לבי השאלות.

* * *

השבועון לילדים "האח"

מהנייר, כמו בית מסחר ספרים, ויהי בית המסחר למוציא לאור מכ"ע הנ"ל.

"בדבר פרס להחתומים א"צ למהר כ"ז [=כל זמן] שאינו יודעים ההילוך, וביותר כ"ז אז דאס האט זעך נאך ניט פאר שטארקט, וכן דרך התגרים דאחר שמתחזקים אז נותנים פרס, אשר זה מוסיף להם עוד כך, אבל להתחיל בפרסים ה"ז מגרע את העיקר. ואם כי הפרס שאתה כותב הוא עצמו ענין גדול, שיפרסם ויושרש הנוסח בין הקטנים... מ"מ צריכים עוד לחכות בזה, ואין עושין מצות חבילות חבילות כו"ו (שם עמי תקנות-תקנת, ויעסבאדען, אור ל"ח טבת אעת"ר).

"וואלף אמר לי היום אשר הדירעקטאר מוכשר בעיניו המכ"ע האח, ורוצה בו בשביל הילדי ודוקא כמו שהוא (לא בהעתקה אשכנזית) למען מתוכו ילמדו הנערים קרוא לה"ק, באמרו שלה"ק בו הוא בנקל להבין. ויהי פה שבוע זו וידבר בזה. ר' שמואל כהן מוירצבורג הי' פה שבוע העברה ונתתי לו את האח, וגם ענגל הי' פה והוא כבר ראה אותו, ומוכשר בעיניהם ורוצים לחתום עליו ע"י פראנקפורט... כבר בקשתי להודיעני מה נעשה עם הנו" 6 מהאח, ולשלוח לי הגליונות שיצאו" (שם עמי תקסג, ויעסבאדען, אור ל"ח שבט אעת"ר).

"בדבר מכ"ע האח כתבתי מכבר אולי אפשר לעשות שההוצאה לאור היא מבית מסחר הספרים כו"ו. ומה שדרוש הרשיון מפ"ב הוא מסת' מצד ההדפסה שהיא בשם. המכ"ע נתקבל פה. שבוע זו הי' אצלי יעקב פאזין, וראה אותו (ע"י איינגעל) ומוכשר בעיניו. גם הי' פה הרב כהן מאנזבאך, וג"כ מוכשר בעיניו, אבל הוא לשטתו שאין זה לפני הילדים דאשכנז. את הדירעקי לא ראיתי עוד, כי הי' פה ולא מצא אותי בביתי. וה' וואלף אומר בשמו אשר מוצא נכון להפיצו בין ילדי אשכנז ושמתוכו ילמדו לה"ק" (שם עמי תקעא, ויעסבאדען, י"ט שבט אעת"ר).

"בעתון האח בפ' וירא המא' הראשי אינו מתאים לתעודתו. מה שמבאר ראיית השם בפעולותיו, אם כי מבאר שאע"ה ראה את ה' בכל דבר ודבר בפתח האהל כו' (ואיני נכנס בזה אם יש קורטוב של אמת בפירושו בענין פתח כו' וחוס כו', וכמא' החסיד ר' כולי' חאטימסקער ז"ל דכמו שיש עי' פנים לתורה כמ"כ יש כו') הנה כללות הענין הזה אינו לפני הילדים, השרשת האמונה בילדים בראיית השם הוא ראיית השם ממש, בלי שום חקירה איך רואין, ובלי שום כחול ופרכוס בראי ע"י פעולותיו ית'. רק ראיית השם ממש אצל הצדיקים הגדולים זכי הנפש מזככי הגוף והטבעי ועובדי ה' באמת ומוקדשים לה' ולתורתו ית'. וזהו ההשרשה החינוכיות אשר גם כי יזקין וישכיל ידיעת אלקות מתוך פעולותיו ית', לא יסור מאתו אמונה זו בראיית ה' ממש.

"ולבד זאת, הנחתו זאת בענין וירא ה' איליו אינה אמיתית, כי מראה הנבואה היא ראיית המהות ממש, ורק

כדברים רבים אחרים, שמורה לילובאוויטש' זכות-ראשונים גם בעתון "האח", שהוא כתב-העת החרדי הראשון שנועד לילדים.

ראשיתו בחודש כסלו תרע"א, וסופו – כנראה – בסמוך לפרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע"ד הארץ. העתון נערך, ואף נכתב רובו ככולו, ע"י הרה"ח ר' משה רוזנבלום ע"ה (שבמשך הזמן מקווים אנו לתאר את דמותו ופעלו במאמר מיוחד), ועתה – עם הדפסת 'אגרות קודש' דכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע – ניתן להיווכח עד כמה עמד הרבי נ"ע מאחורי העתון, צורתו, מטרתו והפצתו. הרבי קראו בעיון, ואף מצא לנכון להעיר הערות ענייניות לתוכנו (וכמובן שגם מוהרי"צ היה מעורה במלאכת "האח" מהיותו אז "מנהל פועלי" של המוסד "תומכי תמימים" שהו"ל את העתון, וכדמוכח מאותן אגרות שהוא היה המוציא והמביא בכל ענייני המוסד ובכללם כת"ע זה).

נציגה כאן מאשר הגיענו מאגרותיו (כולן כתובות אל בנו מוהרי"צ נ"ע), אך כמובן שאין בכך כדי לתת תמונה שלימה ממעורבותו של הרבי – שהרי משקפות ה'את התעניינותו רק באותה עת ששהה בחו"ל, ולא את קשריו עם העורך בה בשעה שישב בליובאוויטש, מקום עריכתו של העתון (אודות האישים השונים הנזכרים במכתבים, ראה בהע' המו"ל באג"ק על אתר):

"תשלח לי את העלים האחר אשר יצאו לאור. בדבר הרשיון עוד צריכים להתיישב ואין למהר בדבר כזה. הדירעקי לאנגע הי' פה יום א' העבר, אבל לא דברתי אתו בזה, ואם תרצה תכתוב איליו וגם לוואלף, ואפשר יעשה זאת. אבל מסופק אני, באשר לא זה תכליתם ורצונם, לא מה שאנחנו רוצים רוצים המה (היינו בעצם הדבר המדובר בהמכ"ע האח) ומה גם ליתן מעות. איך קען מיט זיי' ניט פערטיק ווערן בענינים כאלו. בכל אופן נכון אשר ידידינו וואלף יראה את המכה"ע הזה אם באמת יש בו דבר" (אג"ק עמי תקנג, ויעסבאדען, י' בטבת אעת"ר). "קראתי את הגליונות הראשונות מהאח, והמאמרים טובים המה ומתאימים גם אל מטרתם הרוחני. מה העמיד דבר הפסוק פדה בשלוי כו' שלא במקומו, ונדוע אשר יו"ד כסלו דההוא שתא הי' ביום ש"ק, ובצאתו לשלוי אמר הדרוש אתה אחד שנתחדש לו במנחה דש"ק ההוא, כן מספרים.

"וכאשר יוצא בהרבה עקזעמפלי' כ"כ יש לחוש לעין ח"יו. אך מש"כ בדבר הרשיון שצריכים להזהר בזה הוא כי החשש אצלי שלא יבוא מענין לענין בדרישה מהו תמימים ואחי תמימים והחזקתם, ומפורש נא' בו ישיבת ליובא'. ואם כי פאני [=גוי רוסין] אינו דורש מה מצינו גוי"ש [=וגזירה שווה], מ"מ צריכים לשים לב היטיב אם לא יגיע ח"יו כו'. אך על פרסום הדבר ג"כ צריכים לשים לב, ואפשר יכולים לעשות בדוגמא שעשו עם הפירמא

פועל רושם טוב על הקוראי, ומחדש לחדש היו מתרבים החותמי עלי, וכמעט שכל מורה עברי מהיראים הי דורשו לטיב הסגנון אשר בו.

"הר"מ שי הנ"ל בחפצו עתה ג"כ לכתוב, אמנם בפה מפני יוקר ההדפסה ועוד הוא דבר הבלתי אפשרי הוא, ואשר ע"כ הנני מציע אשר ישלח זאת אליהם, והם יעשו כן, ידפיסוהו על חשבונם וישלחו לכל המקומות. ומראש דבריו אמורים, אשר לא יהי בו שום עניני חדשות והדומה לזה, כ"א סיפורים, ומעין פרשת השבוע, ודברי התעוררות אל הלימוד כאשר עיניהם תחזינה. ולדעתי יהי זה להם לענין נעלה אשר יפיקו בו רצון הרבה אבות ובנים מורים ותלמידים, ובעזרתו יתי יפעל הרבה לטובה ולברכה".

על תפוצתו הנרחבת של "האח" נוכל ללמוד משמות ערי החותמים והקוראים שבכל גליון וגליון, וראה גם בספר הזכרון לקהלת "קובל" (ת"א תשי"ז, עמ' 85): "גם] על השבועון לילדים של בחורי הישיבה בליובביטש "האח" נמצאו חותמים במספר ניכר בקובל" (וקובל יושבת בליטא לגבול רייסין).

יש לציין כי בשנת תרצ"ט נתפרסם בריגא "ספר השנה" (נסדר ע"י צ[ב]י ז[אב] ווסרמן וא[הרן] טכורוב [הי יקום דמם], ויצא לאור בהשתדלותו של הרה"ח רחמי"א חדקוב יבלח"ט – אז "מנהל החנוך היהודי על-יד המיניסטרוין להשכלה בלטיביא"), והוא "קובץ מאמרים לבני הנעורים עפ"י סדר פרשיות השבוע, מלוקטים מחוברות 'האח' שהופיעו בליובאוויטש" (ואח"כ חזר ונדפס ע"י 'קה"ת' "באשור המרכז לעניני חנוך" בשנת תשי"ב, ושוב מאז בכמה מהדורות). עכ"ז נותרו ב"האח" עניינים תוכניים למכביר שלא נאספו ל"ספר השנה", ומה גם חומר הסטורי לרוב שאת ערכו חשים אנו רק עתה, ממרחק של יובל ומחצה שנים. ובזאת פונים אנו אל הקוראים בבקשה שיכתבו לנו על אישים (ה"ילדים" דאז) הנזכרים בגליונות שיודפסו כאן בעזרתו יתי, האם ידוע מה עלה בגורלם, והאם הם או מי ממשפחתם חיים אתנו היום.

בהאור האלקי אשר בבריאת והתהוות העולמות הידיעה בזה היא מפעולותיו יתי, והיא רק בבחי ידיעה והשגה לבד כו'. אבל מראה הנבואה היא ראיית המהות ממש, ולא רק בבחי ידיעה. ועי בפ"י הרמב"ן ז"ל ע"פ וירא, וגם לא בבחי ראיית עין השכל (כי גם היא ידיעה ביסודה ושרשה) כ"א ראיית העין ממש, וכמ"ש הרח"ו בשער הקדושה שהדבר הי נחקק ממש אצל הנביא וראה ממש מהות דבר הנבואה, וכמו במ"ת שכל ישראל ראו את ה', והיו כולם במדרי הנביאים, וזהו בכל נבואה בחי ראיית המהות.

"ומ"ש וביד הנביאים אדמה, אין הכוונה בחי ידיעת המציאות, רק שבראיית המהות יש הפרש באיזה מדרי הראי היא, אם במדרי הנקי דמות או במדרי הנקי עצם כו' וכמ"ש במ"א. ובה יש חילוקי מדרי בין ראיית כל הנביאים לראיית מרע"ה, ובין ראיית הנביאים להראי דלעתיד דכתי וראו כל בשר כו'. אבל הצד השווה שבהם שהכל הוא ראיית המהות והראי היא כמו ראיית העין ממש כו' (ובהמבוא) בכ"מ שע"י האצי אנו יודעים אלקות, כולל ב' הענינים. וההפרש הוא בין עצמות האצי ממש ובין מה שאצי זהו הפרשת הארה כו', ואכמ"ל. "ובעל האח בענינים כאלו בתחלה צריכים לידע אמיתתן של הדברים, ואח"כ לא בכל מה שיודע לעצמו יבאר להילדים כ"א מה שנוגע להם לחינוכם כו" (שם עמ' תשמא'תשמב, מענטאן, אור לדי טבת תרד"ע).

וגם במכתבי אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מצינו את התייחסותו הנלכבת לעתון "האח", וזאת במכתב שכתב מראסטאו (בכ"ה מר"ח תרפ"ד) אל הרה"ח ר' דוד שיפרין ע"ה אשר ב"ג. (אג"ק ח"א עמ' שה):

"בעת היותנו במקום מגורנו, יצא לאור מכ"ע האח אשר עורכו הי ידידנו ר' משה ראזענבלום, איש אשר רוח בו, ולא אפונה אשר גם אליהם הגיע, אם לא תמידין כסדרן – אבל בטח קראו אותו (כי בעתו ובזמנו הי יוצא כחמשה וששה אלפים אכסמפליארין בכל שבוע) וסגנונו הי קל, ומנוקד באותיות מרובעו, ותוכנו הי נעלה ונשגב, דברים קצרים אמורים בטעם ספרותי, והי

ספר השנה

יצא לאור בהשתדלותו של הרפרנט לעניני השכלת היהודים

ח. מ. א. חרקוב

קבץ מאמרים לבני-הנעורים עפ"י סדר פרשיות השבוע

מלוקטים מחוברות „האח“ שהופיעו בליובאוויץ בשנות תרע"א—תרע"ד

מסודר ע"י צ. ז. וסרמן וא. טכרב

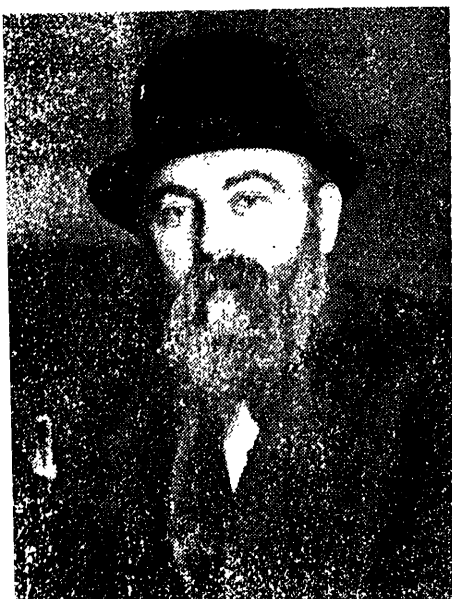
ריגא—תרצ"ט

Seifer hašono

(Gada grāmata)

Rigā, 1939

Izdevniecība «Haseifer»
Spiestuve «Splendid», Rigā, Kungu ielā 21

מרדכי דובין

מרדכי דובין, מנהיגה של היהדות הלטבית, ראש העדה הישראלית בריגא, העסקן הותיק של מחנה החרדים, נולד בריגא בשנת תרמ"ט. מתוך הסביבה החסידית קלט באביב - נעוריו זריזות ואמיצות יתרה לכל דבר מצוה. עול העבודה הצבורית נטל עליו בעלומיו; עשרים שנה שרת בתור ציר יהודי בסיים ובמועצת העיר. בכמה וכמה מוסדות הצבור הוא המכניס והמוציא. אלפי נפשות מכירים לו טובה על עזרתו. כל עתותיו נתונים לעבודת הצלה ולחזוק הדת. התענינות מרובה נודעת מצדו לעבודתו של הנער החרדי.

לכבוד יובל החמשים

של ראש-הקהל

ר' **מרדכי דובין** שי'

הנער האגודתי—דינא.

הַאֵח

שָׁנָה ראשונה

עתון שבועי לילדים: מאמרים מועילים מאד להניח הילדים, ומעוררים לשקידה בלמוד ומדות טובות, ספורים יפים ארוכים וקצרים בעברית ובורגון, שירים, חידות ופתרון, שעשועים ובדיחות, תולדות אנשי שם ועוד. כל אלה ערוכים בשפה קלה ונוחה ומושכת את הלב ומביאים תועלת רבה לילדים.

עורך בלויבאוויטש

במוסד

תומכי-תמימים

שנת התרע"א.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר הילדים החותמים והמתנדבים. פעם בהדרש תבא הוספה שאותה יקבלו בתור 'פרס' כל הילדים המתנדבים אגורה אחת בשבוע.

קול קורא!

בְּמִשְׁפַּחַת הַשְּׂגָה הַחֹלְפֶת רָאִינוּ אֶת לְבָבְךָ הַכֹּף וְהַמְּזִיב וְאֶת רֹחַב הַחֶסֶד הַגְּדִיבָה, כִּי נִתְעַוְוַרְתָּם לְקוֹל קְרִיאָתֵנוּ, וְכֹאֲתִים מְלֵכָה וּמִכְמֵן מִשְׁתָּם לְרוֹחַתָּנוּ לִישׁוּעָתֵנוּ, הָאֵחָ, אֲחִים! דְּבַר גְּדוֹל מְאֹד אֲתֵם עוֹשִׂים! בְּאֲגוּרוֹתֵיכֶם וּבְפִרוֹטוֹתֵיכֶם הַמַּעֲמוֹת הַנֶּכֶם מַחֲזִיקִים בְּעֵץ חַיִּים, בְּעֹרֹת הַשֶּׁם יִתְפָּרֵךְ וּבְעֹרֹתֵיכֶם אֲחִים, יֵשׁ הַאֲפָשָׁרוֹת לְמַנְהִלְנוּ הַנֶּכְבָּדִים לְתֵת לָנוּ אֲרוּחוֹת עֶרֶב וְכֶקֶר, לְהַנְעִילָנוּ וְלִהְלִיִּשְׁנוּ בְּמִקְצָתָהּ, וְלִתֵּת לָנוּ הַאֲפָשָׁרוֹת לְלַבֵּד וְלִהְתַּפְּלֵל וּבְעֶקֶר, לְתֵת תְּנַדָּ בְּמִסְד תּוֹמְכֵי-מִימִים תְּנַדָּ שְׂאִין עֲרוּךְ אֵלָיו וְאִין בְּמִוּהוּ בְּכָל הַיְשִׁיבוֹת אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ.

עוֹדְכֶם צְעִירִים אֲחִים, עוֹד שְׂכַלְכֶם בְּסֵר מְהִינן אֶת הַמְּזִיב וְהַמְּסָד אֲשֶׁר אֲתֵם עוֹשִׂים, כִּי יִתֵּן וְהִבִּינוּ הַגְּדוֹלִים מִכֶּם, לְפָחוֹת אֶת גְּדוּלַת עֲרֵךְ מַעֲשֵׂיכֶם הַמְּזִיבִים, הַעוֹלָם לְכֶם בְּמַחֲזֵר מְעַר מְאֹד, בְּאֲגוּרָה אַחַת אוּ שְׁתֵּים-בְּשָׁבוּעַ; וְכֵן אֲנַחְנוּ אֲחֵיכֶם, אֲנַחְנוּ הַיְשִׁיבִים פֶּה וְנִהְיִים מְתוֹרֵמֵת נְדָבוֹתֵיכֶם תְּקִדוֹשִׁית אֲנַחְנוּ הַמְּתַחַנְכִים פֶּה וּשְׂפָרִים בְּמִקְצָת אֶת רוּם עֲרֵךְ הַתְּנַדָּ וְהַמִּימֵי מֶה רַב הוּא, אֲנַחְנוּ הַנֶּכְמִים גַּם לְסַפֵּל כָּל עוֹנֵי וּמַחְסוֹר וּבְלִבְדָּ שְׁנוּפָה לְהַתְּנַדָּ

דְּבַר אֶל הַחֹרִים.

וְיִרְוֹנְדוּק צוּ דוּ קִנְדֶּר און פֿערלאנגענדִיק פון זײ, זײ זאלן שױנקען נדבות אף דוּ קלױנע אינג-לאַך וואָס לערנען דאָ אין חדרים, נױפֿנען סױ פאר נױסנען עטלױכע ווערענער זאָנן ווערענע נועהרשע על-סערן אויף, ווערענע זײ קלױנע דוּ נדבות זײנען, זײ ווערענען עס רױהרם אָן יעדערען פון דוּ סתנדיים, זײ ווערענען עס דארף באַטענען באַ דוּ עלטערען דוּ קאָ-פונקע אַדער דוּ צױנג וואָס ווערענע קונד נים אַפ אַף אַז דבר מצוה, אַף אַז נױסנען זאָך וואָס עס איז ווערענע אַסך מער צו נעכטן דאָך איז דאָך פֿאַרם דוּ נעלם דוּ עלטערענע, און סױ ווערענע אַז סױס ווערענע נאנצן האַרצן זאלן זײ נעכטן דוּ קאַפֿוקעס ווערענע קונדער, זײ זאלן נאָך צו פֿרױדן זײן וואָס זײ האָ-בן רעס זכות או דױף ווערענע קונדער נױס דױף אַז נױסנען עדיקה אַז ניהלענער ענין.

עס איז, ב"ה, אַלעמען בעטאָסם דוּ איצטנען לאנגע פון אירעשקטע וזײ פֿאַלם פון מאָן צו מאָן, זײ אונזערע קונדער ערױטערען זײ פון אונז אַלס ווערענע און ווערענע, זײ דער פֿינער פון בלדונג און פֿרינקעט האָט אַרױס נענטען אַלע אירױשע שפעט און שפעטעלאַך, אפילו דערפֿער און חוסאָרעס, עס נױכט זײ אָן פון אַגעלן קענעל און לאָס זײ אױס, הַשׁי"ת זאל אױס נענטן, סױס מי-יודע וואָס... נונג לעבער אין האַרץ איז שױס באַ יעדער עלטערען אירױס. כמעט, פון רעס שרמאָס פון דער צױט האָס

ש ע ש ז ע י ם .

תלמיד: מפני מה נכרא האדם הראשון כשהוא גדול כבן עשרים שנה. שלם בנופו ובשכלו. ומאז והלאה נולדים בני האדם קמנים ואי-שלמים, ועד שהם נעשים גדולים עוברות עשרים שנה. שנים רבות כל כך?

הרבי: בני, טובה גדולה היא שגולד כשהוא קמן, שאלמלי היי האדם גולד כשהוא גדול מיד

פאר פלױצט און פֿאַר טראַנט דוּ יונגע קונדער ווערענע ווערענע...

סױס סטאַרען זײ ווערענעל עס איז צו ראַסעווען פון רעס נױסנען שטראָם, סױס נעמען קלױנע קינ-דער און זײנען זײ סרריק אין דער וועג פון דער הױלענער תורה, אין דער וועג וואָס אונזערע עלטע-רן זײנען גונגענען שױס מױזענענער יאָהרן, אין דער וועג וואָס בױ אַהער האָט מען זײ מוסר נפש גע-ווען אַף איהר, אין דער וועג פֿלױס פֿלױס פֿול מיט גרױס מידה, מיט סרחה אָן שיעור און פֿול הוצאות קומט אונז אָן אַפ צו ראַסעווען דוּ בױסעל אירױשע קונדער, סױס נעכטן זײ עסן און סרנעקען, סױס זוכן מיטלען קלױנען זײ און שוחטן, וואָס עס קומט אונז אָן ווערענע נים נרױנג...

אַבער דוּ קונדער וואָס בלױבן אין דער הױס? זײ האַדענען זײ נעכטן אין אַפֿאַשנע אַטמאָספֿע-רע, זײ זײנען אין גרױסע ספֿנות. וואָס זעהען זײ פֿאַר זײ? וואָס הערן זײ? אין פֿול שפעט גופנט זײ שױס נאָר נים קיין גמרא מלמדים, סױ לערנט אַלס ווערענע און ווערענע, און נים ווערענע בלױבט דער קונד פֿראַסם און פֿרעסד פון זײן פֿאַל און זײן תורה.

סױס ווערענע און דוּ קונדער וואָס בלױבן אין דער הױס, לפחות דוּ קונדער וואָס לערנען אין חדרים, זאלן האַשט ווערענע און עס איז פֿאַראַן אינג-נלאַך וואָס לערנען גמרא, און לערנען מאָן און נאכט, פֿאַראַן קונדער וואָס שטרענגען צו זײן ערלױכע

הרי דוא לומד את התורה בילדותו ועד שהוא נעשה גדול הוא מספיק ללמד ולקנות חכמה ודעת.

ולא עוד, אלא שאם היי נולד גדול היי בועט ברבותיו מפני שהי אומר אני גדול כמוך, ולא היי מכבד את אבותיו והיי מאבד את עולמו ויורש גיהנום. עכשו כשהוא קמן, הרי הוא שומע בקול הוריו ומוריו, והם בחכמתם ודעתם מדריכים אותו בדרך ההורה והמצוה, ומלמדים אותו דיא ונמצא נוהל שני עולמות העוהזו והעוהזב.

אידן וזו השי"ת האט געטוישט, זאלן די קינדער פון דער וועלט היינטקען און לערנען גמרא און א השיבות, און זאלן טאקע דערזען געבן ווי ערע קא- פוקעס און ווי ערע גראשונס, און אפשר וועט דער זכות אויף ווי מנין זין, אז ווי זאלען נוס דערוויי- מערס ווערן פון תורה און פון אידען, ווי זאלען דיינקען, אז די לערנער, די ערלעכע, זענען ווי ערע ברודער, ליבליכע ברודער!..

(סוף יבא בע"ה)

דבר אל המורים!

מדרכי הילדים ומאשריהם! אתם בחיורי ד', כל טוב ישראל בידכם היא! בידכם נתנו הילדים הרכים צעורי הצאן, ואתכם הפקוד עליהם לראשים, ועתה נכבדים, תכון נא ידכם עמנו, דברו על לב ההורים וילדיהם להתגרב על הילדים הלומדים פה בחדרים כסמחה וכטוב ללב.

סכורים אנטו פעולתכם המזכה בשנה העברה מצודים וכבדכים אתכם, הגדלתם לעשות, החייתם עשרות ילדים גולים הפמיתום עצמם כאדלי תורה ויראה, והונגם בה ימים ויליות, בעזרתכם נעשו להם כנדים ומנעלים, אבל עוד מחסוריהם גדולים ירבים, ואי"ה כבארנו בגליונות הבאים את כל עניניהם ודברי למודם וחייהם, ויתבררו לכם היטב צרכיהם הנהיגים.

תולד ואמו.

ילד: אַמא. תני נא לי עוד אגורות שתים בלתן לא אלף אל תחר בצהררים. אַמא: שתי אגורות? על מה ולמה? ואיפה אקה? האתן לך הנשמה? על ענות, הלא כבר נתתי לך? ילד: לא, אינך יודעת, הרי נעשיתי את. אַמא: אה? למו? הלא יחיד אתה לי בני? ילד: לתמימים... אה... אני... אני... אַמא: מה אתה כדבר? איזו תמימים?

(עוד יבא בע"ה)

ועתה, הגנו ננשים ב"ה להוציא גליון בכל שבוע ושבוע פרס ומנחה לילדים המתנדבים, הרבה עמל, הרבה יגיעה דורש המפעל הכביר הזה, אבל אנטו איננו חסים על יגיעתנו, ומכל עמל לא נחשך נפשנו, בלי נדר, ובלבד להשיג את סמרתנו הכפולה: להמציא מקור לא אכזב לכלכלת הילדים התמימים והמתורים הלומדים פה, ועם זה להשריש גם בלבות הילדים בעריהם למושבותם רגשו אהבה וכבוד לאחיהם הגולים למקום תורה, רגשי חבה וחשיבות ללמוד הגמרא העזוב, לדאבוננו, מאד בימינו, רבות רבות יש כזה לדבר, אבל לא בגליון כזה אפשר להרבות דברים, דיו אם יספיק למה שנחויף לדבר אל הילדים, אשר בשבילם נועד ורק בגליון הראשון הזה נשלנו לנו הרשות לדבר גם אל ההורים והמורים, ובטחוננו כי איש מהם לא יפריע בעד המפעל הקדוש הזה, ההורים ירימו את פרושותיהם לילדיהם בלב טוב, המורים יתמכו בידי תלמידיהם, יבארו להם כל דבר הקשה, ויחכמו עליהם את קריאת הגליון הזה, אשר בעזרתו, יהי להם באמת לתועלת גדולה, ואלה היודעים ספורים יפים וגמנים מאנשי עם הגדולים והצדיקים, או שאר דברים שיש בהם תועלת לילדים וחונכם, ישלחו נא אלינו, ואם טובים הם והגונים ויוחקו בכפר, והי לנו לעזר כל אחד מעירו, ושכרם יגדל כזה וכבא כנפשמם וכלבבם וכברכת מנהלי המוסד.

השקדן.

א.

שְׁלֹמֹה, בן קרא לו אָביו. בן קראָה לו אָמו, בן קראו לו תּבָריו וְרַעְיוֹ, וְכָל אֲנָשׁי הָעִיר קראו לו בן, בִּי אָהוּב וְחָבִיב הָיָה לְכָל. הוא אָמַנְסָם לֹא הָיָה יָפֵה מְאֹד, מְרֵאָהוּ הָיָה שְׁתַּרְחַר, חֲמִמוֹ גַּם שִׁפְתָיו הָיוּ עֲבִים קָצֵת, גַּם בְּכִשְׁרוֹנוֹתָיו לֹא הֶצְמֵן תְּרֵבָה, רַבִּים מִתְבָּרְיו עָלוּ עָלָיו בְּתַפְסִיהַ וּבְהִבָּנָה, גַּם בְּזַבְרוֹן מֵהֶם שֶׁהֵעֲבִירוֹהוּ, וּבְכָל זֹאת עֲלָה הוּא תָמִיד עֲלֵיהֶם בְּיָדֵי עַת הַלְמוּדִים, הַמְקַרָא, הַמְשַׁנֶּה וְהַמְקַרָא, עַד בִּי הָיָה לְמוֹפֵת בְּעִירוֹ, וְכָל רֹאֲיוֹ וְיֹדְעָיו נִבְּאוּ בִּי לְגִדּוֹלוֹת נֹצֵר, וְאָמַנְסָם גְּדוֹל הָיָה כָּל יְמֵי חַיָּו.

(המשך יבא איה)

שמות אחי-התמימים יהיו וירבו.

ארשא פלך מוהילוב.

אברהם וזאהל	זלמן שפירא	יוסף זושע	בנהם בענדל קאנייער
אברהם קאנטאר	זלמן שופין	יעקב לעשין	מרדכי גורעוויץ
אברהם שעכטמאן	חיים ליב וואלאסאוו	ישראל אבטרקין	סענדר ענגלין
אהרן האליעשטמאן	חיים צאזוער	ישראל באהנאוי	ראיבן אבטרקין
אליעזר אפט	חלאוונע כ"ץ	יצחק סאוויץ	שווינקין אחד
אליכסנדר קאסקין	חיים שעכטמאן	יצחק ראייקין	שווינקין שני
אלי פרידמאן	יצחק ארלאוו	יודא גלעוין	שלום קאצענעלנסאוו
אשר פרידמאן	יחזקאל שאבאסאוו	יהושע גערעניקאוו	שמואל חפץ
בניסין גינבורג	יצחק ריינהאלט	לויק ענגלין	שמואל פראדקין
ברוך ליב שטיינגארט	יהושע חייקין	ליב אראנין	שימא רגאלין
ברוך אליעזר סערקאוויץ	ישראל חייקין	מאיר הינדין	שמרי פראדקין
דוב וואפשיץ	יוסף חיים ראטנאוו	משה האפענשעפער	שמואל יעקב זושא
העניא רגאלין	יעקב ראטנאוו	משה ווינארסקע	(עוד יבא בע"ה)
זלמן נאדאוו	יונה פעשין	מאיר אבטרקין	
זלמן לוואוו	ישראל ראטנאוו	משה יעקב חייכטווער	

Контора I. Шнеерсона, Любавичи, Мог. Губ.; אדריס: 48.

הוספה ל"התאח" 1 №

איבער אייניגע סכות האָט זיין די הוספה פארשפעטונגס.

יוד כסלו.

אדונגנו מורנו ורבינו הצדיק המפורסם הנקרא
בפי חסידיו ה"ר ב"שם הרב"י האמצעי וכוותו
ג'ג עלינו נולד בשנת תקל"ד ביום ט' בכסלו
ונפטר בשנת תקפ"ח גם ביום ט' בכסלו.

להקמתו העמוקה ולתבונתו הרחבה אין
חקר, ולרבי תורתו אשר פתב ודרכו אין מספר,
הוא למד את העם לדעת את ד' אחד ולא התבנה
אותו בכל לב ונפש ומאד באמת, כי נק זאת
היא תעודת האיש היהודי ולבד נוצר. ואם כי
עמקו מאד מחשבותיו בתחמת האמת הפליא
גם בן להשגיל להטיב גם את ההדיוטות שאינם
מבינים את השפה העברית ויכתב למענם
בשפת יהודית פשוטה (ודגון) מאמרים נלהבים
עד אשר כל הקורא בהם ימס ללבבו פדונג כפני
האש הקדושה אשר בהם.

הוא חבב מאד את העניים היושבים לפני ד'
והוגים בתורתו בארץ הקדושה היא ארץ
ישראל, וימספך בשבילם מאת אנשי שלומנו
אלפי רובלים וישלח להם לכלכלם בלחם ובמים,
כי בימים ההם אנשי ארץ ישראל לא היו עושים
כל מלאכה, וגם במקנה וקגון לא שלחו ידם,
ובק בכסף הנדבות אשר התנדבו אחיהם
בארצות הגולה התפלגלו הם ובתיהם.

ביותר היתה חביבה עליו העיר חברון,
העיר אשר בה נקברו אבותינו הראשונים
אברהם יצחק ויעקב ע"ה במערת המכפלה
הידועה, שם מנה לו הרבי הגיל וברו לברכה

תפלתו של אברהם אבינו ע"ה וזה הדיבר:
(כתוב בספר עסק המלך בהקדמה פרק עשירי).

לפני כמה שנים, ובחברון לא היו עוד עשרה
אנשים עברים שותפלו תמיד בצבור, ורק
בשבתות וימים טובים היו מתמכצים שמה מן
הכפרים ומתפללים בעשרה. וכל יושבי חברון
היו אז חסידיו עליו. ויהי באחת השנים בערב
יום הכפורים ובחברון לא היו רק תשעה אנשים,
ונמתינו על פני הכפרים שיבאו אף מהם לא בא
גם אחד, כי הלכו כלם לירושלים עיר הקדש,
ויהיו אנשי חברון בצער גדול שיתפללו ביוהכ"פ
ביום הקדוש והנורא הזה שלא בעשרה ויבבו
הרבה בבי, והשמש כבר נטה לערב והיום ירד
מאד, וישאו שניהם ויראו והנה איש זקן בא
מרחוק, וישמחו בו שמחה גדולה וירצו לקראתו
ויפצרו בו לאכל את הסעודה המפסקת, אף
הוא טרב לאכל ויאמר כי כבר אכל בדרך,
ויתפללו ביום הקדוש פמנהג כל השנים ויבדו
את הזקן כבוד גדול, ויהי גליל מוצאי יום
הכפורים, וחפץ כל אחד מהם להביא את האורת
לבתו, ויהי רוב ומדון ביניהם, ויתפשו להפיל
גזרות, ויפל הגזר על התון שדתי איש חסיד
ומגיד נפלאות, וילך התון לביתו בלב מלא
שמחה והאורת אחריו, ובתניעו סמוך לביתו
ויפן התון אחריו לתת להאורת לפניו ראשונה
אל הבית, וירא והנה אינו, ויבקשהו בכל
הרחובות והגתיות ולא מצאהו ויספר לכל
אנשי העיר את אשר קרהו ויערו לו גם הם
לבקש את הזקן ולא מצאו, ויצטערו האנשים

מהם, אף בלילה בא הזקן בחלום אל התון
ויאמר לו לאמר: אל תצטערו בני, אני אברהם
אביכם הזקן אשר באתי אליכם להשלימכם
לעשרה, כי ראיתי אתכם בצער גדול, ונקם התון
בבקר ויספר לעם את הדברים האלה וישמחו
האנשים שמחה גדולה ויקרא שם הבית אשר
תתפללו בו אז, בית תפלתו של אברהם אבינו
ע"ה. את הבית הזה קנה לו הרבי הגיל לאחת
נהלה לו ולדורותיו אחריו. ויהיו עיניו ולבו שם
בארץ שהיא ובעיר שהיא כל הימים.

אף אנשים רעים וחסאים העלילו עליו
עלילות שוא לפני שר הגליל לאמר: פי שולח
הוא שוחד למלך הישעמעים הוא השולטן המולך
בארץ שהיא, להלכה בגלבי ארצנו, דבת שוא
ועלילה נמכרה אשר לא תעלה גם על לב הפחות
שגיהודים וישמו עליו משמר, אף בחסד ד'
אשר עליו יצא בנה צדקו ומשפטו בצדקים,
ושר הגליל כבוד גדו ויציאהו לחפשי

שעשועים.

דער אינגל בעט בא דער מוטער צוויי קא-
פיקס געבין אין חדר אף די אינגלאך וואס
לערנען אין די חדרים אין ליובאוויטש, און נעמען
דער פאר אלע וואך א בלאט.
די מוטער: וואס גייסט ניש אין חדר לייזער?
וואס שטייטו איבער מיין האלדו?
דו ווייסט דאך אז דיין רבי איז א בייזער
נישקשה, איך וועל איהם דער ציילין אלס,
ער וועט שיים דיר מסתמא געבין...
וואס ווילסטו האבן פון מיין לעבין?
קאפיקעס, קאפיקעס, ווילסטו נאך?
נאר א ניס, צוויי מאפיקעס אלע וואך...
גיהערט אביסל, נייע ניסן
דער טאטע דארף, הלילה, קרעיה רייסן

ביום העשירי בהדש התשיעי חדש כסלו, על
בן כל היהודים הדבקים בו וכוותרו עושים את
היום הזה יום טוב, יום משתה ושמחה, אינם
נופלים על פניהם, ומתאספים יחד ומספרים איש
באזני רעהו את תקף צדקת רבם זה ופרשת
גדולתו, למען דעת צדקת ד' ומשפטיו עם גבדיו
וללכת בדרביהם הטובים לטוב לנו כל הימים.

הרבי ז"ל, ה"י גומר את התהלים פעם אחת
בכל חדש, וביום ההוא, (שה"י יום שלישי בשבת)
בשעה שתי אומר את הפסוק: פדה בשלום
נפשי וגו' נתפשו כי תפשי הוא ואלאך אביו פדה
בשלום נפשו מן הקרב אשר ערכו עליו אויביו
תנם, וכוותו ג'ג עלינו ועל כל ישראל אמן.

און ער וויל קאפיקעס, ער רירט זיך פון זינען.
נאך ווייניג איינע, גיב אים דוקא צוויי
ארויס!... געם דעם מיטאג און גי'...
דער אינגל: הער מאמע, זיי גיט אין בעס
דו ווייסט דאך ר' ברוך, איזו איד א בר-דעת
און נאך מער פאר אונז נעבאך גיט רייך
און זאגט פונדעסטוועגען אז ס'איז זייער גלייך.
און דער רבי הארעוועט אויך און קעלט
און זאגט אז צוויי קיב, איז גיט קיין געלט...
צוויי קיב א וואך, הער זיך נאר איין
אין א גיזנד, וואס קען דער פון זיין
אבער פון אלע קאפיקעס, און פון שטעט אסך
אלעמעס אין איינעם, איז עפעס יע א זאך...
עס קלייבט זיך פון דעם א גאנץ היפשע סוממע
און מי האלט אויס אינגלאך גוטע און פרומע...
הער מאמע, אז דו וואלסט נאר ליינענען וועלן

התורה .

התורה, תורתנו הקדושה שאתם לומדים, ילדים, מפי מוריכם ורבותיכם הנכבדים, חמשת החמשים שאתם קוראים בהם בכל שבוע ושבע, ספרים הם, וספרים אתם קוראים להם. בשיני רבים מכם, גוברים, הם בכל הספרים אשר בבתכם.

גימם אלה ישנם בערים שונות ילדים תודעים לדבר עברית, ויהי כי תשאלוהו על ספרי התשבון, התסתורי והנאגרי, מה אלה? וענה לה, אלה הם ספרים, וכי תשאלוהו על החמש ומה הוא זה? גם בן ספר יענה. כל החוברות אשר אתם רואים קוראים אתם בשם ספרים, ואינכם שמים אל לבכם להבדיל בין קדש לחול, בתחתכם, הנכם מעריכים את ערך הספר רק על פי כריכתו ופי הדפסתו. ספר חדש מכורה הדר פי יבא לידכם הנכם מחבבים אותו, מכבדים

וגותנים לו מקום בראש הספרים. ואם ישן הוא ובלוי, גם אם הוא חמש הרי הוא קל בעיניכם ואינו שוה כל שימת לב.

אבל ילדים יקרים, לא בן תבקר, תודעים אתם מה היא התורה? אמנם, גם היא ספר, ספר התורה, אבל מי נתן את התורה? מאין באה אלינו התורה הזאת? מי כתב את הספר הראשון אשר אתרו בן העתיקו ממנו ספרים הרבה? המכבדים אתם בכל יום בפקר את ברכות השחר? מה קראתם שם? מה ברכתם? ברוך וגו' אשר נתן לנו תורת אמת. וגו' ברוך אתה ד' נותן התורה. ד' הוא אשר נתן לנו תורת אמת זאת! משה קבל תורה משיני מאת ד' מן השמים!

תודעים אתם ילדים, מי כותב את כל הספרים אשר בעולם? אנשים פותבים אותם, בני אדם, כל מי שהוא חכם באחת התכמות פותב ספרים בחכמה הריא. את ספרי התשבון

דו וועסט אויך ליענען. איך וועל אים בריינגען אהיים ...

נאר ניב צוויי קאפיקעס, ניב זעה מאמע שיים.. זאג אליין מוטער, וואס האסטו ליבער צי א מצוה. צי פרישע פיש?

פאר פיש אפט מאל צאלסט דאך איבער דארפסט דאך אף א מצוה געבין גוויס... דער טאמע הייסט דאך ער איז א גוטער זיי אויך ניש קיין שלעכטע. ליבענקע מוטער.. די מוטער: זע ווי ער מאלט ווי א פוסטער מיל מי מוז אים אלס געבין וואס נאר ער וויל.. דו מיינסט נאך אז דו ביזט גיראשען און קלוג נא דיר צוויי קיב, נאר פליידערין גיגוג אלע וואך, איך וועל שיים דיר געבין נאר גיגוג שיים. לאז מיך שיים לעבין...

וואלט דיר אויך גוויס גיפעלין דו וואלסט געבין ניש ריידן א ווארט, הער נאר... און דער נאזעט?

שא, איך האב דיר פאר געסן דער ציילן איך האב זיך אזו פאר רעט מיר האבן דאך א בלאט זייער א וויילין אלע וואך, אלע וואך א בלאט ס'איז דאך אליין ווערט די געלט כמעט... וואלסט נאר זעהען אין חדר דעם שטורם בעת מי האט אונז דעם בלאט גיבראכט ס'איז גיווארן א שמחה ממש ווי פורים אלערליי העויות, האבן די אינגלאך גימאכט באקלער נאר דעם גם, דעם גרייסן וואונדער אבאלט אלע וואך, און יעדערין בעזונדער! עס מעגן אים ליענען גרויסע אידן דער פאטער האט גיליענט און איז זייער צופרידין,

כתבו חכמים בחכמת התשבון, את ספרי התסתורי כתבו חכמים יודעי העתים. את המעטאות ללמודים כתבו פדונונים, מורים מוכחים, את הספורים הויפים כתבו אנשים אשר להם כשרון געלה לספר ולבדות דברים אשר לא היו בעולם ולאמת אותם בעיני הקוראים והשומעים את ספוריהם באלו היו ובאלו אתם רואים אותם לעיניכם, את הספרים תיותר גדולים נאשר שם להם בארץ כתבו סופרים מצויינים ובעלי כשרון גאוני, אבל כל אלה החכמים ויוצרי הספרים אינם אלא בני אדם, אנשים שגולדו כרתם-אם וגדלו בכל שאר בני האדם, אכלו ושתו, נרדמו וישנו, ובהם שכתב מתו ונקברו והאדמה כסתה עליהם פעל כל בני האדם; אך את החמש, את ספר התורה נתן לא איש, לא בן אדם, את הספר הקדוש הזה, כתב ונתן בורא השמים והארץ וכל צבאם, האלקים הוא מחבר ספר התורה הזה! אלקים חיים אשר ברא את השמים את השמש ואת הירח ואת הכוכבים הוא יוצר ספר התורה מבראשית עד לעינו כל ישראל, הוא, הנקום ברוך הוא, בחכמתו חקק את החקים ואת המשפטים אשר בו, הספורים, ספורי קדש הם, בלם נאמנים וקדושים, וכל הלומד וקורא בהם מקנה הוא עושה. מצות ד', וקדושה שורה עליו, ושכר טוב יש לו בשיני עולמות. בעולם הזה ובעולם הבא.

התורה הקדושה והנשגבה הזאת לומדים אתם מפי רבותיכם הנכבדים, אשריכם ילדים, מה טוב חלקכם ומה נעים גורלכם!

(ער יבא איה)

א ברודערליכער ברית.

שרום עליכם

ברידער וואס מאכט איר?

וועגן אונזערע תמימים שרייבט אונז וואס טראכט איר?

איר שיקט אונז געלט,

צי איז אייך ניש שווער?

אדער ווילט איר, אפשר?

געבין נאך מער?

מיר, וועגן אייך, אבער,

טראכטין און קלערין,

צופרידין אייך שטעלין

זיינען מיר גערין.

מיר ווילין אייך געבין,

— ניש נאר אלס נעמען —

און דוקא נאר אייך

ניש אבי וועמען.

מיר האבען קיין געלט ניש

מיר זיינען ניש רייך,

נאר בעסערס פאר געלט

גיבן מיר אייך.

מיר ווילין אייך געבין

א בלאט אלע וואך:

ספורים נאר פיינע

שירים און נאך.

א בלאט אלע וואך!

הערט זיך נאר איין,

צו אייער פערגעניגען

קיין ברעג וועט ניש זיין.

(המשך יבא איה)

תסדור ומצמנאם וקורא בעצמו, או שהוא לוקח את ספרי חבריו הגדולים ומעלעל בהם, את הספרים הגדולים הוא אוהב ביותר.

שְׁלֵמָקָה! = קוראים לו ילדים אהדים - הבה נצא החוצה. הנה, בפתורים יקרים, מראה לו האחד, והשני מראה לו פדור משיחך רך ומוב. הבה שלמקה מהר, האח, פהוץ מה טוב עתה! השמש מאור, החם כל כך נעים שם על פר הדשא, שם נעשה לנו שיחוק. אך הוא רק פעם אחת מעיר עיניו בהם, ושוב הוא נפנה מהם ומפיש אל עבר הספרים, הספרים הם מקור מענונו, ואותם לא יוכל לעזוב אף רגע.

רק גיץ אחד עבר ושלמקה יודע כבר לקרא עברית יותר משאר חבריו הגדולים ממנו, יודע הוא לקרא גם בעל פה את כל התפלות של חול ושל שבת ומועדים. והנה קרה מקרהו, כי אמר אביו לקחתו איתו בדרך. אביו היה עוד צעיר לימים, ולו היה עוד געיר הסבוכה אב וגון, ויאמר לנסע על חג הסוכות אליו לשמח שם בהברת בית אביו ומפריו מלפנים, ויאמר לקחת גם את בנו שלמקה איתו.

די בגד חם, וגם צעיף לראשי ואת מצחי לרגעים בדרך תמששי... אך הם האמללים, מי בשר ואבילים? מי יעשה להם בגד, מי נעלים ינעויהם? ועמלים הם הרבה, לילות וימים ובחורה הם הוגים באמונה ובתמים.. וראשם פי יכאב - הוי, לפי עליהם - אמא שם אין - מי יחבש פצעייהם.. אל נא אמא, אל נא תקשי לבבך ותני נא על ידי, אגזרות אך שתים.. לא ינרע מאומה מפספך מזהבך

ה ש ק ר ו

(המשך מגילון א')

בבא עתו ללכת תמרה והוא אז בן הכסף שנים, לא סרב מלכת אל החדר בישאר ילדים, ונתפוף הוא, הוא השבים לקום בעוד כל בני הפית ישנים, וימחר אל החדר, פעמים רבות היה עליו לשבת על אסקופת הפית ולהמתין עד אשר נפתחה הדלת. כי גם בחדר ישנו עוד כל בני הפית, ובקראות אותו אשת הרבי, ותאמר: ה, שלמקה? הוא כבר פה, איננו נוהג כלל לנות עוד לפני אור הנקר בא הוא אל החדר.

פונה היא אליו ושואלת אותו: שלמקה, מה לך, כי באת כל כך בהשפמה? כך - עונה שלמקה - ללמד, ויושב הוא ומצפה אל השעה המאשרת שרבו יושב ללמדו, וכשרבו אמר לנעל את הסדור, וקורא לילד אחר, מתהנן שלמקה: רבי, נלמד עוד מעט, הלא רק רגעים אחדים למדתי, הבה אלמד עוד. והוא פותח את הסדור וקורא הלאה, אבל בעל ברחו פוסק רבו מלקרא איתו. כי הרי עליו לקרא גם עם שאר התלמידים, ואז יושב שלמקה לפני

ה י ל ד ו א מ ו

(המשך מגילון א')

אמא: אינני מבינה מה אתה מדבר הפעם דברים תפלים בלי רית ומעם... מה אלה תמימים? ומה שם העיר? הם עניים אמללים, ואתה מה - גביר? ילד: לא, אני זה עתה, בישר אכלתי שתיתי תה מתוק, לי עגות קניות, וגם בחדר, לא הרבה עמלתי, כי לבחתי יגעני, את מורי צוית...

ה א ת

No. 2.

יום א' פי וישב ט"ו כסלו התרע"א
ליובאוויטש

שמות הילדים אחי-החמימים נרפסים בהגלינות ע"פ א"ב כסדרם לעיוהם. כל הילדים הרוצים בהדפסת סמותיהם עליהם והודרו ולבא כבתי-אחים ולהודיע עפ"י האורים חרישמה בסוף.

כל ילד מאחי-החמימים שיתגרב בכל שבוע לא סחית סגנו ק"כ יקבל את החוברת "האח" בכל שבוע חנם.

מחירו: לשנה שני ר', לחצי שנה ר"כ אחד מחיר החוברת חמשה ק"כ.

י"ט כסלו

את היום הזה. יום התשעה עשר בהדש כסלו, הוגנים החסידיים, המבונים בשם חב"ד, בכל שנה ושנה ביששון ובשפחה רבה. כי ביום הזה יצא לתפשי מפיית בלאו ראשם ורדם, רבנו הגדול הנקרא בשם "הרבי תגון" נשמתו כנגנו מרומים וזכרתו יגן עלינו.

הרבי הנפלא הזה. מלבד שהי צדיק, קרוש ונאון אמתי. כי עוד בהיותו ילד הפליא את יודעיו בהבחתו הגדולה ושכלו החריף, ובהיותו בן שמונה עשרה שנה כבר ידע את כל התלמוד עם כל נושאי כליו ספרי הראשונים והאחרונים, ובהיותו בן שלשים שנה חזר אז על התלמוד והפוסקים הפעם השש עשרה, הנה הספיק במשך שנים עשרה שנה לחזר לשש עשרה פעמים על כל התלמוד והפוסקים וכל מפרשיהם שפחה עשרות אלפי דפים, וכל זה בעיון נמרץ. הנה מלבד כל אלה עוד למד את העם, תלמידיו ואנשי שלומו, איך להשפיל, להכין ולרעת את ד', לאהבה אורה ולהפסד אליו בכל מנפש ועד בשר. פתחים שגונים יררו דבריו הקדושים בלבבות שומעיהם וימאכו בתענוגי בני אדם, עשר וכבוד לא נחשב בעיניהם למאומה, וישנו רק פאהבת ד והורתו. והי בהתפלקם לפני ד ובהיגנם

שלהבת וחבל נפשם לצאת אל אביהם שבשמים וימחאו בך וירקעו בגליהם, וישאר תיודים אשר לא הסבינו אז בכמו אלה ראו בן תפדו, ומתם אשר לבשה אותם קנאה עד כדי להלשין על ראש משרי החב"ד, הרבי תגון וציל, ולמסר אותו למלכות, ויהי בספנה גדולה, אך השומר את כל אוהביו הוא שמר עליו ויוציאהו לתפשי ממאסרו ויוסף ללכת בדרך דרך הקדש, ובמאור תורתו האיר את עיני רבים מפאי שערינו, ונסים ונפלאות נעשו לו ועל ידו אשר לספרם לא יספיקו גם אלפי גליונות פאלה, אך תלמידיו ותלמידי תלמידיו ואנשי שלומם מתאספים ביום הנה חבורות חבורות, ששים ושמהים ומספרים איש איש את אשר ידע או שמע מפי וקנים ונאמנים כל מעשי תקפו ופרשת גדולתו, ובערים רבות מחלקים בנייהם את הש"ס היינו שפל אחד מקבל על עצמו ללמד במשך השנה מסכת אחת או שתיים ושלש, ויש אשר גם נערים וילדים יקחו חלק בתלוקה זאת, ולמרו גם הם כל השנה יום יום והשתתפו במצוה רבה זו ללמד ולנסים בחבורה את כל תשים במשך שנה אחת, ובסוף השנה ביום י"ט בכסלו עושים הם משתה ושפחה פי הציל ד' את התורה ולומדיה באמת ובתמים ונרם קהנם בכבוד, בן יום גם היום בימינו קרו דמורה וקרו ישראל אמן.

מהדרך ותמע בעיר, וכה התרחקו איש מעל אהיו כרחק רב.

הרעם האדיר אשר הרעים בשמים פתאם הקיץ את הילדים מן התרדמה אשר נספו עליהם הטיל ותבוננו ונרא, כי בודדים הם פה בעיר. השמיש האיר עבון בגבורתו על פני השמים, והעינים אשר רחפו מתחת לו ועיר שם ועיר שם, לא עצרו עוד פה להסתירו ולבסותו, נדמה היה כאלו הוא גלחם עמהם ובמרוץ נמרץ רץ הוא לקראתם, ולרנעים הוא יוצא מבין מפלשיהם. רגע יהשף מעט ורגע הוא שוב להאיר בכל תקפו, ושוב הוא נחפא לרנעים תחת קבוצת עננים העוברים על פניו, וברעים הרעם, אך בקול ענות תלושה, שם מרחוק מקצה השמים הוא יוצא ועד פה לא יגיע קולו החזק. השמש מוסיפה

או יענער דארף אויך טרינקען און עסין
אז בא אויך איז דער מיט פיל מאכלים גינרייט
ואל זיין בא דעם ארימאן, האמש א שטיקעלע
ברייט ...

גיווייט זיך קינדער פון קינדהייט-אן
האבין אין זיגען גומעס צו-טאן
און גומס, קען מען טאן, מיט וואס נאר מי האט
ניט דוקא מיט רובלען, אלפים ורבות...
אמאל מיט א ווארט, אמאל מיט א טראט
מיט א קאפיקע מיט צוויי, מיט קליינע נדבות...
אמאל ניט מען נאר נישט, ניטא וואס צו עבין
עס ארט אבער יענעמס, בימערער לעבין
„ער איז דאך מיין ברודער, מיין פלייש און מיין
בלוט
ווי קען מיך ניט ארין, אז איס איז ניט גוט“
און אז מיט א אמת, וועט נאר אונו ארין
טובות טאן, דאמאלס, וועלין מיר נארין
און אז מיר וועלין נארין, וועלען מיר טאן,
יעדערער פון אונו, וואס נאר ער קאן...

האביב אשר הוצגנו שם לעיניה בכל יפעתם, ותהי כשפורח, ותשפח את אחיה ותריץ אחרי הצפרים אחרי הפרחים והשושנים השונים, זה ראתה פרח נחמד ותריץ לקחתו ותסר מן הדרך, והנה ממנה והלאה פרח שושן עוד יותר נחמד ויפה ותמהר גם אל המקום ההוא, ושם פרפרים יפים ככפרים ותקפץ אחריהם לתפושם, והנה במורד הקר בין השמים צומחים גרגרים, והם גדולים כל פה רבים ואדמים פדם, ותתנפל עליהם, היא לא שחתה מעט ללקט את הגרגרים וללכת הלאה, כי אם השתמחה בלה על פני הארץ ותלקט מבין השמים את הפרי המתוק ההוא, ותשם בפה ותאכל.

גרגרים, שלמקה, גרגרים! קראה בקול מפלי ראות, כי שלמקה איננו פה, כי הוא הלך לו תפוש ברעיניו ולא הרגיש כי אחותו סדה

שעשועים.

(סוף מגילת ד')
איי בימער, איי פינסמער ארים צו זיין
דער לעבין, די וועלס נייט אים ניט איין...
ער האט ניט קיין בגד, ער האט ניט קיין ברייט
פיל צייטין, פיל מאל, איז אים ליבער די מויט,
און בעמין בא יענעם, איז זייער ניט גוט
אין די אייגען ווערט פינסמער, עס ניסט זיך
די בלוט...
אין יענער טרייבט נאר, ער וויל נאר ניט הערין
אז דער צווייטער דארף אויך, וויל ער ניט
קלערין...
אף אלע איבערקייטין ניט ער אויס געלט
און דער ארימער ליירט, נעבאך, הונגער און
קעלט...
איר אינגלאך, איר קינדער נעמט זיך אין זיגען,
אז ארימע אועלכע, איז דא פיל צו גיפנען
גידינקט זיי שמענדיק, איר זאלט ניטפאר געסין

ב"ה

התאחד

No. 5.

יום א' פ'ניווי ח' מבת התרע"א
ליובאוויטש

שמות הילדים אחי-התמיסים
נרמסים בהגלינות ע"ס א"ב
כסדרם לעיותם, כל הילדים
הרועים בהרפת שכותיהם
עליהם לתודרו ולכא בכרות-
אחים ולתודיע עמ"י האדמים'
תרשומה בסוף.

כל ילד מאחי-התמיסים שיתגרב
בכל שבוע לא פחות מסגנו
ק"כ וקבל את החוברת "האחד"
בכל שבוע חנם.

כחיר החוברת חס"ה ק"כ.

עשרה במבת.

וגדולה מעלתם בעיני אבינו שבשמים יותר ממעלת כל הדברים המעולים שבעולם. התנוקות, היושבים לפני רבם ועוסקים בתורה, בתורת השם, בנביאים, בכתובים, בנבואה, בהלכות ובאגדות התנוקות האלה תביכים הם מאד ובהם אנתנו מתפארים, וזכותם אנו מקנים להנשע.

אשריכם תנוקות, אשריכם ילדים, אשריכם בשאתם לומדים בתדרים. בשאתם לומדים לפני רבותיכם, בשאתם לומדים תורה, בשאתם קוראים בחפז ושונים במשנה ובנבואה, כי חביבה התורה מאד, ותביבים לומדי, וזכשתילדים לומדים אותה עוד חבה יתרה נודעת להם, ובהבל פיהם העולם עומד וקם, ובצדק קוראים אנתנו ומתחננים: עשה למען תנוקות של בית רבן.

השקדו.

(המשך מגילת ד')
ויהי היום, ושלמקה הלך עם אחותו לטייל בעיר הפסוקה לעיר, הוא לא שם לב אל כל הנמצא שם, לפניו שרים היו כל האילנות, צפצופה הצפרים השונים לא הפריע אותו מתור על למודו; אך אחותו היתה בחולמת בהקיץ מתונונות

ועומד לו התון לפני ה' עמודי וקבול בוכים קורא הוא את הפליחות וכל העם עונים אחריו, ובצע: הוא לתפלת עשה למען אמתך וחולך וחושב את הדברים אשר למענם עשה השם אנתנו טובות: למען האמת, למען החסד, למען השכינה, למען התורה, למען אברהם יצחק ויעקב, למען משה ואהרן, למען יונקי שדים שלא חטאו, למען גבולי חלב שלא פשעו; כמה נבגדים הם כל אלה שחשב ופרט החון בתפלתו! האבות הקדושים, הרועים הנאמנים, רועי ישראל ומנהיגיהם, ראשי הנביאים, משה ואהרן, התורה, השכינה, האמת והחסד, היונקים והנמולים שלא חטאו ולא פשעו. והנה אם לא די בכל אלה עומד התון וקורא בקול, בוכה ומבכה, עשה למען תנוקות של בית רבן באומרי: אם לא די בכל אלה לעשות למענם, אבל עשה למען התנוקות של בית רבן! התנוקות הלומדים בתדר, הלומדים בבית רבן, התנוקות האלה גבראי ראויים וכדאים לעשות למענם טוב לישראל! האח, מה גדולה היא מעלת ילדי התדרים ומה רבה היא זכותם! טובים הם וראויים לעשות בשבילם ולמענם אך טוב לישראל! התנוקות! הם הסגולה היותר יקרה אשר יש לנו ישראל, יקרים הם מפל הון ופנינים.

להראות בכל הודו והדרו, והצללים נסים מפניו ומתכונאים ונתבאים תחת האילנות והשיחים, והנה אהה, כחנה גדול של עבים שחורים אימים עולה מקצה השמים, והשמש פאלו בעצמו ונגנס הוא מעט ושוב יותר ויותר, והנה אף רגע והוא נשקע כלו ביריעת עבים שתורה ואפלה, וחשך גורא פסה את כל פני היער, רוח חזק נשב פעצי היער וירעשו ויתנועעו, וירימו קול יליל גורא, והרעמים יצאו תכופים רעם אחר רעם, התקרים מסמאים את העינים והרעמים מתרישים את האזנים, והילד שלמקה עומד לו יחיד משתאה ומשמים למראה עיניו ולמשמע אזניו, רעד קר עבר באיביו הקטנים מפלי דעת מה לעשות במצב כזה; אף ביותר ובעיקר רבתה דגנתו מאד לאחותו אשר נעלמה מפנו ועקבותיה לא נודעו, אהותו חשב הילד, איה יציל את אהותו מן המהפכה הנוראה הזאת.

לאזרו שקט רוח וגשם לא נמך ארצה, נאחו דרכו הלאה וימהר ללכת, כפעם בפעם הבהילוהו הרעמים אף הוא לא תרל מלכת עד אשר ראה כרחוק בתים אחדים. בראותו אותם החיש עוד את מהלכו יותר, ואף כי כבר עיפו רגליו, בכל זאת התגבר וירץ בכל פחו עד התבים ההם, והנה שם כושב אפרים כפני הנכר. ויהי בראותם אותו וימצא חן בגניניהם וינקוהו וישאלוהו למי הוא? ואנה הוא הולך? שלמקה לא ידע עוד לדבר פן בפשת בני הנכר, ובשפת עלגים רמו להם, פי לבו חרד על אהותו התועה שם בעיר. אהותו, אהותיו! קרא בלב נרעש ונפתד, ויהי פי מצא חן מאד בעיני האנשים ויאותו לו ללכת איתו ולבקש את אהותו, בין פה וכה והיום רד מאד ויהי ערב ונקתו אחד האפרים על זרועותיו וילכו בדרך אשר הראה להם הילד, והחשך גדול ביער אין דבר נראה, והאנשים הולכים דומם ובלאש ואזניהם נמויות אוזי לשמעו קול איש, קול הילדה התועה, אף אין קול ואין

קשב. בנראה—אומרים האנשים—איננה פה, ולשונו נתעה פה כל הלילה, הבה נשוב הביתה שמע שלמקה את דבריהם ויתגפל ארצה ויתחנן אליהם ויפגע בם לבלתי שוב הביתה. והנה נבהלו האנשים פתאם, יהיה רפו בשלו, הם ראו כי לא רחוק מנה רוכצים זאבים אחדים ובאש אשר בעיניהם הם מטילים אימת מות על כל סביבותם, 'זאבים'— לחש האחד— 'זאבים'— ענו אחריו בלהישה שאר האנשים, אל תיראו!— נמנס הנדד— התאדם העושה ומקום מצות ד' מפיל תתירו על מותו שדי ולא געיו לנעם בו לרעה. ויהי פדבר הילד את הדברים האלה, והנה הזאבים קמו מרבעם ויהפכו את פניהם וינוסו ויברחו לגפסם. ויראו האנשים את הדבר הזה ויהי בעיניהם למופת, ונקדש הילד בעיניהם ויתמהו עליו מאד, ויוסיפו לבקש את אהותו ויבאו עד הדרך העולה העירה, ויפגשו את אבות שלמקה נוסעים בעגלה גדומים ומתעלפים, ויהי בראותם את פנים על זרועות האפר, ויפגו לבם מרוב שמחה ולא האמינו למראה עיניהם ויפלו על צוואריו וישקוהו ויבכו מאד ויספרו לו, פי אהותו הובאה לביתם עוד לפני בוא השמש על יד אחד האפרים, וישמח גם הוא, ויודו אבותיו להאפרים אשר לזו את הילד וישיבו להם נמוכם בשבת כסף, ואת שלמקה לקחו אתם וישבו לביתם. והאפרים דהם כבואם העירה ספרו באזני רבים את כל אשר קרה לילד, ונדעו כל בני העיר פי מלאכים צנה ד' על הילד לשמרו כגל רע, פי תורת ד' בקרבם, ואף טוב וחסד הוא עושה כל הימים, ונקדש הילד בעיני כל ויבקר שבו עד מאד.

ד.

ויגדל שלמקה הולך וגדול וטוב עם אלקים ועם אנשים. הוא כבר ידע הרבה הרבה נמרא.

ולא היה עוד בעירו מורה או רב אשר יעלה עליו ביריעת התלמוד, וירא הנער פי אין לו פה בעיר רב וחבר, ויקם וילך אל אמת הישיבות הגדולות אשר בארץ, אבותיו לא היו עשירים ולא השיגה ידם לשלח לו די מחסורו אשר יחסר לו, אף הוא לא שם לבו לזה.

אחרי תענינים לא רדף מעולם ומה גם בשבתו בבית מדרש של בחורים נעלים השוקדים גם הם כמותו על ספרי התלמוד, האולם אשר ישב בו עם חבריו היו בעיניו פהיבל מלכים, וקול זמרת התלמידים בלמדם פקול כנגנים

ונפלאים מעשי זמרות, ויגדל מיום ליום בתקמה ובתבונה ויצא שמו גם בין החכמים, פי עולה הוא גליתם ביריעתו הגדולה.

וגם בשבתו בשבת תחכמוני לא שכח מעשות חסד וצדקה, פי מלבד אשר היטיב לכל ילד עני ומזוקק לעזרה, ואת ארותו הגדלה חלק איתו חלק פחלק, הנה הוסיף לכתב לרעיו וחבריו ולזרעם על דבר עזרה והמכה לתלמידיו תיש בות הסובלים עני ומחסור, ואלה הדברים אשר פתב להם בכמתביו:

(סוף יבא איה)

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

בכרעזנא פ. צערנינאוו. משה פריידין	בנימין יאנישקער	בנימין פריידין
(המסך מליון ד')	גרשון נלאומאן	משה צערניאוסקי
יצחק צייטלין	דוב סיניעלניקאוו	מרדכי ב'ה צייטלין
ישראל סערעברעניק	חיים ליפא ראבינקאוו	באניא נארניסקע
יוסף זאלמעניאהן	חיים פסיליאנסקי	משה קרהליאנסקי
יצחק יוחנאוסקי	ישעי' זאלאבושקין	משה בריש האבעליואו
יעקב קיסיליער	יודא סיניעלניקאוו	משה ברל צערניאוסקי
יעקב ליבענסאהן	יצחק יעקב גלפט	מ' מענדל אראנאו
ישראל דאקטעראוו	ליפא וויליענסקי	משה פאליאקאוו
ישראל איתראליעני	משה נתן גלפט	משה נאסרניער
ישראל היסעניק	מרדכי פרוכטאפייף	מיכל ביטאווסקי
יוסף פאליאקאוו	שניאור ולמן בערינסטיין	מ' מענדל צייטלין
ישראל ביטאווסקע	שרגא עלקאנין	נחמי קראל
יוסף עסקין		נחום ברה צייטלין
ליוק פיינין		צדוק ואפראנסקי
ליב פאליאקאוו	ביעזשניקאוויץ	שמואל ברוס'ם פריידין
ליב בוטאווסקי	אהרן רוחמאן	שמיאל פסנקטראוו
ליב ב'א בוטאווסקי	אבא וודאוון	שאוול פאליאקאוו
לוי יצחק צערניאוווסקי	אורי לאבקאווסקי	שמואל כ'ד פריידין
ליב נאוויצקי	אהרן שפירא	שלמה סארנאסאוו
ליב בוטאווסקי	אליקים נעצל לאבאק	
ליב ניימארק	אלי' בריל יפה	
ליב פאליאקאוו	אלי' בריש חפץ	
	איתמר וודאוון	
	אליעזר מרדכי פאר	
	(המשך יבא איה)	

הַאֵח

יום א' פ' שמות ט"ז מכת התרע"א
ליובאוויטש

שמות הילדים אחי-החסימים בדפוסים בהגלויות ע"פ א"ב כסדרם לעיניהם. כל הילדים הרוצים בהדפסת שטוחיהם עליהם להודו ולכא בכרית-אחים ולהודיע עפ"י האדרים' הרשומה בסוף.

כל ילד מאחי-החסימים שיתגבד בכל שבוע לא פחות משני ק"כ יקבל את התעורת, "האח" בכל שבוע חנם.

מחיר התעורת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר הילדים החותמים והמתנדבים. פעם בחדש תבא חוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתנדבים אגורה אחת בשבוע.

אוהרת-אחים.

כי גדול ערך קיום ותמי' הילדים בקיום האדם בקלל. כי אם אין קמנים, חלילה, אין גדולים, וחו דבר שהכל מבינים אותו, ונגזרתיו של פרעה על הילדים, להמית כל בן זכר על האבנים בצאתו מרחם אמו. להשליך כל הבן הילד היאורה, לשהט שלש מאות ילדים בכל יום ולרחץ בשרו בדם החם והנקי, כל אלה הגזרות המזיזות את הלב, אינן כוכחות עוד על הקמתם הגדולה של חכמי מצרים וחרממי'. פרעה היה מאד מהעברים אשר פרו ורכו שלא כדרך כל הארץ, כי ברפת השם יתברך אשר ברך את אבותיהם, אבקהם יצחק ויעקב, ובכתייהם להפרות ולהרבות את זרעם, הברכה

היה הצליחה והרבתה את העם העברי לאלפים ולרכבות, עד כי במשך של שתי מאות ועשר שנים גדל מספרם עד שש מאות אלף הגברים לבד מןן. מתי מספר, שבעים נפש בלבד, ובהם עוד רבים ויונקים גדלו ורבו במשך השנים האלה למספר גדול כל כך, מספר שאם היו כל העמים אשר על פני הארץ פרים ורבים בערפו, כבר לא היו מספיק כדור הארץ למושב בני האדם, ועיני פרעה טחו מראות כי ברבת השם היא, ושריו ותכמו נואלו לחשב כי יוכלו להפיר עצת השם ולהכחיד את הגוי הנפלא הזה, ובהשכם כזאת לא ילא אפוא אם עלתה כלכם המחשבה המפחמה הזאת, להמית את הילדים ביום וברגע הולדם, להמביעם ביאור, למתתם ולשתתם.

ואמנם תורתנו, תורת הקוד, סלחה להם למצרים את החטאת הגדולה הזאת, תורתנו הזתונה מידי אלני העברים, האוהב כל כך את עמו בני ישראל, הקורא להם בנים ובכר לשון של תהה, השוכן עמם גם בכל ארצות גלותם, ובכל צרתם לו צר, האלקים הזה לא נקם נקמת בניו רק מאותם המצרים, אשר גזדון לבבם וביהיהם עצמם הרעו לעברים, אבל על הדורות הבאים אהיהם הזמיר את עמו ויאמר: לא תמעב מצרי כי גר היית בארצו.

(עוד יבא איה)

דודל.

דודל, זה היה ילד תם וישר, הוא ירא מאד לעבד על דברי רבותיו, התפלל תמיד בסודור וכמעט היו לשחוק בעיני שאר הילדים על שהוא מאריך בתפלתו. כי בהיותו נזדר מאד לומר כל קלה ומלה, שלא לדלג על שום תבה ושלא להבליע שום אות, היו שורה בתפלתו יותר מחבריו בני גילו, ובהתאסף הילדים אל החדר ושעת הלמוד כבר הגיעה ושאל רבבי: "א' דודל?" הוא מתפלל עדין עונים ילדים אחרים פה אחד מאנשי תבד הוא לוענים ילדים אחרים אף הוא, דודל לא שם לב אל לעג הלענים ולא חדל מהארוך בתפלתו. באבל הילדים דבר מה בחדר, היו אלה אשר אחרי אכלם נתפזו לעוב את השלחן מפלי כהך ברבת תמוזון, או שברכו ברכה המופה וקטועה, אף דודל, הוא לוקח לו סדור ומברך הברכות הצריכות ואינו גורע אף פלה אחת.

בשפתות ומועדים בשעה שקוראים בתורה, בשעה שישאר ילדים שובבים ויצאים החוצה לפזו ולכרפר, להשתובב ולהתהולל, או שהם משיחים ומשוחחים הד את אחר בבית התפלה, בשעה שהיא יפה היו לראות את דודל מהזיק המש בידיו ושומע את הקריאה, עונה ברכו ואמן, והיו יודעים שאר הילדים שעם דודל אין מה להשיח בשעת הקריאה, ואם תבא אליו, ולו גם תספר לו את התדשה היותר מענינת לא יענה לה משוב ועד רע, הוא שומע את קריאת התורה... והיו הגדולים בונים לדבר בשעה שהיה בפני הילד תממים תהה.

ומה יפה היו מתנהג בביתו! הוא לא שוב לישן מפלי אשר הבין לו מראש כלי זמים ליטול בהם את ידיו בקומו בבקר, לבל יצטרף ללכת בלי נטילת ידים ופעמים רבות היו קשה עליו הדבר עד מאד. יש אשר היו הפנים מועטים בשולי התבית, התבית עמוקה והוא ילד קטון, ועליו להוריד את הקתון עד השולים ולהוציא משם מים, בעמדו על התרקע אין ידיו מציעות עד הפנים, מה עושה הגבור הקטן הזה, מטפס הוא ועולה על השוקי התבית, וכמעט אשר אין התבית נהפכת על פיה, כי בהיותה ריקה קלה היא ונוחה לנפל ארצה, שוב הוא מרכין את ראשו, רגליו נשארות תלויות למעלה אחוזות באוני התבית וראשו מוגד למטה, וכובעו נופל אל הפנים, עוד מעט הוא נופל כלו המטה, ומאנשי תפנית אין עוזר לו, כי פמתעתע הוא בעיניהם על חרתו לנטילת ידיו שחרית, אף הוא, דודל יוצא פמננת מרים ראשו ובידו קתון מלאה מים, גם את הובע הוא מספיק להוציא קצת רטוב, אף בן לילה הוא מתננב ולא נודע דבר.

(סוף יבא איה)

ה ש ק ד ו

(המשך מגילוי ד')

אחי ורעי דוקרים! יודע אנכי ומכיר את לבכם הטוב, כי כל הפצצכם לעשות חסד וטוב; הנה פי כן פהיותי בבייתי, בשבתי עמכם שבת אחים יחד, למדני לעשות טוב, לעזר לעניים, להאכילם להשקותם, כי כן צוה עלינו התורה, וכן יצוה אותנו גם לבנו ושכלנו, כי איך נוכל ונראה ברעה המוציאה את אחינו בשרנו, ורחי גם הם אנשים במנו, גם להם לב מרגיש כל חלי וכל מחסור; פי ירעבו וכי יצמאו יחלש לבם ואמללים הם מאד, ואיך נתעלם מהם, נלדשן את בשרנו בתפנוקים ומעדנים, להתענג על סיר הפשר ועל לביבות חמאה, ואחינו האמללים ההם ילשו עיניהם לפשת פת חרבה ואינה, חלילה לנו מזאת, אנשים אחים אנתנו, וחלק בחלק עלינו לחלק אתם; כן-דברתי אליכם תמיד, ואתם, אחי הקרים, בטובכם הואלתם לישע בקולי, ובדרך איזה עני על פה חדרנו מיד רצתם פלכם לקראתו ותעניקוהו כפפכם ותממירו עליו מטר גדבותיכם עד אשר פג לב האמלל ושיניו הפיקו שביעת רצון מרובה, עתה אחי, אחרי בואי הנה, הנה רואות עיני, כי אם אמנם החובה עלינו לעזר לכל נקשה, ורעב, אך יותר הרבה עלינו לדאג לאחינו הילדים תלומדים בישיבות, הן, לו ראיתם אותם, אחים, ילדים יקרים, יפים ועדינים, על כל אחד ואחד שפנה רוח חן ותחנונים, מה נאוו מדברותיהם! ומה נעימות תנועותיהם! הילדים הבאים אל הישיבות הם הנבחרים מכל עיר ועיר, המוכים והנעלים שבהן, והילדים ההם

נאמפים הנה, מבלי אשר יש להם פה אב, או אם, אשר ידאנו להם; הם כלם ילדים אשר בביתם גדלו בתפנוקים ובהשגחת אם רחמנית, ופה סרים הם אל פתי מלון, אל פתי אנשים אשר לא ידעום מתמול שלשום, ואשר רק צעד מחיר ונמול נותנים הם את לחמם ומימיהם, ומה רע ומר הוא לילד בכלות צורר כפסו אשר הביא אתו מפייתו! בעלת המלון מציקה לו תובעת את נשיה, ומה יענה לה הילד, והוא לא הסבין באלה, מעודו לא דאג לעצמו, למאכלו ולקסותו. פגמל החול מכפיד הדבר על לבו, מחו מתפוז, עניו דומעות מבלי הפוגות.. מה אומר לכם אחים, לו ראיתם ילד פנה פודא הייתם נמוגים מבכי, גם אנכי, דמעותי מחניקות אותי, אך שוב מתנתחם הנני, בזכרי, פי אחרי כל אלה יזכו לתורה, אשר בשבילה פדאי הוא לסבל גם חרפת רעב ויסורי עני, ואם מתענים הם לשעה, הנה יתענגי באחרונה על התורה הקרה ומשיבת נפש; אבל אתם, אחים, עליכם החובה הגדולה לדאג לאחיכם תלומדים בישיבות. עשו כל אשר בכתכם, אספו נדבות, פרוטות פרוטות, על יד על יד תרבו לקבץ ותשלחו להם, וידעתם, פי למעשה צדקתכם אין קץ ותמלאו באמונה חובת את לאחי ונאכלתם את פתכם בבייתכם במנוחת לבב, בדיעתכם פי גם אחיכם תלומדים אינם רעבים, פזאת וכזאת דבר אליהם שלמקה בכתביו, ואחי ותכריו שמעו לקולו, ויקראו נדבות וישלחו אל הישיבה אשר למד שם בן עירם, ויהי הדבר הנה למשען לחם לבני הישיבה.

לא ארכו הימים ושלמקה עמד למכתן לפני גדולי החכמים ומצאו בו תכמה ורעת יותר

הרבה מאשר חשבו, ויסמכו ידיהם עליו ויתנו לו תעודת רב ומורה הוראה, ואחרי אשר נשא לו אשה מבנות גדולי הארץ, נתקבל לרב באחת הערים הגדולות, ויצא שמו בכל הארץ, פי לא סר מדרכי התורה אף פמלא השערה, וילמד

מורעות.

(א) כל ילד המתנדב בכל שבוע יותר משני ק"כ, נדפס אי"ה את סך נדבתו בסוף כל חצי שנה.
 (ב) כל ילד אשר במשך הימים הבאים עלינו לטובה תמלאנה לו שלש עשרה שנה, מתבקש להודיע את שמו ואת יום הבר מצוה שלו בדיוק ונדפס אי"ה ברכה לשמו, ואם ינדב נדבה כפי השנת ירו נדפס אי"ה את סכום הנדבה.

מעות תנוכה	נדבות אחים	הילדים התמימים תלומדים פה.
הולדה חנה שניאורסאהן תחי' . . . . . 75 ק'	מרדכי זעמילמאן מבלטא . . . . . 18 ק'	מרדכי נור אריי מקרעמענצוו הי' 30
מוסיא 50	ניסן יפה מיעקאטערינאסלאוו 25	חיים יוסף ראזענבלום 25
שוינדל 25	הילד ישראל דובער יחי' 25	אשר ליעסוק ממוסקבה 20
ברוך באקשטיין ממוסקבה 30	הולדה ח' שרה 30	צבי הירש לעווינזאהן מדרוינסק 20
דוואסיא ניטל לעסוק 20	הילד יהושע ארי' ליב 20	דובער נאוויק מאישיאין 15
הילד יהושע ארי' ליב 20	אברהם זעמילמאן מבלטא 18	יצחק שפירא מדרוינסק 15
שמואל באקשטיין ממוסקבה 15		שמואל באקשטיין ממוסקבה 15

הילד העסקן מר יהושע גרשין ויחארועוין יחי' בעור האראדישין פלך מוהליב תמלאנה לו שלש עשרה שנה בשבוע זה יום ו' ב' סבת, יאריך ימים ושנים כיראה השם ובעשר וכבוד סלה, את נדבתו נדפס בגליונה הבאים אי"ה.

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

ביעשעקאוויץ	זמן פערילסאהן	זמן בניסין לאבקאווסקי	זמן רוחמאן	זמן הלל ליזעווסקי	זמן ספראוו
זמן וואלף חפץ	זמן גליקמאן	זמן היקאנטע	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן ליפשיין	זמן היקאנטע	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן פיינין	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן יישראל אלפראוויין	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן ירוחם הרוויין	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן יהושע היטמאן	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן יואל קראטניק	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן
זמן יעקב הרוויין	זמן וואלף חפץ	זמן וואלף חפץ	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן	זמן רוחמאן

גם את בני עירו לנצר ארחות מים, ונוסף לזה הפליא השביל לעשות חסד וצדקה כל הימים. נישבע טוב, עשר וכבוד כל ימיו, ושם הרב רבי שלמה היה לתהלח ולתפארת ולגאון בכל רמגי הארץ.